אלע ווערק פון שלום־עליכם

יאָסעלע סאָלאָוויי

אלע ווערק פון שלום-עליכם

יוסילע סאָלאָוויי

א אידישער ראמאן.

שלום-עליכם פאָלקספאָנד-אויסגאַבע — ניו-יאָרק, 1919

Copyright 1920, by Olga Rabinowitz (Sholom-Aleichem), New York

יאָסעלע סאָלאָוויי. אַ אידישער ראָמאַן.

נעשריבען אין יאָהר 1886

Лучшему другу и вѣрнѣйшему товарищу

О. М.

въ знакъ глубочайшей преданности посвящаетъ

Авторъ.

ליעבער, טייערער פריינד!

מיין צווייטען אידישען ראמאן „יוסילע סאלאוויי" ברענג איך דיר במתנה היינט, צו דעם טאג פון דיין געבוירען ווערען. איך האף, אז די דאזיגע מתנה וועט ביי דיר אנגעלעגט זיין, נישט דערפאר, וואס איך זאל מיך איינרעדען, אז זי איז מיט אלע מעלות; איך וויים ביי מיר זעהר גוט, אז איך האב נאך נישט אינגאנצען אויס־געפאלנט דעם זיידען רב מענדעלי'ס כלל, אז „א ווערק דארף מען פיילען און פיילען", — מחמת צוויי טעמים: ראשית, דערלאזט ניט די צייט, מען איז דאך נישט מעהר ווי א זינדיגער מענש, משטיינס געזאגט, און בסך־הכל נאר א האלבער שרייבער, ד. ה. האלב סוחר און האלב שרייבער, ווי געוועהנליך ביי אידען; מע בעדארף אין זינען האבען די וועלט אויך, נישט נאר עולם הבא אליין... והשנית, איז מען דאך טאקי, צווישען אונז רעדענדיג, יונגע לייט, מענשען, וואס האבען קיינמאל קיין צייט ניט, אחשתרנים, אלץ געיאגט, געהאפט, איז איין מורא, מע זאל חלילה ניט פערשפעטיגען... נאר וואס דען? ווייל איך רעכען דערויף, וואס דו ווייסט, אז ווי ווייט נאר מיין מעגליכקייט איז געוועזן, האב איך געארבייט און מיט מיין יוסילען מיה געהאט, ביז גאט האט מיר געהאלפען און איך האב איהם דערלעבט צו זעהען, אז ער האט חאטש עפיס א פנים פון א לעבעדיגען פארשוין.

נעם זשע צו, ליעבער פריינד, די דאזיגע מתנה מיינע, אזוי ווי זי איז, און לאז זי דיר דיענען צום צייכען, ווי אזוי עס ליעבט דיך און שעצט דיך

דיין בעסטער, אמת געטרייער פריינד,

דער מחבר.

קיעוו, 26 דעצעמבער 1889

I.

יוסי׳לע גערהט־אויס זינגען.

אזעלכע אויסברענגער, ווי די בעלי־בתים פון דער קאַלטער שוהל אין מאַזעפּעווקע, איז שווער צו געפינען אויף דער גאַנצער וועלט. „וואָס זיי קאָסט־אָפּ אַ יאָהר חזנים — אַזוי זאָגט מען אין שטאָדט — וואָס זיי קאָסט־אָפּ אַ יאָהר חזנים, וואָלט זיך דאָס יעדער געמעגט ווינשען האָבען אויף זיין אייגענס“. נעמען נעמט זיך דאָס דערפון, וואָס די מאַזעפּעווקער אידען בכלל זענען, ווי עס איז בעוואוסט אויף דער גאַנצער וועלט, פון תמיד אָן שאַרפע מבינים אויף נגינה; נאָר אַזעלכע ליעבהאָבער אוף זינגען, ווי די בעלי־בתים פון דער קאַלטער שוהל, קריגט מען גאָר נישט, מע זאָל אויספאָהרען וועלטען. קומט־אַראָפּ קיין מאַזעפּעווקע דער בע־ריהמטער פּיצי — וואו דאַווענט ער? אין דער קאַלטער שוהל; וואו הערט מען ירוחמ׳ען? אָדער ניסי׳ן? אָדער מיצי׳ן? — אין דער קאַלטער שוהל. עס איז שוין ביי זיי איינגעפיהרט אַזוי פון קדמונים, און ס׳איז רעכט, קיינער פרעגט נים קיין קשיות. עס קומט זיי דאָרט אָן שווערליך, ביז זיי קלויבען זיך צו אַ רעכטען בעל־תפלה, וואָס מע זאָל פון איהם האָבען הנאה און נים שעמען זיך מיט איהם קעגען לייטען. זיי קאָבען־אויס געגוג דאָס וואַסער, ביז דער חזן געפעלט זיי איטליכען בעזונדער און ביז ער טרעפט זיי צו זייער שניט מיט זייער

כאראקטער; נאר קוים האט ער זיי שוין צוגעטראפען, אזוי בלייבט ער שוין ביי זיי א שטענדיגער, איין איביגער, און עס איז שוין פאר איהם גאר קיין בעסערס ניטא אויף דער גאנצער וועלט. אט אזעלכע מינים ברואים זענען זיך די בעלי־בתים פון דער דארטיגער קאלטער שוהל, און אט אזא מין בעל־תפלה איז ביי זיי געווען שמואליק יאמפעלער. געהאט האט שמואליק א קול — א „שאגת־ארי", דאס הייסט, א געמבע פון א לייב, מיט זעהר א שען „פיסטעל", דאס הייסט, א מין ביי־קול, אויף וועלכען ער פלעגט זיך בריה'ש פערקאטשען. „מיט זיין ממקומך — אזוי האט מען אויף איהם געזאגט — לאזט זיך אוים די וועלט; דעם ממקומך האט ער געגאשט פונ'ם קרוטיער"... אויך האט שמואליק געהאט א רייבען האלז און איז געווען א פיינער בעל־עברי; זיין „זאגען" איז געווען גאלד מיט זילבער... „ווען, אשטייגער, אונזער שמואליק — אזוי האבען אויף איהם געזאגט די בעלי־בתים פון דער קאלטער שוהל — ווען, למשל, אונזער שמואליק זאל שטודירען אויף נאטען, וואלט ער נשוים אריבער־געפוצעוועט פיצי'ן און מיצי'ן און ירוחמ'ען מיט אלע היינטיגע וועלט־חזנים! אונזער שמואליק, אבי ער וויל נאר, קאן ער נאך היינט אויך אוועקלעגען מיט איין כתר'על זיינס, מיט איין וואלעבעל א רעבטס, די אלע היינטיגע נייע בריה'ס מיט זייער גאנצען כאהר דארטען!"... ימים נוראים פלעגט שמואליק דאוונען מיט משוררים; איהם פלעגט אונטערהעלפען טאקי זיין זוהנדעל יוסילע, אויף א פייפעדיג קול'בעל, און נאך צוויי משוררים: איינער א באס און דער אנדערער א שרייער — און גענוג; דאס איבעריגע האט שוין שמואליק אליין אויסגעארבייט מיט זיין אייגענעם „געבענטשטען" האלז. די „שטיקלעך", וואס שמואליק פלעגט אויף יעדען יום־טוב „אויסשטעלען", האט מען נאכדעם אין דער שטאדט געזונגען א גאנץ יאהר בסדר; דאס הייסט, ניט מע האט זיך צונויפגעקליבען ערגיץ אין איין ארט אויף צו זינגען, — דערויף איז קיין צייט ניטא און ס'איז עפים

גאָר נישט אַזוי אויפגעלעגט אויפ׳ן האַרצען, אַז מע זאָל זיך פּלוצים אַנידערזעצען זינגען; נאָר יעדער בעזונדער פאַר זיך, ביי זיין טיש, אָדער אפילו אין גאַס געהענדיג, האָט זיך שטילערהייד איבערגעזונגען די אַלע „שטיקלעך“, וואָס שמואליק האָט בעשאַפען. פון קיין נאָטען, ווי אויבען איז געשטאַנען, האָט שמואליק נישט געוואוסט, דאָס הייסט, ער האָט געהערט, אַז ס׳איז דאָ חזנים, וואָס זינגען פון נאָטען, נאָר געזעהען האָט ער דאָס נאָר איין מאָל אויף זיין לעבען. דאָס איז געווען דעמאָלט, ווען פּיצי איז דורכגעפאָהרען איבער מאַזעפּעווקע מיט זיינע אַכטצעהן משוררים. שמואליק האָט געהערט אַ סך חזנים אויף זיין לעבען, נאָר אַלע האָבען זיי געזונגען אויפ׳ן אַלטען שטייגער, דאָס הייסט, אָדער איין „אויסגעשטעלטע“ זאַך, אָדער גאָר „פונ׳ם קאָפּ“. מע בעדאַרף ניט מעהר ווי דער פּאַרעצער חזן איז געווען גרויס, האָט איהם שמואליק געהערט דאַוונען אַ מוספ׳על ביי׳ם רבי׳ן, און דוקא אָהן נאָטען, וועט ער דעם טעם געדענקען ווייל ער וועט לעבען. נאָר אַז פּיצי איז אַראָפּגעפאָהרען מיט זיינע אַכטצעהן משוררים קיין מאַזעפּעווקע, האָט שמואליק דאָס ערשטע מאָל דערהערט, ווי מע דאַוונט מיט נאָטען; ער איז פון פּיצי׳ס דאַוונען אַזוי אַנטציקט געוואָרען, אַז ער איז געבליבען צוגעקאָוועט צום אָרט. „אָט דאָס הייסט נאָטען! נאָטען!!“... דעם גאַנצען שבת איז ער אַרומגעגאַנגען ווי אַ טוידטער, זיך גאָר נישט געקאָנט קיין אָרט געפינען. „אָט וואָס הייסט נאָטען!“ — ער האָט קוים דערלעבט דעם שבת־צו־נאַכטס, ער האָט אָפּגעמאַכט הבדלה און האָט געזאָגט צו זעלדען זיין ווייב, אַז ער וועט דאָס גאָר ניט אויסהאַלטען; ער מוז זיך דורכגעהן צו רב שבתי׳ן אויף דער אַכסניה זיך זעהען מיט דעם דאָזיגען פּיצי׳ן און זיך דורכ־שמועסען מיט איהם פּנים אל פּנים. אָפּזאָגענדיג די אליהוס, האָט זיך שמואליק אונטערגעגאַרטעלט, גענומען מיט זיך זיין יוסילען און איז זיך דורכגעגאַנגען מיט איהם צו רב שבתי׳ן אויף דער אַכסניה. שמועסענדיג מיט פּיצי׳ן פון ענין החזנות,

האָט איהם שמואליק געבעטען, ער זאָל זיך מטריח זיין „זאָגען" איהם עפּים אַ שטיקעל פון נאָטען און קלאָר מאַכען דעם ענין אַקוראַט. לכתחילה האָט איהם פּיצי אויסגעלאַכט, געטריבען מיט איהם קאַטאָוועס; נאָר בעטראַכטענדיג שמואליק'ס עהרליך נאַאיוו פּנים און אויספּרובענדיג די שטימע זיינע, האָט זיך אין פּיצי'ן צעברענט דער חזן, און ער האָט איהם פאַרגעזאָגט עטליכע שטיקלעך פון זולצער'ס סדור מיט אַלע זיינע אַבטצעהן משוררים. שמואליק איז אַרויס פון די כלים, און עס האָבען זיך איהם געשטעלט טרערען אין די אויגען. „וואָס איז שייך? אַט היינט זעה איך ערשט אַרויס, רב פּיצי, וואָס פאַר אַ מין קאַליקע, וואָס פאַר אַ דער־רוח־ווייסט־וואָס איך בין!" — האָט שמואליק געזאָגט בתמימות און האָט איהם אַ ווייז געטהאָן אויף זיין יוסילען. „זעהט איהר, רב פּיצי, אַט דעם קליינעם? ס'איז מיינער, מיין זוהן הייסט דאָס; איהר מעגט איהם האָרכען". פּיצי האָט אויסגעפּרובט יוסילען, און זיין שטימע איז איהם זעהר געפעלען. שמואליק האָט אַליין פון פּיצי'ס מויל גע־הערט, „אַז דאָס קינד איז אַ כלי שלמה, אַז ער האָט זעהר אַ שענע „שאָפּראַנע", און מיט דער צייט, ער זאָל זיך אויסאַרבייטען, קאָן ער ווערען אַ לייט"... די דאָזיגע ווערטער זענען שמואליק'ען אַריין אין נאָז אַריין, און פון יענער צייט אָן האָט ער ניט אויפ־געהערט צו טראַכטען: „וואָס טהוט מען מיט יוסילען? מילא, איך בין שוין אַ פאַרפאַלענער, וואָס איז שייך, איך וועל שוין שטאַרבען אַ קאַליקע; אָבער מיין יוסילע? לאָז ער מיר נאָר אונטערוואַכסען, אָנהויבען צו לעגען תפילין, אם ירצה השם, וועל איך איהם אַוועקגעבען צו אַ גרויסען חזן, צו פּיצי'ן אָדער צו מיצי'ן, אָדער גאָר צו ירוחמ'ען, אם ירצה השם, מיט גאָט'ס הילף"... עס האָט זיך איהם פון דעמאָלט אָן כסדר פאָרגעשטעלט, אַז יוסילע בעדאַרף זיין אַמאָל אַ בעריהמטער, אַ וועלט־חזן, אַזוי ווי פּיצי, און אפשר טאַקי אַזוי ווי ניסי — פאַר וואָס ניט? וואָס איז? מיר האָבען דען ניט געזעהען, ווי

אזוי פון א יונגעל א שנעק וואכסט נאָכדעם אוים א מענש. וואָס א מענש הייסט ?

— יוסילע, — רופט זיך אָן שמואליק צו זיין זוהנדעל, בשעת יענער קומט פון חדר פערפלאָמט און דאָס קאשקעטעל איז איהם אויף דער זיים, — יוסילע, דו ווילסט זיין א וועלט־חזן, דו שקאָץ איינער ?

יוסילע בלייבט שטעהן פערטראַכט, און די אויגלעך גלאַנצען איהם. א שאלה, אויב עס ווילט זיך איהם זיין א וועלט־חזן ? נאָך פון קינדוווייז אָן איז זיין השגה געווען צו זיין א חזן ; קיין גרעסערס און שענערס דערפון האָט זיך יוסילע גאָר ניט געקאָנט פאָרשטעלען. און זינט ער האָט געהערט פּיצי'ן דאַווגען, איז אין איהם דער חשק צו זיין א חזן געוואָרען נאָך גרעסער. דאָס דאַוונען אין מאַזעפּעווקע פון פּיצי'ן מיט זיינע אכטצעהן משוררים האָט אָנגעמאַכט ביי יוסילען אין הארצען, גליך ווי ביי שמואליק'ען, א גאַנץ איבערקעהרעניש. אין דער צייט ווען שמואליק איז געווען פערנומען מיט פּיצי'ן, האָט זיך דער־ווייל יוסילע צונויפגעסקאָמפּאַניעט מיט פּיצי'ס קליינע משוררים'לעך, פון וועלכע ער איז געוואָהר געוואָרען א סך זאכען: ראשית, האָבען זיי איהם דערצעהלט, אז זיי פאָהרען־אוים די גאַנצע וועלט, און וואוהין זיי קומען, פאָהרט מען זיי ארוים אקעגען מיט גרוים פאַראַד, עס קעהרט זיך די וועלט ; מע טראָגט זיי אָרום אויף די הענד, מען איז זיי אומעטום מכבד פונ'ם שענסטען און פונ'ם בעסטען — הכלל, עס איז א לעבען, אויף אַלע אידען געזאָגט געוואָרען !... בעטראַכטענדיג די דאָזיגע זינ־גערלעך מיט זייערע שענע שווארצע קאפּאָטקעלעך און מיט זייערע קיילעכיגע סאַמעטענע היטעלעך, האָט זיי יוסילע באמת מקנא געווען ; יוסילע האָט זיי מקנא געווען נישט אזוי אויף זייערע קאפּאָטקעלעך מיט די היטעלעך, ווי אויף זייער זינגען ביי'ם עמוד מיט פּיצי'ן. ער וואָלט זיך געשעצט גליקליך, ווען ער זאָל

זיין, ווי זיי, א משורר ביי פּיצי׳ן. „ווי דערלעב איך שוין מיין בר־מצוה!“ — האָט זיך יוסילע געקלערט, און יענע גליקליכע זינגערלעך זענען איהם ניט אַרויסגעקראָכען פונ׳ם קאָפּ אפילו אויף א מינוט. זיצענדיג ביי׳ם חומש, פלעגט ער ניט איין מאָל חאַפּען א מיאוס׳ען פּסק פונ׳ם רבי׳ן פאַר זיין טבע פערטראַכטען זיך בשעת לערנען. „א יונגעל זאָל נאָר אין זינען האָבען פויגעלעך, מלאכים, בשעת מע לערענט!“ — פלעגט דער רבי אויף איהם זאָגען. דאָס לערנען און דער חדר זענען געווען פאַר יוסילען א משא כבדה, און וויבאַלד ער האָט נאָר געהאַט א פרייע מינוט, פלעגט ער זיך קאַטשען אויפ׳ן העלזעל, נאָכמאַכען פּיצי׳ס טענאָר, צעברומקען זיך אויף דער גראָבער סטרונע, ווי פּיצי׳ס באַס, און רייסען זיך אויף די גלייכע ווענד. ביי זיך אין האלז האָט ער געפיהלט, ווי עס קיצעלט איהם תמיד און עס ווערגט איהם עפּיס אינווענינ; ער האָט געפיהלט, אַז ווען ער זאָל זיך קאָנען גוט אויסשרייען, אויסזינגען, וואָלט איהם צוגעקומען א שטיק געזונד.

II.

שמואליק דער חזן דערצעהלט מעשיות פון חזנים, און יוסילע לעגט־צו קאָפּ.

די וועלט, וואו יוסילע האָט זיך געפונען קינדערווייז, איז געווען פול מיט זינגען און מיט חזנים. פון קינדערוויז אָן האָט ער זיך אָנגעהערט ביי שמואליק׳ען אין שטוב פערשיעדענע מעשיות פון וועלט־חזנים, וואָס האָבען זיך קונה שם געווען מיט זייער זינגען, און זייער נאָמען איז נאָכדעם פערבליבען אויף אייביג צווישען אידען. די דאָזיגע מעשיות װעגען הערשעלע דאָס יונ־

געלע, וועגן דעם ווילנער בעל־הבית׳על, וועגן ארקע פיעדעלע, וכדומה, האָבן איהם נישט געלאָזט צו־רוה, און ער פלעגט טראַכטען וועגן זיי טאָג און נאַכט. יוסילע פלעגט זיך פאָרשטעלען, אז ער איז אליין הערשעלע דאָס יונגעלע, וואָס האָט צו עלף יאָהר אָנגעטהאָן א טלית׳על, געדאַווענט ביי׳ם עמוד און מרעיש עולם געווען. אז ער פלעגט אמאָל בלייבען איינער אליין אין שטוב, פלעגט ער זיך אָנטהון אין׳ם טאַטענ׳ס טלית, אַוועקשטעלען זיך ביי דער וואנד און, מאַכענדיג מיט די הענד, פראַווען חזנ׳ישע שטיק, זיך רייסען אויף קולות, זינגען און „מתפלל זיין“, קאַטשענדיג זיך אויפ׳ן האלז. שמואליק האָט איהם אמאָל געטראָפען אין אזא מין אופן, האָט ער איהם גוט מכבד געווען, דעם שקאָץ, און אָפּגעשיקט אין חדר אריין, ווי געוועהנליך. יוסילע אָבער האָט צום חדר ווינציג־וואָס חשק געהאַט, און דער רבי האָט מיט איהם געהאַט צו זינגען און צו זאָגען. ער האָט ניט פערשטאַנען, וואָס הייסט דאָס: א יונגעל זאָל זיין שטענדיג פערטראַכט און דער קאָפּ זאָל איהם ליגען ווייס איך וואו? יוסילע׳ס גרעסטער פערגעניגען נאָך אלס פיצעל־קינד איז געווען, אז עס איז געקומען די צייט פאר ימים נוראים, ווען שמואליק פלעגט זיך בעדאַרפען פארטיג מאַכען צום דאַווענען און א וואָך זעכס פאר ראש־השנה איבערזינגען אלע שטיקלעך מיט זיינע משוררים, — אין יענער צייט פלעגט יוסילע׳ס נשמה זיין אויפ׳ן הימעל. ער האָט קוים דערלעבט די גליקליכע מינוט, וואָס דער רבי לאָזט די קינדער אהיים עסען, און פלעגט קומען צו לויפען, אָפּהאָפּען דאָרט, ווי עס איז, דעם וואַרמעס, זיך פעררוקען אין א ווינקעלע און צוהערען, ווי דער טאַטע צעגעהט זיך אויף א זיס קול, צענעמענדיג מיט ביידע הענד מיט א געבעט, און זאָגט: „אוי־וועה — אוי־וועה — אוי־וועה — אוי־וועה!“... און די משוררים האַפּען איהם אונטער: „אַטונענעם דעי — עי — עי!“... גליקליך איז יוסילע געווען, אז קיינער האָט איהם ניט בעמערקט און ער האָט געקאָנט אַוועקזיצען אזוי אין א ווינקעלע און אויסהערען

דאָס גאַנצע דאַווגען ביז דער „עבודה". בעסער פון אַלץ האָט יוסילע ליעב געהאַט הערען די מעשיות, וואָס דער טאַטע פלעגט דערצעהלען פאַר זיינע משוררים פון בעריהמטע וועלט־חזנים, ווי אַזוי זיי האָבען זיך געמאַכט אַ נאָמען אויף דער וועלט. עס איז איהם זעהר געפעלען די מעשה, ווי אַזוי פּיצי איז געוואָרען חזן. „פון באַרדיטשעוו שטאַמט ער אַרוים — אַזוי האָט שמואליק דערצעהלט וועגען פּיצי דעם וועלט־חזן — פון באַרדיטשעוו, פון אונטער דער גרעבלי; זיין טאַטע איז געווען אַ שמש. נאָך יונגעלווייז האָט פּיצי אַרויסגעוויזען, אַז ער איז אַ כלי. פריהער איז ער געווען אַ משורר'על ביי אַ חזן, נאָכדעם האָט ער פאַרלאָרען די שטימע, האָט מען איהם אָפּגעגעבען צו אַ גאָלד־שמיעד; נאָר מחכּת ער האָט זעהר ליעב געהאַט דאָס זינגען, האָט ער זיך שטענדיג געריבען צווישען חזנים און צווישען כלי־זמר. ער איז געווען וואָס איהר ווילט: ער איז געווען אַ פּייקלער, געגאַנגען מיט די טאַצען און איז שוין געווען, זאָגט מען, אַ וואָסערפיהרער אויך, ביז ער האָט זיך באַגעגענט מיט'ן גרויסען רב צלאל'ען; האָט איהם רב צלאל געזאָגט: „וואָס איז שייך, דו נאַר, צו וואָס טויג דיר זיין אַ וואַסערפיהרער? דו האָסט אַ שענערע כלי — אַ האַלז!"... בקיצור, ער האָט זיך אָוועקגעלאָזט קיין לעמבעריג און איז געקומען פון דאָרטען מיט אַ נאָמען און מיט אַ כבוד, הלואי אויף מיין יוסילען געזאָגט געוואָרען חאָטש האַלב, רבונו־של־עולם!"... דערהערענדיג פון'ם טאַטען אַזעלכע ווערטער, איז ביי יוסילען שיער דאָס האַרץ נישט אַרויסגעשפּרונגען פאַר שמחה; ער האָט זיך פאַרגעשטעלט, אַז מע שיקט איהם אויך קיין לעמבעריג, און ער קומט אויך פון דאָרטען מיט אַזאַ נאָמען און מיט אַזאַ כבוד, ווי פּיצי... שמואליק האָט געהאַט מעשיות פון חזנים לרוב, איינע שענער פון דער אַנדערער. ער האָט געוואוסט איטליכען בעזונדער פון'ם שורש. „למאי באַכמאַן? — האָט שמואליק געזאָגט צו זיינע משוררים — למאי באַכמאַן? וואָס איז שייך? דער גרויסער

באכמאן! וואס איז ער געווען פריהער? פאהרט אריין קיין קעשעניעוו, וועט מען אייך דערצעהלען. וואס דען מיינט איהר? מע שטעהט אויף פלוצים אין דער פריה און מע ווערד א באכ־מאן, א פיצי, א ניסי? נאר איין סענדער מי־רער איז געווען א איד א נגיד, א גביר, און האט געזונגען נאר פון כבוד וועגען; אט דאס איז זיין „יראו עינינו“, וואס איך זינג איהם. ס'איז דא, ס'איז פארהאן חזנים גרויסע היינט אויך; ס'איז פארהאן א ניסי בעלזער, א חזקאל'ע, א פיצי, איין אלי־דוד טשערניגעווער, א שקו־דער חזן, — וואס איז שייך? און נאך חזנים לרוב. נאר אזעלכע חזנים, ווי אמאל זענען געווען, געפינט מען שוין היינט נים. כדומה למשל, וואו געפינט איהר היינט אזא חזן, ווי ארקע פיעדעלע דער וויטעבסקער איז געוועזען, וואס די וועלט פלעגט פאהרען הערען זיין שטימע, וואס איז געווען א פיעדעלע, נים קיין שטימע? צי, אשטייגער, וואו קריגט איהר היינט אזא מין קאנאריק, וואס זאל האבען א מתנה פונ'ם קיסר פראנץ־יוסף אליין? צי, אשטייגער, וואו נעמט איהר היינט אזא רב דוד חמעלניקער מיט זיינע דריי זיהן? ער איז דאך באמת געווען לפני מלכים יתיצב, געמעגט זינגען פאר'ן מלך אליין! ער פלעגט זיך אוועקשטעלען זינגען טרוילערש, און דוקא מיט א לאנגען טלית־קטן, און דוקא מיט א צילענדער אויפ'ן קאפ, אז ס'איז געווען מחיה נפשות! צי, אשטייגער, איהר האט היינט אזא מין חזן, ווי דער קרוטיער חזן, טאקי דעם גרויסען ניסי'ס א זיידע? צי, למשל, רב אברהם חסיד פון לעמבעריג, וואס איז געווען איין שטשאגאל אין דער וועלט? צי קאשטאן מיט זיין ודוי, וואס ער האט געמאכט פאר'ן טוידט? צי, אשטייגער, אזא מין, ווי דער ווילנער בעל־הבית'על, ווי מע האט איהם גערופען? וואו הערט מען גאר היינט אזוינס? וואס איז שייך, מסתמא האט איהר דאך געהערט די מעשה מיט'ן ווילנער בעל־הבית'על? ס'איז א

שענע מעשה, איהר מעגט דאָס אויסהערען. געראָפען האָט מען איהם יואל־דוד, ער איז געווען אַ פּאַרשוין, אַז ס׳האָט זיך אויסגעלאָזט די וועלט, און אַ כלי האָט ער געהאַט — שמועסט מען ניט: איהר קאָנט פאַרשטעהן, אַז צו עלף יאָהר האָט ער גע־דאַווענט ימים נוראים פאַר׳ן עמוד. זיין נאָמען איז געגאַנגען אַזוי ווייט, אַז ער האָט געגרויכט ביז צום גראַף, און דעם גראַף האָט זיך פאַרוואָלט הערען, וואָס פילדערט דאָרטען אַזוי דער עולם? האָט ער איהם מסתמא געשיקט רופען. יואל־דוד איז אריינ־געקומען צום גראַף דוקא מיט אַ יאַרמעלקע אויפ׳ן קאָפּ. דאָרט זענען געווען פיעל גרויסע לייט, שררות. דאָס בעל־הבית׳על האָט זיך תחילת שטאַרק פאַרשעמט פאַר אַזאַ עולם און אַ ביסעל דערשראָקען אויך; נאָר ער האָט זיך אָוועקגעשטעלט מיט׳ן פּנים צום וואַנט און האָט אָנגעהויבען צו באַווייזען זיינע קונצען, „שטעלען אַ האַלז“ און אַרויסבאַווייזען גרויסע בריה׳שאַפטען, ווי ער האָט געקאָנט. איהם האָט איינער אונטערגעהאַלטען אויפ׳ן פיעדעל, און דער גאַנצער עולם איז געבליבען ווי פאַרגאַפט. גאָר נישט ווייסענדיג, וועלכעס איז האַלז און וועלכעס איז פיעדעל, — אַזאַ לויטערע שטימע האָט יואל־דוד געהאַט און אַזוי הויך פלעגט ער מיט איהר נעמען און דערלאַנגען, טאַקי נאָר „ביז׳ן גיבעל“, ווי מע זאָגט. שוין צום סוף כמעט האָט ביי דער פיעדעל געפּלאַצט די קווינטע, און מע האָט באַדאַרפט אויסלאָזען אַ זאַך אויף דער דינסטער אָקטאַווע. וואָס־זשע מיינט איהר? איז זיך מיישב מיין בעל־הבית׳על און נעמט־אָן, וואָס איז שייך, מיט׳ן האַלז פונקט אָט דאָס, וואָס מע קאָן דערלאַנגען נאָר מיט אַ פיעדעל, און האָט נאָך דערביי אָוועקגעמאַכט עטליכע קונצען, ווי אַ סאָלאָווייטשיק, און אַז ער האָט אויסגעלאָזט, האָט זיך שוין דער גראַף ניט געקאָנט איינהאַלטען: ער איז צוגעגאַנגען צו איהם און האָט איהם אַ קוש געטהאָן אין שטערן. דער גראַף איז געווען זעהר אַ גוטער מענטש, נאָר זי, די גראַפיניע ימח שמה, איז געווען זעהר אַ גרויסע מרשעת און האָט פיינט געהאַט אַ

אידען, ווי איהר קאנט זיך פארשטעלען. אז דאס בעל־הבית׳על איז אריינגעקומען מיט׳ן יארמעלקע אויפ׳ן קאפ, איז זי געווען אזוי אין כעס, אז זי איז גרייט געווען איהם דעם קאפ אראפצונעמען. נאר אז ער האט אנגעהויבען צו זינגען, איז זי באלד אפהענטיג געווארען און איז נאכדעם צוגעגאנגען צו איהם, איהם אנגענומען פאר דער האנט און איהם געדאנקט עטליכע מאל פאר זיין זינגען, געפרעגט איהם, ווי אזוי ער הייסט און וויפיעל ער איז אלט? יואל־דוד האט איהר דערויף אלסדינג גע־ענטפערט, נישט קוקענדיג איהר אין פנים אריין, מחמת זי איז געווען א זעלטענע פארשוין. זי אבער האט אויף איהם יא געקוקט, האט זיך לאנג געשפיעגעלט אין זיין פנים, איהם נישט אפגעלאזט פון זיך בשום אופן, אלץ געקוקט אויף איהם און געקוועטשט איהם די האנט, איהם געדאנקט. אויפ׳ן אנדערען טאג, וואס איז שייך, קומט א שליח ווייעדער פונ׳ם גראף און רופט איהם אין פאלאץ אריין גאר אהן א שום תירוץ. וואס טהוט מען? סע העלפט אבער נישט; אז דער גראף רופט, קאן מען קיין דבר־אחר נישט זיין און מע מוז געהן. צום סוף לאזט זיך אויס א מעשה — וועך־וואס? דער גראף איז גאר נישט געווען אין דער היים, נאר זי, די גראפיניע ימח שמה; זי איז ארויסגעגאנגען אקעגען יואל־דודע׳ען מיט זיינע משוררים איין אויסגעסטראצעלטע, באהאנ־גען מיט גאלד און מיט דימענטען פון קאפ ביז די פיס, און דערלאנגט איהם די האנט מיט זעהר א פריינדליכער מינע, גלייך ווי זי וואלט שוין געווען מיט איהם באקאנט מי יודע פון ווען אן. די משוררים האט זי געבעטען מחילה, זיי זאלען צוהווארטען א ווייל־ע אין זאל, און איהם האט זי אריינגעפיהרט צו זיך אין איהר חדר־אריין, אנידערגעזעצט איהם אויף א טייערען סאמעטענעם דיוואן, מכבד געווען איהם, וואס איז שייך, מיט זיסע שפייזען און מיט טייערען פראנצווייין אויף גילדענע כלים. ער האט זיך פון די זיסע שפייזען אפגעזאגט, און דעם ווייין, געוועהנליך, נישט געוואלט טרינקען בשום אופן; וויפיעל זי האט איהם נישט געבעטען, עס

האָט איהר נישט געהאָלפען. אז די גראַפּיניע ימח שמה האָט דערזעהען, אז ס'איז שלעכט, האָט זי איהם אָנגעחאַפּט ביי דער קאַפּאָטע, אַזוי ווי פּוטיפרע האָט אָנגעחאַפּט אַמאָל יוסף הצדיק... און יואל דוד איז אַנטלאָפען פון דאָרט קוים מיט'ן לעבען. פון דעמאָלט אָן, דערצעהלט מען, איז זי געוואָרען נאָך מעהר מרשעת, און אז זי האָט דערזעהען אַ אידען, פלעגט זי ווערען, וואָס איז שייך, אָנגעצונדען און האָט ארויפגעפיהרט דעם גראַף אויך, ער זאָל ווערען אַ שונא־ישראל, און מיט'ן בעל־הבית'על האָט זי זיך אָפּגערעכענט אויף איין אַנדער אופן. עס האָבען זיך געפונען אַזעלכע לייט, טאַקי צווישען אונזערע אידעלעך, וואָס האָבען פאַר געלט אָוועקגעקוילעט אַ מענשען; וואָס, מיינט איהר, האָבען זיי געטהאָן? זיי האָבען איהם איינ־געגעבען אַזאַ געטראַנק און האָבען איהם אָפּגע'סמ'ט די שטימע. דאָס בעל־הבית'על נעבאַך, ווייבאַלד ער איז געבליבען אָהן אַ קול, איז ער אריינגעפאַלען אין אַ שרעקליכער מרה־שחורה און איז געוואָרען, וואָס איז שייך, אויף אַלע שונאים. ער האָט זיך נאָכדעם ארומגעשלעפּט איבער דער וועלט, אָפּגעריסען, אָפּ־געשליסען, נישט רעדענדיג צו קיינעם אַ וואָרט. אָט אַזוי האָט זיך אויסגעלאָזט דער סוף פון'ם ווילנער בעל־הבית'על, און אַלץ איבער איהר, ימח שמה!"...

ביי יוסילען אין הארצען האָבען די מעשיות אָנגעמאַכט אַ גאַנצע חתונה: „בעל־הבית'על", „פּידערלע", „קאַנאַריק", „גראַ־פּיניע", „פּוטיפרע", וכדומה אַזעלכע בילדער, זענען איהם נישט ארויס פון קאָפּ, און דאָס הארץ האָט איהם כסדר געצויגען אַהין, צו פּיצי'ן, צו ניסי'ן, צו ירוחמ'ען! עס איז איהם שוין געגאַנגען דאָס צעהנטע יאָהר. נאָך אַ יאָהר, נאָך אַ יאָהר ווערד ער בר־מצוה, און דער טאַטע שיקט איהם אָפּ אַהינצו. די גאַנצע וועלט איז פאַר איהם פול געווען מיט פערשיעדענע קולות און געזאַנגען. חזנים און משוררים זענען איהם קיינמאָל פון קאָפּ נישט ארויסגעקראָכען, און אין דער צייט, ווען דער רבי

האָט געהאָרעוועט איבער איהם מיט נאָך תלמידים אויף דער גמרא, — דעמאָלט פלעגט זיך יוסילע גאָר פאַרגעסען אָן דעם רבי'ן מיט דער גמרא, און עס פלעגט זיך ביי איהם אָפטמאָל אַרויסרייסען פונ'ם האַלז אַ קוויטשעל, אַ פייף אָדער אַזוי אַ משונה'דיג קול, ווי אַ קרעה פון אַ האָהן, גאָר אַליין נישט וויסענדיג ווי אַרום. דערביי פלעגט איהם, געוועהנליך, דער רבי אַראָפּלאָזען אַ שענעם פּאַטש: „דאָרטען, מיט'ן טאַטען ביי'ם עמוד, וועסט דו קרעהען, ניט דאָ!"...

ביי'ם עמוד האָט יוסילע אונטערגעהאָלפען דעם טאַטען נאָך ימים נוראים, און דאָס איז פאַר איהם געווען דאָס בעסטע שטיקעל צייט: ערשטענס, וואָס מע האָט איהם אָפּגענומען פונ'ם חדר פריהער מיט אַ חודש, און צווייטענס — דאָס זינגען: דאָס זינגען איז ביי איהם געווען זעהר טייער. דאָרטען, ביי'ם עמוד, האָט ער שוין פאַר קיין פּעטש קיין מורא ניט געהאַט; דאָס העלזעל איז איהם געווען פריי, און ער האָט זיך געקאָנט אָנ־שרייען וויפיעל דאָס האַרץ האָט געגלוסט. אינאיינעם מיט שמואליק'ס האַלז האָט זיך ימים נוראים ביי'ם עמוד געלאָזט הערען אויך יוסילע'ס פייפענדיג קול'כעל, און דער עולם האָט אָנגעקוואָלען פון זיי ביידען. מבינים האָבען אויף איהם געזאָגט, אַז ער וועט זיין אַ כלי שלמה און וועט אמאָל אַריבערגעהן דעם טאַטען זיינעם. שמואליק אָבער האָט דערפון געהאַט ווינציג־וואָס נחת; עס איז איהם נישט איינגעגאַנגען דער כבוד, זעהענדיג, אַז יוסילע וואַכסט אין שטויבער אריין, און ער קאָן איהם גאָר נישט העלפען. שמואליק דער חזן, חאָטש ער איז געווען אין שטאָדט זעהר אָנגענומען, פון דעסטוועגען האָט דאָס איהם נישט געשאַדט צו זיין אַ קבצן, ווי אַלע מאַזעפּעווקער כלי־קודש, וואָס בעדאַרפען אַרויסקוקען אויף די דאָרטיגע הכנסות, משטיינס געזאָגט. אין מאַזעפּעווקע, ווי עס איז בעוואוסט, איז דאָס שכירות פון חזנים, שמשים, שוחטים, רבנים עפּיס נישט אַזוי גרויס. דער דאָזיגער עולם זאָלען דאַרפען אַרויסקוקען אויף דאָס שכירות אַליין,

וואָלטען זיי געמעגט, ווי מע זאָגט, פּערוואַרפען די צייהן אויף די באַנטענעם; דער עיקר איז ביי זיי די הכנסה, די זייטיגע הכנסות, דאָס קערבעל, וואָס פאַלט־אריין מן הצד. די דאָזיגע זייטיגע הכנסות דאָס זענען: די „שיסעל“, וואָס מע שטעלט ערב יום כפור אין שוהל, דאָס „חנוכה־געלד“, דאָס „פורים’דיגע שלח־מנות“, דער „בע־ע־עבור“ אויף אַלע שמחות, וכדומה. שמואליק דער חזן מעג זיך האָבען אַ זעלטענעם האַלז און אויסשטעלען אַ זאַך, ווי ניסי, ווי פּיצי, און אפילו ווי ירוחם הקטן, נאָר אַז עס קומט חנוכה, מעג ער זיך, נישקשה, נעמען אַ שטעקען מיט’ן לאַמטערן און אַרויסגעהן אַ ביסעל איבער דער שטאָדט, ווינשעווען יעדען בעזונדער „דערלעבען איבער אַ יאָהר“ און נעמען... אַ נדבה. אויף פורים מעג איהם אָנשטעהן נעמען אַ שאַל, אַריינלעגען אהינצו אַ צוקער־לעקאַבעל מיט אַ שטיקעל פלאָדען און אַרומשיקען פון איין בעל־הבית צום אַנדערען און נעמען פאַר דעם דאָזיגען שלח־מנות... אַ נדבה.

III.

ווי אַזוי שמואליק בעקענט זיך מיט זיין שכנה זלאַטע די צעלניקערין, און זייערע קינדער — צווישען זיך.

האָבען איין אייגענע שטוב האָט אין מאַזעפּעווקע נישט קיין קליינע ווערטה; אַ נחלה, אַ לאַך, אַ זעמליאַנקע — אַבי ס’איז אייגענס, און מע בעדאַרף נישט אָנקומען צו יענעם, קריכען אין שכנות אַריין. זלאַטע די צעלניקערין האָט זיך געהאַט איהר אייגען שטיבעל, אפילו נישט קיין געהויבענע פּאַלאַצען, נישט קיין

סך פּאָקאָיעס, — אַ דריי חדרים נידעריגע, איינגעבויגענע, מיט שפּיציגעוואַטע ווינקלען, און אַ קיך, אָהן אַ הויז, אָהן אַ הויף און אָהן אַ שום שטעלכעל בּיי דער האַנד, נאָר אַ בּוידעם און געגנוג. נאָר דאָס וואָלט נאָך געווען נישקשה, ווען דער דאַך זאָל זיין אַ דאַך; עס איז אָבער גאָר קיין דאַך ניט; משטיינס געזאָגט, אַ צוויי קראָקוועס מיט אַ ביסעל ערד און מיט אַ ביסעל שוואַרצע שטרוי איבּערגעדעקט, ערטערווייז בּעוואַכסען מיט גרינע פּעטשעריצעס, אַזוי, אַז פון דערווייטענס זעהט־אויס די שטוב ווי אַ סוכה, בּעדעקט מיט גרינעם סכך. נאָר דאָס וואָלט נאָך אַלץ געשוען אָהן איין אומגליק, ווען דער גראַף, דער פּריץ פון דער שטאָדט, זאָל ניט דעקוטשען מיט זיינע חפציות: איהם ווילט זיך, די גאַנצע שטאָדט זאָל זיך איבּעראַנייעס דעקען מיט אייזען, מיט שינדעל, אָדער, לכל הפחות, מיט האָלץ, און קיין שטרוי זאָל גאָר ניט געדאַכט ווערען. זלאַטע די אלמנה האָט זיך גענוג אָנגעטהאָן אַ כח בּיז זי האָט צונויפגעשלאָגען אַ גראָשען מיט אַ גראָשען און האָט זיך געשטעלט דעקען איהר נחלה. נאָר דאָ האָט זיך ארויסבּעוויזען גאָר אַ נייער אומגליק: נאָר־וואָס מע האָט זיך אַנידערגעשטעלט צעוואַרפען דעם דאַך, לויפט אריין צו זלאַטען אין שטוב אריין שמואליק דער חזן מיט אַ גוואַלד:

— רוצח'טע! אין נאָמעס ווילען, וואָס טהוט איהר דאָס? איהר ווילט מיך, וואָס איז שייך, מאַכען אומגליקליך? וואָס האָט איהר צו מיר? געהאָרעוועט, געהאָרעוועט, קוים דערלעבּט זיך אַ שטיקעל נחלה, קומט איהר און מאַכט פון מיר אַ תל!

— אָט האָסט דו דיר די אַנדערע טעג יום־טוב! וואָס פאַר אַ תל? — פרעגט איהם זלאַטע פערוואונדערט. — ווער טשעפּעט אייך מיט אייער נחלה?

— איהר פרעגט נאָך, ווער טשעפּעט מיך? — האָט זיך שמואליק צעלאָזט גאָר אויף איין אנדער אופן. — אַ אידינע בּלייבּט אַ אידינע: לאַנגע האָר — קורצער שכל.

— אָט ווייסט איהר, וואָס איך וועל אייך זאָגען? — האָט איהם זלאַטע געענטפערט, אַריינקומענדיג אין כעס אריין. — חאָטש איהר זענט חזן אין דער קאַלטער שוהל, פון דעסטוועגען, איהר זאָלט אויף מיר קיין פאַראיבעל ניט האָבען, וואָס איך זאָג אייך דעם אמת: זינט גאָט האָט געהאנדעלט מיט נאַראָנים, האָט ער נאָך אַזאַ נאַר, ווי איהר זענט, נישט באַשאַפען.

— זענט איהר נאָך, הייסט דאָס, איין עזות־פנים׳טע אויך? — האָט זיך שמואליק צעפלאַקערט. — לאַ־די, וואָס איהר צעוואַרפט מיר מיין שטוב, מאַכט פון מיר, וואָס איז שייך, אַ תל־עולם, האָט איהר נאָך אַ העזה צו זידלען איין עהרליכען אידען? איך האָב שוין געהאַט אויף מיין לעבען אַלערליי שכנים און שכנה׳טעס, וואָס איז שייך, טפו זאָל דאָס ווערען!...

— טפו זאָלט איהר בעסער ווערען מיט אַלעמען, וואָס ס׳איז אייך ליעב היינטיגען טאָג, רבונו של עולם, עס זאָל זיך אָנקלעפען אָן אייך און וואו איך האָב ערגיץ אַ שונא, ליעבער גאָט! איך בין אויך, ברוך השם, געזעסען אין שכנות און האָב נאָך אַזאַ מין באַגעגעניש נישט געטראָפען זינט איך לעב, זינט איך שטעה אויף מיינע פיס! ווי פאַרגינט זיך דאָס אַ איד אַריינקומען צו יענעם און אַזוי אָנחאַפען איין אַלמנה און שפייען יענעם אין פנים אריין פּלוצים פון דער העלער הויט?!...

— ששששאַ, שאַט נאַר, וואָס טהוט זיך דאָ? — האָט זיך אַריינגעמישט, אַריינלויפענדיג אַ דערשראָקענע, זעלדע די חזנ׳טע, אַ נידעריגע, אַ שוואַרצע אידינע מיט זעהר שענע גוטע אויגען. — וואָס איז דאָ ביי אייך פאַר קולות?

שמואליק מיט זלאַטען האָבען זיך ביידע צעלאָזט צו דער חזנ׳טע אויסדערצעהלען איהר דאָס מחלוקת, וואָס איז צווישען זיי פאָרגעקומען; נאָר מחמת זיי האָבען ביידע געשריגען, איבער־שלאָגענדיג איינס דאָס אַנדערע, דעריבער האָט זעלדע נישט

געקאָנט פערשטעהן, ווער ס׳איז דאָ גערעכט און ווער ס׳איז אומגערעכט.

— ווייסט דו וואָס, שמואליק ? דו געה אהיים, דאָרט האָב איך דיר צוגעגרייט אַ גלעזעל ציקאָריע, און איהר, זלאטעניו, זעצט זיך אָקאָרשט צו אָט דאָ מיט מיר אויף דער באַנק, וועלען מיר שמועסען פּאַוואָלינקע ; צו וואָס טויגען די גוואַלדען ? די גאַס וועט זיך צונויפלויפען, מע וועט מיינען, חלילה, אַז מע קוילעט דאָ מענטשען אין מיטען העלען טאָג !

ערשט, אַז שמואליק איז אַוועקגעגאַנגען און זלאַטע מיט זעלדען האָבען זיך אַ ביסעל פאַנאַנדערגערעדט, איז מען געקומען צו אַ שטיקעל טאָלק. די מעשה דערפון איז אַזוי : זלאַטע דער אלמנה׳ס שטוב מיט דער אַנדערער שטוב, וואָס שמואליק דער חזן האָט ערשט ניט לאַנג געקויפט ביי רב שלום־שכנא דעם שוחט אויף אויסצאָהלען, זענען געוועזן בסך־הכל מיט אַ וואַנד אָפּגעטיילט ; דאָס הייסט, עס איז, איינענטליך, געוועזן איין שטוב, איבער־געצאַמט מיט עטליכע ברעטלעך און איבערגערעקט מיט איין דאַך. דאָס פערשטעהט מען שוין אליין, אַז אָנריהרענדיג די ערשטע קראָקווע, איז איינגעפאַלען דער גאַנצער דאַך, פון שמואליק׳ס שטוב אויך — און דערפאַר איז דאָס שמואליק אריינגעפלויגען אַזוי צעקאָכט. זלאַטע מיט זעלדען, וואָס זענען געוועזן בעקענט פריהער פון דערווייטענס (ווייל זלאַטע האָט זיך געהאַלטען פאַר אַ מיוחסת : פאָרט רב אברהמעל׳ס שנור, ווי ווייטער וועט שטעהן), האָבען זיך נאָך דעם דאָזיגען שמועס אַזוי בעפריינדעט, אַז זיי זענען געוואָרען גיך נפש אחת, גאָר ווי אַנדערע צוויי. דעם דאַך — איז געבליבען — זאָל מען דעקען בשותפות, וועט קאָסטען אַ סך ווענלוועלער, און דער בוידעם מעג אויך זיין אַ בשותפות׳דיגער ; נישקשה, מען איז, ברוך השם, בעגלויבט איינס ביי׳ם אַנדערען פון צו גנב׳ענען חלילה.

— אייער מאַן — האָט זלאַטע געזאָגט צו זעלדען — איז אַ כשר׳ער איד ; ווער ווייס עס נישט ? נו, און איהר, זעלדע,

זענט אויך ניט, חלילה, פון די ווייבער, וואָס זאָלען זיך ראַרעווען אויף אַ פרעמדע ציבעלע.

— און איהר — האָט זעלדע דערויף געענטפערט זלאַטען — באַדאַרפט ניט חלילה מיין זעקעל קאַרטאָפלים; איהר מיינט, מע קען אייך נישט? מע ווייסט גאַנץ גוט, ווער אייער מאַן איז געווען און פון וואַנען איהר שטאַמט. ס׳איז אַ שטיקעל סברה, אַז מיין מאַמע, זאָל האָבען אַ ליכטיגען גן־עדן, איז געווען ביי אייער באָבע אסתר׳על איין אָפטע איינגעהערין, דאָס הייסט, זי פלעגט איהר איינקויפען אין שטוב אַריין אַלדאָס גוטס. און אַ שטוב איז ביי אייער באָבען געווען, הלואי חאָטש האַלב אויף אַלע אידישע בעל־הבית׳טעס! דאָס הייסט דאָך אייער טאָכטער נאָך איהר, מן הסתם?

זלאַטע האָט זיך אַזש צעוויינט פאַר ווייטקייט פון זעלדע׳ס רעד, און עס איז פון דעמאָלט אָן געוואָרען צווישען זיי אַ מורא׳דיגע ליעבשאַפט. אויך זייערע קינדער זענען צווישען זיך געוואָרען גאַנץ נאָהענט; שמואליק׳ס זוהן יוסילע און זלאַטע׳ס טאָכטער אסתר זענען שוין תמיד געווען אינאיינעם, כמעט ווי אין איין שטוב געוואַכסען. שפעטער, אַז זעלדע איז געשטאָרבען און יוסילע איז געבליבען אַ יתום, זענען די קינדער נאָך מעהר צוגעלאָזט געוואָרען איינס צום אַנדערען. „אומגליק — זאָגט מען — בינדט צונויף, שלעכטיגקייט מאַכט פריינדשאַפט“...

כל זמן זעלדע האָט געלעבט, האָט שמואליק דער חזן פון קיין נויט נישט געוואוסט: ער האָט זיך, ווי עס איז, דורכגעשלאָגען און געלעבט, ווי אַ סך אַנדערע לעבען דאָרטען. נאָר עס האָט איהם פלוצים געטראָפען אַ גרויסער אומגליק: זעלדע זיין ווייב איז איהם אָפגעשטאָרבען! זעלדע די חזנ׳טע איז געווען אַ כשר׳ע, איין עהרליכע אידינע; איהר פלוצליך אָפשטאַרבען איז געווען פאַר איהרע אַלע בעקאַנטע אַ גרויסער בראָך, און פאַר שמואליק׳ען איז דאָס געווען אַזאַ אומגליק, אַז ער האָט געשוואָרען

פאַר איין עדה אידען, אַז ער וועט נישט אויסהאַלטען, ער וועט נאָך זעלדען געוויס נאָכשטאַרבען, ס'איז גאָר נישטאָ וואָס צו רעדען! און פון חתונה האָבען שמועסט מען ניט: וואָס איז שייך? ווען ביי איהם וועט אויסוואַכסען האָר אויף דער דלאָני, דעמאָלט וועט ער חתונה האָבען נאָך זלעדען!" — אַזוי האָט שמואליק געזאָגט בשעת שבעה זיצען. עס האָבען זיך אָבער געפונען אַזעלכע, וואָס האָבען איהם שטאַרק דעקוטשעט, געהענדיג צו איהם טאָג אויף טאָג און איינ'טענה'נדיג מיט איהם: „איהר ווילט, אפנים, רב שמואליק, זיין קליגער פון דער גאַנצער וועלט און געהן אַקעגען דעם מנהג העולם? די וועלט איז שוין אַזוי געשטעלט געוואָרען איין מאָל פאַר אַלע מאָל, אַז אַ מאַנסביל טאָר ניט זיצען אַליין, און איהר ווילט זי מיט אייער חכמה איבער־מאַכען?" די דאָזיגע לייט האָבען איבער שמואליק'ען אַזוי לאַנג גע'טענה'ט, ביז ער איז אַ פּאָר וואָכען נאָך שלשים זיך דורכ־געפאָהרען מיט רב קלמן שדכן קיין באַרדיטשעוו און גאָר גיך געבראַכט מיט זיך אַ אידינע מיט אַ טערקישען שאַל... באַרדי־טשעוו, דאַנקען גאָט, איז בעוואוסט אויף דער וועלט פאַר אַזאַ מקום, וואָס דאָרט קאָן מען אין גלייכען געלד אָפּזוּצען די דאָזיגע סחורה, דאָס הייסט — איין אַלמן, אַ גרוש, אַ בחור, — וואָס עס מאַכט זיך. באַרדיטשעוו, ברוך השם, איז איין ארץ מבורכת, זי פערזאָרגט די אַלע איבעריגע שטעדט פון יענער געגענד מיט ווייבער פון כל המינים: אַלמנות, גרושות און בתולות, — ווי עמיצענ'ס גוסט. אַהינצו אַז עס חאַפּט זיך אַראָפּ איין אַלמן, הויבט מען איהם אָן אַרומצופיהרען איבער די הייזער, בעווייזענדיג איהם סחורה פון וואָס איין אויג קאָן זעהען, און זייט זיכער, ער וועט זיך שוין זיין גלייכען אָפּזוכען, ער וועט האַנדלען די מציאה און צוריקפאָהרען שוין אין צווייען... אַהינצו האָט זיך אויך אַריינגעחאַפּט אונזער שמואליק; חברה האָבען מיט איהם קיין לאַנגע שהיות ניט געמאַכט — אַ וואָרט און צוויי און אַ חופּה. אָנקוקענדיג די יפהפיה זיינע, אַזוי, חאַפּענדיג, אויף איין פוס,

בכדי מע זאָל קאָנען קומען צוריק אַהיים אויף שבת, האָט שמואליק׳ען אויסגעוויזען, אַז ער האָט, ברוך השם, געטראָפען גאַנץ נישקשה׳דיג. „אַ אידינע, וואָס איז שייך, ווייזט־אויס אַ לייטישער מענטש, באַראַרף זיין נישט קיין שלעכטע בנאַטור, רעדט אַזוי בנעימות, שמייכעלט"... ערשט קומענדיג אַהיים אין אַ פּאָר וואָכען אַרום, האָט זיך נעבאַך שמואליק אַרומגעקוקט, וואָס פאַר אַ צרה, וואָס פאַר אַ שלאַק־פּורעניות גאָט האָט איהם בעשערט: גרוי און אַלט האָט זי איהם געמאַכט פאַר דער צייט! שמואליק איז ביי איהר אויסגעריסען געוואָרען און האָט געהאַט ביי איהר אַ וויסט עלטער. און יוסילע נעבאַך איז אָפּגעקומען אויף איין אַנדער אופן. ער איז איהר געווען גרויס אין די אויגען, געשטאַנען איהר ווי אַ ביין אין האַלז. „דאָס יונגעל — האָט זי אַלץ גע׳טענה׳ט — וועט מיך נאָר אין דער ערד אַריינטרייבען, שונאי ציון! פון אין דער פריה ביז אויף דער נאַכט ווייסט דאָס נאָר עסען און געננג! דאָס מויל מאַכט זיך איהם נישט צו אויף קיין מינוט, און איז נאָך איין עזות־פּנים אויך: אַז מע זאָגט איהם, וויינט ער נאָך, פּעסטעט זיך, דאָס ציטעריגע קינד!" גאָט ווייסט וואו יוסילע וואָלט אַצינד אַנגעשפּאַרט, ווען נים שמואליק׳ס שכנה, זלאַטע די צעלניקערין, מיט איהר הויזגעזינד, וואָס האָבען זיך אָנגענומען די קריוודע פון׳ם דאָזיגען אומשולדיגען יתום.

IV.

זלאַטע די צעלניקערין און איהר טאָכטער אסתר.

זלאַטע די צעלניקערין האָט זיך גערעכענט נאָך פאַר איהר מאַנ׳ס לעבען פאַר איינע פון די בעריהמטסטע קרעמערינס, נישט נאָר אין מאַזעפּעווקע אַליין, נאָר אויך אין דער גאַנצער סביבה

פון מאזעפעווקע; איהר נאָמען איז געוועזען בעוואוסט אויף אלע גרויסע ירידים. — אין דער צייט, ווען מע האָט נאָך ביי אלע פעלקער צו טהון מיט דער שאלה, צי איז די נקבה אויך עפּיס א מענש, דאָס הייסט, צי מע מעג איהר עפּיס געבען איין ארבייט אין דער האַנד, צי איהר עסק איז טאַקי נאָר די שטוב, דאָס טעפּעל, די קינדער און דעסגלייכען; דעמאָלט ווען גרויסע מענשען זיצען און ברעכען זיך דעם מוח איבער דעם ענין שוין היבשע עטליכע יאָהר, איבערפּיהרענדיג אזוי פיעל פּאַפּיער און טינט — שטעהען זיך די מאזעפּעווקער אידען פון דערווייטענס און מאַכען חוזק פון זייערע אלע המצאות און אויפטהועכצען, דען ביי זיי אין מאזעפּעווקע שפּיעלט די אידינע פון קדמונים פונקט אזא ראָלע, ווי דער איד, און די בעל־הבית'טע איז ניט קלענער פון'ם בעל־הבית. אדרבה, מע קאָן זאָגען, אז כמעט דער גאנצער מסחר אין מאזעפּעווקע געפינט זיך ביי די ווייבער אין די הענד. עס טרעפט זיך דאָרטען גאנץ אָפט, אז דאָס ווייב פערשטעלט דעם מאַן מיט איהר נאָמען לחלוטין. עס געפינען זיך אזעלכע מאַנען, וואָס כמעט מע ווייסט זיי גאָר נישט; מע קען נאָר „זי“ און געגוג. זלאַטע די צעלניקערין איז געוועזען איינע פון די דאָזיגע ווייבער, וואָס זענען בעקאַנט מיט דעם נאָמען „אשת־חיל“. אין שטאָדט האָט זלאַטע שטענדיג געהייסען, אפילו פאַר איהר מאַנ'ס לעבען, „זלאַטע די צעלניקערין“, ניט זלאַטע לוי'ס, אויף איהר מאַנ'ס נאָמען; אדרבה, לוי האָט געהייסען אויף „הר נאָמען — „לוי זלאַטע'ס“. דאָס הייסט: לוי, וואָס איז דער מאַן פון זיין ווייב זלאַטע... אזוי איז געוועזען מיט זלאַטע'ס מוטער אויך. „בתיה די האָרטאָווניצע“ האָט מען זי גערופען; זי איז אליין געוועזען איין אשת־חיל און האָט אויך איהרע טעכטער געמאַכט פאַר „אשת־חילס“, בכדי זיי זאָלען קאָנען געבען א מאַן ברויט... איידעמס האָט זיך בתיה די האָרטאָווניצע געקריגען אנטיקלעך, צאַצקעלעך, זיידענע קינדער און מיוחסים; פאַר יחוס האָט בתיה געצאָהלט אין טאָג

אריין. פאַר איהר איידעם לוי, זלאַטע׳ס מאַן, האָט זי געצאָהלט צוויי מאָל נדן, אַבי בעקומען איהם פאַר איין איידעם, מחמת לוי איז געווען רב אַברהמ׳על סלאָוויטער׳ס אַ זוהן, און רב אַברהמ׳על סלאָוויטער איז געווען איינגעטונקען אין יחוס, אויסגעבונדען כמעט מיט אַלע גוטע אידען. בטבע איז לוי געווען טאַקי זעהר אַ וואוילער יונגער מאַן, נאָר נישט קיין געזונדער, אַ יאַדעשליוּוער, עפּיס אַלץ געהוסט, געהוסט, ביז ער איז געשטאָרבען, איבער־לאָזענדיג זלאַטען אַ יונגע אַלמנה מיט דריי פּיצלעך קינדער: אסתר — אַ מיידעל פון אַ יאָהר אַכט, און צוויי חדר־יונגלעך — אפרים און מנשה.

אסתר איז געווען אַ בת־יחידה ביי איהר מאַמע. נאָר תנועות פון אַ בת־יחידה האָט זי נישט געהאַט, דערפאַר ווייל זי האָט שוין ביי איהרע עלטערען ניט „זאַזנאַיעט“ קיין גוטע צייטען. זינט זי איז צו איהר שכל געקומען, געדענקט זי נאָר שלעכטס און טרויעריגס: דער טאַטע שטעלט זיך איהר אַנדערש ניט פאָר, ווי נאָר פערזאָרגט, פערקרענקט און פער׳חושכ׳ט, און די מאַמע איז שטענדיג פערנומען מיט דער קראָם, האָט קיינמאָל קיין צייט ניט, תמיד בייז, שטענדיג פערשאָלטען זיך און דעם טאָג, וואָס זי איז געבוירען געוואָרען אויף דער וועלט. צו דרייצעהן יאָהר איז איהר אסתר געווען שוין אַ גאַנצע הילף אין קלייט. פריהער אַכטונג געבענדיג גלאַט אַזוי, מע זאָל נישט גנב׳ענען, און נאָכדעם רעדען מיט אַ קונה, דערלאַנגען אַ שטיקעל סחורה, און שפּעטער טאַקי העלפען צום געשעפט, לייזען געלד. אסתר האָט גע׳שמ׳ט אין שטאָדט פאַר אַ גרויסען בר־דעת, אַ בריה צום געשעפט און אַ פיינע בעל־חשבונ׳טע. וואו האָט זיך אסתר אויסגעלערענט שרייבען און רעכענען? — ביי מאָטעל שפּריוז, וואָס האָט אויס־געלעהרענט אַלע מאַזעפּעווקער מיידלעך לייענען און שרייבען און רעכענען. עס איז אין מאַזעפּעווקע גלאַט קיין נאָווינע ניט, וואָס עס וואַכסען־אויס קינדער זעהר גראַמטנע און קאָנען אַלסדינג, נישט לערנענדיג זיך אין ערגיץ, נאָר „פון זיך אַליין“...

כל זמן לוי זלאטע׳ס האט געלעבט, האט ער, ווי א געטרייער טאטע און ווי איין איידעלער מענש, א איד פון לערנען, אוודאי געוואלט, אז אסתר זאל זיין א וואוילקענענדיגע, און לויט זי האט זיך ארויסבעוויזען נאך קינדרווייז, האט לוי גאר אנדערשט נישט גערעכענט, אז אסתר וועט, אם ירצה השם, זיין א מיידעל מיט אלע מעלות, ניט ווי אלע מאזעפעווקער מיידלעך. געוועהנליך, איז דאס שוין ניט אנגעקומען אזוי גרינג, מחמת זלאטע זיין ווייב, וואס איז ביי איהם תמיד געגאנגען אין ספאדעק, האט דערויף אזוי גיך נישט געקאנט מסכים זיין: „נא דיר גאר נאך — האט זי גע׳טענה׳ט מיט לוי׳ן — א נקבה א למדן, א הוהן קרעהט קוקאריקו, כלעבען, נישט מיאוס!“... אויף אלע האט זיך לוי אונטערגעגעבען זלאטען זיין ווייב, נאר אין דעם ענין האט ער זיך געשטעלט שטאהל און אייזען: איין מאל פאר אלע מאל, אסתר בעדארף זיין א מלומדת! נאר דער מענש טראכט און גאט לאכט: עס איז לוי׳ן נעבאך ניט בעשערט געווען זיין מחשבה אויסצו־פיהרען, דען ער האט זיך נאך עטליכע יאהר בארעניש מיט דער גוטער קרענק, מיט דער טשאכאטקע, רחמנא ליצלן, געמוזט אפ־זעגענען זיך מיט דעם לעבען צו עטליכע און צוואנציג יאהר, איבערלאזענדיג זיין ליעבע, טייערע אסתר אויף זלאטע׳ס הענד.

אסתר האט דעמאלט שוין מעהר ניט געקאנט אין זינען האבען דאס לערנען און דאס שרייבען; דאס ביסעל, וואס זי האט נעקאנט, איז איהר פערבליבען, און דאס איבעריגע איז זי שוין דערגאנגען אליין, רייבענדיג זיך צווישען סוחרים. און אסתר האט דערמיט אין מאזעפעווקע שטארק אויסגענומען. רב קלמן שדכן האט זיך נישט געשעמט דאס איהר אין די אויגען צו זאגען, איינמאל, אריינקומענדיג צו זלאטען אין קלייט אריין.

— הערסט דו — האט זיך רב קלמן געווענדט צו זלאטען, סמארענדיג מיט דער נאז און כלומרש קוקענדיג אן א זייט — הערסט דו, זלאטע, דו האסט דאך שוין א היבשע מויד האסט דו,

און אַ געראָטענע דוקא, אַ פּאַרשוין, קיין עין־הרע, און אַ בריה נפלאה, זאָגט מען. וויפיעל איז זי אַלט? האַ? שוין צייט אַ טראַכט טהון עפּיס מכח אַ שידוך, ווי זאָגט ער... אַ שען מיידעל איז אַ האַלבער נדן, האַ?

— ווייס איך! — האָט איהם זלאַטע געענטפערט מיט אַ צופריעדען שמייכעלע. — וואָס האַפּט איהר זיך אַזוי? ס'איז נאָך ניטאָ צייט; לאָז זי נאָך הוליען...

און אסתר האָט געהוליעט...

טאָג און נאַכט איז זי געווען איינגעשפּאַנט אין דער אַרבייט, נישט ווייסענדיג פון קיין שום פערגעניגען. מע קאָן זאָגען בפירוש, אַז אסתר איז קיינמאָל קיין קינד נישט געוועזען. די נאַרישע, קינדערשע יאָהרען זענען איבערגעלאָפען ביי איהר, ווי אַ חלום, און זי איז פריה געוואָהר געוואָרען וואָס הייסט נויט, דאגות און אָרעמקייט. זי געדענקט נישט, אַז זי זאָל אַמאָל זיין פריילין, ווי אַנדערע מאַזעפּעווקער מיידלעך. טאָמער האָט אסתר אַמאָל אַ לאַך געטהאָן, פלעגט איהר די מאַמע זאָגען: „איך ווייס נישט, וואָס איז מיט דיר די שמחה אַזוי גרויס? וואָס דער טאַטע איז געשטאָרבען און האָט מיך געלאָזט אַ וויסטע, אַ פינסטערע אַלמנה מיט דריי קינדער צו מוטשען זיך אויף דער וועלט?"... דאָס איז געווען ביי אסתר'ען ערגער ווי געשלאָגען; אַז מע האָט איהר דערמאָנט דעם טאַטען, פלעגט זיך איהר אָפּרייסען אין הארצען, און זי האָט שוין מעהר קיין קאָפּ נישט געקאָנט אויפהויבען. זי האָט געדענקט דעם טאַטען, ווי דורך אַ חלום, מחמת זי איז אַלט געווען סך־הכל זיעבען־אַכט יאָהר בשעת ער איז געשטאָרבען. ער האָט זיך איהר תמיד פאָרגעשטעלט אַ קראַנקער, מיט אַ געל אויסגעטריקענט פּנים, נאָר מיט גרויסע זעהר גוטע בלויע אויגען, וואָס האָבען תמיד געקוקט אויף איהר מיט רחמנות, גלייך ווי לוי האָט געוואוסט, אַז זיין בת־יחידה וועט גיך בלייבען אַ יתומה נעבאַך. אסתר געדענקט, ווי דער טאַטע פלעגט זי גלעטען מיט

דער האַנד איבער׳ן קאָפּ און בשעת מעשה הוסטען און זיך פער־געהן. אייביג וועט אסתר נישט פערגעסען יענעם טאָג, ווען דער טאַטע איז געלעגען ביי זיך אויפ׳ן בעטעל אָהן לשון, נאָר געקוקט אויף איהר מיט זיינע גוטע בלויע אויגען, און, צורופענדיג זי צו זיך מיט דער האַנד, אלץ געגלעט זי איבער׳ן קאָפּ. דעם דאָזיגען קוק האָט זי לאַנג נישט געקאָנט פערגעסען. און קוים איז איהר געווען אויפ׳ן הארצען עפּיס פרייליך, לעבעדיג, האָט זי נאָר בעראַרפט זיך דערמאַנען אין יענעם קוק, אַזוי איז איהר באַלד פערשטעהרט געוואָרען איהר שמחה די רגע, חאָטש זי איז נאָך געווען גאָר אַ קינד. זלאַטע האָט זי נישט געלאָזט, זי זאָל לאַנג בלייבען אַ קינד; זי האָט זי גיך בענוצט צום געשעפט, צו דער קלייט, און אסתר האָט אַרויסבעוויזען אַזוי פיעל בריה׳שאַפט, אַז זלאַטע האָט גאָר אָנגעקוועלט פון איהר: „איינס און אַ רעכטס, דאַנקען דעם וואָס לעבט אייביג חאָטש דערפאַר! — האָט זלאַטע געזאָגט. — וואָס וואָלט איך געטהאָן, אַ וויסטע אלמנה, ווען איך זאָל האָבען אַזעלכע קינדער, ווי ביי לייטען, גאָט זאָל ניט שטראָפען פאַר די רעד? מיט איין האַנט שטראָפט ער, דער וואָס לעבט אייביג, מיט דער אַנדערער האַנט היילט ער... אָט אַזוי, טאָכטער, לערען זיך, וועל איך האָבען חאָטש אַ שטיקעלע הילף מיט מיינע יתומים די פּיצעלעך, און אליין וועסט דו אויך ווערען אַ שטיקעל מענטש“... אסתר האָט זיך געלאָזט לערנען און האָט פערשטאַנען דאָס געשעפט, ווי עס דאַרף צו זיין.

ווי אסתר איז געווען אַ בריה אין קלייט, אַזוי האָט זי נאָך מעהר געטויגט אין שטוב, דעם דלות צו פערשטעלען. „פער־שטעלען דעם דלות“ — איז איינע פון די חכמות, וואָס מע בעדאַרף אין מאַזעפּעווקע דערויף שטודירען; ניט איטליכער קאָן דאָס. ביי דער ערגסטער צייט האָט אסתר געקאָנט פיהרען די שטוב אַזוי קונציג, אַז קיינער האָט נישט געקאָנט טרעפען, אַריינקומענדיג צו זלאַטען אין שטוב אריין, צי זי איז אַ נגידה, צי אַ קבצנ׳טע. ריין און ציכטיג איז דאָרטען געווען, ווי ביי קיין

שום נגיד אין דער גאַנצער שטאָדט; דאָס עסען — ווײַל ס'איז שוין דאָרטען געווען, נאָר דאָס טישטוך, דאָס געפעס און דאָס דערלאַנגען — האָטש נעם און שפּיגעל זיך אין דעם! אויס־קלערען וואָס וואַרמעס צו קאָכען בײַ'ם געמײנעם גראַד, אָהן פלייש, אָהן פיש, אָהן שמאַלץ, נאָר גלאַט אַזוי מיט די הוילע פינף פינגער — דאָס איז עפּיס נישט אַזאַ גרינגע מלאכה, און דערצו האָט אסתר געטויגט. דאָס מעבעל בײַ זלאַטען אין שטוב איז געווען עפּיס נישט אַזוי בעל־הבתיש, זעהר אַלט־פרענקיש און שטאַרק צעפּאָהרען; דערפאַר אָבער איז דאָס תמיד בעצויגען מיט אַזעלכע ווײַסע ציכלעך, און די פענסטער זענען פערהאַנגען מיט אַזעלכע פײַנע פאָרהענגלעך, אַז עס שעמערירט און פינקעלט אין די אויגען, ווי עפּיס רעכטס. די מלבושים, אמת, זענען שוין אַ ביסעל אַרוים פון דער מאָדע, דערפאַר זענען זיי אָבער תמיד גאַנץ, אויסגעוואַשען, אויסגעפּרעסט — אַ מחיה נפשות אָנצוקוקען! קײן קינד איז אין מאַזעפּעווקע נישט געגאַנגען אַרום זיך אַזוי ריין, אַזוי שען, ווי אפרים מיט מנשה'ן, זלאַטע'ס קינדער, און אסתר אַליין — שמועסט מען ניט; קוקענדיג אויף איהר, האָט מען אין שטאָדט געזאָגט: „אפּנים, אַז עס איז זלאַטען די צײַט גאָר נישקשה'דיג"... נעמען דעם קבצן, אַרומוואַשען איהם, אויסקעהמען איהם, אויספּוצען און מאַכען אַזוי, אַז קײנער זאָל איהם נישט דערקענען, — דערויף איז אסתר געווען איין בריה. נאָר דער נאָמען, וואָס אסתר האָט זיך געקויפט בײַ איהר אין איהר שטאָדט, איז נאָך גאָר נישט אַקעגען דעם שם, וואָס זי האָט געהאַט אין דער גאַנצער סביבה פון מאַזעפּעווקע אַרום און אַרום. איהר נאָמען האָט זיך געלאָזט הערען אויף דער וועלט צוליעב די ירידים, וואָס שטעלען זיך אויס אין מאַזעפּעווקע דרײַ מאָל אין יאָהר.

דרײַ גרויסע ירידים שטעלען זיך אויס אין מאַזעפּעווקע און נעבען דער שטאָדט די וועלט צו זעהען: אָהן זיי איז אַ שטאַרקער ספק, אויב מאַזעפּעווקע וואָלט געהאַט אַ קיום. דאָס זענען די

געוויסע דריי ירידים יוריע, ספּאַס און פּאָקראָווע, אויף וועלכע דער מאַזעפּעווקער איד קוקט־אַרויס אַ גאַנץ קיילעכיג יאָהר, אַרויפלעגענדיג דאָס גאַנצע שטיקעל האָפנונג נאָר אויף זיי. נאָך פריהער מיט עטליכע וואָכען הויבט מען זיך שוין אָן צו גרייטען צום יריד, דאָס הייסט, אידען לויפען שוין אַרום, ווי די פער'סמ'טע, אויסשמעקענדיג זיך ערגיץ אַיין אָרט און פער־האָפענדיג וואָס פריהער אַ בעסער שטיקעל פלאַץ. „ניטאָ קיין צייט, מע בעדאַרף זיך פאַרטיג מאַכען צום יריד!“ אַזוי זאָגט יעדער. אפילו דער וואָס האָט נישט קיין קראָם, נישט קיין שענק און נישט קיין איינפאָהרהויז, נישט קיין קאַמער פון תבואה, אפילו נישט קיין עפּעלקוואָס; גלאַט אַזוי אַ איד פון אַ גאַנץ יאָהר גרייט זיך אויך צום יריד; אפילו מלמדים און חזנים קוקען אַרויס אויפ'ן יריד. אין פלוג איז אפילו אַ שטיקעל קשיא: וואָס פאַר אַ שייכות קאָן האָבען אַ מלמד אָדער אַ חזן מיט'ן יריד? פון דעסטוועגען צעלאָזט דער מלמד דעם חדר אַ ביסעל פריהער, און דער חזן פערלאָזט די משוררים אין מיטען אַ „מלך עליון“ — און מע לויפט אַוועק גיך און געשווינד אויפ'ן יריד, און מע קומט צוריק מיט דעם, מיט וואָס מען איז אַוועקגעגאַנגען, דאָס הייסט, מיט לעדיגע הענד און מיט אַ גריזאָטע אין האַרצען: „סטייטש, די וועלט קויפט, האַנדעלט מציאות פון כל־טוב!“ קומענדיג אַהיים, חאַפּט מען נאָך אַ רעכטען פּסק פונ'ם ווייב דערפאַר. וואָס אַלע חאַפּען מציאות אויפ'ן יריד, נאָר זיי ניט. „אַ וויסטער, אַ פינסטערער מאָרגען אויף אַלע שונאים'ס קעפּ! — טענה'ן נאָכדעם די ווייבער. — אַ שמחה אויף איהם, אַ גליק האָט איהם גע־טראָפען, אויפ'ן הימעל אַ יריד! געוועזען ברענגען חאָטש אַ שטיקעל זאַנע אויף העמדלעך די קינדער, ציי חאָטש אַ רעכטען קראַנץ ציבעלעס אויף ווינטער, צי דאָס שוואַרץ־פינסטערע יאָהר וויסט די נשמה דיינע!“... „נאַ דיר אַ יריד, טאָמער איז דיר קאַרג!“ — זאָגט נאָכדעם דער מלמד אָדער דער חזן און בלייבט שטעהן אַ פערוואָגעלטער, אַראָפּלאָזענדיג די נאָז און אויסהערענדיג

א גאַנץ צעטעל פון אַלערליי קללות. אַט אַזאַ כּח האָט אין זיך דער יריד אין מאַזעפּעווקע. נו, איז שוין אַ חידוש, וואָס צווישען די קרעמער ווערד חושך, אַז עס קומט יוריע, ספּאַס און פּאָקראָווע? עס איז שוין אַ חידוש, וואָס מע צעשלאָגט זיך פאַר די ערטער מיט די פּלעצער און וואָס מע שלעפּט איינער בײַ'ם אַנדערען דעם קונה, רייסענדיג איהם אויף אַלע זייטען? אַז מע וויל דערקענען אַ מאַזעפּעווקער אידען, וואָס ער איז מיט אַלע זיינע מעלות און חסרונות, זאָל מען איהם בעטראַכטען דורך אַ שפּאַקטיוו פון דערווייטען בשעת יריד, ווען ער שטעהט אַזוי מיט זיין ווייב בײַ זיין שאַלאַש, רעדענדיג מיט זעכס קונים מיט אַ מאָל, ווייזענדיג דעם, דינגענדיג זיך מיט יענעם און מעסטענדיג אָדער וועגענדיג די סחורה. דאָרט, אין שאַלאַש, עסט מען, דאָרט שלאָפט מען, סאַי זומער, סאַי ווינטער. ער איז אַ גרויסער בריה, דער מאַזעפּעווקער איד, צום יריד; מיט איין מויל רעדט ער פאַר צעהן, מיט צוויי הענד טהוט ער דריי מלאכות, מיט צוויי אויגען קוקט ער אויף פיער זייטען, וואוהין עס געהט־אָוועק דער קונה, בכדי מע זאָל איהם קאָנען רופען צוריק, שרייענדיג: „אַ חאָדי נו סיודי, מששאַלאָוויטשע!“ און דער עיקר — אכטונג געבען, מע זאָל ניט גנב'ענען. „דאָס לײַזען — זאָגט ער — איז נאָך ווי עס איז, נאָר דאָס גנבה'נען, וואָס מע גנבה'ט פון אונטער די הענט, אוי, איז ניט אויסצושטעהן!“ בעטראַכטענדיג דעמאָלט דעם אידען, ווייזט זיך אייך אויס, אַז ער און זיין ווייב און זיינע קינדער זענען לכתחילה בעשאַפען געוואָרען נאָר צוליעב דעם יריד; זייערע פּנים'ער פלאַמען בשעת מעשה, די אויגען ברענען, די נאָז שמעקט, דאָס מויל רעדט, די הענד אַרבּייטען, אַלע איברים טהוען, עס איז כל עצמותיו תאמרנה: „גוואַלד, אידען, ס'איז יריד!“...

זלאַטע מיט אסתר'ען אַרבּייטען, גלייך מיט אַלע יריד־לײַט, אויף אַלע כּלים דעם גאַנצען טאָג. אַזאַ טאָג! אָנרעדענדיג זיך ווי אַ פויק, ווערד מען אַזש הייזעריג און מאַט, אויסגעמוטשעט,

הונגעריג און פערשמאכט, ווי נאך א תענית, ביז גאט העלפט, דער טאג געהט אוועק און עס קומט די נאכט; דעמאלט ווערען די שאלאשען פערהאנגען פון אויבען ביז אראפ מיט לייוונטיכער, און אלע קרעמער מיט די קרעמערינס זעצען זיך אויפ'ן טיש, און מע הויבט־אן יעדער בעזונדער איבערצעהלען דעם פדיון, זאגענדיג נאכדעם מיט א זיפץ: „אט האסט דו דיר די מחיה פונ'ם יריד — א טארעראם! אויף אזא יריד זאל מען ניט לייזען קיין געלט — איז שוין עק וועלט און גענוג!"

— מאהלט אייך, — דערצעהלט איין אלטער שניט־קרעמער רב פייוועל — אז מע האט שוין ביי מיר געקאנט אוועק'לקח'ענען אכצעהן ארשין! איך בין שוין העכער דרייסיג יאהר קרעמער און מע האט נאך ביי מיר ביז היינטיגען טאג ניט גע'גנבה'ט קיין פאדעם אפילו — א מעשה נפלא! איך קאן דאס ניט פארשטעהן: אט איז דאס געלעגען, דאכט זיך, פאר מיינע אויגען, און אט האט דאס אין דער מינוט שוין ניט געסטאיעט! מאראזאוו'ס זאנע, פערווע נומער, אכצעהן ארשין, אזא רציחה!

צווישען עולם ווערד א גערעדעריי. יעדער דערצעהלט מעשיות פונ'ם יריד. צווישען אלע קולות לאזט זיך הערען אויך אסתר'ס קול; אידען הערען זי אויס, קוקענדיג אויף איהר מיט א צו־פריעדען שמייכעלע און קראצענדיג זיך פאר התפעלות. „א גאנצער מענטש, זלאטע'ס מיידעל! — זאגען נאכדעם די קרעמערס. — דאכט זיך, נאך גאר א קינד, פארשטעהט אבער דוקא א געשעפט, ווי עס געהער צו זיין"...

מחמת גרוים ענגשאפט און מחמת פיעל פדיון אויפ'ן יריד, בענוצען די מאזעפעווקער ווייבער, די אשת־חילס, זייערע מאנען, די שענע אידען, וואס קעהרען זיך, צום מייסטענס, א גאנץ יאהר נישט אן מיט'ן געשעפט לחלוטין גארניט; זיי בענוצען די מאנען ניט אזוי צום לייזען געלד, ווי צום היטען, מע זאל נישט גנבה'נען. די דאזיגע מאנען זענען „פוגאלעס", „סטראשידלעס"; אויפ'ן קוק

דאכט זיך, גאַנץ פיינע אידען מיט בערד, נאָר אין תוך אריין — גרויסע לאַ־יוצלחס, טויגעניכטסען, אידינעס אין הויזען, ווייבער מיט בערד און פאות... אזא ראָלע האָט אמאָל געשפּיעלט לוי זלאַטע'ס ביי זיין לעבען, און תמיד, ווען זלאַטע דערמאַנט זיך אָן דעם, בעדויערט זי זיך און בעוויינט זיך: „ניטאָ לוי'ן, ניטאָ ווער ס'זאָל זיצען אכטונג געבען ביי דער שטעל!"... זלאַטע קלאָגט זיך פאַר איהר שכן, שמואליק דעם חזן, און בעט ביי איהם, אזוי ווי זיין יוסילע געהט ממילא ארום בטל, לאָז ער חאַטש וויסען אַ שטיקעל עול אויף זיך, לאָז ער חאַטש זיין אַ שומר ביי דער שטעל, אכטונג געבען, מע זאָל נישט גנבה'נען. שמואליק טהוט איהר צוליעב, און יוסילע שטעהט גלייך מיט זלאַטען און אסתר'ען אויפ'ן יריד און „העלפט לייזען געלד". יוסילען, אייגענטליך, טהוט דאָס הנאה, וואָס ער קאָן העלפען אסתר'ען, איהר נוצליך זיין מיט עפּיס אַ טהועכטס. צוליעב אסתר'ען וואָלט זיך יוסילע נישט געפוילט און וואָלט געגאַנגען אין עק וועלט, אין פייער און אין וואַסער, נאָר פאַר איהר גע־טריישאַפט אליין, פאַר איהר גוט הארץ און פאַר איהר בעגעהן זיך מיט איהם, אָרעמען, עלענדען יתום.

V.

יוסילע געהט־ארום פוסט און פּאַס און עס ציהט איהם אלץ „אַהין".

דער עולם זאָגט אַ ווערטעל: „מיט דער מאַמע איז דער טאַטע אַ פּאַטער, מיט דער מוהמע — איז ער אַ פּעטער". שמואליק דער חזן, כל־זמן זעלדע האָט געלעבט, איז

יאסילע געװען בײ איהם א צאצקע. ער האָט זיך שטענדיג גע־שפּיעגעלט אין איהם: „מײן יאסילע? איהר װעט זעהען, װאָס ס'װעט פון איהם אמאָל זײן!“ װײבאלד אָבער זעלדע איז איהם אפּגעשטאָרבען און ער האָט געבראכט צו פיהרען פון באַרדיטשעװ אָט־א־יענע אידינע מיט'ן טערקישען שאַל, האָט שמואליק צוליעב איהר אָנגעהויבען ביסלעכװײז קאַלט צו װערען צו יאסילען, כאָטש אין הארצען, קאָן זײן, האָט ער איהם ליעב געהאַט װי פריהער. זלאַטע די צעלניקערין האָט געברענט קוקענדיג, װי מע בעגעהט זיך מיט יאסילען. „װי מײנט איהר, רב שמואליק, — פלעגט איהם אָפט זאָגען זלאַטע מיט א שטאָך — אשטײגער, אז זעלדע, עליה־השלום, זאָל געװען בלײבען א אלמנה, װאָלט יאסילע אזוי ארומגעגאַנגען פּוסט און פּאַס? זי װאָלט איהם אויך אָפּ־גענומען פון'ם חדר, עס זאָל פון איהם אויסװאַכסען א װײס איך־װאָס, א הינטשלעגער?“ דערויף פלעגט שמואליק ענטפערען נאָר מיט א טיעפען זיפץ און מיט א קרעכץ און אויסדרעהען זיך פון זלאַטע'ס מויל, אבי ניט הערען מעהר איהרע רעה, װאָס דער־לאַנגען אין דער זיעבעטער ריפּ.

יאסילע איז געװען, װי אויבען איז געשטאַנען, פון קינדװײז אויף בײ זלאַטען אין שטוב, װי אײן אײנענער, און זינט ער איז א יתום געבליבען, האָט איהם זלאַטע נאָך מעהר מקרב געװען, אויף איהם גרוים רחמנות געהאַט און זיך אײנגעשטעלט פאר איהם, נישט לאָזענדיג די שטיפמאַמע זאָל זיך מיט איהם בענעהן, װי איהר האָט זיך געװאָלט. דערפון איז צװישען זלאַטען און צװישען שמואלק'ס װײב אויסגעבראָכען א גרוים מחלוקת מיט א שרעקליכער שנאה אײנע צו דער אַנדערער, און איבער זײן װײב האָט שוין שמואליק אויך זיך געמוזט צעקריעגען מיט זלאַטען. דאָס הײסט, קריעגען האָבען זײ זיך, אײגענטליך, נישט געקריעגט: איהם האָט נאָר זלאַטע עטליכע מאָל גוט אָפּגעזײפט דערפאַר, װאָס ער לאָזט זיך טרעטען אויפ'ן קאָפּ און װאָס ער לאָזט, מע זאָל בעלעריגען זײן קינד.

— איהר זענט, רב שמואליק, איהר זאָלט מיר מוחל זיין, וואָס איך זאָג אייך אזוי אָפענטליך, איהר זענט אַ צאַפּ, נישט קיין מאַן. וואָס הערט איהר זי, די באַרדיטשעווער מכשפה? ווען זעלדע, עליה השלום, זאָל איצטערט אויפשטעהן און זאָל אַ קוק טהון אויף איהר יוסילען, וואָלט זי זיך געמענט נאָך אַ מאָל באַגראָבען. אַ שענער טאַטע, ניטאָ וואָס צו רעדען! איך וואָלט זיך אויף אייך געריכט אַ קרענק, כלעבען! אזוי טהוט אַיין ערליכער איד, אַיאָ?!

שמואליק פלעגט זי אויסהערען, אָננעמען וואסער אין מויל אריין און אוועקגעהן צו זיך מיט זיינע משוררים בעשאַפען אַ נייעם „עוד יזכר לנו“ אויף ראש־השנה. פאַר זלאַטען האָט שמואליק מורא געהאַט אַ סך מעהר, ווי פאַר זיין פלונית'טע, „די באַרדיטשעווער מכשפה“; עס איז איהם געווען פריקרע צו בעגעגענען זיך מיט זלאַטען, וואָס האָט איהם שטענדיג דערמאַנט זעלדען. דאָס איז פאַר איהם געווען ערגער פון ערגער, און דערפאַר האָט ער זיך פאַר איהר געהיט, ווי פאַר פייער, און תמיד געטשאַטעוועט, אז ווען זלאַטע איז געקומען פון מארק, איז ער געווען פערנומען מיט זיינע משוררים איבער אַ „מכלכל“, אָדער אַ „ויאתיו“ אויף ימים נוראים, אָדער אזוי זיך געקאַטשעט אויפ'ן האלז, אַבי זיך נישט בעגעגענען מיט זלאַטען. דערפאַר איז אָבער יוסילע געלעגען דאָרטען טאָג ווי נאכט. פון צעהן יאָהר אָן, זינט מע האָט איהם אָפּגענומען פונ'ם חדר, איז יוסילע ארומגעגאַנגען בטל, נישט האָבענדיג וואָס צו טהון און נישט וויסענדיג וואוהין זיך צו „פריטוליען“; ער פלעגט זיצען ביי זלאַטען אין קלייט, דאָרט אכטונג געבען, אָדער אין שטוב עפּים העלפען טהון איין ארבייט, דערביי צוזינגענדיג מיט זיין זיסער שטימע, וועלכע אסתר האָט זעהר ליעב געהאַט צו הערען. מיט אסתר'ען האָט יוסילע געלעבט, ווי איין אייגענער ברודער. זיי זענען ביידע געווען כמעט אין איינע יאָהרען, פון קליינוויז אויף אינאיינעם געוואַכסען, ביידע געוועזען יתומים, און ביידע אין איין צייט

געוואָהר געוואָרען, וואָס בעדייט שלעכטיגקייט. אז אסתר'ען איז שלעכט געוואָרען אויפ'ן הארצען, פלעגט זי בעטען יוסילען, ער זאָל איהר זינגען פון „דער ווילנער גאַס"; יוסילע פלעגט זיך אוועקשטעלען אין מיטען שטוב און מיט דער מינע פון איין אַקטיאָר אויסציהען אויף זיין ווייבער, זיסער שטימע:

געה איך אַרויס
אויף דער ווילנער גאַס.
הער איך אַ קול
מיט אַ גרויס געשריי:
אוי וועה! איך הער מע שרייט...

יוסילע פלעגט זיך צעהיצען, פערגלאָנצען די אויגען צו דער סטעלי, צוהאַלטען זיך מיט דער האַנד ביי'ם הארצען, זיך פערגעהן, מאַכענדיג בשעת מעשה אָנשטעלען, ווי איין אמת'ער אַקטיאָר.

— וואו האָסט דו זיך אויסגעלערענט אַזעלכע תנועות? — האָט איהם איינמאָל אסתר אַ פרעג געטהאָן.

— איך האָב דאָס געזעהען פון פּיצי'ס טענאָר, ווען איך בין דאָרט געווען מיט'ן טאַטען. פּיצי'ס טענאָר האָט דער־צעהלט, אַז אַזוי זינגט מען אין טריאַטער. אַז מע זינגט אין טריאַטער, באַדאַרף מען זיך אויסציהען, מאַכען מיט די הענט און מיט אַלע אברים. אַי, אַי, זינגט ער, אָט דער טענאָר! ער האָט אַ פּרוב געטהאָן מיין שטימע און האָט מיר געזאָגט, אַז פּיצי וואָלט מיך צוגענומען בשתי ידים. איך האָב דעמאָלט געטראַכט אפילו אַ זאָג טהון דעם טאַטען מכח דעם, נאָר איך האָב נישט געוואָלט. איך האָב מורא געהאַט... אַצינד, אַז פּיצי זאָל קומען אהער, וואָלט איך שוין קליגער געווען.

זאָגענדיג די ווערטער, פלעגט זיך יוסילע פערטראַכטען. אין זיין קליין קינדערש הארץ האָט געברענט אַ פייערעל, און עס האָט

איהם אַלץ געצויגען אַהין, אין דער גרויסער, פרייער וועלט אַריין. ניסי, פּיצי, ירוחם, נאָטען — אָט דאָס איז געווען יוסילע׳ס השגה, זיין וואונש אין זייגע יונגעלשע יאָהרען. צו גרייכען צו איינער פון די דאָזיגע זאַכען — איז ביי איהם געווען די העכסטע מדרגה אין זיין קינדערשען לעבען. פערשיעדענע גילדענע חלומות האָבען זיך ניט אויפגעהערט צו פּלאָנטען און צו שוועבען ביי איהם אין קאָפּ; דער בעסטער פון די דאָזיגע אַלע זיינע חלומות איז געווען: אוועקלאָזען זיך אַמאָל קיין אדעס צו פּיצי׳ן, אָדער צו מיצי׳ן קיין טעטרעוועץ, און דאָרטען זיך אויסלערנען נאָטען. דאָס זעלבע, קאָן זיין, איז געווען אויך שמואליק׳ס וואונש; ער האָט אָבער נישט געהאַט ביכולת ארויס־נעמען און געבען איהם עטליכע קערבלעך אויף הוצאות: דערצו האָט ער נאָך בעדאַרפט פריהער איבעררעדען מכח דעם מיט זיין פלונית׳טע, און דאָס איז געווען פאַר איהם שווער בקריעת ים־סוף. אַז יוסילען האָבען שוין גוט צוגעטראָטען די צרות, פלעגט ער זיך ניט איין מאָל פערטראַכטען, טאָמער וואָלט געווען אַ סברה, אַז ער זאָל זיך אַליין אוועקלאָזען צו פּיצי׳ן, נעמען פּשוט די פיס אויף די פּלייצעס — און ניטאָ מיך! פאַר וועמען האָט ער נאָכדעם מורא צו האָבען? יוסילע האָט שוין אפילו אָפּגעקלערט אַ פּלאַן, ווען און ווי אַזוי; עס האָט איהם אָבער באַנג געטהאָן איבערלאָזען דעם טאַטען אַליין ביי׳ם עמוד. שמואליק האָט זיך שוין אָהן יוסילען גאָר נישט געקאָנט בעגעהן. ער איז געווען זיין גאַנצע „פּאָרפּאָרע“ ביי׳ם עמוד; אין דער צייט ווען יוסילע פלעגט זיך צעלאָזען אויף זיין העלזעל, פייפען און טערעלייקען אויף אַלערליי אופנים, האָט זיך שמואליק דער־וויילע געקאָנט אָפּרוהען און אָננעמען זיך מיט נייע כחות אויף צו אַרבייטען ווייטער. יוסילע, ווי שלעכט ס׳איז איהם געווען, האָט דעם טאַטען זעהר ליעב געהאַט, רחמנות געהאַט אויף איהם. „וואָס וועט ער טהון אָהן מיר? ווער וועט איהם טראָגען דעם שלח־מנות אום פורים, צעטראָגען די שמורה־מצה ערב פסח, די

אתרוגים אויף סוכות?"... אמאָל, אין די גוטע יאָהרען, בשעת זעלדע, עליה השלום, האָט געלעבט און געפיהרט די שטוב־הוצאה פון איהר אייגענער פּראצע, פון האָדעוועו געגז, פון פּרעגלען שמאלץ, פון פליקען פעדערען וכדומה אזעלכע זייטיגע פּרנסות, האָט נאָך שמואליק נישט בעדאַרפט אזוי יאָגען זיך נאָך די דאָזיגע וויסטע הכנסות; אצינד אָבער, אז זעלדע איז איהם אָפּגע־שטאָרבען און ער האָט געבראַכט איענע אידינע פון באַרדיטשעוו, האָט זי איהם פערגרעסערט די משפחה מיט א צוויי־דריי פּיצלעך אומשולדיגע בעשעפענישלעך, וואָס בעדאַרפען עסען, און שמואליק האָט זיך בעדאַרפט אָנטהון א כח און אליין אַרויסשיקען יוסילען אויף דער שטאָדט פּורים אַרומטראָגען דעם שלח־מנות. דאָס איז געוועזן פאַר שמואליק'ען א גרויסער אראָפּפאל, צוזעהענדיג זיין זוהן, ווי ער געהט דאָס אַרום איבער די הייזער א באָרוויסער נעבאַך...

יוסילען אליין האָט דאָס ווינציג־וואָס געאַהרט. פונ'ם טאַטענ'ס וועגען איז ער געוועזן גרייט צו טהון אלץ אין דער וועלט, ווען ער זאָל נאָר וויסען וואָס. „איך זאָל זיין אזוי גרויס, ווי פּ י צ י, — האָט זיך יוסילע געקלערט — וואָלט איך דאָס לעצטע אוועקגעגעבען מיין טאַטען, אבי נישט צו זעהן זיינע יסורים!" וואָס ווייטער האָט יוסילע אָנגעהויבען אלץ מעהר צו פיהלען, ווי עס ציהט איהם אין ערגיץ, פלעגט אַרומגעהן פערטראַכט און פערזאָרגט. זיינע מחשבות זענען געוועזן דאָרטען ערגיץ, גאַנץ ווייט. עס איז ביי איהם אין הארצען געזעסען א מין גייסט, וואָס ער אליין האָט איהם ווינציג פערשטאַנען. עס האָט איהם געטראָגען אין דער לופטען, נישט געלאָזט שלאָפען און אלץ געשלעפּט איהם ערגיץ: „אַהין — אַהין! איין מאָל פאַר אלע מאָל — אַהין!"...

VI.

ער זוכט זיך אָפּ זיין גן-עדן, נאָר מע טרייבט איהם פון דאָרטען מיאוס ארוים.

נישט האָבענדיג וואָס צו טהון, פלעגט זיך יוסילע ארומ־שפּאַנען איבער דער שטאָדט, אויסמעסטען די גאַסען אין דער לענג און אין דער ברייט, אמאָל פערגעהן ווייט הינטער דער שטאָדט און דאָרט איינער אליין זיך אויסציהען אויף דער ערד, נישט ווייט פונ'ם וואַלד, און צעלאָזען זיך אויפ'ן האַלז, צעגיסען זיך אויפ'ן טאַטענ'ס שטייגער, זאָגענדיג „עפּים" פון ימים נוראים „אַ זאַך"... דאָרט, אויפ'ן פרייען פּלאַץ, האָט ער זיך געקאָנט אויסשרייען, אויסזינגען זיך, און דער ווידער־קול פונ'ם וואַלד פלעגט זיך איהם אָפּגעבען מיט אַ קלאַנג און מיט אַ הילך, גלייך ווי די בוימער זענען זיינע משוררים און זיי האַלטען איהם אונטער. דאָ, אויפ'ן פרייען פעלד, האָט זיך יוסילע געפיהלט אַ סך היימישער, ווי ביי זיך אין דער היים; קיינער האָט איהם נישט געוועהרט צו זינגען און צו שרייען, און ער האָט זיך פאַר קיינעם נישט בעדאַרפט שעמען. אויך האָט ער דאָ נישט געהאַט אויף זיך קיין אויבערהאַר, קיין שטיפמאַמע, וואָס זאָל איהם יאָדען, און קיין טאַטען, וואָס זאָל זיפצען און קרעכצען אויף זיינע יאָהר און טעג. עפּים גאָר אַ בעזונדערע וועלט האָט דאָ יוסילע בע־שאַפען ביי זיך אין קאָפּ: דער וואַלד — דאָס איז ז י י ן וואַלד, צוליעב איהם בעשאַפען געוואָרען, ער זאָל דאָ קאָנען זינגען; דאָס פעלד — דאָס איז זיין אייגענע „אימעניע", זיין גוטס, זיין גן-עדן. דאָ, אין דעם גן-עדן, וואו קיינער זעהט איהם ניט און הערט איהם ניט, מעג ער זיך, נישקשה, אָנטהון דאָס וואָס וואוילטאָג און זינגען, און שרייען, און שפּרינגען, און מאַכען אָנשטעלען, וויפיעל זיין האַרץ געלוסט. עס איז אָבער, אוי־וועה, נישטאָ קיין אייביגע זאַך אויף דער וועלט! מע האָט יוסילען גיך פון

זיין נייעם גן־עדן ארויסגעטריבען, אַרויסגעיאָגט מיט הינד, מיט שטעקענס און מיט שטיינער, האָטש ער איז געווען גאָט די נשמה שולדיג...

עס איז געווען אַ ווארעמער, אַ לויטערער זומער־טאָג. אין שטאָדט, געוועהנליך, בראָט די זון און סמאַליעט גאָר אָהן רחמנות, פערטרייבענדיג די מאַזעפעווקער מארק־אידען און מארק־ווייבער אונטער דער סטאַיקע, ליגען דאָרטען אין אַ שאָטען און פאָכען מיט דער נשמה, און די היימישע ווייבער, די גראָבע אידינעס, וואָס קאָנען קיין היץ ניט איבערטראָגען — אין די קעלערס אריין. די מלמדים אין די חדרים דעמאָלט ווארפען אראָפ די קאַפּאָטעס, בלייבען זיצען מיט די ברייטע אַרבעל פון דעם העמד און מיט די נעלע טלית־קטנס, דאָס הארץ צעחראַסטעט, מע הויבט די יארמעלקע און מע שוויצט, ווי אין אַ באָד; די תלמידים לאָזט מען אָפּ צום טייך זיך באָדען, פּליעסקען זיך אין דער בלאָטע — עס ברענט ווי אין גיהנם, נישטאָ זיך וואו אַהינצוטהון! אידען מיט שטעקלעך געהען־ארום אין מארק, די אַרבעל פערקאַטשעט, דאָס היטעל פעררוקט, מע רייסט אויף זיך דאָס לייב, זאָגענדיג איינער צום אַנדערען: „נו, אַ היץ! אַי, אַ טאָג! גאָר ניט אויסצושטעהן!“... אויך די ציגען אויף דער שוהלגאַס, וואָס האָבען ביז אַהער פערשייט געקלעטערט אויף די דעכער, געסיפּעט פון דאָרטען שטרוי פון דער סטריכע, געלעקט די ווענד פון די שוהלען, געשפּרונגען צו די ווייבערשע טישלעך אין מארק, האַפּענדיג אַלע מינוט אַ מיאוס'ען פּסק פון די קלייט־משרתים, — אויך די דאָזיגע פערשייטע ציעגען האָבען זיך איינגעמיעדט פון דער היץ, זיך אַנידערגעלעגט, די פיסלעך אונטער זיך, אויס־געצויגען די קעפּלעך, ארויסגעשטעלט די צינגלעך, מאַכענדיג דער־ביי אַ משונה־נאַריש פּנים. הכלל, עס ברענט אין שטאָדט, עס שרפה'ט, און אַלע קוקען שוין ארויס אויף דער ליעבהאַרציגער נאַכט.

נישט אַזוי איז אָבער היִנטער דער שטאָדט, אין פעלד, ביי'ם גרויסען גרינעם וואַלד. אַהינצו האָט זיך עס יוסילע פערקלויבען

מיט זיין זינגען, שרייען און פילדערען. געהענדיג אזוי ביי׳ם וואלד מיט׳ן שאָטען פון די בוימער און שלינגענדיג די פרישע קיהלע לופט מיט׳ן פולען מויל, האָט זיך יוסילע גאָר נישט ארומגעקוקט, ווי ווייט ער איז פערגאַנגען פון דער שטאָדט. עס האָט זיך פאַר זיינע אויגען פערשפּרייט א גרויסער גרינער קאָוויאָר, אזאַ גלאַטער, אזאַ מחיה׳דיגער, אז עס בעט זיך א וואָרף טהון אויף איהם, אויסציהען זיך און רוהען, און רוהען אָהן איין עק. נאָר וואָס ווייטער ווייזט־אויס דאָס גראָז אַלץ געדיכטער און שענער, און עס ציהט איהם אַלץ ווייטער און ווייטער. ער פּיהלט זיך אזוי גרינג, אויפ׳ן הארצען איז איהם אזוי גוט און אין האַלז בּאָרבּעלט, עס קיצעלט, עס גלוסט זיך זינגען. עס פאַלט איהם אריין אין קאָפּ א נייער גענדאַנק, א נייער מין נוסח פון א „ועל המדינות בו יאָמר“, און יוסילע הויבּט־אָן צו נעמען אַלע מאָל העכער און שטאַרקער, און דאָס קול געהט איהם אזוי פריי, אזוי גרינג, אז עס דאַכט זיך איהם אויס, ווי הויך ער זאָל ניט נעמען דעם טאָן, קאָן מען נאָך העכער נעמען — און ער קנאַקט, ער זינגט, ער צעגעהט זיך, ער מאַכט טרעלען אזעלכע, וואָס ער אַליין וואונדערט זיך, ווי קומט דאָס צו איהם? ער פּלאָנטעט א מין פאַנטאַזיע מיט׳ן האַלז, נאָר אַליין נישט ווי־סענדיג, וואוהין ער וועט פערקריכען ווייטער און מיט וואָס וועט ער אויסלאָזען; עס קומט צו די ווערטער: „אשרי איש — וואויל איז צו דעם, וואָס פערגעסט דיך ניט, און שטאַרקט זיך מיט דיר, וואָרום דיינע פאָרשער וועלען ניט געשטרויכעלט ווערען, און וועלען זיך ניט שעמען אייביג אַלע די, וואָס בעשיצען זיך אָן דיר“... — צעלאָזט זיך יוסילע אויף זיין האַלז אַלץ לעבּעדיגער און שטאַרקער, אונטערשפּרינגענדיג, מאַכענדיג מיט די הענד און שרייענדיג אויף א קול:

„כל החוסים בך!

כל החוסים בך!“...

פלוצים הערט יוסילע אַ משונה געשריי: „קסי—קסי—קסי! אַטו יעהאָ! קסי—קסי—קסי!“ ער קוקט זיך אַרום און בלייבט טוידט: אַ גאַנצע טיטשקע פאַסטיכלעך, מיט טאָרבעלעך אויף די פלייצעס, מיט גרויסע היטלען אויף די קעפּ און מיט גראָבע בולעווקעס אין די הענד, יאָגען זיך נאָך איהם, און פאַר זיי לויפט אַ גרויסער, שוואַרצער, מורא'דיגער, קודלאַטער הונד. יוסילע פיהלט אַ שאַרפען קלאַפּ און נאָכדעם — ווי עפּיס עמיצער שלעפּט איהם, רייסט איהם, סיפּעט איהם. און נאָכדעם... נאָכדעם געדענקט ער שוין גאָר ניט.

. . . .

אז ער האָט זיך אויפגעחאַפּט, האָט ער שוין קיינעם נישט געזעהען אַרום זיך. פערטומעלט, מבויש, איין איבערגעשראָקענער, מיט אַ צעריסענער, צעפּיצעלטער קאַפּאָטקע, האָט זיך יוסילע אויפגעהויבען פון דער ערד און האָט זיך געלאָזט געהן צוריק אַהיים, נעבאַך מיט זעהר אַ פערביטערט האַרץ. ער האָט זיך צעוויינט; ער האָט נישט פערשטאַנען, וואָס האָט צו איהם דער רבונו־של־עולם מעהר ווי צו אַלע יונגלעך פון זיין גראַד? פאַר וואָס שטראָפט ער איהם אַזוי? דאַכט זיך, דאַוונען דאַווענט ער אַלע טאָג, היט אָפּ אַלע מצות, ווי עס געהער צו זיין, איז מקיים די מצוה פון כבוד־אב; אפילו דער שטיפמאַמע גיט ער אָפּ כבוד, מעהר ווי זי פערדינט ביי איהם.

— פאַר וואָס קומט דאָס מיר, רבונו של עולם? מיט וואָס האָב איך אַזעלכעס פאַרזינדיגט, וואָס דו שטראָפסט מיך אַזוי?

און אויסדרעהענדיג צום לעצטען מאָל דעם קאָפּ צוריק, האָט זיך יוסילע מיט אַ זיפץ אָפּגעזעגענט מיט זיין גן־עדן, מיט דעם פרייען פעלד, מיט'ן גרינעם שאָטענדיגען וואַלד אויף תמיד, אויף אייביג.

———

VII.

יוסילע ווערד א בעל־תשובה און פאלט אריין אין א נייעם אומגליק.

נאכדעם ווי מע האט איהם אזוי מיאוס ארויסגעטריבען פון זיין גן־עדן און יוסילע איז געקומען אהיים א צעשלאגענער, א צעפלאכטענער, מיט א צעפליקט קאפאטקעלע, האט ער, גע־וועהנליך, בעקומען א שענעם ברוך־הבא פון דער שטיפמאמע, און טאקי פונ׳ם טאטען אליין. שלאגען האט איהם שמואליק נישט געשלאגען קיינמאל, נאר ער פלעגט איהם בעשטראפען מיט ווערטער:

— איך פרעג דיך אליין: נו, טהוט עס אזוי א בחור׳על? געהט און צערייסט א קאפאטקעלע אויף פיץ־פיצלעך! איך וועל דיר מסתמא, וואס איז שייך, באלד מאכען א נייעם? די גוטע פרנסות היינטיגע? ווען די מאמע דיינע זאל איצטערט אויפ־שטעהן, איך וויים? וואס איז שייך...

יוסילע וואלט אוועקגעגעבען מי יודע וואס, אבי ער זאל נים הערען מעהר דעם טאטענ׳ס מוסר. אין דער מינוט האט זיך יוסילע בעשווארען, אז ווייל ער וועט לעבען זאל שוין זיין פוס מעהר נים זיין אין וואלד, און ער וועט שוין פון שטאדט נים ארויסטרעטען, ער זאל וויסען — גליקליך צו ווערען!... דאס איז געווען דאנערשטאג. אויפ׳ן אנדערען טאג, פרייטאג הייסט דאס, איז יוסילע גאנץ פריה אוועקגעלאפען אין שוהל אריין און האט זיך אוועקגעשטעלט דאוונען, אבער אזוי פרום און מיט אזוי פיעל הארץ, ווי נאך קיינמאל נים. נאכ׳ן דאוונען האט ער זיך אליין גענומען שייערען דער שטיפמאמען דאס מעש מיט׳ן קופער, געלאפען איהר אין מארק אריין „אויף איין פוס“ איינקויפען

פעפער, לאָרבער־בלעטער מיט צימערינג מיט איינגעלגעווירץ, מיט „פאר דריי גראָשען האָניג" צום קוגעל, מיט קידוש אויף שבת, און קומענדיג האָט זיך יוסילע אליין א וואָרף געטהאָן אָנרייבען חריין צום טיש און האָט זיך גענומען צו דער „פיסנאָגע" זי שפּאַלטען אין בעט מיט א מעסער און מיט'ן אויבערשטען פון'ם שטויסעל אזוי בריה'ש, אז די חזנ'טע האָט זיך שוין ניט געקאָנט איינהאַלטען און האָט א זאָג געטהאָן אזוי, פאר זיך, פערקוקענדיג אין אויוועו אריין און צעבלאָזענדיג דאָס פייער:

— וואָדען? אזוי באדאַרף א יונגעל! נים ווארטען, ביז יענער זאָגט געה! האריקען זיך, שיקערלעך, זאָנערלעך, שאַפּערלעך...

פון די ווערטער האָט יוסילע בעקומען אין זיך נאָך מעהר קוראַזש, ווי פריהער; ער האָט זיך געפיהלט אין כח איבערקערען א וועלט, כמעט ווי שמשון הגבור. ער האָט בעמערקט, אז די שטיפמאמע זוכט א ביסעל וואַסער, האָט ער לאַנג נישט געטראַכט, פערקאַטשעט די פּאָלעס פון'ם צענויפגעשטריגעוועט קאַפּאָטקעלע, געחאַפּט דעם עמער און האָט איהם אין עטליכע מינוט ארום אריינגעטראָגען א פולען, ווי איין אויג. שפּעטער האָט ער זיך אוועקגעזעצט מעביר זיין די סדרה און זאָגען שיר־השירים מיט אזא זיסקייט, אז די חזנ'טע האָט איהם אליין צוגעטראָגען אויפ'ן דערקאַטש א ביסעל לאָקשען, בעשמאַלצט מיט א ציבעלקע פון שמאַלץ. יוסילע'ס הארץ איז געוועזן יענעם טאָג און דעם אנדערען טאָג, דאָס הייסט שבת, פול מיט ליעבשאַפט און געטריישאַפט צו זיינע איינענע און מיט תשובה צום אויבערשטען. שבת ביי־טאָג, נאָכ'ן טיש, דעמאָלט ווען אלע יונגלעך שפּאַציערען־ארום אויף דער באַרדיטשעווער גאַס, האָט זיך יוסילע אוועקגעזעצט זאָגען פרק מיט גרוים חשק. נאָכ'ן פרק האָט ער זיך גענומען געשמאַק צום תהלים און האָט זיך אָבער מיישב געוועזן, עס איז ניט קיין פּלאַץ: אלע עהרליכע אידען זאָגען תהלים אין בית־

המדרש, און ער זיצט דאָ בײַ דער פּאָמעניצע גאָר — פּע, מע בעדאַרף גנעהן אין שוהל אַריין!

און יוסילע נעמט אויף זיך דאָס שבת׳דיגע קאַפּאָטקעלע, בּינדט זיך אַרום דעם האַלז מיט אַ ווייסער פּאַטשיילע און לאָזט זיך גנעהן אין שוהל אַריין. אויפ׳ן האַרצען איז איהם איצט אַזוי גרינג, ווי נאָך קיינמאָל ניט. ער פיהלט זיך, ווי אַ מענש, וואָס האָט זיך מיט עמיצען צעקריעגט און האָט זיך נאָר־וואָס איבער־געבעטען. עס ווייזט זיך איהם אויס, אַז צווישען איהם און צווישען דעם גרויסען לעבּעדיגען גאָט איז פאַרהאַן אַ שטיקעל שייכות; ער, יוסילע, און אָט די גאַנצע וועלט, וואָס ער זעהט איצט פאַר זיינע אויגען, זענען גאַנץ נאָהענטע מחותנים. די זון, וואָס הויבּט־אָן נאָר־וואָס צו אונטערגעהן, אַראָפּלאָזענדיג זיך געשווינד אַראָפּ־אַראָפּ, דער הימעל, וואָס לויכט און וואָס בּע־פאַרבּט זיך בּיי דער זייט מיט אַ העלרויטען פּאַס, די פויגעלעך, וואָס שווימען אויבען, מחנות׳ווייז, אַראָפּ און אַרויף, וויעגען זיך, ווי אַ שיף אויפ׳ן ים, — אַלץ, אַלץ איז איהם נאָהענט, היימיש. עס געהער זיך מיט איהם עפּיס אָן, עס האָט אַ שייכות צו איהם... פערטיעפט אין געטליכע ענינים, געהט זיך יוסילע ווייטער און ווייטער, גאָר נישט בּעמערקענדיג, אַז ער האָט שוין לאַנג איבער־געלאָזט די קאַלטע שוהל, מיט דער גאַנצער שוהלגאַס, מיט דער בּאַרדיטשעווער גאַס אויך, מיט די „האַמאַרניקעס“, מיט די „קוזניעס“, מיט דער „נייער בּריק“, און איז שוין גאָר אויף דער „פּוילישער גאַס“. יוסילע וואָלט געגאַנגען נאָך ווייטער, ווען עס זאָל איהם נישט געוועזן אָפּשטעלען אַ משונה־זים געזאַנג, עפּיס אַ מין געטליך שפּיעלען, זעלטענע קולות, אַזעלכע, וואָס ער האָט זיי נאָך אין זיין לעבּען קיינמאָל ניט געהערט. ער שטעלט זיך אָפּ און הערט און קאָן זיך גאָר זאַט ניט אָנהערען. אַז עס איז פאַרהאַן אויף דער פּוילישער גאַס, דאָרט אויפ׳ן בּאַרג ערגיץ, אַ „קאָסטיל“ — ווייסט ער גאַנץ גוט; אויך ווייס ער, אַז דאָרט שפּיעלט מען אויפ׳ן „אָרגעל“; נאָר הערען האָט ער דאָס נאָך

ניט געהערט קיינמאָל, מחמת, ערשטענס, איז אויף דער פוילישער גאַס פּאַרהאַ, הינד אין יעדען הויף, און, צווייטענס, טאָר מען דאָך גלאַט ניט הערען דעם „אָרגעל“ שפּיעלען זינט דער בית־המקדש איז הרוב געוואָרען... אין דער מינוט פּערדריסט איהם שטאַרק, וואָס די אידען האָבען פּערזינדיגט, און עס טהוט איהם האַרצעדיג באַנג, וואָס אידען האָבען שוין מעהר ניט זייער בית־המקדש, זייער אָרגעל מיט זייערע לויים, וואָס פלעגען שפּיעלען אויף אַלערליי אינסטרומענטען און זינגען הייליגע ליעדער... און דאָ דערו, יל פון קאָסטיאָל לאָזט זיך הערען דאָס שפּיעלען מיט'ן געזאַנג, און ווי מיט אַ מאַגניט ציהט עס איהם אַלץ ארויף־באַרג, נעהענטער צו זיך, און פון דאָרטען, פון ערגיץ, גיסען זיך, גיסען זיך זיסע, הימעלשע קולות, ווי אַ געזאַנג פון אַ מענשען, פון אַ סך מענשען אינאיינעם; און עפּיס אַ גראָב קול, אַ דינער, פאַלט אַלע מינוט פון אויבען אַראָפּ, אַז עס ציטערען אַזש די ווענד מיט דער ערד אונטער די פיס. און נאָכדעם — ווידער זיסע געצייכענטע שטימען, מיני געזאַנגען, וואָס שניידען, שניידען דאָס האַרץ, ווי מיט אַ מעסער, און אַ שענע גלאַטע שטימע פון אַ מענשען לאָזט זיך הערען פון דאָרטען און פילט אָן דאָס האַרץ און רופט־ארויס פערשיעדענע מחשבות. יוסילע שטעלט זיך פאַר, אַז פונקט אַזוי האָבען די לויים בעראַרפט זינגען אין בית־המקדש, געשפּיעלט אויפ'ן „אָרגעל“ און געלויבט גאָט דעם האר פון אַלע הערשאַפטען — און דאָס האַרץ ווערד איהם פול, און די מחשבות טראָגען איהם אַוועק אהין, קיין י ר ו ש ל י ם... די גאַנצע צייט פונ'ם שפּיעלען און פונ'ם זינגען געדענקט ניט יוסילע אויף וואָס פאַר אַ וועלט ער איז; עס איז איהם ליכטיג אין די אויגען, עס איז איהם ליכטיג אין אַלע אברים; עס הויבט איהם ווי אין דער לופטען, עס טראָגט איהם אַרויף, אַרויף, אויפ'ן הימעל... פּלוצים הערט מען אויף צו זינגען און צו שפּיעלען, און יוסילע דערהערט איין אַנדער שטימע, אַ בעקאַנט קול שוין פון איין אַנדער זייט. ער קוקט זיך איין, פון וואַנען דאָס קול געהט, און דערזעהט פאַר

זיך א בעקאַנטען פּריץ, מיט א פעט געגאָלט פּנים. ער קוקט זיך צו און דערקענט... דער קסיאָנדז! דעם קסיאָנדז האָט ער ניט איין מאָל געזעהען ביי זלאָטען אין קלייט קויפען סחורה. זיין קיילעכיג געגאָלט פּנים מיט דער רויטער גראָבער נאָז, וואָס האָט אויסגעזעהען ווי א גולקע, פלעגט זיך איהם תמיד אויסווייזען משונה, טאַקי נאָר צום לאַכען. יוסילע טהוט זיך א חאַפּ: „אי, וואו בין איך דאָס?" — און לאָזט זיך אראָפּ פון בארג...

אויף דער גאַס, הינטער'ן בארג, שטעהט א רעדעל פון אידען און יונגע לייט. מע שטעהט און מע בעטראַכט די נייע בריק, וואָס בויעט זיך, און מע שאַצט, מע רעכענט, מע זאָגט מבינות, ווי געוועהנליך אידען, אז מע קומט צונויף ביי א נייעם בנין. דערזעהענדיג, ווי יוסילע לויפט פון דאָרטען בארג אראָפּ, שטעלען זיי איהם אָפּ און מע טהוט איהם א פרעג:

— פון וואַנען איז? פון קאַסטיל?... ווער ביזט דו, יונגעלע?

— וואָס הייסט? — זאָגט דער אַנדערער. — דו קענסט איהם ניט? ס'איז דאָך שמואליק'ס, שמואליק דעם חזנ'ס זוהנדעל!

— א פיינער בחור! געהסט אין קאַסטיל, געהסט דו?!...

— קוק איהם אָן, דאָס נעבאַכעל: שטעהט, חאַטש מעלק איהם! א לייטיש בחור'על!

— היינטיגע קינדער! גוטע יאָהרען זיך דערלעבט! פיהר איהם אָפּ אהיים, דוד־הערש! ער איז דאָך פון דיין גאַס. א שענע מעשה, נאָר א קורצע!...

דער גאַנצער גיהנם, מיט אַלע מורא'דיגע פּורעניות, וואָס איז ביי אונז אויסגערעכענט אין די הייליגע ספרים, מיט'ן כּף־הקלע, דאָס הייסט, דאָס שליידערען פון איין עק ביז'ן אַנדערען עק וועלט, מיט די אַלע מלאכי־חבלה אָרום און אָרום — איז א גאָר־

נישט אקעגען דעם, וואס יוסילע האט זיך פארגעשטעלט ביי זיך אין קאפ נאך דער שרעקליכער עבירה, וואס ער האט דא אפּ־געטהאן, אליין נישט ווייסענדיג — וואו, ווען און ווי אזוי קומט ער גאר דערצו? ער האט זיך שוין גערעכענט פאר א פער־פאלענעם, פערשפּיעלט ביידע וועלטען... ער האט זיך מוסר נפש געווען, מקבל געווען אויף זיך אלע שטראף, וואס א מענש קאן צוקלערען, און האט זיך בעשלאסען, איין מאל פאר אלע מאל, נישט רעדען קיין ווארט, ווי איינער רעדט: „שניידט מיך, בראקט מיך, עסט מיין פלייש — איך וועל אייך נישט זאגען!“... עס פער־שטעהט זיך, אז צום אלעם ערשטען האט זיך שמואליק צו איהם גענומען מיט ווערטער, איהם געשטראפט מיט מוסר, וויפיעל ס׳איז אין איהם אריין, און האט געוואלט וויסען פון איהם נאר איין זאך: „ער זאל איהם זאגען, וואס איז שייך, ווי קומט ער גאר אהין?“... נאר אזוי ווי די וואנד שווייגט, אזוי האט אויך געשוויגען יוסילע. דאס האט שוין די חזנ׳טע נישט געקאנט אויסהאלטען; זי האט זיך א לאז געטהאן צו יוסילען, איז אנ־געפאלען אויף איהם מיט ביידע קולאקעס, געפינעט און געהיר־טשעט, ווי א ווילדע חיה, און ווען ניט זלאטע, וואס האט דערהערט פון יענער זייט וואנד דאס קלאפען מיט׳ן פאטשען, וואלט איהם די חזנ׳טע קיין לעבעדיגען פון איהרע הענד נישט ארויסגעלאזט. זלאטע האט איהם ארויסגעריסען פון דער חזנ׳טע און האט איהם משלח געווען צו זיך אין שטוב אריין, און אליין איז זי געבליבען דא און האט שמואליק׳ען געגעבען א וויסטען, א פינסטערען פסק, וואס ער דערלאזט, אז פ ר ע מ ד ע הענד זאלען שלאגען זיין בלוט און פלייש. די חזנ׳טע פון איהר זייט האט איהר אויך ניט אפּגעשוויגען, און דערווייל איז יוסילע ניצול געווארען פון שלעכטע הענד.

VIII.

אסתר פּאַרעוועט־צו, און יוסילע פּאַרט־אוועק קיין טעטעריוועץ שטודירען חזנות.

איין קוק א ווארעמער, איין וואָרט א גוטס פון אסתר׳ען איז פאר יוסילען געווען א רפואה צו אלע צרות, טענות פונ׳ם טאטען אינאיינעם מיט די קלעפּ פון דער שטיפמאמע זיינער. אריינ־קומענדיג אין שטוב אריין פונ׳ם שפּאציער שוין שפּעטליך און דערזעהענדיג יוסילען, ווי ער שטעהט אזוי פערדוקט אין א ווינקעלע, א דערשלאָגענער, ווי איין אָפּגעפּליקט היהנדעל, דאָס הינטעלע צעקנייטשט, די בעקלעך רויט און אָנגעדראָלען, ווי די פּאמפּעשקעס, איז אסתר צוגעגאנגען צו איהם גאנץ נאָהענט, האָט איהם אָנגענומען ביי דער האנד און האָט איהם א פרעג געטהאָן מיט א ווייך קול, קוקענדיג אויף איהם מיט רחמנות:

— וואָס איז, יוסילע? ווייטער זי?...

פאר דער גאנצער צייט האָט זיך יוסילע אָט־דאָ דאָס ערשטע מאָל צעוויינט פאר אסתר׳ען, ווי א קליין קינד, און האָט איהר אויסדערצעהלט אינגאנצען די מעשה פון אלף ביז תיו, נישט פערלייקענט פון איהר קיין האָר אפילו, זיך מודה געווען, ווי מען איז זיך מודה פאר גאָט אליין. אסתר׳ען האָט דאָס שטארק אָנ־גענומען ביי׳ם הארצען: זי איז געשטאנען די גאנצע צייט, וואָס ער האָט גערעדט, און האָט געהאלטען איינעם פון איהרע לאנגע ליכטיגע צעפּ, צעפּלאָכטען, צוריק פערפלאָכטען און ווידער צע־פלאָכטען, קוקענדיג איהם גלייך אין פּנים אריין מיט איהרע שענע בלויע אויגען. נאָכדעם האָט זי דעם צאָפּ א וואָרף געטהאָן ארונטער, צוגעגאנגען צו יוסילען נאָך נעהענטער און האָט א זאָג געטהאָן צו איהם:

— ווייסט דו, וואָס איך וועל דיר זאָגן, יאָסילע? דו דאַרפסט ניט זיין דאָ; דיין אָרט איז אין אַ גרויסער שטאָדט. ערגיץ ביי אַ גרויסען חזן. כל זמן דו וועסט דאָ זיין, וועט פון דיר נישט זיין גאָר ניט. געדענק מיין וואָרט.

— הערסט דו! — מאַכט יאָסילע, און דאָס פייערעל פון זיינע אויגען גלאַנצט־אַרויס פון דער פינסטער. — הערסט דו! אָט דאָס איז דאָך די מעשה, וואָס איך שריי שוין לאַנג. איך וויל קיין טעטרעוועץ, צו מיצי'ן. דאָרט, ווייס איך, וועל איך זיך עפּיס אויסלערנען, נישט אַרומגעהן, ווי איך גייה דאָ אַרום בטל, בין אַ משרת'על ביי דער מוהמע. דאָרט, אין טעטרעוועץ, איז גאָר איין אַנדער וועלט; דאָרט, אַז מע קומט צו פאָהרען...

— שאַ! — זאָגט צו איהם אסתר. — דו זאָגסט טעטרעוועץ. איך קאָן איינעם אַ טעטרעווצער; ער באַדאַרף אָנקומען נאָך שבת אויפ'ן יריד. איך וועל מיט איהם רעדען. מיר דאַכט, עס וועט געהן.

— אפשר, איינער, מיינסט דו, דעם שניטקרעמער, וואָס שטעהט תמיד די אַנדערע קראָם פון אייך?

— יאָ, אַ יונגערמאַן, זעהר אַ וואוילער מענטש. אַ איד אָהן אַ גאַל. איך וועל מיט איהם אַ רעד טהון מכח דיר... שאַ, אָט געהט די מאַמע.

— אַ גוטע וואָך! — מאַכט זלאַטע, אַריינקומענדיג צו זיך אין שטוב אַריין. — זאָג, אסתר'על, „גאָט פון אברהם" און צינדאָן פייער... און דו קאָנסט שוין געהן אַהיים. — רופט זי זיך אָן צו יאָסילען. — איך האָב זיך דאָרט אַ ביסעל אָפּגעקריגט פאַר דיר. נישקשה, ביזט אַ לייטיש בחור'על! ביי לייטען קינדער זיצען שבת אין שוהל, און דו געהסט גאָר אין די קאָסטיאָלען אַריין. האָסט דו געהערט אַ השגה!

— ניין, מאמע! — זאָגט אסתר און וויל איהם פערענטפערען. — ס'איז נים אזוי די מעשה... ער איז גאָר נים געווען אין קאָסטיאָל, ער איז געווען נעבען קאָסטיאָל...

— אַ נייער מליץ-יושר! — מאכט זלאטע און שלאָגט איהר איבער די רעד. — געה, יוסילע, אהיים, מע וועט דיך שוין מעהר נים טשעפּען. נאָר זעה, שאנעווע זיך און זיי אַ סטאטעק. די מאמע דיינע זאָל אויפשטעהן, וואָלט זי געהאט וויינציג-וואָס נחת פון דיר...

יוסילע געהט אהיים, און אסתר הויבט אָן צו קלערען אלערליי פּלאנען, ווי אזוי מאכט מען, אז יוסילע זאָל זיך קאָנען דערשלאָגען קיין טעטרעוועץ. „ער, מיט זיין קול, וואָלט געקאָנט זיין ביי אַ רעכטען חזן; אַ רחמנות אויף איהם, ער ווערד דאָ נעבאך שטארק אויסגעריסען!"...

ווען די דריי גרויסע ירידים, וואָס זענען אויבען דערמאנט, יוריע, ספּאס און פּאָקראָווע, זאָלען זיין בעשאפען נאָר פאר די מאזעפּעווקער קרעמער אליין, וואָלט אוודאי אז וואויל געווען די דאָרטיגע אידען. דער חסרון איז אָבער, וואָס אהין פאָהרען זיך צונויף קרעמער פון דער גאנצער וועלט כמעט: פון מאקארעווקע, פון קאשפּערעווו, פון באַרדיטשעוו און פון יארמעלינעץ, און פון טעטרעוועץ און פון ארום און ארום. מע פאָהרט-אראָפּ קיין מאזעפּעווקע אויפ'ן יריד און מע שטעלט זיך אוים מיט אזעלכע שארפע קראָמען, אז עס נעמט-אָפּ איין אויג. און דערצו זענען נאָך די צונויפגעפאָהרענע אזעלכע שארפע בריה'ס צום לייזען געלד, אז דער היימישער בעדארף זיך גוט אונטערגארטלען, ער זאָל קאָנען ביישטעהן אקעגען דער דאָזיגער סכנות'דיגער קאָנקורענציע. דערפון שפּרינגען אָפּט ארוים, געוועהנליך, שרעקליכע מחלוקת'ען צווישען די „היימישע" מיט די „פרעמדע"; מאנסבילען קריעגען זיך, זידלען זיך, ווייבער צווישען זיך שטעלען זיך פייגען, און עס טרעפט זיך אָפטמאָל, אז עס דערגעהט צו

פעטש אויך. דערפאר אָבער, אז עס קומט דער הייליגער טאָג שבת, ווען דער יריד ווערד געשלאָסען, דעמאָלט ווערד מען ווידער שלום; די נעכטיגע פייגען מיט די פעטש ווערען פערגעסען, און מע קומט אין די שוהלען אריין הערען די מאזעפעווקער חזנים. מע נעמט זיי אויף פאר שענע געסט אין שוהל. מע טרעט זיי דעמאָלט אָפּ דעם אויבענאָן און מען איז זיי מכבד מיט די פיינסטע עליות, געוועהנליך, נישט אזוי צוליעב זייער כבוד, ווי צוליעב זייערע נדרים, פון וועלכע עס פאלט אריין א היבשע קאָפּיקע. אויף יענעם שבת גרייט זיך צו שמואליק דער חזן ווי געהעריג איז. ער פלייסט זיך פאר די פרעמדע, און יוסילע פון זיין זייט בעווייזט אויך ארוים וואָס ער האָט, וואָס ער קאָן, אזוי, אז אַלע לעקען נאָכדעם די פינגער. קומענדיג נאָכדעם אין איין אנדער שטאָדט, דערצעהלען זיי זיך אָן פונ׳ם מאזעפעווקער חזן: „איהר זאָלט הערען אין מאזעפעווקע איז דאָ א בעל־תפלה, האָט ער א האלז, וואָס איז א חידוש; איהם העלפט א יונגעלע זיינס פון א יאָהר צוועלף אויף א דין קול׳כעל, ווי א פייפעלע, וואָס עס לאָזט זיך אוים די וועלט! און דוקא אין מאזעפעווקע!“...

צווישען די דאָזיגע צונויפגעפאָהרענע לייט איז געווען איינער א טעטרעווצער סוחר. ער איז געווען, ווי עס האָט אויסגעוויזען, א שארפער מבין אויף חזנים, און בכלל א יודע־נגן, מחמת צו־הערענדיג זיך צו שמואליק׳ס שטיקלעך, פלעגט ער צוקלאַפּען מיט דעם פוס צום טאַקט, האַלטען דעם קאָפּ אויף א זייט מיט צו־געמאַכטע אויגען און נאָכ׳ן דאַוונען זיך אַוועקשטעלען מיט שמואליק׳ען שמועסען מכח חזנות. דער טעטרעווצער יונגערמאַן האָט ליעב געהאַט צו דערצעהלען פון זייערע טעטרעווצער חזנים, ארויסבעווייזענדיג דערביי פיעל פערשטאַנד און בקיאות אין ענין הנגינה. „ביי אונז אין טעטרעווע זאָלט איהר הערען דאַוונען!“... צו יוסילען האָט זיך דער יונגערמאַן אויך זעהר צוגעלאָזט, געגעבען איהם א קניפּ אין בעקעל און געזאָגט, אז ער וועט זיך „אויס־זינגען“, וועט ער האָבען א זעלטענע שטימע, אז צו זיין זינגען

געהט איהם נאָר אָפּ נאָטען, און ווען ער זאָל מיט זיין קול אריינ־פאַלען צו זיי קיין טעטרעוועז, צו מיצי׳ן אין די הענד אריין, וואָלט מיצי געמאַכט פון איהם א לייט.

שמואליק האָט אויסגעהערט דעם יונגענמאַנ׳ס רעד מיט א ביטער שמייכעלע, ווי איינער רעדט: „יאָ, וואו־זשע נעמט מען אבער דערצו די קלינגערס?"... און יוסילע, הערענדיג אַזעלכע שמועסען, האָט זיך אַזש בעלעקט, און עס איז איהם שיער דאָס הארץ ניט ארויסגעשפרונגען פאַר פרייד. ער איז אין דער מינוט געווען מיט לייב און לעבען דאָרט, אין טעטרעוועז, ביי מיצי׳ן.

ביי יוסילען אין די אויגען בעקומט דער יונגערמאַן גאָר איין אנדער מין גלאַנץ; ער קוקט אויף איהם, ווי אויף זיין אויס־לייזער, ווי אויף א מלאך פון גאָט. ער און זיין מזל מיט זיין גאַנץ לעבען זענען ביי דעם יונגענמאַן אין די הענד. דער יריד אָבער איז זיך דערווייל א יריד; מע בעדאַרף האַרעווען, אָנעסען זיך מיט אַזוי פיעל מענשען און לייזען געלד. יוסילע שטעהט, ווי אלע מאָל, ביי זלאַטע׳ס קראָם, גיט אכטונג, דער־לאַנגט וואָס מע בעדאַרף, פאָלגט א גאַנג, העלפט זיי „טאַשען זיך" און טהוט געטריי. די גאַנצע צייט רעדט ער נישט מיט אסתר׳ען קיין וואָרט מכח טעטרעוועז און מכח דעם יונגענמאַן. ער האָט מורא צו מאַכען א רעד וועגען דעם. אדרבה, אז ער דערזעהט, ווי אסתר מיט׳ן יונגענמאַן רעדען צווישען זיך, טרעט ער אָפּ אויף א זייט און דאָס הארץ בשעת מעשה קלאַפּט איהם נעבאַך זעהר גוט: „רבונו של עולם! — קלערט זיך יוסילע. — שטאַרקער גאָט! גיב איהם אריין א גוטע מחשבה, ער זאָל מיך נעמען קיין טעטרעוועז"...

און אסתר האָט געאַרבייט אויף אלע סטראַזשען. זי האָט איבערגעשמועסט מיט׳ן יונגענמאַן און געפּועל׳ט, ער זאָל נעמען יוסילען קיין טעטרעוועז אויף זיינע הוצאות. עס איז איהר אָבער געבליבען א שטיקעל ארבייט ביי שמואליקען און ביי זלאַטען. שמואליק, ווי ער האָט געוואָלט פערזאָרגען דעם תכלית פון זיין

קינד, איז איהם שווער געווען פון דעסטוועגען מיט יוסילען זיך צו שיידען: „וואָס איז שייך, ווי אַזוי לאָזט מען דאָס אָפּ אַ קינד?"... דערצו האָט זיך נאָך אריינגעמישט די שטיפמאַמע אין מיטען: זי האָט ניט פערשטאַנען, צו וואָס דאַרף מען זיך נאָך ארומפיהרען מיט אַזאַ תכשיט, ווי יוסילע איז? אויך זלאַטען איז דער פּלאַן נישט געווען צום הארצען: נעמען אַ קינד פון אַ יאָהר דרייצעהן און פערשיקען, מפקיר זיין איהם ערגיץ דאָרטען אין דער פרעמדע, גאָט ווייסט צווישען וואָסערע מענשען?!... אסתר האָט זיך אָבער גענומען אויף אַלע כלים און האָט אַזוי לאַנג געאַרבייט, ביז זי האָט איבערגערעדט די מאַמע אויך, און תיכף נאָכ'ן יריד האָט זיך יוסילע גענומען זיין תפילין־זעקעל מיט'ן גאַנצען קלומעקעל און איז, אין אַ מזל'דיגער שעה, אוועקגעפאָהרען קיין טעטרעוועץ. אין יענעם פריהמאָרגען איז יוסילע'ס הארץ געווען פול מיט פרייד און מיט געטריישאַפט צו אסתר'ען; ער זאָל זיך ניט שעמען פאַר לייטען, וואָלט ער זי ארומגענומען און וואָלט זיך מיט איהר צעקושט...

ווער איז דאָס אים שטאַנד צו איבערגעבען די געפיהלען, וואָס יוסילע האָט געטראָגען אין הארצען צו זיין אמת'ען גוטען פריינד, צו אסתר'ען? דאָס זענען געווען אַזעלכע געפיהלען, וואָס לאָזען זיך נישט ארויסגעבען דורך ווערטער; זיי בעווייזען זיך ארויס נאָר דורך טרערען. זאָגענדיג איהם „פאָהר געזונד", האָט אסתר בעמערקט, ווי יוסילע פינטעלט מיט די אויגען, בעהאַלט דאָס פּנים און הוסט־אונטער מיט עפּיס אַ משונה קוויטש, קוים ארויס־רעדענדיג דעם „זייַ געזונד". יוסילע'ס אויגען זענען געווען בע־פּייכט מיט טרערען, מיט טרערען פון גליק, און האָבען געקוקט ווייט, ווייט, אויף יענעם גרויסען, ברייטען וועג, וואָס איז איהם פאָרגעשטאַנען אין זיין לעבען.

IX.

מיצי דער חזן פערהערט איהם זינגען און געהט ארויס פון די כלים.

ביז מען איז ניט אריבערגעפאהרען די גרעבלי, דאס הייסט, די גרעניץ פון דער שטאדט מאזעפעווקע, האט זיך יוסילע נישט געגלויבט אקוראט, אז ער פאהרט קיין טעטרעוועץ. ער האט זיך ארומגעקוקט אלע מינוט, זיך געהויבען פונ'ם ארט און האט אלץ מורא געהאט, טאמער רופט מען איהם אהיים. א קשיא אויף א מעשה: דער שטיפמאמע קאן געפעלען און זי זאל הייסען פערקערעווען צוריק. ערשט אט דא, קומענדיג צו די ווינדמיהלען און דערזעהענדיג דעם וואלד פון דערווייטען, האט יוסילע דערפיהלט, אז ער פאהרט, און עס איז איהם געווארען אויפ'ן הארצען אזוי ווי א מענשען, וואס חאפט זיך ארויס פון איין ענגער פינסטערער טורמע אויף דער ליעבער פרייער לופט. קוקענדיג אויפ'ן וואלד, האט זיך יוסילע דערמאנט אין זיין פריהעריגען גן־עדן, פון וועלכען מע האט איהם אזוי מיאוס ארויסגעטריבען, און ער האט שוין געלאכט צו זיך אליין: „אויך מיר איין אנטיק — דער וואלד! א טייערע מציאה! אט טעטרעוועץ — דארט איז א וועלט!"... איין זאך האט יוסילע נישט פערשטאנען: עס זיצען, אהן עין־הרע, א פולע בויד מיט אידען, אלע פאהרען קיין טעטרעוועץ, און פון וואס רעדט מען? פונ'ם יריד, פונ'ם פדיון און פון די מאזעפעווקער קונים! וואס איז דאס פאר מינים ברואים פארהאן אויף דער וועלט?!... טעטרעוועץ — אזוי האט זיך יוסילע פארגעשטעלט ביי זיך אין קאפ — דאס בעדארף זיין א מין ערטעל, וואו אלץ זינגט און פרעהט זיך, מענשען געהען ארום פראנק און פריי, איינער מיט'ן

אנדערען ארומגענומען. מע קריעגט זיך ניט, מען עסט זיך ניט איינס דאָס אַנדערנס לעבעדיגערהייד, ווי דאָ, אין מאַזעפּעווקע; מע האָט נישט אין זינען אַזעלכע פּוסטע געשעפטען: יריד, קונה, פּדיון, פּרנסה. אַלע געהען ארום זיך ציכטיג, ריין; די פּנים׳ער שיינען, די אויגען לויכטען, עס איז אַ לעבען, ווי אין גן־עדן, פּונקט ווי דאָרטען, אויף יענעם אינזעל, וואָס ליגט אויף יענער זייט ים אוקינוס, וואו עס איז אַ גאַנץ יאָהר זומער און וואו מענשען לעבען אייביג, לויט די מעשיות, וואָס ער האָט זיך אָנ־געהערט פון זיינע חברים אין חדר... הײנט גלאַט, אָהן אַלעמען, איז דאָך דאָרטען מ י צ י! אַ קלייניגקייט מ י צ י?!...

אין אַזעלכע מחשבות האָט יוסילע פערבראַכט דעם גאַנצען וועג, כמעט גאָר נישט בעמערקענדיג די אַלע דערפער מיט די שטעדטלעך, וואָס מען איז איבערגעפאָהרען אין דער גאַנצער צייט פון דער נסיעה. יוסילע איז דערמיט געווען אָפּגעזונדערט, פער־ענדערט פון אַלע איבעריגע יונגלעך פון זיין גראַד, וואָס ער האָט זיך תמיד געפונען נישט אויף דעם עולם; עפּיס האָבען איהם זיינע מחשבות מיט זיין כח־הדמיון שטענדיג געטראָגען אין דער לופטען, און אַלץ, וואָס ער האָט געזעהען, האָט ביי איהם געהאַט ניט אַזאַ פּנים, ווי ביי אַלע אַנדערע יונגלעך. ער האָט מעהר געלעבט אין דמיונות, ווי אַזוי. האָט ער עפּיס געהערט דער־צעהלען, אַזוי פלעגט איהם זיין כח־הדמיון אויסמאָהלען מאָדנע־משונה זאַכען און בילדער. האָט ער עפּיס פערקלערט אין ענין, אַזוי פלעגען איהם די מחשבות פערטראָגען ווייט אַהין, אין דעם עולם־הדמיון. אין דער צייט, למשל, ווען ער פלעגט זיצען אין חדר גלייך מיט אַלע יונגלעך איבער דער גמרא, אָדער אין שטוב איבער איין ארבייט, פלעגט ער גאָר בשעת מעשה נישט אין זינען האָבען וואָס מע רעדט, אָדער וואָס מע טהוט; זיין נשמה איז געווען גאָר דאָרט ערגיץ, און עס האָט זיך איהם געדאַכט, אַז ער הערט אַלערליי מינים קולות און געזאַנגען. ער האָט געקאָנט אויסהערען אַ זאַך דריי מאָל און נישט פערשטעהן איין וואָרט.

און דערפאַר פּלעגט ער, נישט אַנדערש, גענוועהנליך, ניט איין מאָל חאַפּען אַ מיאוס׳ען פּסק פון איטליכען בעזונדער. אפילו אסתר, וואָס האָט געלעבט מיט איהם, ווי אַ שוועסטער מיט אַ ברודער, פּלעגט איהם אָפּט בעמערקען, אַז ער הערט ניט וואָס מע רעדט צו איהם. דערפון איז גרינג צו פערשטעהן, אַז מחמת ער האָט זיך יעדע זאַך פאַרגעשטעלט מעהר ווי עס איז, דערפאַר פּלעגט דאָס איהם נאָכדעם אויסווייזען שוין צו פּשוט, זעהר וואָלוועל און אָפּטמאָל נמאס ומאוס ווערען...

אויפ׳ן דריטען טאָג, גאַנץ פריה נאָך, האָט יוסילע דערפיהלט, ווי דער וואָגען טרייסעלט זיך און עס קלאַפּט און עס טראַסקעט, ווי אויף שטיינער, און אַ שענע פּאַנאָראַמע פון הויכע ווייסע מויערען מיט געפאַרבטע אייזערנע דעכער, מיט גרויסע שענע הויפען, אַרומגעזעצט מיט בוימער, האָט זיך צעשפּרייט און אַרויס־בעוויזען פאַר זיינע אויגען. „אַפּנים, אַט דאָס איז טעטרעוועץ“. — האָט יוסילע אַ טראַכט געטהאָן, גלייך ווי דאָס הארץ האָט איהם געזאָגט.

— נעם דיר דיין קלומעקעל. — האָט איהם דער שניטקרעמער אַ זאָג געטהאָן, איבערגעבענדיג איהם אַ פּאַטשיילע, וואו עס איז געלעגען דאָס תפילין־זעקעל, אַ סידור׳על, דאָס שבת׳דיגע קאַפּאָט־קעלע, אַ פּאָר העמדלעך ווייסע, מיט אַ פערדאַרט שטיקעל ברויט, איבערגעבליבען פון די וועגשפּייזען. — אַט דאָ, זעהסט דו, זיצט מ י צ י. קריך־אַראָפּ און זאָג איהם פון מיינעטוועגען, אַז ער זאָל דיך צונעמען, און, אם־ירצה־השם, מאָרגען געה זיך דורך צו מיר אַהיים.

יוסילע האָט זיך פערנומען זיין קלומעקעל. די בויד איז אוועקגעפאָהרען ווייטער. און יוסילע איז געבליבען שטעהן נעבען אַ גרויסען מויער, נישט ווויסענדיג וואוהין צו געהן.

— וועמען דאַרפסט דו, יונגעלע? — האָט איהם אַ פרעג געטהאָן עפּיס אַ אידינע, אַרויסשטעקענדיג איין אָפּגערעקטען קאָפּ פון׳ם פענסטער, וואָס אינ׳ם אונטערשטען עטאַזש.

— מיצי'ן באַראַף איך, — האָט יוסילע נעענטפערט גייצינג. רב מיצי דעם חזן.

— אָט דאָ אויף די טרעפּ, זײַ מוחל, אין דער רעכטער האַנט. — האָט איהם געענטפערט די אידינע, שמייכלענדיג.

יוסילע האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַראָפּ, גאַנץ נידעריג, אויף אַזוי פיעל טרעפּ, — דאָס ערשטע מאָל אויף זײַן לעבען — און איז אַרייַנגעקומען פריהער אין אַ פינסטערען קאָרידאָר און נאָכדעם אין אַ גאַנץ פײַנער שטוב מיט געפּאַרבטע פּאָדלאָגעס, מיט שענע בענקלעך און מיט שפּיעגלען, גאָר גרויסאַרטיג. נאָך יוסילע'ס מיינונג דעמאָלט. און ער האָט דערהערט פון ערגיץ אַרויסגעהן זיסע קולות אַלערליי: גראָבע, גאָר גראָבע, מיטעלע, דינע און גאָר קוויטשיגע, און אַלע אינאיינעם זענען זיי עפּיס צונויפגעגאָסען, צונויפגעשטעלט, ווי אין אַ האַרמאָניע, פּונקט אַזוי ווי ער האָט אמאָל, שוין לאַנג, געהערט אין מאַזעפּעווקע, בשעת פּיצי האָט דאָרטען געדאַוועט מיט זײַנע אַכטצעהן משוררים. שפּעטער ווערען אַלע קולות שטיל, און עס לאָזט זיך הערען אַ געזאַנג פון איינעם, אַ זיס־ריין געזאַנג. דאָס געזאַנג ווערד וואָס ווייטער שטילער, נידעריגער, ביז עס ווערד פערשטאָרבען. יוסילע שטעהט אין מיטען שטוב, ווי צוגעקאָוועט צום אָרט, און זעהט גאָר נישט פאַר זיך דאָס זעלבע ווייבעל, וואָס האָט איהם אָנגעוויזען, וואו מיצי וואוינט.

— געה אַריין אהינצו, אין יענעם חדר, אָן־אָ! — מאַכט צו איהם דאָס ווייבעל, אָנווייזענדיג איהם וואוהין. יוסילע עפּענט אויף די טיר און דערזעהט פאַר זיך אַ גאַנצע חברה יונגעלייט און קליינע יונגלעך: זיי שטעהען אַלע אויסגעשטעלט, ווי די סאָלדאַטען, קוקען אַריין אין גרויסע ביכער, איינער פון דער חברה האַלט אַ שטעקעלע אין האַנד, און אויבענאָן, אויף אַ בענקעל, זיצט אַ געוועהנליכער איד מיט אַ געוועהנליך געל שפּיציג בערדעל און מאַכט צו איהם, ווי אַ געוועהנליכער מענש:

— וואָס וועסט דו זאָגען?

„שוין־זשע איז דאָס טאַקי מיצי אליין?“ — טראַכט זיך יוסילע און טהוט אַ זאָג:

— איך באַדאַרף האָבען צו מיצי דעם חזן; איך האָב צו איהם אַ גרוס איבערגעבען.

— אַ גרוס? — פרעגט איהם מיצי. — פון וועמען איז?

— טאַקי פון אַ היגען שניטקרעמער; איך בין מיט איהם אינאיינעם געקומען צו פאָהרען אהערצו.

— פון אַ היגען שניטקרעמער? — מאַכט מיצי. — ווי אַזוי זשע רופט מען איהם?

— ווי אַזוי רופט מען איהם? — ענטפערט יוסילע. — אוי־וואַ, איך האָב נאָר פאַרגעסען אַ פרעג טהון איהם, ווי אַזוי ער הייסט און וואו ער זיצט.

ווי אַ זאַלפּ פון עטליכע האַרמאַטען מיט אַ מאָל — אַזאַ מין געלעכטער האָבען אויסגעשאָסען די גאַנצע חברה משוררים, און מיצי אליין האָט זיך אויך צעלאַכט, בעטראַכטענדיג יוסילען, אין זיין פערצווייפעלטער לאַגע, ווי ער שטעהט זיך אַזוי מיט׳ן פּעקעל אין האַנד, דאָס קאַפּאָטקעלע צעפליקט, געלאַטעט, די שטיוועלעך אויסגעדרעהט און צעהאַקט, דאָס קאַרטוזעל — אַנגעוואָהרען דעם קאָזעראָק מיט׳ן גאַנצען פּאַסאָן, נאָר דאָס פּנימ׳על שען, די האָר געקרייזעלט און די גרויסע קאַרע אויגען לויכטען און בלישטשען, ווי מיט אַ פייערעל אין זיי.

— זאָג מיר נאָר, ווער ביזט דו און פון וואַנען קומסט דו אָן? — האָט איהם מיצי אַ פרעג געטהאָן מיט אַ פריינדליך שמייבעלע.

— איך בין יוסיל, שמואליק דעם חזנ׳ס זוהן פון מאַזעפּעווקע. — ענטפערט איהם יוסילע גאַנץ תקיפ׳דיג. —

מיך האָט אַהער געבראַכט אַ היגער שניטקרעמער, אונזערער אַ באַקאַנטער, צו מיצי דעם חזן באַשטעלען פּאָר אַ זינגערעל.

— אַזוי די מעשה? — מאַכט צו איהם מיצי. — נו, לעג זשע אַנידער דאָס פּעקעל, און קום אַהער נעהענטער, לאָמיך דיך אויסהערען זינגען.

תחילת האָט איהם מיצי אַ פּרוב געטהאָן, צי ער קען נאָטען; נאָכדעם, זעהענדיג, אַז ער ווייסט ניט מיט וואָס מען עסט דאָס, האָט ער איהם געהייסען, ער זאָל איהם גלאַט אַזוי עפּיס אַ זינג טהון. יוסילע האָט געמיינט, אַז מע בעדאַרף טאַקי עפּיס „זאָגען אַ זאַך“, האָט ער גענומען זינגען אַ גאַנץ שטיק פון דער ראש־השנה׳דיגער שמונה־עשרה. לכתחילה האָבען די חברה משוררים זיך פערשטעלט מיט די הענד די מיילער, מע זאָל ניט זעהען, ווי זיי לאַכען; וואָס ווייטער איז דער געלעכטער געוואָרען קלענער, די פּנימ׳ער זענען געוואָרען ערנסטער, און מע האָט זיך אָנגעהויבען איבערקוקען איינס מיט׳ן אַנדערען פערוואונדערט, גאָר נישט פערשטעהענדיג, וואָס איז דאָס פאַר אַ מין זינגען — עפּיס נישט קיין געוועהנליכע שטימע! מיצי האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט׳ן קאָפּ אויף דער האַנד, אויפגעעפענט דאָס מויל און אויסגעשטעלט אויף יוסילען די אויגען, גלייך ווי ער וואָלט איהם וועלען איינשלינגען, ווי ער שטעהט און געהט. זינט מיצי האָט צו טהון מיט זינגערס, האָט ער נאָך אַזאַ מין זינגען נישט געהערט און זיך אפילו קיינמאָל נישט פאָרגעשטעלט אין דער מחשבה. יוסילע האָט נישט געזונגען, צולעגענדיג כח, ווי אַנדערע, נישט געשריגען, נישט געריסען דעם האַלז, נאָר עס האָבען זיך אַליין אַרויסגעגאָסען פון זיין האַלז אַזעלכע זיסע, איינגענעמענע, ווייכע קולות, אַרויסגעהענדיג פונ׳ם האַרצען, פון דער נשמה, און דערלאַנגענדיג טיעף־טיעף אין ביין אַריין; דערביי האָט זיך ביי איהם, אין זיין זינגען, אַרויסבעוויזען אויך פיעל בריה׳שאַפט, אַריבערפאַלענדיג פון אויבען אַראָפּ און פון אונטען אַרויף און צעשיטענדיג זיך אין אַזעלכע ווילדע טרעלען, אַז אַלע זענען

נעבליבען פערשטיינט, נישט וויסענדיג, פון וואנען נעמט זיך דאָס בײ איהם! אז יוסילע האָט אויפגעהערט צו זינגען, האָט זיך מיצי אויפגעהאַפּט פונ׳ם בענקעל, און האלטענדיג זיך מיט ביידע הענד פאר׳ן קאָפּ, האָט ער אָנגעהויבען ארומלויפען איבער דער שטוב, ווי א משוגע׳נער, שרייענדיג: „אי־אי־אי־אי־אי!“

— זאָג נאָר, ווער ביזט דו? פון וואנען ביזט דו? וועמענס ביזט דו?

— איך האָב דאָך אייך געזאָגט, — מאכט יוסילע בתמימות — אז איך בין יוסיל שמואליק׳ס פון מאזעפּעווקע; איך בין געקומען צו אייך זיך באשטעלען פאר א משורר׳על.

— פאר א משורר׳על? — האָט מיצי געשריגען. — אי־אי־אי־אי! פאר א משורר׳על, זאָגסט דו? מירעל! קום נאָר אהער, מירעל!

אויף דעם געשריי איז אריינגעקומען טאַקי יענעם ווייבעל, וואָס האָט אָנגעוויזען יוסילען, וואו מיצי וואוינט, און מיצי, אָנווייזענדיג מיט דער האנד אויף יוסילען, האָט זיך צעשריגען אויף קולי־קולות:

— זעהסט דו אָט דאָס יונגעל? דאָס איז דעם מאזעפּעווקער חזנ׳ס א זוהן. דאָס איז ער געקומען אהער צו מיר זיך באַשטעלען פאר א משורר. זינט איך לעב, זינט איך נעפּין זין־צווישען חזנים, האָב איך נאָך אזא מין שטימע נישט געהערט. מירעל, ס׳עקט זיך די וועלט, ס׳איז עק! עק, זאָג איך דיר! הער נאָר אוים, יוסיל רופט מען דיך? — האָט איהם מיצי געזאָגט, א זעץ־טהוענדיג איהם איבער די פּלייצעס. — יוסילע, איך נעם דיך צו! דו בלייבסט ביי מיר בלייבסט דו! מירעל, מע דארף איהם מאכען איין אנדער קאַפּאָטקעלע, אנדערע מלבושימ׳לעך... אפשר ווילסט דו ־עפּיס עסען, יוסילע? מירעל, גיב איהם עסען! האָסט איהם באַדארפט הערען זינגען, מירעל. וואָס זאָל איך דיר זאָגען? **עק — און געננוג!**

X.

א נײַ אָרט, נײַע מענשען, נײַע צרות.

טעטרעוועץ — דאָס איז געווען א נײַער גן־עדן פאַר יוסילען די ערשטע צײַט. קודם־כל האָט ער זיך דערפרעגט צו דער שוהל, און אַרײַנקומענדיג אהין דאָס ערשטע מאָל, האָט ער זיך פאַר־געשטעלט, אַז ער איז אין בית־המקדש. בעטראַכטענדיג די מורא׳־דיגע הויכע געמאָהלטע סטעלי מיט די געקינצעלטע ווענד, אויף וועלכע דער מאָהלער האָט נישט געזשאַלעוועט קיין פאַרב און האָט אויסגעמאָהלט אַלערליי בילדער, אינסטרומענטען, עפּעל, בארען, גרינע אוגערקעס און צעשניטענע רויטע קאַוועָנעס, וואָס בעטען זיך אין מויל אַרײַן, וכדומה נאָך אַזעלכע בריה׳שאַפטען, — האָט זיך יוסילען אויסגעוויזען, אַז דערמיט ענקט זיך שוין די וועלט און קיין בעסערס און שענערס דערפון קאָן שוין גאָר ניט זײַן. און ווער שמועסט דעם ערשטען שבת, ווען מיצי האָט זיך אַוועק־געשטעלט דאָ מיט זײַנע אַלע משוררים, און יוסילע אויך בתוכם, און דאָס כאָהר האָט א זעץ געטהאָן דעם „מה־טובו“ מיט׳ן געוויסען נוסח פון אַלע כאָהרשוהלען, האָט יוסילע געפיהלט, ווי א פּראָסט געהט איהם איבער איבער׳ן לײַב און עס שטעלען זיך איהם אויף די האָר איינציגווייז. צעלאָזענדיג זיך נאָכדעם אויף זײַן העלזעל, האָט ער כמעט אַליין נישט דערקענט זײַן קול — אַזוי האָט דאָס געקלונגען אין דער דאָזיגער שענער הויכער שוהל. אויסערדעם, איז בײַ איהם געווען אַלץ, וואָס ער האָט געזעהען, א נײַעס. די ערשטע צײַט האָט ער אַרומגעשפּאַנט איבער דער שטאָדט מיט א פערריסענעם קאָפּ אַרויף, צוהאַלטענדיג זיך דאָס היטעלע, עס זאָל ניט אַראָפּפליהען, און פון יעדער זאַך איז ער געוואָרען נתפעל. עס האָט איהם פערדראָסען איין זאַך: וואָס אסתר איז דאָ ניטאָ און זעהט ניט די אַלע חידושים, וואָס ער

זעהט. זיין הארץ איז איהם געווען פול מיט דאנקען און מיט ליבעניש צו השם יתברך, וואס ער האט איהם געבראכט אהערצו בשלום.

עס פערשטעהט זיך, אז שפעטער, מיט דער צייט, האט טעטרעוועץ אנגעהויבען אנצוזעהן דעם גלאנץ מיט דער שענ־קייט אין זיינע אויגען, דען ער איז צו דעם אלעמען געוועהנט געווארען. חוץ לזה האט ער פערזוכט דא די אייגענע צרות, וואס אין מאזעפעווקע, נאר אויף איין אנדער אופן.

ווי מיצי איז געווען צו איהם היים און צוגעלאזט, אזוי איז צו איהם מיציכע געווען קאלט און פרעמד. האט געקוקט אויף איהם קרום, און שפעטער איז זי זיך מיט איהם בעגאנגען כמעט אזוי, ווי אין דערהיים די שטיפמאמע זיינע... נאר דאס האט יוסילען נישט אזוי אויסגעמאכט, ווי די יסורים, וואס ער האט נאכדעם געהאט פון זיינע נייע חברים די משוררים. דאס איז געווען א חברה פון אלערליי מענשלעך, צונויפגעקליבענע בחורים׳לעך פון אלע מיסטען און צונויפגעלאפענע פון אלע מייזענ־לעכער. זעלטען האט זיך געפונען צווישען זיי א לייטיש יונגעל, א „טאטענ׳ס א קינד", און מיינסטענטייל — לעדיגע פוסטע בחורים און מורא׳דיגע רכילות׳ניקעס. פאר גרויס קנאה האבען זיי יוסילען נישט געקאנט סובל זיין, איהם אפט גע׳מסר׳ט פאר מיצי׳ן, געגראבען, געטשטעכערט אויף איהם, אויסנארענדיג ביי איהם, וואו ער האט געהאט ערגיץ א גראשען. נעלד פלעגט יוסילע בעקומען גאנץ אפטליך פון יענעם שניטקרעמער, וואס האט איהם געבראכט אהער. אויך פלעגט איהם דער דאזיגער שניט־קרעמער — בנצי לייבצי׳ס האט ער געהייסען — פעררופען צו זיך אמאל אויף א שבת, אדער אויף א יום-טוב, מקרב זיין איהם זעהר און ברענגען איהם דריי מאל אין יאהר א הערצליכען גרוס פון דער היים, קומענדיג פון יריד. די דאזיגע גרוסען זענען ביי יוסילען געווען נאך מעהר אנגעלעגט פון א גוטען ווארמעס און פון געלד;

און ווער שמועסט, אז בנצי לייבצי׳ס פלעגט איהם נאך ברענגען א בריוועל פונ׳ם טאטען, איז דאס געווען ביי יוסילען נאר א גרויסע מתנה. אויף די בריוועלעך פלעגט ער אפענטפערען, אז ער איז, ברוך השם, בחיים ישלום און געהט בדרך הישר; ער היט־אפ דעם טאטענ׳ס געבאט, נישט אראפ חלילה פונ׳ם גלייכען וועג, און פיהרט זיך גאנץ אידישליך, פונקט אזוי ווי אין דערהיים, נישט געמינערט קיין האר. געהט אלע טאג אין בית־המדרש אריין דאווענען און „זאגט תהלים“. אויך לערענט ער זיך צו שרייבען און פאלגט אויס אלסדינג, וואס דער טאטע האט איהם אנגעזאגט פאר זיין אוועקפאהרען. ער האפט, אז ער וועט, אם־ירצה־השם, קומען אהיים בשלום זיך זעהען בעשיינפערליך, גיב גאט מיט פרייליכע הערצער און מיט פיעל נחת — אמן! דערביי בעט ער לאזען גריסען פון זיינעטוועגען להצנועה מרת זלאטע שתחיה, און אויך איהר טאכטער אסתר לעב...

דערמאנענדיג זיך אן אסתר׳ען, פלעגט איהם ציהען דאס הארץ צו איהר, אליין נישט וויסענדיג וואס דאס בעדייט. עפים איז איהם אסתר געווען איינגעבאקען אין הארצען, טאקי נאר ווי איין אייגענע שוועסטער, און חוץ דעם טאטען, האט ער נאך קיינעם אזוי נים געבענגט, ווי נאך איהר. עס פלעגט איהם צוקומען א שטיק געזונד, בשעת בנצי לייבצי׳ס פלעגט איהם איבערגעבען א גרוס פון איהר, מיט איהר אייגענער האנד צוגעשריבען. יוסילע פלעגט די ווערטער איהרע א מאל צעהן איבערלייענען און צו־קוועטשען זיי צום הארצען שטארק, ווי מע קוועטשט צו א קליין קינד, וואס איז טייער און ליעב... פונקט אזוי, ווי עס האט איהם אמאל געצויגען פון מאזעפעווקע קיין טעטרעוועץ, אזוי האט דאס איהם אצינד אנגעהויבען ציהען צוריק, נאך מיט מעהר שטארקיים, און ווען מיצי זאל איהם נישט געווען צוהאלטען און איהם וועלען אפלאזען פון זיך, וואלט ער אפשר שוין געפאהרען אהיים. מיצי האט איהם אבער זעהר ליעב געהאט, זיך ארום־געפיהרט מיט איהם, ווי מיט איין אבן־טוב, בעוויזענדיג איטליכען

בעזונדערע, וואָס פאַר אַ מין זינגערעל ער האָט. „טאַקי נאָר ביי מיר קאָן זיך אַזעלכעס געפינען! — פלעגט מיצי זאָגען. — איך, אַז איך וויל נאָר, קאָן איך מאַכען יענעם פאַר אַ לייט!"...

דאָס האָט געהערט איינער פון אַמאָליגע מיצי'ס משוררים, גדליה באַס. האָט מען איהם גערופען, און איז געוואָרען אויף מיצי'ן מלא רציחה. גדליה באַס איז שוין אַליין געווען ערגיץ חזן. ער איז איינמאָל דורכגעפאָהרען פאַרביי טעטרעוועץ, און, ווי געוועהנליך אַ גוטער פריינד, איז ער זיך דורכגעגאַנגען צו מיצי'ן — פאַרט געגעסען פון איהם אַמאָל ברויט — און האָט דאָרטען דערהערט יוסילען זינגען און איז שוין מעהר פון איהם נישט אָפּגעטרעטען אויף קיין מינוט. גדליה האָט אַלץ געטשאַטעוועט, ווי דערטאַפּט מען יוסילען אַליין, און נאָכשפּירענדיג אַזוי לאַנג, האָט ער איהם זאַסטעמפּעט ביי בנצי לייבצי'ס אין שטוב און האָט איהם דאָרטען גענומען צו דער אַרבייט, פריהער פאַוואָלינקע, אויספרעגענדיג ביי איהם אַלסדינג, וואָס איהם פאַסט, און נאָכדעם האָט ער איהם אָנגעהויבען דורכנעמען מיט רעד, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז ער האָט איהם אַרויסגעפיהרט דערויף, אַז ס'איז פאַר איהם מעהר קיין פּלאַן ניט צו זינגען ביי מיצי'ן אומזיסט, און דערצו נאָך זיין ביי מיציכען אַ משרת'על.

— אַזאַ רציחה הערט זיך נישט אין דער האַלבער וועלט! — האָט גדליה באַס גע'טענה'ט איבער יוסילען. — מע זאָל נעמען אַ קינד און מאַכען דאָס פאַר איין עבד־כנעני, אַ פּאַדאַנע אומזיסט, און זיך נאָך באַריהמען פאַר איטליכען באַזונדער מיט אַ פּרעמדען האַלז, אַזוי, אַז עס שלאָגט צו דער גאַל הערענדיג! און חוץ אַלע זאַכען, געה זיי אַ משרת ביי מיציכען — אַזאַ עזות! רב שמואל'ס אַ זוהן! אַ ווערטעלע אויסצורעדען? איך קען דען ניט דעם טאַטען דיינעם? ווער קען ניט רב שמואל'ען, דעם מאַזעפּעווקער חזן? אַ שענע מעשה! וואָס איז, ביזט אָהן כלים? אָהן אַ האַלז? צי דו פאַרשטעהסט ניט קיין נאָטען? איך מיין

טאקי אָהן ליצנות! איך האָב פאַר דיר איין אָרט, נאַרעלע, אַזאַ אָרט, וואָס דיין טאַטע אליין וועט זאָגען, אַז ס'איז אַ גליק פאַר דיר. איך זאָג — איין אָרט; וואָס טויג דיר איין אָרט? דו ביזט אליין איין אָרט; דו ווייסט דאָס חאָטש, צי ניין? פרעג מיך, נאַרעלע, וועל איך דיר זאָגען!

און גדליה באָס מאַהלט אויס יוסילען, וואָס פאַר אַ גליק פאַר איהם איז, ווען ער וואַרפט אַוועק מיצי'ן און פאָהרט אַרויס אויף דער וועלט מיט איהם, מיט גדליה'ן, אַזוי ווי יענס יונגעלע, אַזוי ווי ארקע פיעדעלע, דאָס ווילנער בעל־הבית'על וכדומה אַזעלכע וועלט־חזנים, וואָס האָבען זיך קונה שם געווען. ביי יוסילען אין דער מחשבה שטעהען־אויף די אלע שענע בילדער פון אַמאָל, און ער איז פאַרטיג מיט לייב און לעבען זיך איבערגעבען צו גדליה'ן — אַזאַ וואוילער, עהר־ליכער, געטרייער מענש!

— איין זאַך וועל איך ביי אייך בעטען, רב גדליה! — מאַכט צו איהם יוסילע.

— זאָג, מיין קינד.

— איך וויל פריהער זיך דורכפאָהרען אהיים, צו מיין טאַטען און צו מיינע פריינד.

— אָך, סטייטש, ווי דען איז אַנדערש? — ענטפערט איהם גדליה באָס. — אַ שענע מעשה! סטייטש, ווי דען? כבוד־אָב! ע, הערסט דו, ביזט נאָך גאָר אַ קינד, ווי איך זעה אַרויס פון דיינע רעד. ווער קאָן דען זיין נעהענטער פון אַ טאַטען?

מיט די דאָזיגע ווערטער נעמט איהם גדליה באָס אַזוי שטאַרק, אַז יוסילע פועל'ט ביי זיך איין מאָל פאַר אלע מאָל: מע בעדאַרף פאָהרען אהיים! גענוג זיך אָפּגעוואַלגערט אין דער פרעמד — דריי יאָהר, שוין צייט, כלעבען.

ביי זיין געזעגענען זיך מיט מיצי'ן און מיט אלע משוררים איז געווען אויך גדליה באָס און האָט געשטראָפט יוסילען, פאַר

וואָס ער וואַרפט־אַוועק אַזאַ טייער אָרט, און האָט איהם געגעבען איין עצה, ווי איין אייגענער טאַטע, אַז ער זאָל פון דער היים ווייטער קומען אַהער, ווארום דאָס איז זיין תכלית, דאָ האָט ער ביד צו ווערען אַ מענש... מיצי'ן האָט יוסילע באמת באַנג געטהאָן, ווי איין אייגען קינד זיינס. ער האָט איהם אַרומגענומען און געקושט איהם, בענשענדיג, ער זאָל קומען געזונדערהייד אַהיים און גריסען דעם טאַטען זיינעם אומבעקאַנט.

— גאָר פריינדליך! — האָט יוסילע געזאָגט, אַריינשפּרינ־גענדיג אין וואָגען אַריין צווישען נאָך אַ סך פּאַרשוינען און איינגעמעסטענדיג זיך דאָרט אויף צוויי־דריי טאָג פאָהרעכטס. — זייט געזונט! זייט געזונט! — האָט ער זיך נאָך עטליכע מאָל אָפּגעזעגענט, אַרויסשטעקענדיג דעם קאָפּ פון דער בויד, און דער צוג האָט געריהרט פונ'ם אָרט, קלאַפּענדיג און טראַסקענדיג איבער די געברוקירטע גאַסען און קלינגענדיג מיט די גלעקלעך: „דזין־דזין־דזין!" יוסילע שפּרינגט אַזש אונטער אויפ'ן אָרט פאַר גרויס שמחה, וואָס ער פאָהרט אַהיים. דאָס קלאַפּען, דאָס טראַס־קען מיט'ן קלינגען פערשלעפּערען איהם, און זיינע מחשבות טראָגען איהם אַוועק אַהין, קיין מאַזעפּעווקע, אַהיים, אַהיים!...

XI.

יוסילע קומט צו פאָהרען, און מאַזעפּעווקע חידושט זיך: „וואָס אַ גרויסע שטאָדט קאָן מאַכען!"

עס איז פאַרהאַן איין זאַך נאָר, וואָס די מאַזעפּעווקער אידען קאָנען עס ניט פערשטעהן: עס וואונדערט זיי תמיד, פאַר וואָס איז דאָס, וואָס יעדער, ווער עס חאַפּט זיך נאָר אַרויס פון דאָרט און לאָזט זיך אַוועק אויף דער וועלט, קעהרט ער זיך אום צוריק נאָר

איין אַנדער מענש? איטליכער בעזונדער קוקט אויף איהם און קוועלט און ווערד נתפּעל: „ראַכט זיך, וואָס? דער אייגענער — און פּאַרט ניט דאָס, וואָס פריהער! איהר געדענקט איהם חאָטש, ווי ער איז אַרומגעגאַנגען אַ באָרוויסער? גאָט'ס וואונדער! וואָס אַ גרויסע שטאָדט קאָן מאַכען!“

בעטראַכטענדיג שמואליק דעם חזנ'ס בחור'על, יוסילען, בשעת ער איז אָנגעקומען צוריק פון טעטרעוועץ נאָך זיין אָפּזיצען דאָרט דריי יאָהר נאָכאַנאַנד, האָט מען זיך אין מאַזעפּעווקע שטאַרק גע'חידוש'ט, גאָר נישט געקאָנט פערשטעהן, ווי אַזוי אַרבייט זיך עס אויס אַ יונגעל אין אַזאַ קליינער צייט! יוסילע דאָס יונגעל האָט זיך איבערגעביטען און איז געוואָרען יוסילע דאָס בחור'על. ער איז געוואָרען אַ גאַנצער מענש, אַ בר־דעת, חאָטש ער איז מעהר ניט אַלט געווען דעמאָלט, ווי אַ יאָהר זעכצעהן. עס איז געווען אַ פערגעניגען אויף איהם אַ קוק צו טהון. — „וואָס אַ גרויסע שטאָדט קאָן מאַכען!“ — אַלע האָבען געוואוסט, אַז שמואליק האָט אָוועקגעשיקט זיין זוהנדעל צו מיצי'ן פאַר אַ משורר'על; נאָר קיינער האָט זיך נישט גערעכט, אַז פון יוסילען, וואָס האָט ערשט ניט לאַנג אַרומגעטראָגען שלח־מנות, זאָל ווערען אַזאַ מענש, ער זאָל זיך אַזוי איבערבייטען. און אַז ווילד־פרעמדע האָבען אַזוי אָנגעקוועלט פון איהם, הייגט ווי האָט בעדאַרפט אָנקוועלען שמואליק אַליין? שמואליק איז בשעת מעשה, ערב שבת, געווען אין מרחץ, ווען מע האָט איהם אָנגעזאָגט די גוטע בשורה, אַז זיין זוהנדעל איז געקומען צו פאָהרען פון טעטרעוועץ. ער האָט אַ וואָרף געגעבען דאָס בעזעמעל מיט'ן שעפעל, זיך געשווינד אָנגעטהאָן, און קומענדיג אהיים איין אָפּגעשמיסענער און איין אויסגעצוואָגענער, האָט ער פריהער געוואשען די הענד און ערשט נאָכדעם צוגעטראָגען יוסילען דעם שלום־עליכם, אַרומ־גענומען, צעקושט זיך מיט איהם און גענומען בעטראַכטען זיין זוהן פונ'ם קאָפּ ביז די פיס. יוסילע האָט זיך אין די דריי יאָהר „אַ חאַפּ געטהאָן אויף די פיס“, ווי מע זאָגט. ער איז פון תמיד

אַן געווען נישט קיין מיאוס קינד, געהאַט שענע קאַרע אויגען און געווען אַ קלוג ציקאַווע יונגעלע; נאָר מחמת גרויס אָרעמקייט און דחקות איז ער געווען תמיד אַ גרינער, אַ פערוואַגעלטער, אַ דער׳הרג׳עטער, ווי אַ סך יונגלעך אין מאַזעפּעווקע פון זיין גראַד. אצינד אָבער האָט זיך יוסילע, ווי עס ווייזט אויס, דאָרט ביי מיצי׳ן אין טעטרעוועץ גוט אויסגעפּאַשעט; ער האָט בעקומען רויטע בעקעלעך און זעהר אַ פריילִיך אויסזעהן. דערצו איז ער געווען מלובש ווי נאָך קיינמאָל ניט ביי זיין טאַטען. שמואליק׳ס האַרץ האָט זיך געפרעהט קוקענדיג אויף יוסילען, און ער האָט זיך געוואונדערט גלייך מיט אַנדערע: „וואָס אַ גרויסע שטאָדט קאָן מאַכען!“...

— וואָס־זשע מאַכסט דו גוטס? — האָט איהם שמואליק אַ פרעג געטהאָן, צוזעצענדיג זיך מיט איהם ביי איין טיש און בעטראַכטענדיג יוסילען מיט זיין שען קאַפּאָטקעלע, מיט די רויטע בעקעלעך און מיט די אויסגעקעהמטע פּאה׳לעך.

— וואָס־זשע מאַכסט דו עפּיס, טאַטע? — האָט איהם יוסילע געענטפערט צוריק מיט אַ שאלה, ווי דער שטייגער איז. יוסילע האָט זיך נאָך קיינמאָל ניט אַזוי ציקאַווע אויסגעשמועסט מיט׳ן טאַטען, ווי אצינד, און שמואליק האָט אַ קוק געטהאָן אויף זיין זוהן, ווי פערוואונדערט: יוסילע׳ס ציקאַוועקייט האָט איהם לכתחילה אויסגעוויזען אַ ביסעל פריקרע; ער האָט נאָך קיינמאָל ניט געהערט פון איהם אַזעלכע ווערטער.

— וואָס איז שייך, עס, ווי געוועהנליך. — האָט איהם שמואליק געענטפערט, אַרויפּהאַפּענדיג אויף זיך די זיידענע שבת׳־דיגע קאַפּאָטע און קלויבענדיג זיך אין קלויז אַריין. — וואָס מאַכט דאָרטען עפּיס מיצי?

— וואָס מיצי מאַכט? — האָט יוסילע אויסגעצויגען אויף אַ קול, ווי אַ גרויסער. — הלואי אויף דיר געזאָגט געוואָרען האַלב! — האַטש

בעטראַכטענדיג דעם טאַטען, ווי ער איז אין די דריי יאָהר אַזוי פערעלטערט געוואָרען, גרוי און איינגעבויגען, דאָס פּנים געקנייטשט און די גרויסע קאַרע אויגען אויסגעלאָשען, — האָט ביי יוסילען דאָס האַרץ געוויינט אינווייניג און ער איז אין דער מינוט גרייט געווען אוועקצוגעבען פאַר'ן טאַטען דאָס לעבען מיט דער נשמה. שמואליק פון זיין זייט איז געווען אַזוי צע־טראָגען פאַר שמחה, אַז ער האָט זיך מיט דער שבת'דיגער קאַפּאָטע אוועקגעאַמפּערט אַ היבשע ווײַלע, ביז ער האָט קוים געפונען די אַרבעל. אויך שמואליק'ס ווייב, דערזעהענדיג יוסילען, איז געבליבען שטעהן אין מיטען שטוב פערגאַפּט, ווי איינער רעדט: „וואָס זאָגסט דו אויף זיין טאַטען? אַ גאַנצער מענש געוואָרען!"...

שמואליק איז פון יוסילע'ס קומען אַזוי צעטראָגען געוואָרען, אַז ער איז, רעדענדיג מיט איהם, פערקראָכען גאָר אין זייטיגע שמועסען מכּח טעטרעווצער בעלי־בתּים און מכּח טעטרעווצער גאַסען און הייזער, וואָס זענען איהם געלעגען אין דער לינקער פּאה. יוסילע האָט געמיינט, אַז דער טאַטע אינטערעסירט זיך באמת אַזוי מיט דער שטאָדט טעטרעוועץ, האָט ער איהם מיט גרוים התפּעלות אויסגעמאָהלט די גרויסע גאַסען די ברוקירטע, מיט די גרויסע מויערען, וואָס דער קאָפּ דרעהט זיך אַזש קוקענדיג אויף זיי, און די אַלע איבעריגע חידושים דאָרטען. און שמואליק, בעטראַכטענדיג יוסילען, ווי ער מאַכט מיט די הענד, און איינ־הערענדיג זיך אין יעדען וואָרט, ווערד אָקאָרשט ניט צעגאַנגען פאַר גרוים תענוג. פּלוצים האָט זיך שמואליק אַ חאַפּ געטהאָן: „אַי־וועה, שוין נאָך ליכטבענטשען! ס'איז שוין צייט געהן אין שוהל אַריין!"

די שטאָדט איז, געוועהנליך, באַלד געוואָהר געוואָרען פונ'ם נייעס, אַז שמואליק דעם חזנ'ס זוהנדעל איז געקומען פון טעט־רעוועץ. תּיכף, וויבאַלד מע האָט אָפּגעדאַוונט מעריב, האָט מען

זיך אָנגעהויבען שטופּען צו שמואליקען איהם זאָגען: „גאָט ליעב אייך מיט אייער גאַסט!“ און יוסילען אָפּשטעקען שלום־עליכם, בעטראַכטענדיג איהם בשעת מעשה, וואָס פאַר א פּנים ער האָט. די פאַרנעהמסטע בעלי־בּתים פון שטאָדט, די נגידים, האָבען זיך אויך אָפּגעשטעלט רעדען מיט שמואליקען, אויספרעגען איהם אויף זיין זונהדעל, וואו ער איז געווען, וואָס האָט ער געטהאָן, און צי איז ער אהער אויף לאַנג געקומען, און וואָס קלערט ער צו טהון ווייטער? דערביי האָט זיך איינער פון די נגידים, רב אַלטער פּעסי'ס, א זאָג געטהאָן:

— א יושר וואָלט געווען, רב שמואליק, אז אייער זוהנדעל זאָל זיך דורכגעהן צו מיר, אם ירצה שם, מאָרגען נאָך הבדלה, בלי נדר שבת, א ביסעל א זינג טהון, וועלען מיר האָרכען. עפּיס זאָגט מען אז ער זינגט גאָר קיין מעשה נים.

— וואָס איז שייך, א זינג טהון? מהיכא תיתי! — האָט שמואליק א זאָג געטהאָן, בעטראַכטענדיג יוסילען, ווי ער שיינט פון די שלום־עליכמס, וואָס ער בעקומט פון אַלע זייטען.

— און איך וואָלט געזאָגט, אז אייער זוהנדעל זאָל אונז מאָרגען שענקען א מוספ'על, — האָט זיך אָנגערופען א יונגער־מאַן, — בענטשען ראש־חודש. מ'ע זאָגט, אז ער דאַווענט שוין אויסגעצייכענט פאַר'ן עמוד. אייזיק־בערעל־פייגעס איז געפאָהרען מיט איהם אין איין בויד, דערצעהלט ער זיך אָן פון זיין זינגען און זאָגט, אז ער באַדאַרף היינט קאָנען דאַוונען. וואָס איז גאָר א חידוש!

— טאַקי, אדרבּה, כלעבען! — האָבען אונטערגעכאַפּט עטליכע בעלי־בּתים. — טאַקי א יושר, ער זאָל אונז דאַוונען! הייסט איהם, רב שמואליק! וואָס קאָן עס אייך אַהרען? עס קאָסט אייך געלט?

— טאַ! — האָט שמואליק א זאָג געטהאָן, קוקענדיג אויף זיין יוסילען, און דער עולם איז זיך צעגאַנגען פון שוהל.

• • •

זלאטע מיט אסתר'ען האָבען זיך יענעם פרייטאָג פערשפעטיגט אין קלייט, און קומענדיג אהיים, האָבען זיי פון די קינדער, פון אפרים'ען מיט מנשה'ן, דערהערט די גוטע בשורה, אז יוסילע איז געקומען פון טעטרעוועץ. „זאָלסט זעהען, מאַמע, ווי יוסילע איז אויסגעוואַקסען! — האָבען אפרים מיט מנשה'ן דערצעהלטביידע אינאיינעם. — „געוואָרען אזא גרויסער, סכנות!“ ביי זלאטען איז די בשורה געווען זעהר אָנגעלעגט, און ביי אסתר'ען — נאָך מעהר; זי האָט זיך אויף דער גיך ריין אָפּגעוואַשען, זיך אָנגעטהאָן שבת'דיג, דאָס הייסט, מיט א פּשוט, נאָר א ריין ציכטיג מלבוש, וואָס האָט פון ריינקייט און ווייסקייט אויף איהר געפינקעלט, געשעמערירט און געזוננגען. אסתר האָט נישט געהאַט די טבע פון אַלע מאַזעפּעווקער מיידלעך, וואָס האָבען ליעב זיך אויססטראָצלען, בעהענגען זיך מיט שמאַטעס, ארומשטעקען זיך מיט שמאָכטעס אַלערליי, ארויפציהען אויף זיך דעם רות, ווי די כּאָדע איז דאָרטען. צווישען די מאַזעפּעווקער אויסגעסטראָצעלטע בעהאַנגענע מיידלעך און אויסגעשלייערטע, אויסגעפּוצטע ווייבלעך, איז אסתר געווען די איינציגע, וואָס די מאָדע האָט זי נאָך נישט בעריהרט. דערזעהענדיג דורך די פענסטער, אז דער עולם געהט שוין פון די שוהלען, זענען זלאטע מיט אסתר'ען ארויסגעגאַנגען מקבל־פּנים זיין יוסילען און זאָגען שמואליקען: „גאָט ליעב אייך מיט אייער גאַסט“. עס איז געווען א ליכטיגער פרייטאָג־צו־נאַכטס, זומערלעבען. א פּאָר וואָכען נאָך שבועות, אין דער צייט, ווען אפילו די געוויסע מאַזעפּעווקער בלאָטע, וואָס שמ'ט אויף דער וועלט, ווערד אויך אויסגעטריקענט, ווען אפילו אין מאַזעפּעווקע פערטראָגט דאָס ווינטעל א געשמאַקען ריח פון גרין גראָז און פון פרישע בלעטלעך מיט א ווייטען געזאַנג פונ'ם סאָלאָוויי, וואָס האלט זיך אויף אינ'ם מאָנאסטירסקי גאָרטען... אסתר האָט נאָך פון דערווייטענס דערקענט יוסילען, און דאָס הארץ האָט איהר אָנגעהויבען צו קלאַפּען, ציהען זי צו איהם. שמואליק האָט זיך

אפגעשטעלט, אפגעגעבן זלאטען מיט אסתר׳ען דעם „גוט שבת“, און זיי האבן איהם געזאגט: „גאט ליעב אייך מיט אייער גאסט!“ שמואליק האט דערצעהלט זלאטען דעם כבוד, וואס יוסילע האט היינט געהאט פון די בעלי־בתים, וואס ווילען, ער זאל זיי מארגען, אם־ירצה־השם, דאווענען מוסף. און יוסילע האט זיך בשעת מעשה צוגערוקט א ביסעל נעהענטער צו אסתר׳ען, בעטראכטענדיג זי ביי דער האלבקיילעכיגער לבנה מיט די דימענטיגע שטערען, וואס האבען זיך אפגעשיינט אין איהרע ליכטיגע אויגען. עס האט איהם צוגעצויגען צו אסתר׳ען מיט אזא כח, אז ער איז גרייט געווען אנצונעמען זי ביי דער האנד, ווען עס זאל ניט געווען שטעהן דערביי זיין טאטע מיט איהר מאמע. נישט זעהענדיג אסתר׳ען דריי יאהר, האט יוסילע חשק געהאט צו בלייבען שטעהן אט דא אין דרויסען אין יענער שענער זומערנאכט א ביסעל שמועסען מיט אסתר׳ען. עס האט איהם אצינד זעהר פערדראסען, וואס ער מוז געהן אהיים קידוש מאכען, עסען וועטשערע און זיך נאכדעם לעגען רוהען גלייך מיט אלע. עס איז אין דרויסען אזוי שען, אזוי ליכטיג, אזוי ווארעם! די גאנצע נאטור איז שבת׳דיג: די לבנה לייכט, ווי א זילבערנע מנורה, די שטערען שעמערירען, ווי די בענשליכט, און זי, די שענע כלה, וואס הייסט „שבת מלכתא“, רוהט און פרעהט זיך גלייך מיט אלע אידען. די גאסען אין מאזעפעווקע רוהען. מע פיהלט, אז ס׳איז שבת. אין אלע פענסטער לייכט זיך פון די בענשליכט און עס פינקעלט אין די אויגען. אלע בעלי־בתים זענען שוין אין דערהיים: זיי זענען מקבל־פנים די מלאכי־השרת און זענען זיי מלוה טאקי באלד צוריק אין זייער רוה ארייו. עס הערט זיך א געשמאקער ריח פון דער פרישער חלה און זעהר א שענער אראמאט פון געפילטע פיש. אידען עסען און קלויבען תענוג פון די אידישע מאכלים, וואס האבען א אידישען טעם. שמואליק דער חזן מיט זיין זוהנדעל שטעהען דא אין דרויסען נעבען זלאטען מיט אסתר׳ען און מע שמועסט וועגען יוסילע׳ס אהיימקומען.

שמואליק'ס אלטע, אויסגעלאָשענע אויגען צינדען זיך אָן מיט'ן אמאָליגען פייערעל אויף א מינוט און זיין פּנים לויכט איהם און שיינט איהם אקעגען דער לבנה. מיט א זיפץ בעווייזט ער ארויס אלע מינוט, ווי צופריעדען און גליקליך ער איז. זלאטע פער־שטעהט זיין הארץ: זי קוקט אויף יוסילען און ווערד ברייטער ווי לענגער פון גרויס נחת, גלייך ווי ער וואָלט געווען איהרס איין אייגען קינד. און יוסילע רוקט זיך צו צו אסתר'ען אלע מאָל נעהענטער: ער קוקט איהר אין פּנים אריין און זעהט, ווי זי לאָזט אראָפּ די געדיכטע ברעמען, און פערשטעהט גאָר ניט, פאר וואָס זי שעמט זיך עפּיס היינט? עס גלוסט זיך איהם גאָר ניט אָפּטרעטען פון דאנען, אוי גלוסט זיך ניט! נאָר דער טאטע זאָגט: „קום, יוסילע, קידוש מאכען!“ און ער מוז נעבאך געהן... פאר'ן אוועקגעהן דרעהט יוסילע אויס נאָך א מאָל דעם קאָפּ צו אסתר'ען און נאָך איין מאָל בעגעגענט ער זיך מיט איהרע שענע אויגען, און דער דאָזיגער קוק פערבלייבט ביי זיי ביידע אויף א לאנגער צייט אין זייער זכרון. די גאנצע נאכט נאָך דעם איז יוסילע'ס קוק ניט אָפּגעטראָטען פון אסתר'ען אויף קיין מינוט, אויפוועקענדיג אין איהר הארץ פערשיעדענע געפיהלען, פאָר־שטעלענדיג איהר אין קאָפּ אלערליי טייערע ליכטיגע מחשבות און וועבענדיג אזעלכע שענע פאנטאזיעס, פון וועלכע אסתר האָט נאָך נאָר ביז איצט קיין השגה ניט געהאט.

XII.

ער דאווענט מוסף אין דער קאלטער שוהל, און אידען ווערען נתפעל.

די קאלטע שוהל, וואו שמואליק איז חזן שוין העכער פינף און צוואנציג יאָהר, איז נישט געבויט געוואָרען פאר א גאנצער שטאָדט מיט אידען, קיין עין־הרע. ווערליג זי איז אלט און איינ־

געהויקערט, איז געווען פאר איהר. אז זי קאן געבען ערטער נאר פאר איהרע שטענדיגע בעלי־בתים, וואס זענען אויך נים אלע צופריעדען, מחמת יעדער מענש האט א נשמה און איטליכען ווילט זיך האבען א שטאדט אין מזרח־וואנד, אדער, לכל הפחות, אין „שפיגעל־באנק". די אייגענע בעלי־בתים צווישען זיך האבען אויך צו זינגען און צו זאגען און קאנען זיך קיינמאל נישט איינ־טיילען, נישט מיט די ערטער, נישט מיט די עליות, נישט מיט די הקפות וכדומה אזעלכע זאכען, וואס זענען נוגע אינ'ם נפש. היינט וואס איז דא פארהאן צו פאראיבעל האבען אויף די דארטיגע בעלי־בתים, וואס זיי האבען נישט געוואלט אריינלאזען די גאנצע שטאדט מיט אידען אין שוהל אריין יענעם שבת, ווען יוסילע האט בעדארפט דאווענען מוסף? זיי האבען זיך מיישב געווען איין מאל פאר אלע מאל: תיכף נאך שחרית פערשליסען די טיר און נישט אריינלאזען קיינעם, ער מעג זיין דעם גבאי'ס אפילו איין אייגענער טאטע. איז דאס אבער, צוריק שמועסענדיג, דען א יושר? וואס זענען שולדיג די אידען פון יענע איבעריגע שוהלען? וואס איז דאס פאר א הפקרות נעמען און פערשליסען א מקום קדוש פאר א גאנצער עדה מיט אידען? עס איז ארום דער קאלטער שוהל געווארען וואס ווייטער אלץ געדיכטער; מע האט זיך צעלאזט אהין פון אלע בתי־מדרשים, צום מיינסטען יונגע לייט, בחורים און יונגלעך, געקלאפט אין דער טיר, געארבייט אזוי לאנג, ביז די טיר האט זיך געעפענט און עס האט זיך בעוויזען א רויטע באָרד: דאס האט דער שמש ארויסגעשטעקט א קאפ, בכדי זיך גוט אנצובייזערען אויף זיי, עס זאל ווערען א ביסעל שטילער: „וואן, שקצים, ווייסע־חברה'ניקעס, הולטאיעס! — האט דער שמש געפילדערט, טופענדיג מיט די פיס און מאכענדיג מיט די קולאקעס, ווי א רוצח. — וואן, עכברושים איינע!" נאר מע האט שוין מעהר נישט בעדארפט: עס האבען זיך אלע מיט א מאל א שפאר געטהאן, די טיר האט מען גע'פטר'ט באלד, דעם שמש האט מען פערשטופט אין א ווינקעלע און רעכט דורכגעפאטשט, ווי איהם

שטעהט אָן, און אין שוהל איז געוואָרען אזא ענגשאפט, אז מען איז געשטאַנען איינער ביי׳ם אנדערען אויף די קעפּ. אויך פון דרויסען איז די שוהל געווען בעלאַגערט מיט מענשען. עס האָט זיך געוויעגט די שטאָדט, די וועלט האָט זיך געקעהרט — יאָסילע בענשט ראש־חודש, דאַוועגט מוסף!...

און יאָסילע האָט אָנגעטהאָן א טלית און איז ארויף אויף דער בימה, ווארפענדיג א קוק אויף דעם גאַנצען עולם און צוגרייטענדיג זיך צום דאַוונען. דאָס פּנים האָט איהם געפלאַמט און עס האָט ארויסגעשיינט פונ׳ם טלית ארויס. עס איז געוואָרען א שושקעריי צווישען עולם, און אויך די ווייבער האָבען זיך א שפּאַר געטהאָן צו די פענסטערלעך אויבען. דער עולם איז געווען אויסער זיך, בעצייטענס נאָך קוועטשענדיג זיך איינער דעם אנדערען און שטופּענדיג זיך אַלץ אהין, צו דער בימה, בעטראַכטען דאָס יונגע חזנ׳דעל. בעלי־בתים האָבען גענומען קלאַפּען אין די שטענדערס — עס זאָל זיין שטילער! צווישען עולם איז געוואָרען א געשריי: „שאַ, עולם! שששששאַ!“ יאָסילע האָט זיך אויסגעגלייכט, זיך אנידערגעשטעלט, ווי א גרויסער חזן, אויסגעהוסט זיך, און אז עס איז געוואָרען אין שוהל טאַקי אויף איין אמת שטילער, האָט ער א קלונג געטהאָן מיט א שען הילכיג קול: „י ק ו ם פּ ו ר ק ן מ ן ש מ י א!“ און אין שוהל איז דורכגעלאָפען געשווינד, ווי א בליץ, א מין פרעסטעל, וואָס האָט אָנגעריהרט יעדען ביי׳ם לייב, און אַלע זענען געוואָרען ווי פערשטיינט אויף עטליכע מינוט, נישט ריהרענדיג מיט קיין אבר. ערשט דעמאָלט, ווען ער האָט אויסגעלאָזט דעם „ונאמר אָמן“, האָבען אַלע מיט א מאָל אויס־געלאָזט איין „אך“, איבערקוקענדיג זיך איינער מיט׳ן אנדערען און קנייטשענדיג מיט די פּלייצעס, גאָר פערגעסען בשעת מעשה, אז מע בענשט ראש־חודש און מע דאַרף אין זינען האָבען, ווען דער מולד איז. ווער מולד? וואָס מולד? עס איז פול די גאַנצע שוהל מיט טרעלען, גלייך ווי א סאָלאָוויי וואָלט זיך דאָ צעגאָסען אויף זיין העלזעל. עס צעגעהט זיך אין יעדען אבר, עס שמירט

דאָס האַרץ ווי מיט בוימעהל, עס ציהט בײַ דער נשמה, עס ציפּעט בײַ'ם האַרצען, עס איז „כלות הנפש" — וואָס מיר מולד? ווער מיר מולד? יוסילע דאַווענט, און עס דאַכט זיך, אַז עס זינגען צעהן משוררים, ניט איינער. יוסילע זינגט, און עס דאַכט זיך, ווי אַ גאַנצע קאַפּעליע כלי־זמר שפּיעלען. אָט טהוט ער אַ קלאַפּ מיט אַ מאָל, ווי פון צעהן מיילער געהען קולות, איינס העכער און שטאַרקער פון דעם אַנדערען, אַזוי, אַז אַלע פענסטער קלינגען; און אָט פערגעהט ער זיך, ווערד פערשטאַרבּען, אַלע מאָל שטילער און שטילער, און מיט אַזאַ מתיקות, מיט אַזאַ לויטערקייט, מיט אַזאַ דינקייט און גלאַטקייט, אַז עס גלעט דאָס לייב, עס ריהרט דאָס האַרץ, עס וויעגט די נשמה און צעגליעדערט, צעשרויפט אַלע אברים; און אָט טהוט ער ווידער אַ זעץ מיט אַ מאָל, ווי עטליכע פיעדלען, טראָמפּייטען און פלייטען אינאיינעם; ער עפענט דאָס מויל, און עס גיסט זיך, עס לויפט פון אַלע זייטען און פילט אָן די שוהל מיט אַזעלכע מיני פערשיעדענע געזאַנגען, וואָס קיינער האָט דאָס נאָך בּיז אַהער ניט געהערט. קיינער האָט נאָך אַזאַ מין „מי־שבּרך" נישט געהערט, קיינער! אפילו די גרויסע מבינים האָבּען נאָך נישט געזעהען פאַר זיך אַזאַ מין חזן און נישט געהערט אַזאַ מין דאַווענען מיט אַזוי פיעל האַרץ, מיט אַזאַ וואַרעמקייט, אַזאַ הייסקייט. אַז עס איז געקומען צו די ווערטער: „הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה" — ער זאָל בּענשען דעם דאָזיגען גאַנצען עולם, האָט יוסילע צענומען מיט די הענד, גלייך ווי ער וואָלט אָנווייזען אויף גאַנץ קהל, אויף אַלע אידען, וואָס געפינען זיך דאָ, און בּעטען גאָט פאַר זיי און פאַר זייערע ווייבער מיט די זיהן און מיט די טעכטער זייערע מיט אַ בּקשה, מיט אַ רחמנות־פּנים, אַרויסרעדענדיג יעדעס וואָרט שאַרף און ריין פונ'ם טיעפען, טיעפען האַרצען. אויך בּיי די ווערטער „וכל מי שנותנים... ופת לאורחים" — דער וואָס גיט אַ שטיקעל בּרויט דעם אורח, „וצדקה לעניים" — און דעם אָרעמען אַ נדבה, — האָט ער געמאַכט אַזאַ

מינע, גלייך ווי ער וואָלט דערמאַנען דעם עולם, אַז ס'איז דאָ אידען, וואָס בעדאַרפען אַ שטיקעל ברויט, אַז ס'איז דאָ אָרעמע לייט, וואָס בעדאַרפען אַ נדבה נעבאַך, — און האָט זיך דאָ פערגאַנגען אויף זיין שטייגער, איבער'חזר'ענדיג דאָס עטליכע מאָל מיט אַ געבעט און מיט רחמנות, און איז באַלד איבערגעגאַנגען שוין גאָר ווייטער אויף איין אַנדער נוסח, אַרויסבעווייזענדיג בשעת מעשה אזוי פיעל בריה'שאַפט מיט'ן האַלז, אַז דער עולם איז געבליבען אַפּהענדיג, פער'כשופ'ט, גאָר נישט אויף דער וועלט, און האָט לאַנג נישט געקאָנט קומען צו זיך. ערשט נאָך ראש־חודש־בענשען און צו דער שטילער שמונה־עשרה האָט זיך איינער מיט'ן אַנדערען שטיל איבערגערעדט אויפ'ן וואונק, מאַכענדיג מיט די פּלייצעס: „נ נ ו ? !“ — און אָפּגעהאַפּט די שמונה־עשרה גיך אויף איין פוס, בכדי צו הערען, וואָס וועט זיין ווייטער. צו דער קדושה האָבען זיך אַלע בעצייטענס צוגעגרייט, דאָס הייסט, מע האָט זיך רעכט אויסגעהוסט, געבראַכט אין אָרדנונג די נעזער און אָנגעשטעלט מויל און אויהערען צו האָרכען עפּיס אַ נייעס, און יוסילע האָט געשענקט די מאַזעפּעווקער אידען אַ „כ ת ר“, אַזאַ מין „כ ת ר“, וואָס זייערע זיידעס אפילו האָבען דאָס נישט געהערט. די דאָזיגע קדושה — דאָס איז געווען אַ מין פאַנטאַזיע פון אַ משורר, וואָס נאָר איין מאָל ווערד זי געבוירען אין זיין מחשבה און מעהר קיינמאָל נישט. דאָס איז געווען אַ מחשבה, וואָס ווערד נישט אַרויסגעגעבען מיט ווערטער אָדער דורך נאָטען, נאָר עס רעדט, עס לאָזט זיך הערען; אַ מין שפּראַך, וואָס אַלע פערשטעהען זי, אַ מין געדאַנק, וואָס איטליכער האָט זיך אויף איהם זיין פשט. יוסילע האָט צעלאָזט דאָס האַלז פריי אויף אַלע זייטען, מאַכענדיג דערביי משונה־ווילדע וואַריאַציעס, דרעהענדיג און בייטענדיג, פּלאָנטענדיג און פּלעכטענדיג אַרויף און אַראָפּ, אין דער לענג און אין דער ברייט, דערלאַנגענדיג די העכסטע און די דינסטע אָקטאַווע מיט געגנוג קונצען דערביי. די וואָס האָבען דעם „כ ת ר“ געהערט, האָבען געשוואָרען, אַז ביי די ווערטער

„מלאכים המוני מעלה" — האָט זיך זיי געדאַכט, ווי עס שוועבן און עס דרעהען זיך אַרום מלאָכים פון אויבן מיט אַ נוזמא אידען פון אונטען, און אַלע אינאיינעם דרעהען און פּלעכטען און פלאָנטען אַ קדושה צו גאָט, רופענדיג איינער צום אַנדערען מיט אַ זיס קול: „קדוש! קדוש! קדוש!"... יוסילע האָט אויסגעלאָזט די קדושה מיט די ווערטער „הן גאלתי אתכם" — איך האָב דאָך דאָך אייך אויסגעלייזט, הויך און שטאָלץ; דאָס איז געווען ווערטער נישט פון קיין חזן, נאָר פון אַ נביא, וואָס רעדט אין נאָמען פון גאָט; ער איז מבטיח, ער שטאַרקט זיי, די אידעלעך, זיי זאָלען נישט זיין אַזוי געפאַלען ביי זיך, וואָרום „אני ה' אלהיכם" — זיי האָבען אַ גרויסען גאָט, אַ שטאַרקען גאָט!... יוסילע האָט געקאָנט אַריינלעגען אין יעדען וואָרט פיעל כונה און געפיהל, זיין האַלז איז געווען מסוגל אַרויסצוגעבען זעלטענע קולות, זיסע, ווי צוקער, גלאַטע, ווי בוימעהל, הויכע, ווי דער הימעל, טיעפע, ווי דער ים, און ריינע, ווי גינגאָלד. ווי פון אַ זיסען שלאָף, ווי פון אַ גן־עדן־חלום, האָט זיך דער עולם אויפגעחאַפּט, בשעת יוסילע האָט אויסגעלאָזט די קדושה און איז געגאַנגען ווייטער, שוין ווידער איבערבייטענדיג די שטימע גאָר אויף איין אַנדער שטייגער. ביי די ווערטער „יהי רצון מלפניך" — עס זאָל זיין דער ווילען פאַר דיר, גאָט, — האָט יוסילע פערגלאַנצט די אויגען צו גאָט אַרויף און האָט אוועקגעלעגט אַ בקשה פאַר איהם: „שתעלנו" — זאָלסט אונז ברענגען מיט אַ שמחה צוריק אין אונזער לאַנד אַריין, „ותטענו" — און זאָלסט אונז איינפלאַנצען, בעזעצען אינ'ם גרעניץ פון אונזער אייגען לאַנד — מיט אַ געבעט, כמעט מיט אַ געוויין און אַזעלכע טרויעריגע ריהרענדיגע קולות, אַז עס האָט אַנגענומען ביי'ם הארצען און עס האָבען זיך געשטעלט טרערען אין די אויגען. אידען האָבען זיך דאָס צעוויינט אַ ביסעל, צעפּעסטעט פאַר גאָט, ווי געליעבטע, האַרציגע קינדערלעך, פון תמיד אָן געבאַלעוועטע, ציטעריגע בני־יחידים'לעך...

— ננו, יאָסילע! ננו, א מוסף! — האָבען זיי געזאָגט אַלע אין איין קול, צוריק פון שוהל געהענדיג און שפּאַרענדיג זיך צו שמואליקען, זאָגען איהם א גוט שבּת. — ננו, יאָסילע! אי, יאָסילע!! ווייל מיר וועלען לעבען, וועלען מיר דאָס דאָזיגע מוסף'על נישט פאַרגעסען! דער טעם דערפון וועט אונז ליגען אייביג — אייביג!

— ס'איז גאָר נישט קיין מענטשליכע שטימע מיט קיין מענטשליכען האלז! — האָט געזאָגט מיט גרויס התפּעלות איטליכער בעזונדער, זיצענדיג שוין ביי'ם טיש. — נישט אַנדערש, אַז עס ליגט ביי איהם ערגיץ א פייפעלע אין מויל! ס'איז עפּיס א מין שפּיעל־פויגעלע, א סאָלאָווייטשיק, איין אמת'ער סאָלאָוויי — און גענוג!

XIII.

בּעלי־בּתים שיקען דעם חזן „מיט די געסט", און דער סאָלאָוויי צעגיסט זיך אין זיין שטייגער.

שיקען „מיט די געסט" איז נאָך עד היום א מנהג אין מאַזעפּעווקע. אַז עס קומט צו איינעם איין אַנגעלעגטער גאַסט, שיקען איהם אַלע זיינע גוטע פריינד שבּת צום טיש א בּוטעל וויין אָדער א פלאַש מעד, און דאָס ווערד אָנגערופען „געשיקט מיט די געסט". יענעם שבּת האָט זיך שמואליק דעם חזנ'ס טיר נישט צוגעמאַכט: דער אריין, דער אַרויס; דאָס איז פון אַבּא־מאיר דעם נגיד, דאָס איז פון מענדעל דעם גרויסען, דאָס איז פון רב מנשה דעם רויטען, און דאָס — פון יענקעל דעם שוואַרצען... שמואליק האָט איטליכען בּעזונדער געהייסען איבּערגעבּען:

„הערסט דו, מיידעלע? זאָלסט זאָגן דעם טאַטען דאָרטען, ער זאָל דערלעבען ביי זיין עלטערער טאָכטער צו דער חתונה, וועלען מיר דעמאָלט אָפּשיקען מיט גוטען וויין!“ אָדער: „הערסט דו, יונגעלע? זאָלסט זאָגן דעם טאַטען דיינעם, אם־ירצה־השם, צו דיין בר־מצוה!“... שמואליק'ס פּנים האָט זיך אַזש פערפלאַמט פאַר גרויס שמחה, און די אויסגעלאָשענע אויגען זיינע האָבען זיך ווידער אָנגעצונדען מיט'ן פייערעל פון אַמאָל; ער איז דעם דאָזיגען שבת געווען אויף'ן זיבעטען הימעל. אפילו די פלונית'טע זיינע, פון וועלכער ער האָט נישט געהערט קיין גוט וואָרט כמעט פון זינט ער קען זיך מיט איהר, האָט זיך אויך צעפלאַקערט און האָט בעוויזען, אַז זי איז צופריעדען מיט'ן גאַסט, דורך די צוויי קוגלען, וואָס זי האָט געמאַכט, איינעם אַ לאָקשענעם לכבוד שבת און איינעם אַ בלעטערנעם, אַ געקנעטענעם מיט ראָזינקעס, לכבוד דעם גאַסט. „אנו? — האָט זי געזאָגט מיט אַ זיס שמייכעלע. — לאָמיר זעהן אַקאָרשט, צי איז דער גאַסט אַ געראָטענער, צי ניין? אָט וועלען מיר באַלד האָבען אַ סימן פונ'ם קוגעל“...

— איהר האַלט נאָך גאָר פון פאָרענט, אַפּנים? — האָט זלאַטע געזאָגט, אַריינקומענדיג מיט אסתר'ען צו שמואליקען אין שטוב אַריין. צוליעב דעם גאַסט האָט זיך זלאַטע איבערגעבעטען מיט שמואליק'ס ווייב נאָך אין שוהל בשעת אויסנעמעניש. די חזנ'טע האָט צום ערשטען אָנגעהויבען צו רעדען; זי האָט זיך צוגערוקט צו זלאַטען און האָט איהר אַ זאָג געטהאָן:

— המ... מיר האָבען עס היינט אַ גאַסט! מיין מאַן, כלעבען, איז שטאַרק צופריעדען.

זלאַטע האָט אויף איהר אַ קוק געטהאָן בייז, ווי איינער רעדט: „אהא! המנ'ס מפּלה?“ נאָר פון מענשליכקייט וועגען האָט זי איהר געענטפערט גאַנץ פריינדליך: „גאָט ליעב אייך מיט אייער גאַסט!“ און עס איז אוועק צווישען זיי אַ לאַנגער און זעהר אַ אינטערעסאַנטער שמועס, אין וועלכען עס איז געווען אויס־

געמישט כל מאמינים שהוא: אי חלה, אי פיש, אי די קוה, אי די שכנה, אי דער שכנה'ס באָרשטש, אי דער שכנה'ס שנור די מופקרת, וואָס טראָגט די אייגענע האָר, ווי אַ געשלייערטע האַנזי, און אַזוי ווייטער — אָהן אַ סוף.

— געדענקט זשע, זלאַטע, — האָט די חזנ'טע עטליכע מאָל געבעטען — לאָזט זיך לאַנג ניט בעטען. אם־ירצה־השם, תיכף נאָכ'ן טיש, מיט אסתר'ען, למען השם!

זלאַטע האָט פערגעסען די אַמאָליגע שנאה צו דער חזנ'טע און איז געקומען מיט אסתר'ען אָפּגעבען שמואליקען כבוד. די חזנ'טע האָט זיי אויפגענומען אויפ'ן שענסטען אופן, זיי מכבד געווען מיט קוגעל און געזאָגט אַלע מאָל אויף דייטש, ווי מע רעדט ביי זיי אין באַרדיטשעוו: „פאַרוואָס געניסט איהר עפּים ניט, זלאַטעניו, כלעבען, איהר האָט נאָך גאָר ווייניג גענאָסען!“

שפּעטער אַ ביסעל איז אַריינגעקומען אויך זלאַטע'ס יונגערע שוועסטער, אַ גוטער פריינד און אַ נאָהענטע שכנה, די מוהמע יענטעל מיט איהר מאַן ביינישׂ'ען; אויך רב קלמן שדכן איז אַריין מיט אַ שבת'דיג פּנים און מיט אַ ברייטען גוט שבת, און טרינקענדיג „לחיים“, האָט ער צוגעווינשעוועט שמואליקען, ער זאָל דערלעבען גרויס נחת אין זיין זוהנדעל, מאַקי אויף אַ קנס־מאָל, אם־ירצה־השם, אין גיכען.

— כ'האָב גענוג האָב איך! — האָט רב קלמן געזאָגט, פער־קאַטשענדיג די אַרבעל פון דער אַטלעסענער קאַפּאָטע ביז די עלענבויגענס און אָננעמענדיג זיך ביי דער גרויער באָרד. — זעהט איהר די באָרד מיינע? זי האָט ניט אַזוי פיעל האָר האָט זי ניט, וויפיעל שידוכים איך טראָג ביי זיך אָט אַ־דאָ־אָ (רב קלמן האָט בעוויזען מיט דער האַנד אויפ'ן שטערן). האָרכסט דו, שמואליק?...

— וואָס איז שייך? — האָט איהם שמואליק איבערגעשלאָגען סאַמע אינמיטען. — ווייס איך וואָס אייך קומט אַרויף אויפ'ן קאָפּ! מע האָט דאָס נאָך אפילו ניט אין זינען!

ביי די ווערטער האָט זיך יוסילע איבערגעקוקט מיט אסתר'ען, און עס איז זיי דורכגעלאָפען אין דער מינוט א מחשבה אין קאָפּ, איין מחשבה ביי ביידען גלייך; א נייער געדאַנק, פון וועלכען זיי האָבען ביידע ביז אהער גאָר נישט געוואוסט, א געדאַנק, פון וועלכען א מאַזעפּעווקער מיידעל און א מאַזעפּעווקער יונגעל ווערען רויט ווי פייער און זייער האַרץ ווערד געפּלעפּט, געפאַנגען גאָר אומגעריכט. דער נאָמען פון'ם געדאַנק איז: „חתן־כלה"... דאָס וואָרט „חתן־כלה" איז ביי'ם מאַזעפּעווקער מיידעל אָדער ביי'ם מאַזעפּעווקער יונגעל א גאַנצער ראָמאַן, א פּשוט'ער, נאָר א שענער, א וואונדערליכער ראָמאַן, נישט קיין געמאַכטער, נישט קיין גע'מלאכה'טער, נישט קיין אויסגעטראַכטער, נאָר איין אמת'ער ראָמאַן, אָהן חכמות, אָהן קונצען, אַזוי אמת און אַזוי פּשוט, ווי די נאַטור אליין.

— אצינד לאָמיר זיך נעמען אקאָרשט צום איבעריגען ביסעל משקה! — האָט שמואליק אויסגערופען, נאָכדעם ווען ער האָט שוין צום מזומן בענשען פערזוכט א קאַפּעלע און איז א ביסעל פריילֿיך געוואָרען. — אנו, ביינ'ש, נעם זיך נאָר, טהו א פּרוב!

ביינ'ש, ווי א יונגערמאַן שוין פון היינטיגער וועלט א ביסעל, האָט גענומען עפענען די פלעשלעך, און דער עולם האָט גענומען פערזוכען פון יעדענ'ם משקה צו קאַפּעלעך, טרינקענדיג לחיים און צווינשעווענדיג זיך איינס דעם אנדערען אלדאָס גוטס מיט פּרנסה און מיט ישועות ונחמות אויפ'ן כלל ישראל, אַזוי לאַנג, ביז מען איז געוואָרען מבוסם, מאַקי רעכט פערקלאָפּט. מע האָט גענומען רעדען אַלע אין איין קול, שמייכלען און ביסלעכווייז אונטערדרימלען, פּיקען מיט דער נאָז אין גלעזעל אריין, שוין כמעט ניט טרעפענדיג צום מויל.

— זעהט נאָר, זעהט, ווי זיי האָבען זיך דאָס א ביסעל אונ־טערגעפילנעוועט! — האָבען די ווייבער צווישען זיך געשמועסט, פערקלויבענדיג זיך בעזונדער אין א ווינקעל און אָנווייזענדיג מיט

אַ געלעכטער אויף די מאַנסבילען. — עס וואָלט נישט געווען קיין עולה, איהר זאָלט זיך צולעגען אָפּרוהען אַ ביסעל, כלעבען!

די מאַנסבילען האָבען דאָס אָבער געהערט, ווי דעם פּאַראַ־יאָהריגען שניי: זיי האָבען זיך געטהאָן זייערס און צוגעווינשעוועט זיך אַלדאָס גוטס מיט׳ן כלל ישראל. און די ווייבער האָבען זיך שטאַרק פּעררעדט וועגען עניני בעל־הבתישקייט, איבעררעדענדיג איינס דאָס אַנדערע, און קיינער האָט גאָר קיין צייט נישט געהאַט צו בעמערקען, ווי יוסילע האָט זיך דערווייַלע צוגערוקט צו אסתר׳ען און האָט איהר אויסדערצעהלט אַלסדינג, וואָס מיט איהם האָט פּאַסירט אין די דריי יאָהר. יוסילען איז נאָך קיינמאָל נישט געווען אזוי אויפגעלעגט אויפ׳ן הארצען, ווי יענעם שבת; עס האָט זיך איהם געדאַכט, אז ער איז אַ גרויסער, אַ גאַנצער מענש, אַ מענש, וואָס האָט שוין פערזוכט גענוג צרות אין זיין לעבען. די אויגלעך האָבען איהם געגלאַנצט, די בעקלעך האָבען געפלאַמט. און מאַכענדיג מיט די הענד, ווי אַ גרויסער, האָט ער אין זיין לאַנגען קאַפּאָטקעלע מיט די פּאה׳לעך אויסגעזעהען פון דער־ווייטענס, ווי אַ קליין אידעלע, אַ קליינס און אַ קורצס, נאָר מיט אַלע פּאָסטעמקעס, מיט אַלע פּישטשעקלעך פון אַ אידען. יוסילע האָט איהר דערצעהלט, ווי ביטער עס זענען איהם געוועזען די דריי יאָהר, וויפיעל צרות ער איז אויסגעשטאַנען דאָרטען, ביי מ י צ י ן, ביז ער האָט זיך אַרויפגעשלאָגען אויף אַ שטיקעל דרך. לכתחילה האָט איהם מיצי אויפגענומען גאַנץ פריינדליך, זיך בעריהמט מיט זיין נייַ משורר׳על פאַר איטליכען בעזונדער. מ י צ י כ ע אָבער, דאָס הייסט, מיצי׳ס ווייב, איז מיט יוסילען ניט אַזוי צופריעדען געווען, ווי מיצי; זי האָט אויף איהם געקוקט, ווי אויף איין איבעריגען עסער אין שטוב; זי האָט געהאַט גענוג עסערס אָהן איהם אויך. זי איז אַליין נישט געווען קיין עקרה און פלעגט צושטעלען מיצי׳ן אַ נייַ משורר׳על אַלע יאָהר, אַלע יאָהר אַ נייעס, איין אייגענס. מע האָט נישט אַרויסגעזעהען, אַז דאָס סך קינדלען איהרס זאָל זיין ביי איהר מאַן אָדער ביי

איהר שטאַרק אָנגעלעגט; גאָרניט, מהיכא־תיתי, ס'זאָל זיין ווינציגער מיט אַ קינד, וואָלט אודאי גלייכער געווען, נאָר ס'איז שוין דאָ, לאָז עס זיך שוין וואַלגערן. און עס האָבן זיך דאָרט „געוואַלגערט" קינדער, ווי מיסט, און ביז זיי האָבן זיך אויפ־געהאָפּט אויף די פיסלעך, האָבן זיי נעבאָך געליטען הונגער, נעגאַנגען נאַקעט און באָרוויס, גוט אָפּגעקומען, גוט אויסגעריסען געוואָרען. מע קאָן זיך שוין גרינג פאָרשטעלען, אַז יוסילע, אריינ־קומענדיג צווישען אַזוי פיעל אָרעמע בעשעפּענישלעך, האָט, געוועהנליך, קיין האָניג נישט געלעקט; ער איז פערשוואַרצט געוואָרען גלייך מיט זיי, טראָגענדיג די צרות ביי זיך פערבאָרגען. הכלל, יוסילען איז בעשערט געווען אין טעטרעוועץ אויך האָבן אַ שטיפמאַמע; זי האָט איהם בענוצט אויף שטוב־מלאכות, ארומגעשיקט אויף אַלע גענג, נאָכטראָגען איהר דעם קאָשיק פונ'ם מאַרק, געהן מיט די עופות צום שוחט, וויעגען דאָס קינד און נאָך אַזעלכע אַרבייט טהון, האָפּענדיג דערביי גאַנץ אָפט אַ רעכטען פּאַטש, אַ קניפּ און אַ סטוסאַק, ווי איין אייגען קינד, און לעגענדיג זיך גאַנץ אָפט שלאָפען אַ הונגעריגער און אַ דאָרשטיגער. היינט די יסורים, וואָס ער האָט געטראָגען דאָרטען פון זיינע חברים די משוררים, וכדומה נאָך אַזעלכע זייטיגע צרות! יוסילע האָט געהאַט אין טעטרעוועץ דריי זעהר ביטערע יאָהר! ער האָט דאָס אָבער איבערגעטראָגען שטילערהייד, נישט דערצעהלענדיג מיצי'ן קיין מעשה, בכדי ער זאָל נישט אָנוועהרען די שטעלע, חס ושלום. די שטעלע איז ביי איהם געווען זעהר טייער. ער האָט געלערנט מיט חשק הלכות משורר, דורכגענאַנגען דעם גאַנצען חדר, גע־שטודיערט אויף חזן, אויסאַרבייטענדיג זיך די שטימע, און ער קאָן אַצינד זאָגען בפירוש, אַז ער בעדאַרף שוין מעהר נישט מיצי'ס תורה. ער איז קלאָר אין נאָטען, ברוך השם, אַזוי גוט, ווי אַלע משוררים, און איז שוין מעהר נים מחויב צו טראָגען מיציכען דעם קאָשיק פונ'ם מאַרק און וויעגען איהר דאָס קינד. ער קאָן שוין אַצינד פערטרעטען די פיינסטע שטעלע ביי'ם גרעסטען

וועלט־חזן, און ווען ער פֿאָהרט אַרוּם אַ ביסעל אויף דער וועלט, וועט ער געוויס ניט שלעכט מאַכען.

— אַצינד בין איך געקומען אַהיים אויף אַ פּאָר וואָכען זיך אָפּרוהען. — אַזוי האָט יוסילע אויסגעלאָזט זיין דערצעהלונג. — נאָכדעם וועל איך שוין וויסען וואָס צו טהון. איך וואַרט נאָר אויף אַ בריוועל פון איינעם, וואָס האָט מיר צוגעזאָגט מיך נעמען אויף זיינע הוצאות — און דערצו מיר צאָהלען נאָך שען שכירות, אחוץ זייטיגע הכנסות. הכלל, ער וועט מיך גאָר גליקליך מאַכען, אַבי איך זאָל אַרויספאָהרען מיט איהם אויף דער וועלט. יענער איד איז אַמאָל געוועזען טאַקי ביי מיצי׳ן משורר. „גדליה באַס" רופט מען איהם. ער האָט מיך געהערט זאָגען הלל אין טעטרעוועץ, איז ער צו מיר צוגעזאָטען געוואָרען: „וואָס טויג דיר, זאָגט ער, דאָס משוררות? דו וועסט בעסער אַליין חזן, אַזוי ווי יענעם בעל־הבית׳על, זאָגט ער, וואָס די וועלט האָט מיט איהם געקלונגען"... איך האָב דאָס אַלץ צו פֿאַרדאַנקען דיר, אסתר, וואָס דו מיט דיין מאַמען האָבען מיך דעמאָלט אָפּגעשיקט קיין טעטרעוועץ. ווען ניט איהר, וואָלט איך נאָך באַדאַרפט זיך וואַלגערען אָט דאָ, אין דעם וויסטען מאַזעפּעווקע...

אַרויסזאָגענדיג די לעצטע ווערטער, ווילט זיך יוסילען זעהר אָננעמען אסתר׳ען ביי דער האַנד און דערצעהלען איהר דאָס אויך, ווי אַזוי ער האָט געבענקט נאָך איהר אַלע דריי יאָהר כסדר, ווי אַזוי ער פלעגט בעטען גאָט פאַר׳ן טאַטען און פאַר איהר אויך, ווי אַזוי זי פלעגט איהם אָפּט קומען צו חלום און אַרומנעמען איהם, אַזוי ווי זי פלעגט איהם אַרומנעמען דעמאָלט, בשעת זיי זענען נאָך געווען קליינע קינדער. יוסילע פיהלט, אַז אַצינד איז עפּיס אַנדערש, נישט דאָס, וואָס אַמאָל איז געוועזען... עס ווייזט זיך איהם אויס, אַז אסתר איז ניט די אסתר, וואָס פריהער. אסתר האָט זיך באמת אין די דריי יאָהר משונה איבערגעביטען, געוואָרען העכער און שענער, און איהר פּנים האָט אויסגעזעהען

שוין ניט אזוי קינדעריש, ווי פריהער. עס האָט זיך איהם אויס־געוויזען, אַז חאָטש די אויגען זענען די זעלבע ליכטיגע, גלאַנ־צענדיגע אויגען, וואָס פריהער, נאָר דער קוק איז ניט דער, וואָס פריהער, און דאָס גאַנצע אויסזעהן איהרס איז ווי פון אַ דער־וואַכסענעם, בעיאָהרטען מענשען. אויך דאָס רעדען איהרס און אַלע איהרע פּאַסטעמקעס איז ווי ביי גרויסע, ווי ביי אַ כלה. עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אַז אויף איהר ברייטען, ווייסען שטערן ליגט אַ קנייטשעל, ווי ביי איין עלטערען מענשען, און דאָס לאַכען איהרס איז שוין גאָר נישט דאָס, וואָס אַמאָל. אַמאָל, אַז אסתר האָט געלאַכט, האָט דאָס קול איהרס געקלונגען — עס האָט זיך געלאָזט הערען; אַצינד האַלט זי זיך איין בשעת זי בעדאַרף לאַכען, גלייך ווי זי וואָלט שוין געווען אַ בעיאָהרטע, אַ אידינע... יוסילע זיצט און בעטראַכט זי פון קאָפּ ביז די פיס. ער וויל געפינען אין איהר די אייגענע אסתר, מיט וועלכער ער האָט פער־בראַכט כמעט אַלע זיינע קינדערשע יאָהרען, און עס דאַכט זיך איהם אויס, אַז זי איז שטאַרק פערענדערט געוואָרען. און וואָס מעהר יוסילע בעטראַכט זי, מעהר שעמט זיך אסתר; וואָס מעהר ער איז זיך צו איהר מקרב, מעהר דערווייטערט זיך פון איהם אסתר. צווישען די דאָזיגע קינדער, וואָס זענען אַמאָל אינאיינעם אויף איין מיסט דערצויגען געוואָרען, איז פּלוצים אויסגעוואַכסען אַ וואַנד, אַ מחיצה. אַ מחשבה פון דרך־ארץ־האָבען, פון שעמען זיך, האָט זיך אַריינגעחאַפּט צו זיי ביידע.

— מיר איז ניט באַשערט געווען צו הערען דיך דאַוונען. — האָט איהם אסתר אַ זאָג געטהאָן מיט אַ פריינדליך שמייכעלע. — ביז איך האָב פאַרטיג געמאַכט דעם שבת'דיגען טיש, צוגעגרייט אַלע שאָלעמייזען, איז אין שוהל געוואָרען אַזאַ ענגשאַפט, אַז איך האָב מיך גאָר ניט געקאָנט דערשלאָגען.

— אוי, טאַקי? ביזט געגאַנגען אין שוהל אַריין? — האָט יוסילע אויסגעשריגען און די אויגען האָבען איהם פערוואונדערט

געבלישטשעט. ער האָט פּלוצים דערפיהלט, אַז עס ווילט זיך איהם זינגען; עס קיצעלט און דראַפּעט איהם אין האַלז; עס טראַגט איהם אין דער לופטען — ער מוז, ער מוז זיך אויסזינגען!

זינגען האָט יוסילע ליעב געהאַט נאָר דעמאָלט, ווען עס האָט זיך איהם געוואָלט זינגען, און ווען זינגען פלעגט יוסילע פון תמיד אָן נאָר דעמאָלט, ווען ס'איז איהם געווען אָדער זעהר גוט, אָדער גאָר שלעכט אויפ'ן האַרצען, — דעמאָלט, אַז עס פלעגט איהם צוטרעטען צום האַרצען, פלעגט ער זיך צעגיסען אויפ'ן האַלז, ווי אַ סאַלאַוויי. אויך אַצינד, נעבען אסתר'ען, האָט זיך יוסילע געפיהלט, ווי דאָס האַרץ ווערד איהם ברייטער און פולער, עס ווילט זיך איהם זינגען. יוסילע איז אויפגעשטאַנען פונ'ם טיש און האָט זיך אוועקגעשטעלט אין מיטען שטוב גאָר, און האָט אָנגעהויבען צו זינגען. דער עולם, וואָס האָט שוין געהאַלטען גוט אונטער'ן גלעזעל, האָט זיך אויפגעחאַפּט ווי פונ'ם שלאָף און אויפגעשטעלט די אויהערען. אויך די ווייבער האָבען אוועקגעוואָרפען סאַמע אינמיטען אַ שמועס, בכדי צו הערען יוסילע'ס נגינה.

געזונגען האָט יוסילע אָהן ווערטער, דאָס וואָס הייסט בלשון החזנים „נעמען אַ שטעל“. אַזאַ שטעל פלעגט אַמאָל דער ווילנער בעל־הבית'על זאָגען שבת־צונאַכטס צו די ערשטע סליחות. „אידען — דערצעהלט מען — פלעגען שווימען אין טרערען פון גרויס מתיקות“... אָט אַזאַ מין שטעל האָט אַצינד יוסילע גענומען. עס האָבען זיך גלאַט אַזוי געגאָסען זעלטענע קולות, זיסע געזאַנגען פון זיין האַלז, אַרויספליהענדיג פון דאָרטען און אָנפילענדיג די גאַנצע שטוב. אָט האָט ער זיך צעגאָסען מיט אַ טרויעריג, האַרצ־רייסענדיג געזאַנג, מיט אַ רחמנות און מיט אַ געבעט, מאַכענדיג מיט'ן האַלז פערשיעדענע קונצען, גלייך ווי די קולות וואָלטען זיך טוקען און געגאַנגען פונ'ם וואַסער אַרויס; און אָט האָט ער זיך צעבייזערט אַזוי, אַז די פענסטער האָבען געקלונגען פון זיין

שטארק הילכיג קול; אַט איז ער זיך פערגאַנגגען אויף זיין שטילער ווייכער שטימע, אַלע מאָל נידעריגער און נידעריגער, שטילער און שטילער, גלייך ווי ער וואָלט פערפאַהרען ערגיץ ווייט־ווייט, אראָפּגעלאָזט זיך ערגיץ גאַנץ נידעריג, זעהר־זעהר טיעף, און פון דאָרטען געשיקט אהער ווייכע, גלאַטע געזאַנגגען, צעשיטענדיג זיך בשעת מעשה אין אַזעלכע דריבנע טרעלען, גלייך ווי קליינע ארבעסלעך וואָלטען זיך געקאַטשעט, פאַלענדיג אראָפּ־אראָפּ איינס נאָכ'ן אַנדערע מיט אַ שרעקליך מהירות... און אַט האָט ער זיך ווידער ווי אויפגעכאַפּט מיט אַ גוואַלד, מיט איין אויסגעשריי, מיט אַ בייזער און מיט אַ געבעט, אויפ'ן אידישען גאַנג. דער עולם האָט אראָפּגעלאָזט די נעזער, די קאַרטוזלעך פעררוקט ארויף, זיך פערטיעפט, פערזאָרגט, געוועזן אַ יום־טוב'דיג, אַ בעטריעבט, פערוואָגעלט, ווי דער שטיינער איז ביי אידען, אַז מע דערהערט שפּיעלען אָדער זינגען. אויך די ווייבער האָבען צונויפגעלעגט די הענד אויפ'ן הארצען, אָנגעצויגען אַ פרום פּנים, ווי אין שוהל צום דאַוונען, בשעת מע דאַרף ענטפערען „ברוך הוא וברוך שמו, אָמן"... פון שמואליקען שמועסט מען שוין גאָר ניט: ער איז געוועזן גאָר ניט אויף דעם עולם; פון די עטליכע כוסות, וואָס ער האָט געמאַכט, האָט זיך איהם דאָס פּנים צעפלאַקערט, די אויגען צעבּרענט, און שמייכלענדיג האָט ער אויסגעזעהען, ווי אַ מענש, וואָס האָלט ביי'ם וויינען. דאָס ביסעל משקה האָט איהם אַנגעמאַכט אין קאָפּ אַ שטיקעל מישמאַש: עס האָט זיך איהם פאָרגעשטעלט זעלדע זיין ווייב, ווי זי שטעהט אָט דאָ ניט ווייט, קוקט מיט טרערען און קוועלט פון יוסילען איהר בן־יחיד'על. „נו, זעלדע, — מאַכט צו איהר שמואליק — האָסט זיך, אשטיינער, געקעכט, וואָס איז שייך, אויף דיין יוסילען, הא?"... עס שטעלט זיך איהם פאָר אין דער מחשבה אַלערליי פּלאַנען; עס דאַכט זיך איהם, אַז מע שלאָגט איהם אָפּ די טירען — מע וויל יוסילען פאַר חזן. די קצבים חלש'ען, ווילען איהם געבען צוזאָגציג קערבלעך אַ וואָך, אחוץ הכנסה; די מעטרעווצער לייט

זענען אָבער אויך נישט קיין נאראָנים: זיי ווילען איהם נישט אָפּלאָזען בשום אופן... און פון יאמפעלע, פון קאש־פערעוו, פון מאקארעווקע און פון אלע שטעדט ארום און ארום בעוואָרפט מען איהם מיט בריוולעך. „גיט איהם נאָר אהער, רב שמואליק, א רענדעל אראָפּ — א רענדעל ארויף, אבי גיט איהם אהער, אייער יוסילען!"... אָט אזעלכע ליכטיגע און פריילינבע מחשבות און געדאנקען האָבען זיך געפּלאָנטעט ביי שמואליקען אין קאָפּ, פערוויגענדיג און פערשלעפערענדיג איהם אין א זיסען גן־עדן־שלאָף. און יוסילע האָט נישט אויפגעהערט צו זינגען, מאכען קונצען מיט'ן האלז, צעגיסענדיג זיך אויף טויזענדערליי אופנים, ווי דאָס שפּיעל־פויגעלע, בשעת עס דער־פיהלט און דערזעהט פאר זיך די שענע, ליכטיגע, ווארעמע זון. יוסילע האָט דערזעהען פאר זיך אסתר'ען און איז, אפנים, פון איהר נתפעל געוואָרען, ארויסזאָגענדיג זיין התפעלות נים מיט ווערטער, נאָר מיט וואונדערליכע, געטליכע געזאנגען פון זיין וואונדערליכען האלז. דער סאָלאָוויי, דערפיהלענדיג די פרישע, נאָר־וואָס אויפגעלעבטע ווענסע־צייט, האָט זיך צעזונגען, צעלאָזט דאָס העלזעל און צעגאָסען זיך אויף זיין שטייגער.

XIV.

גדליה באַס פיהרט ארויס יוסילען אויף דער גרויסער פרייער וועלט.

גדליה באַס, אויף וועלכען יוסילע האָט ארויסגעקוקט, איז געקומען גיך, א סך גיכער, ווי יוסילע האָט גערעכענט. פער־פאָהרען איז ער גלייך צו שמואליק דעם חזן, אָפּגעלעגט ביי איהם דאָס פעקעל און צעשפּרייט זיך, ווי א מענש, וואָס איז געקומען

גליקליך מאַכען די וועלט. ביי שמואליקען איז זיין קומען צו פֿאָהרען געווען שטאַרק אָננעלעגט, און ער האָט דאָס געהאַלטען פֿאַר אַ גרויסען כבוד, וואָס מענשען פֿאָהרען־אַראָפּ לכתחילה צו איהם. דערצו איז איהם דער אורח זעהר געפעלען געווען פֿאַר אַ לייטישען מענשען.

גדליה באָס איז געווען אַזאַ מין פּאַרשוין, וואָס איז זעהר שווער געווען צו טרעפען וואָס ער איז. אַ ביסעל איז ער געווען פֿון „הייגטיגער וועלט“: די קאַפּאָטע אַ ביסעל פערקירצט, די שוואַרצע גראָבע פּאות פערקאַטשעט הינטער די אויהערען און די שוואַרצע געדיכטע באָרד קיילעכיג, קונציג אָרומגעבויגען, נישט חלילה אָרומגעשוירען. דערפאַר האָט ער זיך צו מעריב אוועק־געשטעלט שמונה־עשרה אויף אַנדערהאַלבען שעה, זיך שטאַרק געשאָקעלט און געוואָרפען מיט׳ן קאָפּ אויף ביידע זייטען — רעכטס און לינקס, אַרויסלאָזענדיג אַלע מאָל אַ טיעפען זיפץ פֿונ׳ם האַרצען. „עס ווייזט אויס, אַ פֿרומער איד“, — האָט זיך שמואליק געטראַכט, בעטענדיג דעם אורח זיך וואַשען און עסען וועטשערע. די גאַנצע צייט פון דער וועטשערע האָט גדליה געשוויגען, בעטראַכט שמואליקען מיט זיין הויזגעזינד און געענגט־פערט יוסילען נאָר אַ צוויי־דריי ווערטער: וואָס מאַכט דער משורר, וואָס מאַכט יענער משורר. ערשט נאָכ׳ן בענשען, ביי וועלכען דער אורח האָט פערגלאַנצט די אויגען אַרויף, צעה־לענדיג די ווערטער, האָט זיך שמואליק אָוועקגעזעצט מיט איהם בעזונדער אין צווייען אין אַ ווינקעלע שמועסען אַ ביסעל מכח דעם ענין, וואָס יענער איז צוליעב דעם געקומען.

— ווילט איהר, הייסט דאָס, אַפּנים, אַז יוסילע זאָל טאַקי פֿאָהרען מיט אייך? — האָט איהם שמואליק אַ פרעג געטהאָן, פערקוקענדיג איהם אין די אויגען אַריין.

— וואָס הייסט, איך וויל? — האָט איהם גדליה באָס געענט־פערט, גלעטענדיג זיך די באָרד. — ער איז ביי מיר איינער, וואָס?

איך פאָהר, ברוך־השם, מיט זיבעצעהן פארשוין; מע באדארף אויסשטעהן אזא חברה, קיין עין־הרע, איז אויך ניט קיין קליינינ־קייט, ווי מיינט איהר, רב שמואליק? איהר זענט דאָך יאָ, ווי זאָגט ער...

— אודאי, וואָס שמועסט מען דאָ? — האָט איהם שמואליק געענטפערט, ווי א מענש, וואָס איז געניט אין אזעלכע זאכען. — איך מיין אָבער דאָס, וועגען מיין יוסילען שמועס איך; למשל, וואָס קאָן ער האָבען דערפון, אשטייגער?

— וואָס הייסט האָבען? — האָט איהם גדליה געענטפערט, ווידער פערפאָהרענדיג אין א זייט. — האָבען צו האָבען איז דען גלייך? אמאָל מאכט זיך, מע קומט אין א שטעדטעל און מע פאָהרט אוועק צוריק מיט וואָס מען איז געקומען, ווי זאָגט ער, בגפו יבוא בגפו יצא, און אמאָל מאכט זיך פארקעהרט, מע חאפּט דעם טאָטער. הכלל, רב שמואליק, הוצאות שלאָגט מען זיך אויס יאָקאָס; אָט־אזוי־אָ דרעהט מען זיך; איהר פארשטעהט איין עסק? אייך באדארף מען דאָך נישט דערצעהלען.

— יאָ, וואָס איז שייך. עס רעדט זיך אזוי. — מאכט שמואליק. — איך שמועס אָבער אקעגען דעם, יעדער מענטש וויל דאָך וויסען, וואו ער האַלט, צי עס טראָגט איהם, צי ניין. איהר פארשטעהט?

— וואָס הייסט טראָגען? קאָן מען זאָגען אויף א חזן: עס לוינט, צי עס לוינט איהם ניט? איך פרעג אייך, רב שמואליק, איהר זענט דאָך אליין עפּיס, ווי זאָגט ער, ניט פון יענע חזנים. א חזן איז תמיד ווי א מיהלנער; כל זמן... איהר פארשטעהט? גאָר ניט, עס דרעהט זיך.

— יאָ, טאקי, איהר זענט, כלעבען, גערעכט; איך באדארף דאָך מיר אָבער וויסען מיינס, איהר פארשטעהט? עלעהיי איהר זענט דער קונה און איך בין דער סוחר; וואָס איז שייך, איהר

באַט־אָן אַ פּרייז, און איך וועל מיך שוין איבערלעגען און באַטראַכטען אַקוראַט. איהר פאַרשטעהט?

— שייך זאָגען דערבײַ אַ פּרייז? — מאַכט גדליה, צענעמענדיג די הענד און שמייכלענדיג דערבײַ זעהר אַנגענעהם. — עס ווענדט זיך שוין אַ ביסעל אין גליק און אַ ביסעל אין דעם, אויב מע נעמט־אויס בײַ׳ם עולם. אונזערע אידען, ווייסט איהר דען ניט, רב שמואליק? דעם געפעלט און יענעם ניט. אָט נאָט אײַך פּיצי: שוין, דאַכט זיך, פּיצי אַליין, פון דעסטוועגען, לאָמיך האָבען די ברכות, וואָס עס מאַכט זיך איהם... עט!

— ס׳איז אויך אמת! איך מיין גאָר ניט אַזוי ווײַט; איך וואָלט צופריעדען געוועזען מיט האַלב, מיט אַ דריט־חלק פון פּיצי׳ן. לעולם איז דאָך מיין יוסילע נישט מעהר, ווי אַ קינד, וואָס איז שייך?

— אָ, איהר זאָגט אַ קינד, רב שמואליק? בײַ אײַך קומט־אויס, אַז אַ קינד באַדאַרף נישט קיין זאַך; די זײַטיגע זאַכען זענען דאָ, פאַרשטעהט איהר מיך, צעהן מאָל אַזוי פיעל, ווי איהר קאָנט זיך פאַרשטעלען.

— ניין, איך שמועס ניט פון דעם! — זאָגט שמואליק, פיהלענדיג, אַז ער איז פערקראָכען קיין בויבעריק. — איך האָב געוואָלט זאָגען גאָר איין אַנדער זאַך.

— וואָס־זשע? איהר מיינט אודאי די הנהגה זײַנע? מעגט איהר מיר גלויבען, רב שמואליק, אַז...

— חלילה! — שרײַט שמואליק. — ניט דאָס מיין איך! איך רעד גאָר פון עפּיס אַנדערש!

— ע! לאָזט זשע זיך דיענען, מיין ליעבער איד. איך וויל אײַך אויספיהרען אַקעגען דעם טאַקי, וואָס איהר אַליין זאָגט דאָס... איך מיין אַקעגען קינדער...

אָט אַזוי האָט מען זיך געפּלוידערט בײַדע ביז גאַנץ שפּעט אין דער נאַכט, און שמואליק האָט זיך געלעגט שלאָפען מיט גאָר־

ניט. אויף מאָרגען האָט גדליה באַס אָנגעהויבען אונטערטרייבען יוסילען אין וועג אריין; ער האָט איהם אונטערגעגעבען היץ און איז איהם נאָכגעגאַנגען פיס־טריט. יוסילע פון זיין זייט, האָטש עס איז געווען זעהר אנגענעהם צו פערברענגען מיט זיינע ליעבע און גוטע פריינד, נאָר עס האָט איהם געצויגען אהין, אין דער גרויסער, פרייער וועלט אריין. ער האָט געזעהן, אז ס'איז פאַר איהם קיין תכלית נישט צו בלייבען אין מאזעפּעווקע, צו זיין געבונדען און געצוואונגען. זיין ציעל האָט ער נאָך נישט דער־גרייכט; יענע שענע מעשיות מיט יענע זיסע חלומות וועגען דעם „יונגעלע“, „בעל־הבית'על“, „קאַנאַריק“ וכדומה אזעלכע האָבען זיך איהם ווידער פאַרגעשטעלט מיט זייער גאַנצען גלאַנץ און מיט אלע זייערע אַנטיקלעך, און עס האָט איהם אַלץ געצויגען אהין... ער האָט זיך נאָר אָפּגעבעטען ביי גדליה באַס אויף צוויי טעג, ניט מעהר, צו פערברענגען מיט זייניגע, אָפּצוגעזעגענען זיך מיט זיי פאַר זיין אָוועקפאָהרען אין אזא ווייטער נסיעה אריין.

— ווען זשע, קלערט איהר, זאָל ער קומען צוריק אהיים? — האָט שמואליק אינ'ם טאָג פון יוסילע'ס אָוועקפאָהרען א פרעג געטהאָן ביי גדליה באַס, און עס האָט זיך געלאָזט הערען אין זיין קול א מין ציטערניש, ווי א מענש, וואָס וויל וויינען.

— וואָס הייסט אהיים? — האָט איהם דערויף גדליה באַס געענטפערט, ווי זיין שטייגער איז, אָפּקערעווענדיג אין א זייט. — אפּנים, מיר פאָהרען דען ערגיץ אין איין אָרט אריין? מיר זענען דאָך וועלט־מענטשען: היינט זענען מיר דאָ, און מאָרגען דאָרטען, פונקט ווי די יריד־לייט; מע ווייסט, צי מע וועט מאַכען גוט, צי ניין? גאָר ניט, מע פאָהרט — פאָהרט מען זיך.

שמואליק האָט מיט א מאָל אָנגעוואוירען דעם קוראַזש; ער איז יענעם טאָג געווען צערודערט, שמארק לאַ־עליכמ'דיג. דער געדאַנק: „וועמ איז אָט דער גדליה באַס, און וואָס איז מיט איהם דער מעהר?“ — איז שמואליקען געקומען אויפ'ן קאָפּ שוין צו

באַט־אַן אַ פּרייז, און איך וועל מיך שוין איבערלעגן און באַטראַכטען אַקוראַט. איהר פאַרשטעהט?

— שייך זאָגען דערביי אַ פּרייז? — מאַכט גדליה, צענעמענדיג די הענד און שמייכלענדיג דערביי זעהר אנגענעהם. — עס ווענדט זיך שוין אַ ביסעל אין גליק און אַ ביסעל אין דעם, אויב מע נעמט־אוים ביי'ם עולם. אונזערע אידען, ווייסט איהר דען ניט, רב שמואליק? דעם געפעלט און יענעם ניט. אַט נאָט אייך פּיצי: שוין, דאַכט זיך, פּיצי אַליין, פון דעסטוועגען, לאַמיך האָבען די ברכות, וואָס עס מאַכט זיך איהם... עט!

— ס'איז אויך אמת! איך מיין גאָר ניט אַזוי ווייט; איך וואָלט צופריעדען געוועזן מיט האַלב, מיט אַ דריט־חלק פון פּיצי'ן. לעולם איז דאָך מיין יוסילע נישט מעהר, ווי אַ קינד, וואָס איז שייך?

— אָ, איהר זאָגט אַ קינד, רב שמואליק? ביי אייך קומט־אויס, אז אַ קינד באַדאַרף נישט קיין זאַך; די זייטיגע זאַכען זענען דאָ, פאַרשטעהט איהר מיך, צעהן מאָל אַזוי פיעל, ווי איהר קאָנט זיך פאַרשטעלען.

— ניין, איך שמועס ניט פון דעם! — זאָגט שמואליק, פיהלענדיג, אז ער איז פערקראָכען קיין בויבעריק. — איך האָב געוואָלט זאָגען גאָר איין אנדער זאַך.

— וואָס־זשע? איהר מיינט אודאי די הנהגה זיינע? מעגט איהר מיר גלויבען, רב שמואליק, אז...

— חלילה! — שרייט שמואליק. — ניט דאָס מיין איך! איך רעד גאָר פון עפּים אנדערש!

— ע! לאָזט זשע זיך דיענען, מיין ליעבער איד. איך וויל אייך אויספיהרען אקעגען דעם טאַטי, וואָס איהר אַליין זאָגט דאָס... איך מיין אקעגען קינדער...

אַט אַזוי האָט מען זיך געפּלוידערט ביידע ביז גאַנץ שפּעט אין דער נאַכט, און שמואליק האָט זיך געלעגט שלאָפען מיט גאָר־

ניט. אויף מאָרגען האָט גדליה באַס אָנגעהויבען אונטערטרייבען יוסילען אין וועג אריין; ער האָט איהם אונטערגעגעבען היץ און איז איהם נאָכגעגאַנגען פיס־טריט. יוסילע פון זיין זייט, האָטש עס איז געווען זעהר אנגענעהם צו פערברענגען מיט זיינע ליעבע און גוטע פריינד, נאָר עס האָט איהם געצויגען אהין, אין דער גרויסער, פרייער וועלט אריין. ער האָט געזעהן, אז ס'איז פאַר איהם קיין תכלית נישט צו בלייבען אין מאזעפּעווקע, צו זיין געבונדען און געצוואונגען. זיין ציעל האָט ער נאָך נישט דער־גרייכט; יענע שענע מעשיות מיט יענע זיסע חלומות וועגען דעם „יונגעלע", „בעל־הבית'על", „קאנאריק" וכדומה אזעלכע האָבען זיך איהם ווידער פאָרגעשטעלט מיט זייער גאנצען גלאַנץ און מיט אלע זייערע אַנטיקלעך, און עס האָט איהם אלץ געצויגען אהין... ער האָט זיך נאָר אָפּגעבעטען ביי גדליה באַס אויף צוויי טעג, ניט מעהר, צו פערברענגען מיט זייניגע, אָפּצוגעזעגענען זיך מיט זיי פאַר זיין אוועקפאָהרען אין אזא ווייטער נסיעה אריין.

— ווען זשע, קלערט איהר, זאָל ער קומען צוריק אהיים? — האָט שמואליק אינ'ם טאָג פון יוסילע'ס אוועקפאָהרען א פרעג געטהאָן ביי גדליה באַס, און עס האָט זיך געלאָזט הערען אין זיין קול א מין ציטערניש, ווי א מענש, וואָס וויל וויינען.

— וואָס הייסט אהיים? — האָט איהם דערויף גדליה באַס געענטפערט, ווי זיין שטייגער איז, אָפּקערעווענדיג אין א זייט. — אפּנים, מיר פאָהרען דען ערגיץ אין איין אָרט אריין? מיר זענען דאָך וועלט־מענטשען: היינט זענען מיר דאָ, און מאָרגען דאָרטען, פונקט ווי די יריד־לייט; מע ווייסט, צי מע וועט מאכען גוט, צי ניין? גאָר ניט, מע פאָהרט — פאָהרט מען זיך.

שמואליק האָט מיט א מאָל אָנגעוואוירען דעם קוראַזש; ער איז יענעם טאָג געווען צערודערט, שטאַרק לאָ־עליכם'דיג. דער געדאַנק: „ווער איז אָט דער גדליה באַס, און וואָס איז מיט איהם דער מעהר?" — איז שמואליקען געקומען אויפ'ן קאָפּ שוין צו

שפּעטליך. דערצו האָט איהם זלאַטע געפּיקט אין קאָפּ אריין, בעוויזען איהם, אַז ער איז, משטיינס געזאָגט, אַ צאַפּ, ניט קיין טאַטע: אַ טאַטע זאָל זיך ניט צעפּרעגען פריהער, ווי ביי לייטען...

און יוסילע האָט זיך געקליבען אין וועג אריין. עס איז געוואָרען ביי שמואליק דעם חזן אין שטוב אַ סומאַטאָכע — יוסילע פאָהרט אוועק! מע האָט איהם צוגעגרייט עסענוואַרג אין וועג אריין, אָנגעבאַקען קיכלעך, קאָרזשעס און צוקערלעקאַך. זינט יוסילע איז געקומען פון טעטרעוועץ איז צו איהם די שטיפמאַמע גאָר איבערגעביטען געוואָרען; זי האָט אָנגעהויבען צו קוקען אויף איהם מיט דרך־ארץ, און אַז זי איז געוואָרען גוט, איז שוין צו איהר גוטסקייט נישט געווען קיין ברעג. דעם גאַנצען פריהמאָרגען איז זי ניט אָפּגעטראָטען פונ׳ם אויווען, אַלץ געקאָכט און געבאַקט, געבראָטען און געפּרעגעלט, אַלץ יוסילען אין וועג אריין. דאָס פּנים האָט איהר געפלאַמט, דאָס טיכעל האָט זי פערבונדען מיט די עקען ארונטער, און האָט אַליין מיט איהרע הענד איינגע־פּאַקעוועט יוסילען דאָס פּעקעל אין וועג אריין. צוזעהענדיג פון איהר אַזוי פיעל געטריישאַפט, האָט איהר יוסילע מוחל געווען במחילה גמורה אַלע יסורים, מיט די צרות, מיט די פּעטש, וואָס ער האָט פון איהר אַמאָל געליטען. ער איז אין דער צייט גרייט געווען ארומנעמען זי, ווי איין איינענע מאַמע. יוסילע׳ס הארץ איז פאַר זיין אוועקפאָהרען געווען ווייך, אָפען און געטריי צו אַלעמען, עס האָט איהם אויסגעוויזען יעדע זאַך יום־טוב׳דיג. אַלע מענשען מיט די גאַסען מיט די הייזער האָבען אויסגעוויזען ביי איהם פיין, ליכטיג און פריילעך. מאַזעפּעווקע, מיט איהרע בלאָטיגע, פינסטערע געסלעך, מיט איהרע פינסטערע, איינגע־הויקערטע הייזלעך און מיט איהרע פער׳חושכ׳טע, פערזאָרגטע לייט, האָט אויסגעזעהען ביי איהם אין די אויגען טאַקי נאָר ווי אַ גן־עדן, וואו אַלסדינג בליהט און שיינט, וואו אַלסדינג לעבט און פרעהט זיך, און ער איז גרייט ארומנעמען און אויסקושען יעדען

בעזונדער. זיינע נעראנקען האבען איהם אזוי נעטראגען, עס איז איהם נעוועזן אזוי גרינג אויף דער נשמה, אז עס האט זיך איהם אויסגעוויזען, ער האט פליגעל; ער איז נישט געגאנגען, נאר ער האט געטאנצט; ער האט נישט געקוקט, נאר געשיינט און געלייכט; ער האט נישט גערעדט, נאר געזונגען. הכלל, יוסילע איז די גאנצע צייט אין מאזעפעווקע געווען אויפ'ן הימעל — ער פאהרט! יוסילע האט גענומען דאס תפילין־זעקעלע מיט'ן שטעקעלע און איז אוועקגעגאנגען אין בית־המדרש אריין דאווענען. נאר פארבייגעהענדיג האט ער זיך אריינגעחאפט צו זלאטען אין שטוב אריין, בכדי צו געזעגענען זיך מיט אסתר'ען.

XV.

ווי יוסילע געזעגענט זיך מיט אסתר'ען עטליכע מאל.

איין טאג א ליכטיגען האט אסתר געהאט אין איהר לעבען, א גוטען, א גליקליכען טאג; דאס איז געווען יענער טאג, ווען יוסילע האט זיך געקלויבען אין וועג אריין. עס איז נאך געווען גאר פריה, בשעת יוסילע איז מיט'ן תפילין־זעקעל אונטער'ן ארעם אריינגעקומען צו זלאטען אין שטוב אריין זיך געזעגענען. זלאטע איז געווען אין קלייט, די קינדער מנשה און אפרים זענען נאך געשלאפען; אין שטוב איז געוועזען נאר איין אסתר. זי איז געשטאנען ביי'ם פריפעטשיק, צעלעגט א פייער און געקאכט ציקאריע אויף אנבייסען. דערזעהענדיג יוסילען, האט זי אראפ־געלאזט די ארבעל, וואס זענען איהר געווען פערקאטשעט ביז די עלענבויגענס, ארויסבעוויזענדיג איהרע שענע, ווייסע הענד, און

דאָס פּנים איז איהר געווען פערפלאָמט פונ'ם פייער. די האָר זענען איהר געווען צעפלאָכטען, צעוואָרפען אויף די אכסלען און ווי עס איז צונויפגענומען פון אונטען און אונטערגעשטעקט מיט א האָר־נאָדעל, און דאָס האָט איהר צוגעגעבען נאָך מעהר חן. דאָס ווייסע פּאַרטיכעל האָט אויף איהר געשעמערירט, צוגעבענדיג נאָך מעהר ליכטיגקייט צו איהר ליכטיג שיינענדיג פּנים. די הענד האָט זי צונויפגעלעגט אויפ'ן הארצען, און קוקענדיג אזוי פערטראַכט אויפ'ן פייער, האָט זי אויסגעהערט יוסילע'ס רעד, וואָס ער האָט גערעדט איבער איהר גאָר אָהן איין אויפהער. אָנגעהויבען האָט ער פון דעם, וואָס ער פאָהרט אוועק אין אזא ווייטען וועג אריין, ער וועט זיך דאָס אָנזעהען א וועלט — טאַטעניו! ער וועט זיין אומעטום: אין מאַקאַרעווקע, אין קאַשפּערעווו, אין גנילאָפּיאַטעווקע, אין גלופּסק, אין דנעפּערעוועץ און אין טונעיאַדעווקע — און וואו ניט? גדליה באָס זאָגט איהם צו, אז ער וועט מיט איהם זיין אין חמעלניצק און אין גאָנטאַיאַרסק אויך, איהם ווייזען דאָס טהעאַטער דאָרטען, וואו פּיצי'ס טענאָר איז היינט משורה, דאָס הייסט, ער זינגט אַלע נאַכט אין טהעאַטער, און מע זאָגט, ער איז דאָרטען גליקליך, ווי די גאַנצע וועלט: ער שיקט איבער זיין טאַטען געלד אָהן א שיעור. זיין טאַטע איז חזן אין דער מאַקאַרעווקער קצב'ישער קלויז, איין עני ואביון געווען, און היינט, זינט זיין זוהן איז אזוי גרויס און געהויבען געוואָרען, איז איהם גוט ווי די וועלט... יוסילע האָט געזאָגט, ווען גאָט העלפט איהם חאָטש נאָר האַלב ווי פּיצי'ס טענאָר, חאָטש א צעהנט־חלק, וואָלט ער, נישקשה, בעוואָהרענט זיין טאַטען אויף די עלטערע יאָהרען און נישט געלאָזט איהם, ער זאָל זיך איינרייסען דאָס געזונד ביי'ם עמוד איינער אליין: „גענוג געהאָרעוועט; ער מעג זיך שוין אָפּרוהען, כלעבען".

ביי די ווערטער האָט זיך יוסילע שטאַרק צעהיצט; די אויגען האָבען איהם געברענט, דאָס פּנים האָט איהם געשיינט. יוסילע איז געווען נאָך גאָר־א קינד, קאָן מען זאָגען, א יונגעל פון א יאָהר

זיעבעצעהן, ניט מעהר, נאָר אַ גרויס יונגעל, איינער פון די אידישע יונגלעך, וואָס וואַכסען־אויס און ווערען צייטיג פאַר דער צייט, פאַרטיגע אידעלעך. אַ דאַנק די צרות, וואָס ער האָט געטראָגען פון קליינוויניז־אויף, האָט זיך יאסילע אויסגעאַרבייט, געוואָרען אַ קליין פאַרטיג אידעל, געגאַנגען ווי איין אַלטער, גערעדט ווי אַ בר־דעת, געפיהרט זיך ווי אַ איד. צוהערענדיג זיינע רעד, האָט זיך אסתר נע'חידוש'ט אויף איהם: עס האָט זיך אַיהר אויס־געוויזען, אַז ער איז עלטער געוואָרען ניט מיט דריי יאָהר, נאָר מיט צעהן יאָהר, און קוקענדיג אויף איהם, אויף זיין „אַסאַבע“, האָט זי זיך ניט געקאָנט איינהאַלטען, זי זאָל זיך ניט צעלאַכען. אסתר איז עלטער געווען פון איהם מיט אַ יאָהר אַנדערהאַלבען און האָט תמיד געקוקט אויף איהם, און אויך איצט, ווי אויף אַ קינד, אַ יונגעל. דערהערענדיג פון איהם אַזעלכע ווערטער, האָט זי איהם גענומען בעטראַכטען און האָט איהם געלאָזט רעדען, נישט איבערגעשלאָגען איהם, ביז ער וועט נישט אויסלאָזען ביז'ן סוף. און יאסילע האָט גערעדט גאָר אָהן איין אויפהער, וואָס ווייטער אַלץ מיט מעהר היץ, פאַרגעלעגט גילדערנע פּלאַנען און געקעהרט די וועלט. אַז יאסילע האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ מינוט, האָט איהם אסתר אַ זאָג געטהאָן מיט זעהר אַ פריינדליך שמייכעלע:

— זעה־נאָר, זאָלסט נאָכדעם נישט פאַרגעסען, וואָס דו זאָגסט אַצינד, אַזוי ווי זלמן־הערש, מיין מוהמע בריינע'ס עלטערער זוהן, געדענקסט איהם? פריהער, בשעת ער האָט באַדאַרפט אוועק־פאָהרען קיין בראָד, האָט ער איהר צוגעזאָגט גילדערנע בערג, און וויבאַלד ער איז געקומען אויפ'ן אָרט, האָט ער געשיקט עפּיס צוויי בריוולעך, און נאָכדעם האָט ער אויפגעהערט צו שרייבען ביז היינטיגען טאָג. איך זאָג עס אָקעגען דעם, וואָס צוזאָגען איז קיין מלאכה ניט...

פון די דאָזיגע ווערטער האָט מען געקאָנט אַרויסזעהן, אַז אסתר איז אויך ניט שטאַרק צופריעדען געווען פון יאסילע'ס

וועקפאַהרען; עפּיס איז איהר דאָס האַרץ ניט גרינג געוועז. איהם האָבען די עטליכע ווערטער, אַפּנים, גוט דערלאַנגט; ער האָט זיך נאָך מעהר צעהיצט און געזאָגט:

— דו גלייכסט מיך, אסתר, צו יענעם שאַרלאַטאַן, צו זלמן־הערשען? זלמן־הערש איז פון תמיד אָן געוועזען אַ שייגעץ, איין עזות־פּנים. עס איז נישט געוועזען דער טאָג, מע זאָל איהם ניט קאַטעווען פאַר זיינע מיאוס׳ע תנועות... וואָס גלייכסט דו מיך צו איהם? — האָב קיין מורא ניט, איך וועל מיין טאַטען נישט פאַרגעסען קיינמאָל. איך וועל זיין דאָרט, און מיין נשמה וועט זיין דאָ, ביי מיינע ליעבע און געטרייע. איך וועל שיקען אָפטע בריוולעך. איך וועל דיר שרייבען, אסתר, אַלע וואָך. וועסט מיך ענטפערען?

אסתר האָט געפּיהלט, אַז עס ברענט איהר דאָס פּנים, און האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגען. שפּעטער, אַז זייערע אויגען האָבען זיך בעגעגענט, האָבען זיי זיך ביידע גאַנץ גוט פערשטאַנען, שוין פערשפּאָרט איבעריגע רעד. זיי האָבען נישט בעדאַרפט פרעגען איינס ביי׳ם אַנדערען קיין הסכמה. קיין ראָמאַנען האָבען זיי ביידע נישט געלייענט. זיי האָבען נישט געוואוסט, ווי אַזוי מען איז זיך נוהג אין אַזעלכע ענינים, און האָבען דאָס נישט בעדאַרפט וויסען: די נאַטור ווייסט נישט פון קיין ראָמאַנען. יוסילע מיט אסתר׳ען זענען פון קינדוואייז אָן געוועזען אינאיינעם, און עס וואָלט זיי ביידען אַ גרויס חידוש געוועזן, ווען זיי זאָלען זיך בעדאַרפען צעשיידען אויף תמיד, אויף אייביג. ביז אַהער האָבען זיי דעם דאָזיגען געדאַנק געטראָגען ביי זיך אין האַרצען פערבאָרגען; אַצינד, אַז עס האָט זיך געמאַכט, אַז זיי האָבען זיך אויסגערעדט, נישט מיט׳ן מויל, נאָר מיט די אויגען, מיט׳ן קוק, איז דאָס שוין פאַר זיי ביידע קיין סוד נישט געוועזן, נאָר רעדען וועגען דעם איז פון דעסטוועגען געוועזען איין איבעריגע זאַך, און טאַקי נישט אַזוי גרינג אויך. נישקשה, עס איז געוועזן צווישען זיי ווי אָפּגערעדט:

חתן־כלה, וואָס איז דאָ פאַרהאַן וואָס צו שמועסען? זיי זענען נאָך ביידע יונגע קינדער. יוסילע וועט פריהער אַרויספאָהרען אויף דער וועלט; נאָכדעם וועט ער קומען, וועט זי... וועט ער... עס וועט שוין זיין רעכט!

— נו, דערווייל לאָמיר זיך, אסתר, געזעגענען. — האָט יוסילע אַ זאָג געטהאָן, אויסציהענדיג אסתר׳ען זיין האַנד, ווי אַ מענש, וואָס קומט־אָן פון אַ גרויסער שטאָדט און ווייסט די דאָרטיגע מנהגים. — זיי געזונט, אסתר!

— פאָהר געזונטערהייד! — האָט איהם אסתר געענטפערט, אויסציהענדיג איהם איהר האַנד דאָס ערשטע מאָל אויף איהר לעבען. אסתר האָט געפיהלט, ווי יוסילע קוועטשט איהר די האַנד שטאַרק, שטאַרק, און האָט איהר האַנד ביי איהם נישט אַרויס־גענומען. ווער ווייסט נישט דעם טעם פון אַזאַ מין האַנד־קוועטשען? ווער ווייסט ניט דעם פשט פון אַזאַ מין שלום־עליכם אָפּנעמען?... יוסילע מיט אסתר׳ען זענען געווען אויפ׳ן זיעבעטען הימעל. זיי האָבען זיך ביידע אויף אַ מינוט פערגעסען און זענען געווען איבערגעגעבען איינס דעם אַנדערען מיט׳ן גאַנצען לעבען. זייערע אויגען האָבען זיך נאָך אַ מאָל בעגעגענט און גערעדט צווישען זיך אויף זייער שפּראַך, אויף שטום־לשון, אויף יענעם לשון, וואָס איז בעקאַנט אַלע יונגע מענשען אין דער מינוט, ווען עס הויבט זיך אָן ביי זיי אין הארצען זייער וועסנע־צייט, די גליקליכסטע צייט פון דער ערשטער וואַרעמער, אמת׳ער געטליכער ליעבע...

שטעהענדיג אויף דער שוועל, האָט זיך יוסילע נאָך אַ מאָל אומגעקעהרט מיט׳ן פּנים צו אסתר׳ען און האָט איהר געזאָגט נאָך אַ מאָל „זיי געזונט“. אסתר האָט איהם געענטפערט „פאָהר געזונט“, און יוסילע זאָגט ווידער אַ מאָל „זיי געזונט“, און וויל שוין אָנהויבען אַרויסצוגעהן; פּלוצים קומט אָן זלאַטע פון הינטער זיינע פּלייצעס און מאַכט אַזוי:

— שאַ־שאַ, קוק איהם אָן! וואָס פאַר אַ „זיי געזונט“ אַזוי פריה? האַר אוים אַ קאַפּעלע, ביז לייזער בעל־עגלה וועט זיך אַמאָל אויסקראַצען קומען מיט זיינע דריי פגירות, וועסט דו זיך נאָך קאָנען אָפּגעזעגענען זעכס מאָל. געה נאַר, יוסילע, דאַווען־אָפּ און קום צו אונז אויף אָנבייסען. דעם לעצטען וואַרמעס באַ־דאַרפסט דו עסען ביי אונז; דאָס וועט דיר זאָגען יעדער מעמ־שש מיט יושר, אַז עס באַדאַרף אַזוי צו זיין! הערסט דו, אסתר? האָט מיר פרומע־בלומע געבראַכט אין קלייט אַריין פיש, וואָס זאָל איך דיר זאָגען?! געה דערווייל אַרוים אין קלייט אַריין. איך האָב דאַרט געלאָזט דאָס משרת׳על אַליין. די כדיונות זענען, ברוך־השם, אַזוי גרוים, חאָטש נעם פאַרשלים די קראָם. שונאי ציון, צו אַלדי גוטע יאָהר! זיץ־אוים אַזאַ טאָג און פרעגעל זיך אויף דער זון, טאָמער ווייסט דו וואָס? געדענק זשע, יוסילע, אויף וואַרמעס, למען־השם, אויף וואַרמעס! דעם טאַטען מיט דער מוהמע וועל איך רופען אַליין: ס׳איז ראש־חודש, אַ האַלבער יום־טוב. זיי מעגען קומען.

יענער טאָג, קאָן מען זאָגען, איז געווען דער בעסטער, דער ליכטיגסטער, דער גליקליכסטער טאָג אין אסתר׳ס לעבען. אויף אַלץ איז אַ צייט; עס קומט אַ צייט אויך אויף דעם איינציגען בלומעלע, וואָס וואַכסט אין וואַלד ערגיץ אין אַ ווינקעלע, פערוואָרפען, פערשטעלט, עלענד און וויסט. עס קומט אויפ׳ן עלענדען בלומעלע די גוטע צייט. עס קוקט־אַראָפּ אויף דעם איין שטראַהל פון דער ליכטיגער זון. דאָס אויפגעלעבטע, דערפרישטע בלומעלע הויבט־אויף דאָס קעפּעל אויף אַ מינוט, צעלאָזט די בלעטעלעך, שיינט און בליהט, קוקט אין לויטערען הימעל אַריין און גיט־אָפּ אַ ליעבליכען גרוס דער מילדער נאַטור, וואָס האָט נישט פערגעסען אין איהר אויך, עלענדע, אָרעמע בלום...

XVI.

ער פאָהרט אוועק און פערגעסט דעם „זייד געזונד".

ווי א ליכטיגער שטערן, וואס פליהט דורך אויף דעם טונקעלען הימעל, טהוט א בלישטשע אין די אויגען, לאָזט איבער נאָך זיך א לאנגען ליכטיגען פאס און ווערד פערשוואונדען, אזוי איז אויך געווען יוסילע סאָלאָוויי אין דער אידישער מוזיקאלישער, דאס הייסט, חזנ'ישער וועלט. אט איז ער געקומען אין א שטאָדט אריין, געמאכט א רעש צווישען די אידען, זיך בעוויזען און פערחידוש'ט, פער'כישופ'ט דעם עולם מיט זיין וואונדערליך משונהזים קול, מיט זיין געטליך דאווגען און זינגען, — און אט איז ער פערשוואונדען געוואָרען, איבערלאָזענדיג די שטאָדט פערגאפט און פערוואונדערט, זיי זאָלען רעדען פון איהם, דערצעהלען חידושים, איינלעגען נאָך איהם די וועלט און געדענקען איהם מיט זיין דאווגען ווייל זיי וועלען לעבען. נאָך איידער ער איז געקומען צו פאָהרען ערגיץ אין א שטאָדט אריין, פלעגט שוין ווערען, מיט א וואָך פריהער, א רעש: „ער פאָהרט! יוסילע סאָלאָוויי פאָהרט צו אונז אויף שבת!" און אז יוסילע סאָלאָוויי איז געקומען, איז געוואָרען אין שטאָדט ערדטרעטעניש — אלע האָבען געוואָלט הערען דעם מאזעפעווקער סאָלאָוויי. צום מיינסטען פלעגט יוסילע סאָלאָוויי דאווגען אויף בילעטען, וועלכע דער עולם האָט צעהאפט, נאָך פריהער איידער מע האָט זיך אומגעקוקט. מעהר ווי איין שבת האָט יוסילע סאָלאָוויי נישט פערבראכט אין קיין שטאָדט, מע זאָל איהם אפילו אָפגילטען, מחמת שטעדט איז דאָ א סך, און מע דארף זיין אומעטום. ערשט נאָך זיין אוועקפאָהרען פלעגט אָנהויבען צו קאָכען מיט איהם די

שטאָדט, איינער האָט איבערגעגעבן דעם אַנדערען זיינע געפּיהלען מיט גרויס התפּלות: „וואָס זאָגט איהר עפּיס אויפ'ן סאָלאָוויי?!... וואָס זאָגט איהר אויף זיין שטימע?... האָט איהר איהם חאָטש אָנגעקוקט רעכט אין פּנים אריין?... וואָס זאָגט איהר אויף זיינע משוררים?... נו, מאַזעפּעווקע! ננו, סאָלאָוויטשיקעל!!"... עס האָבען זיך געפונען אזעלכע ליעב־האָבער, וואָס זענען איהם נאָכגעפאָהרען אין דער אַנדערער שטאָדט אריין, בכדי זיי זאָלען איהם קאָנען הערכען נאָך אַ מאָל. אויף דער גאָס, אַז יוסילע האָט זיך בעוויזען, זענען איהם נאָכגעלאָפען אַ גאַנצע חאָפּטע יונגלעך, ווייסע־חברה'ניקעס, מיט אַ געשריי: „דער סאָלאָוויי! דער סאָלאָוויי!" און ניט נאָר קליינע קינדער, נאָר אויך אידען מיט בערד האָבען זיך אָפּגעשטעלט אַ קוק טהון אויפ'ן מאַזעפּעווקער סאָלאָוויי. דאכט זיך, וואָס איז געווען צו זעהען דאָרטען? אַ בחור'על פון אַ יאָהר זעכצעהן־זיעבעצעהן, מיט רויטע בעקלעך און מיט צוגעגלעטע פּאה'לעך, מיט אַ לאַנג קאַפּאָטקעלע, ביז דער ערד, און מיט אַ האָזען קאַפּעלישעל — אָט דאָס איז אינגאַנצען געווען יוסילע סאָלאָוויי; נאָר זיין נאָמען איז געווען אזוי גרויס, זיין קול איז געווען אזוי וואונדערליך, זיין דאוונען איז געווען אזוי געטליך־זיס, אַז זיין פּנים האָט אויס־געוויזען מיט אַ בעזונדער חן, און אַ זכיה איז געווען ווער עס האָט איהם אָנגעקוקט.

ווי פון יעדען גרויסען מענשען, האָט מען זיך אָנדערצעהלט פון יוסילע סאָלאָוויי מעשיות געננוג, און עס זענען געגאַנגען צווישן אידען לעגענדען וועגען איהם אָהן אַ שיעור. למשל, מע האָט דערצעהלט, אַז ער טראָגט ביי זיך אין האַלז אַזאַ מין אינ־סטרומענט, אַ הארמאָנקעלע אָדער אַ פּייפעלע, מיט וועלכען ער מאַכט אזעלכע קונצען; און עס קאָן גאָר אַנדערש ניט זיין, דען אזוי צו זינגען איז גאָר ניט קיין מענשליכער כח. אַנדערע האָבען דערצעהלט, אַז ס'איז ניט קיין הארמאָנקעלע, ניט קיין פּייפעלע, נאָר אַזאַ האַלז פון געבוירען־אָן, וואָרום בשעת ער איז נאָך געווען

אַ קינד בײַ דער מאַמע אויף די הענד, האָט ער זיך איינמאָל אַזוי צעזונגען, אַז מע האָט פאַר איהם מורא געהאַט און אָפּגעפיהרט איהם צום רבי'ן; דער רבי האָט איהם אַ קוק געטהאָן אין האַלז אַריין און האָט איהם געבענשט, ער זאָל אַזוי נושא חן זיין בײַ דער וועלט, ווי ער האָט נושא חן געווען בײַ איהם אין די אויגען. אויך האָט מען דערצעהלט, אַז יוסילע עסט נישט קיין שום זאַך: קיין ברויט, קיין פליייש און קיין פּירות, אחוץ הייסע מילך מיט גאָגעלמאָגעלס — און פון דעם לעבט ער; ער טרינקט אויס אַ שאָק אייער יעדען טאָג און דערפאַר איז איהם דאָס קול אַזוי ריין און געלייטערט. „פרום איז ער, — אַזוי האָט מען געזאָגט אויף איהם — ווי די וועלט, און לערענט אויסגעצייכענט". חאָטש קיינער האָט איהם נישט פערהערט, נאָר מע האָט געקאָנט אַרויס־זעהן נאָך זיין פּנים, אַז ער בעדאַרף זיין איין איידעל קינד; „שען איז ער — אַזוי האָט די וועלט נעשמועסט — אַזוי, אַז ס'איז איהם נישט אין פּנים אַריינצוקוקען. פּריצים, שררות, גראַפען און קניאַזען פלעגען זיך שפּיעגלען אין זיין ליכטיגער צורה".

די אַלע מעשיות האָבען, געוועהנליך, געגרייכט ביז מאַזע־פּעווקע און זענען געווען פאַר שמואליקען, פאַר זלאַטען און פאַר אסתר'ן אַ גוטער באַלזאַם, אַ רפואה צו זייערע יסורים, וואָס זיי האָבען געהאַט פון איהם: עס איז געווען אָפּגערעדט, אַז אויף סוכות זאָל ער קומען אַהיים זיך אָפּרוהען אַ ביסעל און פאָהרען ווייטער; צום סוף איז אַוועקגעגאַנגען אי סוכות, אי פּסח, אי שבועות — און יוסילע איז נישטאָ; עס איז אַוועקגעגאַנגען נאָך אַ סוכות — און יוסילע איז נישטאָ; עס איז אַוועקגעגאַנגען נאָך אַ סוכות — און יוסילע איז אַלץ נישטאָ! ער שרייבט: „אָט קום איך, אָט קום איך" — און קומט ניט. מע זאָל וויסען וואו איהם צו געפינען, וואָלט מען איהם געשריבען, זיך דורכגעפאָהרען צו איהם; אָבער אַז ער פליהט־אַרום איבער דער וועלט, היינט דאָ, מאָרגען דאָרט — געה זוך איהם. אַ שטיקעל גליק, וואָס ער שרייבט חאָטש בריוולעך. שפּעטער האָט זיך אָבער דאָס גליק

אויך אויסגעלאָזט; דאָס ערשטע האַלבע יאָהר האָבען זיי געהאַט
'ין איהם גוטע פרייליכע בריוולעך; תחילת גאַנץ אָפטליך, און
נאָכדעם וואָס ווייטער שוין נישט אַזוי אָפט, ווי פריהער. נאָר
האָך האָבען זיי געהאַט פון איהם גוטע ידיעות, אַז ער פאָהרט
אַרום איבער דער וועלט, ער מאַכט אַ רעש, געפעלט דעם עולם,
מאַכט געלד און פאָהרט ווייטער. שמואליק האָט עטליכע מאָל
מקבל געווען פון יוסילען אַ פּאַקעט מיט גראָבע עטליכע קערבלעך,
און מאַזעפּעווקע איז געגאַנגען מיט דעם חאָדראָאָם. „וואָס זאָגט
איהר אויף אונזר שמואליק דעם חזן? זיין יוסילע שיקט איהם
איבער אַהערצו געלט גוזמאות! ער וועט ווערען אַ נגיד אויף דער
עלטער!"... שפּעטער, אויפ'ן אַנדערען יאָהר, האָט יוסילע אויפ־
געהערט ניט נאָר געלד צו שיקען, נאָר אפילו אַזוי אַ בריוועל
פלעגט ער צושיקען איין מאָל אין דריי חדשים, אי דאָס —
עטליכע שורות: „ראשית קום איך דיר מעלדען, אַז איך בין,
ברוך השם, אין בעסטען געזונט, גיב גאָט דאָס נעמליכע פון אייך
צו הערען אָמן סלה!"... און ווייטער כמעט גאָרניט. נאָר
שפּעטער האָבען זיך די דאָזיגע בריוולעך אויך אויסגעלאָזט, און
יוסילע איז פערפאַלען געוואָרען, פערפאַלען, ווי אין וואַסער אַריין.
גיטאָ יוסילע! שמואליק דער חזן נעבאַך איז אָראָפּגעפאַלען מיט
אַ מאָל פונ'ם הימעל אויף דער ערד. ער האָט געקלאָגט אויף זיין
טייערען זוהן, זיין אויג אין קאָפּ, זיין שטיצע אויף די עלטערע
יאָהרען — פערוויסט און פערפינסטערט איז ער געוואָרען! ער
איז אַרומגעגאַנגען אָהן אַ קאָפּ, גאָר נישט ווויסענדיג וואָס מע
טהוט אַצינד „און וואָס הויבט מען אָן צו טהון?" נענוג וואָס
דער אומגליק איז אַזוי גרויס, איז דער בזיון נאָך גרעסער.
שמואליק האָט זיך ניט איין מאָל אויסגערעדט זיין ביטער האַרץ
פאַר זיין גוטען פריינד, זלאַטע די צעלניקערין, זיך געהאַלטען מיט
איהר איין עצה. „וואָס טהוט מען און וואָס הויבט מען אָן צו
טהון?" נאָר וואָס פאַר איין עצה האָט איהם געקאָנט געבען
זלאַטע, אַ אידינע און איין אַלמנה דערצו? זי האָט, ווי גע־

וועהגליך, אינגאנצען ארויפגעוואָרפען די שולד אויף איהם, געזייפט איהם, ווי אַלע מאָל, זאָגענדיג, אז ווען זי זאָל זיין א טאַטע, וואָלט זי זיך אנדערש נוהג געווען מיט איהר קינד, און ווען זעלדע, עליה־השלום, זאָל אצינד לעבען, וואָלט אַלסדינג געווען גאָר אנדערש !... די אַלע שמועסען צווישען שמואליקען מיט זלאַטען זענען פאָרגעקומען פאר אסתר'ען, און עס האָט זי נעבאך גוט געקרענקט, נישט סאַגענדיג ארויסזאָגען פאר קיינעם איהרע פערבאָרגענע יסורים מיט איהר הארצוועהטיג.

שווארצע וואָלקענס האָבען זיך אָנגערוקט אויף אסתר'ס לויטערען הימעל, און די וועלט, וואָס איז איהר אויף א מינוט געווען ליכטיג און ליעב, איז איהר ווידער געוואָרען פער'חושכ'ט און פערוויסט, נאָך ערגער ווי פריהער. פריהער איז זיך אסתר געוועזען אין איהר ספערע, צווישען איהריגע, ווי דאָס קליינע בעשעפענישעל אין דעם אייעלע, גאָר נישט וויסענדיג וואָס אויף יענער זייט טהוט זיך. אסתר וואָלט זיך געוויס געקריגען איהר גלייכען, איהר אמת'ען זיווג, זי וואָלט חתונה געהאַט אין א מזלדיגער שעה ; צי זי וואָלט געלעבט גליקליך, צי אפשר ניט אזוי גליקליך, נאָר קיין טענות וואָלט זי נישט געהאט צו קיינעם, אזוי ווי אַלע אנדערע מאַזעפּעווקער מיידלעך. אצינד אָבער, אז איהר הארץ האָט פערזוכט יענעם הייליגען געפיהל, אצינד, אז זי האָט זיך אויף א מינוט נערעכענט אזוי גליקליך מיט איהר יוסילען, מיט איהר חתן, וואָס קיינער האָט ביי איהר נישט געוואוסט און אויף וועלכען זי האָט ארויסגעקוקט אזא צייט, — אצינד בעדארף זי זיך אָפּגעזעגענען מיט דעם געדאנק און נאָך בעגראָבען זיך, בעהאַלטען זיך, טראָגען די צרות אינוועניג ! אסתר האָט ביי זיך לאַנג נישט געקאָנט פּועל'ען, אז יוסילע זאָל אזעלכעס טהון — אוועקוואַרפען, פערגעסען דעם זיי־געזונד, פערגעסען אויף אייביג ! סטייטש, סטייטש ! ער זאָל אזעלכעס טהון ? וואו זענען זיינע רעד ? וואו איז זיין געטריישאפט צום טאַטען ? וואו זענען אַלע זיינע שבועות און צוזאָגעכצען ? „אז יוסילע קאָן אזעלכעס

טהון, — אזוי האָט אסתר געזאָגט צו זיך אליין — איז שוין עק וועלט!“ נאָר דאָס, וואָס אסתר האָט געליטען אצינד, איז נאָך געווען גאָלד אקעגען דעם, וואָס ס׳איז איהר פירגעשטאַנען ווייטער אין איהר לעבען...

XVII.

יוסילע סאָלאָוויי איז מרעיש עולם און ווערד א חברה־מאַן.

צווייערליי מינים נע־ונד איז פאַראַן אויף דער וועלט: איינעם טראָגען די צרות זיינע, רייסען איהם אָפּ פון דער היים, פון זיינע ליעבע, פערוואָגלען איהם, און איינעם איז דאָס נע־ונד זיינס אנגענעהם, און מחמת גרויס פערגעניגען פערדרעהט עס און פער׳שיכור׳ט איהם דעם קאָפּ, און ער ווערד נעפּלעפט. אָט אזא מין נע־ונד איז געווען אונזער יוסילע. ארומפאָהרענדיג פון איין שטאָדט אין דער אנדערער, האָט ער אליין נישט געוואוסט, וואו ער איז אין דער וועלט. יוסילע האָט נישט בעדאַרפט טראָגען אויפ׳ן קאָפּ קיין שום דאגות, וואוהין צו פאָהרען און ווי אזוי צו פאָהרען. דאָס איז שוין געווען ניט זיין זאַך; דערויף איז געווען א גדליה באַס, וואָס האָט איהם שוין אליין פערזאָרגט מיט אלס־דינג, ווי איין אייגענער טאטע. גדליה באַס האָט נאָר געטראָגען דעם נאָמען „באַס“ פון אמאָל; נאָר זינט ער האָט אָנגעהויבען ארויספאָהרען אויף דער וועלט מיט יוסילע סאָלאָוויי, האָט ער דעם באַס פערבויגען אין א זייט און האָט זיך גענומען צו אנדערע מלאכות: פאָהרען פון איין שטאָדט אין דער אנדערער — „בעשטעלען שבתים“. בשעת יוסילע סאָלאָוויי האָט אין א

שטאָדט ערגיץ געדאַוונט שבת, איז שוין גדליה באַם געווען אין דער אַנדערער שטאָדט, זיך געדונגען דאָרטען מיט די גבאים ביז׳ן ביין אריין, בעשטעלט פאַר יוסילען אַ שבת, אָפּגענומען די עטליכע קערבלעך פריהער, און אַז יוסילע איז אָנגעקומען, איז גדליה אוועקגעפאָהרען אין דער דריטער שטאָדט בעשטעלען אַ שבת, און אַזוי ווייטער און ווייטער. גדליה איז געווען געניטער אין דעם ענין. יוסילע האָט זיך, נישקשה, געמעגט פערלאָזען אויף איהם מיט אַלסדינגג; ער האָט שוין אַליין געפיהרט דאָס גאַנצע רעדעל, געדונגען משוררים, געפיהרט די הוצאה, אַליין זיך גערעכענט אומעטום — אַלץ אַליין. יוסילע׳ס עסק איז געווען נאָר קומען, אָפּדאַוונען אַ שבת און פאָהרען ווייטער. ביי גדליה׳ן איז יוסילע געווען פערררעכענט, ווי איין אייגען קינד. ער האָט איהם אָפּ־געהיט, ווי דאָס שוואַרצאַפּעל פון׳ם אויג. עס איז יוסילען געווען ביי איהם, אָהן עין־הרע, גאַנץ גוט, — אַזוי האָט יוסילע די ערשטע צייט אַליין געשריבען צו זיינע ליעבע און געטרייע. די גוטסקייט זיינע האָט אָבער יוסילע דעמאָלט אַליין נישט פער־שטאַנען. די חברה משוררים, בעדאַרף מען וויסען, זענען אַ גוטע חברה. צום מיינסטען איז דאָס לעבעדיגע, פריילאַכע יונגען, נאָר־וואָס בעפרייטע פון׳ם ענגען פינסטערען חדר און פון׳ם ביטערען רבינ׳ס קאַנטשיק אָדער פון׳ם בעל־הבית׳ס רשות. אַרויס־פאָהרענדיג אויף דער גרויסער פרייער וועלט, זענען די דאָזיגע חברה־לייט, ווי די ווילדע לאָשעקלעך; זיי ווייסען נים, וואָס זיי זאָלען טהון פריהער. דאָס זענען צום מיינסטען אַזעלכע יונגלעך, וואָס זענען ביז אהער זשעדנע געווען אַ שטיקעל ברויט, געווען תלמוד־תורה׳ניקעס, שניידער־יונגלעך אָדער משרתים׳לעך. ווער זיי זאָלען נים זיין, געהט מען זיך באַלד צונויף אַלע אינאיינעם, און עס ווערד ביי זיי יד־אחת, איין דעה, איין שיסעל, און אַ לעבען ווי אין גן־עדן. פון אידישקייט, געוועהנליך, ווערד מען פּטור, מע טהוט וואָס דאָס האַרץ גלוסט. קומענדיג אין אַ שטאָדט, נעמט מען זיך באַלד צום עסען; דאָס עסען איז ביי זיי טייערער

פון אלץ אויף דער וועלט: ווי הוננערינע וועלף, ווי היישעריקען, בעפאלט מען דעם בעל־הבית פון דער אכסניה און מע גיט איהם צו לייזען געלד. אין א פרייער צייט נעהט מען ארום איבער דער שטאדט, מע רויכערט ציגארען, מע שטיפט און מע ארבייט — הכלל, עס איז חי־געלעבט!

בשעת יוסילע איז געווען ביי מיצי׳ן אין טעטרעוועץ, האט ער נאך פארט געהאט אויף זיך איין עול און איז געווען פערנומען מיט׳ן זינגען; דערצו האבען איהם אונטערגעהאלטען די בריוולעך פונ׳ם טאטען, וואס פלעגט איהם אפטליך דער־מאנען, אז מע בעדארף זיין א איד, נישט פערגעסען חס־ושלום לעגען תפילין אלע טאג, אפהיטען אלע דינים, נישט אין זינען האבען קיין נארישקייטען און געדענקען, אז ער איז ניט גלייך צו אלע אנדערע משוררים, אז ער איז א טאטענ׳ס א קינד... די דאזיגע בריוולעך, וואס יוסילע פלעגט מקבל זיין פון זיין טאטען, זענען פאר איהם געווען דער בעסטער מוסר, און ער האט געפאלגט דעם טאטען, אפגעהיט אידישקייט, און מיט דער חברה זינגערס געהאט ווינציג־וואס מגע־ומשא, דען ער האט דערויף קיין צייט נישט געהאט: דעמאלט, ווען ער איז געווען פריי פון זינגען, האט ער אויף זיך געהאט אנדערע ארבייט — וויעגען מיציכען דאס קינד, טראגען איהר דעם קאשיק פונ׳ם מארק, שייערען דאס מעש, וכדומה; יוסילע האט דאס אבער אלסדינג אנגענומען פאר ליעב, אבי זינגען ביי מיצי׳ן. שפעטער אבער, אז יוסילע דאס זינגערל איז געווארען „יוסילע סאלאוויי", א מענש פאר זיך, און איז אריין צווישען איין אנדער חברה, א קאמפאניע פון לעבעדיגע פרייליכע יונגען, דורכגעטריבענע, פער־שלעפטע קרענק, יונגען, וואס זענען אויסגעווען א וועלט און וויסען וואס בעדרייט לעבען, האט זיך יוסילע׳ס טבע איבער־געביטען. לכתחילה, אז ער האט געזעהען זייערע תנועות, האט ער דאס נישט געקאנט סובל זיין, און האט זיך די ערשטע צייט געקלאגט פאר גדליה באס. גדליה האט איהם אויסגעהערט און

געענטפערט מיט א שמייכעלע: „ביזט נאך גאר א קינד, יוסילע. מע באדארף קענען די חברה! זיי זענען פונ'ם לעבעדיגען לאנד"... שפעטער האט יוסילע בעמערקט, אז גדליה אליין היפערט אמאל אויך ביי'ם דאווענען, פערפעהלט א מנחה, און דעסגלייכען. „א מנחה איז ניט קיין ציעג, זי געהט נישט אין שאדען" — פלעגט גדליה זאגען מיט א ווערטעל, בעמערקענדיג, אז יוסילע חידוש'ט זיך דערויף. אויך דאס האט יוסילען שטארק געוואונדערט און א ביסעל פערדראסען אויך, וואס אזא פיינער מענש, אזא לייטישער איד, א איד מיט א טלית־קטן, ווי גדליה באס איז, זאל זיך פערגינען אוועקזועצען שפיעלען מיט דער חברה משוררים אין „אקע" אויף א גאנצער נאכט, אויסהערען זייערע ווערטלעך און צוזעהן אלע זייערע מיאוס'ע נענג. וואס ווייטער האט זיך אבער יוסילע איינגעוועהנט מיט דער חברה, געווארען מיט זיי חבר און נאכגעטהאן זיי אלע זייערע חפציות. ער האט אנ־געהויבען, ווי זיי, גאנץ אפטליך פערבויגען דאס דאווענען און חאפען גלייך מיט זיי א קערטעל, שפיעלען אין אקע, נאשען קאנפעקטען און אמאל מאכען בקאמפאניע א כוסה אויך. דאס קאפאטקעלע האט ער אונטערגעשניטען, די פאות פערקירצט און פערשארט ארונטער די אויהערען, די האר געשמירט מיט פאמאדע, זיך שטענדיג נעפוצט און איז געווארען צולעצט א גאנצער שטשאגאל. אויף געלד איז יוסילע סאלאוויי נישט געווען אזא געטרייער בעל־הבית; ארום איהם האבען זיך פאזשיוועט אלע משוררים, נאר מעהר פון אלע האט אפגעלעקט אביינדעל גדליה באס. געפיהרט האט זיך יוסילע, ווי א גרויסער, חאטש ער איז מעהר ניט אלט געווען ווי זיעבעצעהן יאהר. יוסילען איז זעהר געפעלען געווען, וואס קומענדיג אין א שטאדט אריין, איז מען איהם נאכגעלאפען, געטייט אויף איהם מיט די פינגער, זיך גע'חידוש'ט אויף זיין שענקייט, ארויסזאגענדיג דאס איהם אין די אויגען, און צום מיינסטען מיידלעך און ווייבלעך. יוסילע סאלאוויי האט געהאט א שם צווישען זיי פאר א „פארשוין", און

ער האָט זיך נעמענט בעריהמען נאָכדעם, אז מע פלעגט איהם נאָכלויפען, קושען די טריט זיינע און ווארפען זיך איהם אויפ'ן האַלז. א שען פּנים'על איז אמאָל א ווילדער חסרון. עס קאָן זעהר זיין, אז ווען ניט דאָס, עס הייסט, ווען יוסילע סאָלאָוויי זאָל ניט געווען זיין קיין שען יונגעל, וואָלט ער אפשר נישט אזוי גיך קאַלי געוואָרען. זיין שען פּנים'על, קאָן מען זאָגען, האָט איהם אוועקגעקוילעט. א סך גלייכער און געזינדער וואָלט געווען פאר איהם, פאר זיין טאַטען און פאר אלעמען, ער זאָל ניט געווען זיין אזא פּאַרשוין און מע זאָל ניט געווען טייטען אויף איהם מיט די פינגער און מע זאָל איהם נישט געווען פערדרעהען דעם קאָפּ מיט נארישע יוננעלשע זאכען... צוליעב דעם האָט יוסילע פער־לאָרען זיין תמימות, זיין עהרליכקייט, זיין געטריישאַפט צו דער היים מיט אלע זיינע פריהערינע גוטע פּאָסטעמקעס, און ער האָט מיט דער צייט אָנגעוואָהרען דעם גאַנצען גלאַנץ, דעם ברען, דעם כבוד, דעם חן ביי גאָט און ביי לייט.

א חזן איז ניט קיין אקטיאָר. דער איד האָט אודאי ליעב, מע זאָל איהם זיננען, בעווייזען בריה'שאַפט, מאַכען קונצען ביי'ם עמוד וכדומה; דער חזן טאָר אָבער ניט פערגעסען דאָס אויך, אז ער הייסט „שליח־צבור", דאָס הייסט, א געשיקטער פון קהל, א מליץ־יושר, א דעפּוטאַט, און דעריבער פאָדערט פון איהם דער עולם, ער זאָל זיין א מענש פון גוטע מדות, א לייטישער איד, ניט קיין הפקר־יונג, ווארום א בית־המדרש איז ניט גלייך צו טהעאַטער. דעמאָלט, אז יוסילע סאָלאָוויי האָט זיך געפיהרט אידישליך, עהרליך און פרום, ווי עס געהער צו זיין, האָט זיין דאַוונען ביי'ם עמוד געהאַט נאָר איין אנדער מתיקות, און ער אליין האָט געהאַט ביי יעדען דעם זיעבעטען חן. שפּעטער אָבער, אז ער האָט זיך אָנגעהויבען פיהרען אנדערש, האָט ער אָנגעהויבען ביסלעכווייז נמאס צו ווערען דעם עולם, פּסול און מיאוס: „א שענער בעל־תפלה, — האָט מען אויף איהם געזאָגט — אז ער שפּיעלט גאָר אין קאָרטען, עסט קאַלבאַסען און שפּאַציערט ארום

מיט מיידלעך; א ליטוואַקישער בעל־תפלה!"... אזוי ווי ביי אלע מענשען אויף דער וועלט, פיהרט זיך אויך ביי אידען: כל זמן מע האלט פון איינעם, איז מען נישט קארג אויף קיין שבחים, מע פערגעטערט איהם און מע שרייט ווענגען איהם אויף אלע גאסען; וויבאלד אבער ער ווערד נמאס דעם עולם, אזוי הויבט מען אן צו זוכען אויף איהם חסרונות, מע לעגט ארויף אויף איהם די באַד און מע ווערד פלוצים געוואַהר ווענגען איהם אזעלכע זאכען, וואָס די האָר שטעלען זיך קאפויר. דאָס אייגענע איז געווען מיט יוסילע סאלאוויי: אז ער איז געווען גוט, איז ער געווען גוט אָהן א שיעור און אָהן איין ערך; קוים אָבער האָט מען איהם אריינגענומען אין מויל אריין, האָט מען באלד אָנ־געהויבען דערצעהלען ווענגען איהם זעהר מיאוס'ע מעשיות. דער האָט דערצעהלט, אז ער האָט אליין געזעהען מיט זיינע אויגען, ווי יוסילע סאלאוויי איז ארומגעגאנגען אויף דער סטאנציע אָהן א היטעל, געזונגען סאלדאטסקע ליעדלעך, געפיהרט א „פערליע־בעניש" ערגיץ דאָרטען... און דער אנדערער האָט דערצעהלט, אז מע זאָגט, אז יוסילע האָט אום יום־כפור געגעסען א חזיר'על, פריש געפרעגעלט אין פוטער. א דריטער האָט דערצעהלט, אז ער האָט געהערט, אז מע האָט יוסילען אראָפּגעפיהרט ערגיץ אין א שטאָדט פונ'ם עמוד עפּים פאַר זעהר א מיאוס'ע מעשה... הכלל, יוסילע סאלאוויי האָט זיך צולעצט פערדיענט אזא נאָמען, אז ער וואָלט מאַקי געמוזט אָפּטרעטען פונ'ם עמוד און פערלאָזען דאָס חזנות, נישט קוקענדיג אויף גדליה באַס, וואָס האָט איהם געוואָלט איינ־רעדען, ער זאָל זיך נישט צוהערען צו די רעד, וואָס מע רעדט אויף איהם. „לאָזען אונזערע אידעלעך רעדען צעזעצטערהייד, אָבי געלט!" — האָט גדליה באַס געזאָגט.

דאָס נאָכגעבען, וואָס גדליה באַס האָט אזוי נאָכגעגעבען יוסילען, איז געווען נישט אומזיסט. יוסילע סאלאוויי איז פאַר איהם געווען א גוטע ארענדע, פון וואנען ער האָט זיך געצויגען זיין „חיונה", געהאַט דורך איהם פרנסה בכבוד. חוץ דעם האָט

גדליה געהאַט אַ קוק זעהר אַ ווייטען; דער קוק איז געווען — אַ שידוך. גדליה האָט געהאַט אַ טאָכטער, אפילו ניט אַזאַ פאַרשוין, נאָר זעהר אַ קלוג מיידעל, איין אונטערדערוואַכסענע, שוין רעכט אין די יאָהרען, אַריבער צוואַנציג, דאָס הייסט, כמעט דרייסיג יאָהר אַלט. „נישטאָ קיין גליק!“ — האָט זיך גדליה אָפּטליך געקלאָגט פאַר די משוררים און יוסילען אויך בתוכם. — „נישטאָ קיין מזל און גענוג! אַזאַ געראָטען מיידעל, ווי ביי מיר איז, און ס'איז שווער צו געפינען דאָס גלייכען איהרס; וואָרום אַבי וועמען וויל זי נישט, און דאָס וואָס זי וויל, איז נישט צו געפינען, ווי געוועהנליך, היינטיגע מיידלעך“... אַט אַזוי פלעגט גדליה באַס אָפּט אונטערשמועסען פערשטעלט, ווי זיין שטייגער איז געווען, תמיד רעדען האַלבע ווערטער, אויפ'ן וואונק, יענער זאָל זיך אָנשטויסען. מע האָט בעדאַרפט זיין שוין גאָר אַ גראָבער נאַר, מע זאָל זיך נישט אָנשטויסען, וואָס גדליה האָט געמיינט, רעדענדיג פאַר יוסילען מכח זיין טאָכטער. ער האָט דאָס גאַנץ גוט פערשטאַנען און האָט זיך געמאַכט נישט וויסענדיג. יוסילע איז שוין געוועהנט געוואָרען צו אַזעלכע זאַכען. אין איטליכער שטאָדט, וואוהין ער איז אָנגעקומען און האָט אָפּגעדאַווענט אַ שבת, האָבען נאָכדעם די שדכנים איהם אָפּגעשלאָגען די טירען; מע האָט איהם גערעדט שידוכים איינעם גרעסער פונ'ם אַנדערען, מיט צעהן טויזענד, פופצעהן טויזענד, צוואַנציג טויזענד... עס האָבען זיך געפונען צווישען נגידים אַ סך בעלנים, וואָס האָבען געוואָלט שען בעצאָהלען, אַבי צו בעקומען יוסילע סאָלאָוויי פאַר איין איידעם, ובפרט נאָך אין יענער צייט, ווען יוסילע האָט נאָך ניט אָנגעוואָהרען דעם גלאַנץ און האָט זיך געפיהרט אידישליך. געוועהנליך, האָט מען זיך געווענדט ניט צו איהם גלייך, נאָר צו גדליה באַס, ווי צו איין עלטערען מענשען. גדליה פון זיין זייט, רעדענדיג האַלבע ווערטער, אויפ'ן וואונק, האָט געזעהען מיט אַלע מעגליכקייטען אָפּצושלאָגען, צערייבען, אוועקמאַכען מיט דער האַנד, דען עס האָט איהם זעהר נישט געפּאַסט אָקעגען יענעם קוק,

וואָס ער האָט אַליין געהאַט אויף יוסילען. עס איז אָבער געקומען די צייט, ווען גדליה האָט ארויסגעזעהען, אז זיין קוק איז קיין קוק נישט, פוסטע חלומות, וואָס מע דארף זיי ארויסשלאָגען פון קאָפּ און פערגעסען, נישט לעבען מיט קיין נארישע מחשבות. יוסילע האָט איהם בפירוש געזאָגט, אז ער האָט אפילו נישט אין זינען א חתן צו ווערען. ער וויל שוין פאָהרען אהיים, זיין בעשערטע וועט ער זיך געפינען דאָרטען, צווישען זייניגע. גדליה האָט ארויסגעזעהען, אז די שפיעל איז פאר׳ן טייוועל... דערצו האָט זיך אונטערגעוואָרפען א זייטיגער ענין, וואָס האָט גדליה׳ן פּריי־טשמעליט דעם קאָפּ, געפּלעפּט דעם מוח און פערבלענדעט די אויגען מיט היבשע עטליכע קערבלעך, אויף וועלכע גדליה איז תמיד געוועזען א גרויסער בעלן. ומעשה שהיה כך היה:

XVIII.

פּערעלע די דאַמע האלט ביי אוועקפאָהרען פון דער שטאָדט סטרישטש, נאָר צוליעב יוסילען בלייבט זי איבער.

צווישען יאַמפּעלע און צווישען מאַקארעווקע, פּונקט אויף דעם מיט־וועג, געפינט זיך דאָס געוויסע שטעדטעל סטרישטש, וואָס איז בעקאַנט אין דער וועלט מיט איהרע מיוחסים, אייניקלעך, מקובלים און גלאַט אַזוי שענע אידען, אָרעמע לייט, וואָס פאָהרען־ארום אויף דער וועלט, איטליכער מיט א יחוס־בריוועל, אז כפי ער איז דעם זיידענ׳ס איין אייניקעל, קומט איהם דעריבער א שענע נדבה... פון וואָס די אידען לעבען דאָרטען — איז שווער

צו זאָגנן; אז מע טהוט א חאַפּ א סטרישטשער בעל־הבית און מע פרעגט איהם, ווי אזוי און פון וואַנען דער איד שלאָגט זיך דאָרטען דורך, ענטפערט ער: „אָט אזוי, ווי איהר זעהט“... און מיינט, אז דערמיט איז ער שוין יוצא לכל הדעות. זייער הויפּט־מסחר איז דאָרטען מעקלעריי; דער פרעמדער, אז ער קומט אהין צו פאָהרען, ווערד ער נבהל ונשתומם, זעהענדיג פאַר זיך אזא מחנה פון מעקלערס: מעקלערס פון תבואה, מעקלערס פון געלד פערלייהען, מעקלערס פון הייזער, מעקלערס פון דיענ־סטען, מעקלערס פון חזנים, — במעט אלע סטרישטשער בעלי־בתים זענען מעקלערס. עס געפינען זיך דאָרטען א גוזמא בטלנים און חברות אלערליי: א „חברה משניות“, א „חברה תהלים“, א „חברה שומרים־לבוקר“. און נאָך און נאָך חברות אָהן א שיעור. אויך געפינען זיך דאָרט עטליכע בתי־מדרשים, א חוץ קלייזלעך און מנינים, א באָד איין אייגענע, און צוויי בית־עלמינ׳ס, איינער איין אלטער און איינער א נייער, און ס׳איז א סברה, אז מע שמועסט שוין מכח פערנעמען אָרט אויף א דריטען בית־עולם... נגידים איז פאַרהאַן דאָרט געצעהלטע; מע רופט זיי „די סטרישטשער אקציזניקעס“. אפנים, עס איז זיי פערבליבען דער דאָזיגער נאָמען נאָך פונ׳ם אָטקופּ, פונ׳ם אקציז. די דאָזיגע ברידער, די אקציזניקעס, לאָזען זיך הערען אויף דער וועלט נישט אזוי מיט זייער צדקה, ווי מיט זייער גרויס עשירות: „זיי זענען רייך ממון־קורח, — אזוי זאָגט מען אין סטרישטש — מע לעבט ווי די שררות, נאָר יענעם גיט מען נים א גראָשען אפילו. גאָט־ברוך־הוא טיילט איין איינעם גאָר און דעם אנדערען גאָרנישט“... פון דעסטוועגען, אז איינער פון די ברידער איז געשטאָרבען, זענען יענעם טאָג געווען צוגעמאַכט די קלייטען, און די גאַנצע שטאָדט האָט בעוויינט רב משה־וואָלף דעם אקציזניק, ווי עס געהער צו זיין, אז עס שטאַרבט דער נגיד פון שטאָדט. געשטאָרבען איז רב משה־וואָלף אָהן קינדער און האָט זיין גאַנץ פערמעגען איבערגעלאָזט זיינע יונגערע צוויי ברידער, מאיר־הערש

און פסח־ליב. און אויך א היבשע סומע געלד האָט ער אָפּ־געשריבען זיין דריט ווייב, א יונגע אלמנה, וואָס ער האָט נאָר־וואָס געבראכט פון באַרדיטשעוו, א פּאָר יאָהר פאר׳ן טויט. אחוץ דעם האָט זיך אָט די יונגע אלמנה נאָך פאר׳ן מאַנ׳ס לעבען אָראָפּגעשאַרט היבשע עטליכע גראָשענס — אזוי זאָגט מען — און האָט געזאָלט ארויספיהרען פון סטרישטש, ווי מע האָט געשמועסט, א צוויי הונדערט טויזענד קערבלעך, אוועקפאָהרען צוריק קיין באַרדיטשעוו און ערשט דאָרט קריגען איהר זיווג, דאָס הייסט, א מאַן א יונגען, נישט קיין זקן, ווי משה־וואָלף איז געווען. האָט זיך אָבער פּונקט אין יענער צייט אונטערגעחאַפּט יוסילע סאַלאָוויי, און משה־וואָלפ׳ס ווייבעל, די יונגע אלמנה, פּערעלע די דאַמע, איז געבליבען לעת־עתה א דאָרטיגע.

„פּערעלע די דאַמע" האָט מען זי אין סטרישטש גערופען דער־פאַר, ווייל זי איז געווען דאָרטען כמעט די איינציגע, וואָס איז געגאַנגען אָנגעטהאָן ווי א פּריצה, ארויסגעפאָהרען אין א קאַרעטע, געהאַט ביי זיך אין שטוב א הונד און געשפּיעלט „אויפ׳ן פּאָרטאָ־פּיאַן". נאָך בשעת משה־וואָלף איז געזעסען שבעה, האָט מען שוין אין סטרישטש געשמועסט, אז אצינד וועט ער חתונה האָבען פאַר א יונגער, וואָס זאָל זיין פון היינטיגער וועלט, וואָרום פאַר וואָס ניט? געלד האָט ער — מעג ער זיך פערגינען אַלסדינג... און דאָס שטעדטעל האָט טאַקי געטראָפען: משה־וואָלף, איבער־װאַרטענדיג שלשים, איז זיך אוועקגעפאָהרען ערגיץ, פערשטעהט זיך, קיין באַרדיטשעוו, און האָט אין גיכען געבראַכט צו פיהרען מיט זיך א „דאַמע"... וואָרום זינט סטרישטש איז א שטאָדט, געדענקט מען נאָך ניט, אז א אידינע זאָל האָדעווען א הונד און זאָל שפּיעלען אויפ׳ן פּאָרטעפּיאַן. געוועהנליך, האָט מען, דאָס ערשטע מאָל דערהערענדיג זי שפּיעלען, בעלעגערט די גאַס, וואו משה־וואָלף איז געזעסען: „א אידינע א כלי־זמר׳טע נאָר!" און עס האָבען אָנגעהויבען צו פליהען ווערטלעך אויף אלע זייטען וועגען דעם הונד מיט׳ן פּאָרטאָפּיאַן. „די דאַמע", אָדער „פּערעלע

די דאַמע" — אַזוי איז פֿערבליבן איהר נאָמען שוין אויף תמיד. אַ סך מענשען האָבען זיך געשאַרפֿט די צייהן, געגנייהט זיך אַ ביטעלע: „סטיימש, אַזאַ דאַמע! עס וועט איהר דען אָנשטעהן צו דינגען זיך? אַ נדבה — שמועסט מען ניט; די לייט האַלטען פֿון דעם!"... מע האָט אָבער ניך דערזעהען, אַז מע האָט זיך אָפּגענאַרט פֿון אויבען ביז אַראָפּ: פֿערעלע די דאַמע, וואָס איז אויסגעוואַכסען אין אַזאַ מסחר־שטאָדט, ווי באַרדיטשעוו, האָט זיך געקאָנט דינגען שענער פֿון אַלע סטרישטשער ווייבער די מאַכ־ליאַרקעס, און אַ נדבה געבען האָט זי נאָך ערגער פֿיינט געהאַט, ווי איהר מאַן. „אוודאי באַדאַרף מען קאָנען צימבלען אויפ'ן טופּטשאַן, — האָבען איהר די סטרישטשער ווייבער געזאָגט מיט אַ שטאָך — אוודאי באַדאַרף מען נאָך זיין אַ צעדראַמטע, אַז מע זאָל אַזוי קאָנען יענעם אויסקאָכען דאָס וואַסער"... אָדער: „פֿערעלע, זאָלט איהר געזונט זיין! שענקט אונז אַ ברויט; לאָז זיך אייך דאַכטען, עלעהיי איהר גיט דאָס אוועק אייער הונט"...

נאָך בשעת יוסילע איז געווען אין מאַקאַרעווקע, האָט מען איהם איינגעלאַדען קיין סטרישטש אויף אַ שבת. יוסילע האָט זיך אפילו געקנייטשט, זעהר נישט געוואָלט פֿאָהרען אין אַזאַ העק, אַ שטעדטעל פֿון סאַמע קבצנים. אויסערדעם האָט ער גערעכענט פֿון מאַקאַרעווקע זיך אַריבערכאַפּען קיין קאַשפּערעוו און פֿון דאָרטען אַראָפּכאַפּען זיך אַהיים. קיין מאַזעפּעווקע. עס איז איהם שוין, קאָן מען זאָגען, נמאס געוואָרען דאָס אַרומפֿאָהרען, נע־ונד זיין, אָפּגעריסען פֿון דער היים; ער האָט זיך שוין אפילו געגרייט אָנשרייבען אַהיים עטליכע ווערטער (שוין אַזאַ צייט קיין בריוועל נישט געשיקט!) — איז אַריינגעקומען גדליה, ימח־שמו, מיט זיינע גוטע רעד און האָט איהם איבערגערעדט, אַז ס'איז פֿיעל גלייכער צו מאַכען דעם מאַרשרוט פֿריהער קיין סטרישטש אויף „שבת־חזון", פֿון דאָרטען קיין פֿליאַסקעדריגעווקע, און ערשט פֿון דאָרטען גלייך קיין מאַזעפּעווקע, אַזוי אַז מע קאָן אויסמיידען

קאַשפּערעוו. פּערבויגען דאָס אין אַ זייט. — „וואָרום ווערליג קאַשפּערעוו איז זעהר אַ ליטיש אָרט אויף חזנים, מעג דאָס פריהער דריי מאָל פאַר'שרפ'עט ווערען, צו־ג־אַלדי שווארצע יאָהר!“ — אזוי האָט גדליה נע'עצה'ט און אזוי איז דאָס געבליבען, אָהן טענות.

אָנקומענדיג קיין סטרישטש אויף שבת, האָט יוסילע סאָלאָוויי מיט דער קאָמפּאַניע זיינער אַנידערגעלעגט אַ דאַוונען, אזוי אַז דאָס גאַנצע שטעדטעל איז געגאַנגען חאָדראָם, און מע האָט בעלעגערט די אכסניה, וואו יוסילע איז געשטאַנען, אָנצוקוקען חאָטש פון דערווייטענס דעם מאַזעפּעווקער סאָלאָוויי. צווישען די אַלע נייגיעריגע צו זעהען יוסילען איז געווען אויך רב משה־וואָלפ'ם יונגע אַלמנה, פּערעלע די דאַמע, וואָס האָט איהם געהערט ראַוונען און איז געקומען פון שוהל אהיים אַ צעקאָכטע, אַ צעשרויפּטע, גאָר אַ געפּלעפּטע. „איך וואָלט איהם אַ בעלנ'טע געווען אָנקוקען אין פּנים“, — האָט פּערעלע די דאַמע געזאָגט צו איהרע נאָהענטע לייט. זי האָט זיך שבת בייטאָג אָנגעטהאָן אין איהרע זיידענע מלבושים און בעהאַנגען זיך מיט איהר טייערער ציערונג, מיט די פּערעל, דימענטען און בריליאַנטען, און איז אַרויסגעגאַנגען מיט איהר פּאָקאָיאָווע שפּאַציערען איבער דער שטאָדט, און פּונקט פּאַרביי דער אכסניה, וואו עס זענען געשטאַנען יוסילע מיט זיינע לייט. זומער־לעב, די פענסטער פון דער אכסניה זענען אָפען; אָנגעשפּאַרט אויף ביידע הענד, שטעהט יוסילע סאָלאָוויי ביי'ם אָפענעם פענסטער און בעטראַכט די שטאָדט סטרישטש מיט איהרע לייט. אויפ'ן קאָפּ טראָגט ער אַ יאַרמעל־קעלע, מיט גאָלד געשטעפּט און מיט אַ זילבערנעם קאָטעם; די לאַנגע, רוסיאַווע האָר פערשאַרט אַרונטער און צעוואָרפען איבער די אכסלען; דאָס פּנים איז איהם לויטער־וויים; די קאַרע אויגען, גרויסע, גלאַנצענדיגע, קוקען־אַרוים שמייכלענדיג פון די געדיכטע ברעמען. אַרום איהם שטעהען די חברה משוררים און מע שפּעט און מע לאַכט אויס די שטאָדט סטרישטש מיט איהרע לייט.

— וואָס זאָגסטו דו אויף דעם דאָזיגן „טרישטש“? — שמועסען די חברה־לייט צווישען זיך. — דאָס שטערטעל איז פאַרבליבען פונ׳ם אַלטען עפּוש.

— ווער איז אָט אַ יענעס ווייבעל, באַהאַנגען מיט בריליאַנטען פון קאָפּ ביז די פיס? — פרעגט יוסילע, בעטראַכטענדיג פערעלע די דאַמע און בענגענענדיג זיך מיט איהרע שענע אויגען. פערעלע איז נישט קיין מיאוס ווייבעל, אַ דיקע, נאָך גאָר אַ יונגע, ווייס, ווי אַ געראָטענע בולקע, מיט אַ ווייסען, פעטען ניידער, בעהאַנגען מיט גרויסע פערעל, מיט אַ סך בריליאַנטענע פינגערלעך, מיט בראַסלעטען, קייטעלעך, פּליטערלעך אָהן אַ שיעור, אָנגעטהאָן זעהר רייך, איינגעטונקען אין זייד און אין סאַמעט נאָך דער לעצטער באַרדיטשעווער מאָדע, און טרעט־ארויס ווי אַ פּאַווע. דורכגעהענדיג עטליכע מאָל פאַרביי דער אכסניה, האָט זי אַ קוק אויף יוסילען, און קומענדיג אַהיים, דערפיהלט פערעלע, ווי עס ציהט איהר דאָס הארץ און עס גנעהט איהר אויס דאָס חיות. נאָך בשעת משה־וואָלף האָט געלעבט, האָט זי ניט איין מאָל געקלערט ביי זיך אין הארצען, אַז זי וועט בלייבען איין אַלמנה, וועט זי נעמען אַ בחור אָדער אַזוי אַ יונגען מאַן, וואָס זאָל זיין אַ שענער, אַ בלאָנדין... און איין אַלמנה וועט זי דאָך מוזען אַמאָל בלייבען, דען משה־וואָלף איז געוועזן אַלט און קראַנק. גענומען האָט ער זי, געוועהנליך, נאָר פאַר איהר שענקייט אַליין. ער האָט זי נאָר גליקליך געמאַכט; אַ כתובה האָט ער איהר געשריבען אויף מאָה אלף קערבלעך, און צוגעזאָגט איבער הונדערט און צוואַנציג יאָהר זי בעפריעדיגען, נישט פערגעסען זי בשעת דער צוואה... פערעלע איז געוועזן נאָך זעהר אַ יונג מיידעל דעמאָלט. נאָר זי האָט ליעב געהאַט זיך שען אָנטהון, ווי אַלע באַרדיטשעווער מיידלעך, נעהאַלטען פון דער מאָדע, תמיד ארויס־געקוקט אויף אַ רייכען חתן. געוועהנליך, איז איהר משה־וואָלף נישט געוועזן צום הארצען, נאָר די „מאָה־אלף“ מיט זיין קאַרעטע, מיט זיין שען מעבעל. מיט אַלעם מיט אַנאַנדער האָבען איהר אַזוי

פערדרעהט דעם קאָפּ, אַז ס'איז ביי איהר גיך געוואָרען רעכט אַלסדינג. נאָר איין זאַך האָט זי נישט געקאָנט איבערטראָגען — דאָס, וואָס די שטאָדט הייסט „סטרישטש": „נאַ דיר נאָר ס ט ר י ש ט ש! אַ שענער נאָמען! פּע, חלשות!"... אַזוי האָט זיך פּערעלע נעקלערט, און עס האָט זי גוט געקרענקט. משה־וואָלף האָט איהר אָבער אַ טובה געטהאָן — ער האָט תיכף נאָך דער חתונה אָנגעהויבען צו קרענקען, און האָט אַזוי אַוועקגעקרענקט אַ פּאָר יאָהר, ביז ער איז געשטאָרבען, און פּערעלע די דאַמע איז אויפגעבונדען געוואָרען. פון דעסטוועגען האָט זי זיך בע־גאַנגען, ווי איין עהרליך ווייבעל, אַ אידישע טאָכטער, דהיינו: זי איז אָפּגעזעסען שבעה, איבערגעוואַרט שלשים, ווי עס געהער צו זיין, און ערשט נאָכדעם זיך גענומען מיט איהר שטובּמיידעל, לאה'צי די פּאָקאָיאָווע, זיך צונויפלעגען די מלבושים, זיך קלויבען אין וועג אריין. געוועהנליך, האָבען זיך צו איהר געלאָזט שדכנים פון דער וועלט, אָנשלאָגענדיג איהר גרויסע שידוכים; פּערעלע די דאַמע האָט אָבער נישט געוואָלט הערען און זעהען — זי וויל נים קענען דאָס וויסטע סטרישטש, זי וואָלט שוין געהרען גיכער פון דאַנען פּטור ווערען. זי האָט שוין אפילו אַוועקגעשריבען אהיים צו איהר טאַטע־מאַמע, אַז נאָך שבת, אם־ירצה־השם, פאָהרט זי אהיים קיין באַרדיטשעוו. צום סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז זי איז פאָרט געבליבען אין סטרישטש. און איבער וועמען? איבער יוסילע סאָלאָוויי!

— וואָס זאָגסט דו אויף דעם יוסילען? — מאַכט פּערעלע די דאַמע צו לאה'צי דער פּאָקאָיאָווע, שפּאַצירענדיג פאַרביי דער אַכסניה מיט איהר און וואַרפענדיג אהינצו אַ קוק.

— וואָס זאָל איך זאָגען? — ענטפערט לאה'צי די פּאָקאָ־יאָווע. — ער איז אַוודאי שען, אַזוי ווי דער מאָרגענשטערן איז שען, פּונקט אַזוי ווי יענער ס אָ ל אָ מ אָ ן, וואָס שטעהט באַ־שריבען אינ'ם ראָמאַנס: הויך געוואַכסען, שען געבויט און מיט בלאָנדע האָר...

לאה׳צי די פּאָקאָיאָווע האָט ליעב געהאַט צו לייענען ביכלעך, פון יענע מעשה־ביכלעך, וואָס אויף׳ן ערשטען בלעטעל שטעהט אָנגעצייכענט: „אַ העכסט־אינטערעסאַנטער ראָמאַן, נאָכדרוק פערבאָטען". די דאָזיגע מעשיות פלעגט לאה׳צי די פּאָקאָיאָווע לייענען הויך אויף אַ קול פאַר פּערעלע דער דאַמע, בשעת משה־וואָלף איז געלעגען אויפ׳ן קראַנקען־בעט. פּערעלע פלעגט זי כלומרשט אויסלאַכען מיט איהרע מעשה׳לעך און טאַקי בשעת מעשה האָבען פון זיי הנאָה... געבראַכט האָט פּערעלע די דאָזיגע פּאָקאָיאָווע מיט זיך פון באַרדיטשעוו; איהר אַרבייט איז געוועזען נאָר אָנטהון די מאַדאַם, געהן מיט איהר שפּאַציערען, זיין שטענדיג נעבען דער מאַדאַם; זי איז געוועזען ביי איהר דער גאַנצער בעל־סוד און האָט גלייך מיט דער מאַדאַם אַרויסגעקוקט ביי זיך אין האַרצען, אַז דער בעל־הבית זאָל זיך שוין גיכער אָפּטראָגען, חאָטש אַרויסרעדען דאָס אָפּענטליך האָבען זיי זיך ביידע געשעמט. מע האָט זיך גוט פערשטאַנען איינס דאָס אַנדערע אָהן ווערטער און מע האָט גוט געוואָלט דערלעבען שוין פאַהרען אַהיים... לאה׳צי, חאָטש זי איז געוועזען אַ מיאוס׳ע מויד און אַ געשטופּעלטע, פון דעסטוועגען האָט זי זיך געהאַט איהר חתן אין באַרדיטשעוו. געהייסען האָט ער לוי־מאָטעל און איז געוועזען „ביי אַ טיטין־געשעפט", דאָס הייסט, ער איז געוועזען אַ פּאַפּיראָסניק. ביי אַנדערע האָט לוי־מאָטעל געמיינט הייסען וואָס ער וויל זיך, ער האָט זיך גערעכענט זיין איין אַלטער פרישטשעוואַטער בחור מיט געלע האָר, — נאָר ביי איהר אין די אויגען האָט ער אויסגעזעהן, ווי „איין ענגעל, הויך געוואַכסען, שען געבויט". און דערפאַר האָט זי זיך מיט איהם „געליעבט", פּונקט אַזוי ווי עס שטעהט בע־שריבען אין יענע „ראָמאַנסען", וואָס זי לייענט. לאה׳צי האָט ליעב געהאַט איהר חתן, זי איז איהם געוועזען אמת געטריי, לעצט איבערגעגעבען. וואו זי האָט נאָר ערגיץ געהאַט אַ קערבעל, האָט זי דאָס איבערגעשיקט צו לוי־מאָטלען; דאָס גאַנצע דאַברע־מזל איז ביי איהר אַריין צו איהם; זי האָט זיך ניִשט פערגונען מאַכען

קיין איבעריג קלייד, קיין בורנוסעל, קיין שטיוועלע: „מע באַדאַרף דאָס אוועקשיקען לוי־מאָטלען, ער קעהר אודאי באַדאַרפען האָבען געלט!“ דערפאַר האָט איהר לוי־מאָטעל געשיקט גוטע בריוולעך אַלע וואָך, און איין בריוועל מיט'ן אַנדערען זענען געווען ווי אַ צווילינג, גלייך ווי איין מאַמע האָט זיי געהאַט.

„און איך גריס דיר“ — פלעגט איהר לוי־מאָטעל שרייבען אַלע וואָך — „און איך דאַנק דיר מיין ליבע כלה פאַר דער מתנה און איך האָב זיך געמאַכט נייע שטיוויל מיט גאַליאָשען און איך בעט דיך שרייב מיר וואָס מאַכסטו אין דיין געזונט און צי דיין בעל־הבית לעבט נאָך און איך בין דאַנקען גאָט געזונט און קיין אַרבייט מאַכט זיך ניט גילזים קאָסט היינט וואָלוועל און קיין געלט פאַרדינט זיך ניט און שיק מיר מיין ליבע כלה אויף אַ נייעם גאַרניטער און יענער גאַרניטער איז שוין אַלט געוואָרען און שרייב מיר וואָס מאַכסטו אין דיין געזונט און צי דיין בעל־הבית לעבט נאָך...“ די ראָזיגע בריוולעך זענען געווען ביי לאה'צין טייערער ווי דאָס שוואַרצאַפּעל פונ'ם אויג. זי האָט געלעבט מיט דעם חיות, אַז לוי־מאָטעל טהוט זיך אָן וואוילטאָג פאַר איהר געלד און געהט אין איהר „גאַרניטער“ מיט איהרע „שטיוועל מיט גאַליאָשען“.

— נאַר, נאַר! — פלעגט איהר פערעלע די דאַמע זאָגען. — נאַרישע מויד! ער וועט דיר מסתמא שטעלען אַ גילדערנע מצבה, דער חתן דיינער! ווי מיינסט דו?

לאה'צי די פּאָקאָיאָווע האָט דערויף נישט געהאַט וואָס צו ענטפערען; זי האָט זיך געוואוסט איהרס: זי האָט געצעהלט די מינוט, די רגע, זי זאָל שוין דערלעבען קומען אהיים קיין באַרדי־טשעוו און שטעלען חופה מיט לוי־מאָטלען. „ווייס איך וואָס זי זאָגט דאָרטען, די מאַדאַם, וואָס איהר קומט אויס! איך זאָל איהר קאָנען אַרויסנעמען מיין האַרץ און בעוויזען, וואָלט זי געוואוסט, ווי אַזוי צו חוזק מאַכען פון אַזעלכע זאַכען“...

עס איז אָבער געקומען די צייט, ווען פֿערעלע די דאַמע האָט אַנדערש גערעדט; עס איז געקומען די צייט, ווען זי איז געוואָהר געוואָרען, אַז „ליעבּע איז ניט קיין מעלקשעפּעל", ווי לאה'צי זאָגט, אַז מע מאַכט דאָס אוועק מיט דער האַנד. ווי זי האָט געמיינט פֿריהער. קומענדיג אַהיים פֿונ'ם שפּאַציערען־געהן, האָט זיך פֿערעלע אַ וואָרף געטהאָן אין אַ פֿאָטעל אַריין, האָט צוגערופען לאה'צי די פּאָקאָיאָווע און האָט איהר געהייסען צולעגען איהר האַנד צום קאָפּ.

— דער קאָפּ טהוט אייך, אַפּנים, וועה, מאַדאַם? אַ מכּה איז מיר אַ גרויסע! — האָט לאה'צי אַ זאָג געטהאָן.

— דער קאָפּ, זאָגסט דו? דאָס האַרץ, נאַרעלע, דאָס האַרץ טהוט מיר וועה. איך בּין אויס מענטש, עס בּרענט מיך, עס ציהט מיך, איך געה אויס, זאָגט זי גאָר דאָס!

— וואָס־זשע איז אייך, מאַדאַם? דערצעהלט מיר אויך, לאָמיך אויך וויסען.

— אוי וועה, לאה'צי, וואָס קאָן איך דיר זאָגען? ס'איז מיר שלעכט, ס'איז איין עק פֿון מיין לעבּען! אָט דאָ בּרענט מיר אַ פֿייער, אָט־דאָ־אָ, אין האַרצען בּיי מיר! פֿון דער ערשטער שעה אָן, וואָס איך האָב איהם דערהערט זינגען, און זינט איך האָב איהם דערזעהען, איז איין עק פֿון מיין לעבּען!

פֿערעלע די דאַמע האָט זיך אָזש צעוויינט פֿאַר גרויס האַרצ־וועהטיג. לאה'צי איז געבּליבּען שטעהן פֿערטיעפֿט אין איהרע מחשבות, צוקלערענדיג אַ פּלאַן, וואָס טהוט מען דאָ? לאַנג טראַכטען האָט זי נישט בּאַדאַרפֿט, און קיין חכמות האָט זי נישט געוואוסט, האָט זי זיך מיישב געווען און האָט אַזוי געזאָגט:

— ווייסט איהר וואָס, מאַדאַם? ווען העט איהר? איהר זענט היינט, דאַנקען גאָט, איין אויפגעבּונדענע, און דערצו אַ נגיר'טע, אָהן עין־הרע, חוץ אייער שאָדען אויף מיר געזאָגט געוואָרען. אָט פֿאָלגט מיך, נעמט האָט פֿאַר איהם חתונה.

פערעלע די דאמע איז אזש אונטערגעשפרונגען פונ׳ם פאטעל פאר גרויס התפעלות און האט זיך צעלאכט מיט טרערען אויף די אויגען.

— נארישע מויד! וואס הייסט „נעמט איהם“? מע דארף דאך איהם אויך פרעגען, צי ניין?!

— נו, וואס זשע האט איהר מורא? ער וועט ניט וועלען אפשר? וואס איז? איהר זענט אפשר א מיאוס ווייבעל? צי איהר זענט חלילה געמיין? אי וואס, איהר זענט איין אלמנה? א שענע כפרה! א סך ווייבלעך וואלטען זיך געוואונשען זיין אויף אייער ארט, כלעבען! אדער ס׳איז אפשר איין עולה, וואס איהר נעמט א בחור? דאס וועט, דאכט זיך, א משוגע׳נער אויך ניט זאגען! וואס איז? די שענע וועלט, וואס איהר האט געהאט פאר אייער מאן? אפגעוואלגערט זיך דריטהאלבען יאהר אין דעם וויסטען סטרישטש, טאמער ווייסט איהר וואס? די גרויסע גליקען, וואס מע האט געהאט? דאכט זיך, אפזיין מיט א קראנקען מאן אין איין שטוב איז אויך עפיס ווערטה... קיינער ווייסט ניט ווען ער ווער שוך קוועטשט, און גיה דערצעהל איט־ליכען א מעשה!...

— אך, לאה׳צי! נשמה מיינע! הארץ מיינס! — האט פערעלע די דאמע געזאגט און האט זיך אריינגעווארפען צו לאה׳צין אין די הענד אריין.

אין א גרויס וואסער געפינען זיך אלערליי פיש; אין אזא גרויסער שטאדט, ווי בארדיטשעוו, איז פארהאן אלערליי מענשען. דאס ארט, פון וואנען פערעלע די דאמע האט געשטאמט, איז געווען ניט אזא געהויבען ארט: איהר פאטער, מאיר זייטשיק, איז געווען דאס, וואס מע רופט ביי אונז א „קונה־הכל“. אויף אלץ אין דער וועלט איז ער אייך געווען א קונה, און קיין

בעזונדער געשעפט האָט ער נישט געהאַט קיינמאָל. האָט זיך נעמאַכט, ערגיץ פּערקויפט זיך איין אַלטער זאַוואָד, אַ פאַבריק, אַ שטוב „אויף־סנאָס“, אַ פּאָסעסיע, אַ שלאָק, אַ צרה — איז אַהין מאיר זייטשיק אַ קונה; איין אַלטע קאַרעטע האָט עמיצער אַרויסגעפיהרט, אַלט מעבעל וכדומה — איז מאיר זייטשיק געווען דער ערשטער בעלן דערויף, אַבי אַ קערבעל צו פּערדיענען. ביי מאיר זייטשיק האָט איהר געקאָנט געפינען אַלסדינג, וואָס אייער האַרץ געלוסט; ווילט איהר אייזען — איז אייזען; מעש — איז מעש; פּעדערען — איז פּעדערען. אַז מע שמועסט אַלץ — איז אַלץ! קיין קאַפּיטאַלען אייגענע האָט ער נישט געהאַט קיינמאָל, זיך געדרעהט שטענדיג מיט פּרעמדס; אַמאָל געווען פון אויבען און אַמאָל דערונטער, ווי, געוועהנליך, אַ סוחר. נאָר געפיהרט האָט ער זיך מעשה־מענש, אויפ׳ן בעל־הבתּישען אופן: געבאָרגט, געחאַפּט, געגעבען, גענומען און — געלעבט. די קינדער האָט ער געפיהרט אויפ׳ן אידישען אופן און האָט אפילו נישט אין זינען געהאַט זיי צו בילדען, לעהרנען שפּיעלען פּיאַנע און נאָך אַזעלכע לערנעכצען, ווי דער שטייגער איז היינט ביי אידען. „צו מיינע טעכטער — האָט מאיר געזאָגט — באַדאַרף איך נאָר האָבען נדן, צו וואָס טויגען די חכמות?“ עס האָט זיך אָבער געמאַכט „על־פּי סלוטשאַי“, עס איז אַרויסגעפאָהרען אַ פּריץ, און מאיר זייטשיק האָט אָפּגעהאַנדעלט ביי איהם איין אַלטען פּאָר־טאָפּיאַן, וואָלוועל, אַ מציאה גדולה. עס האָט זיך אָבער אויף איהם אַזוי גיך קיין קונה נישט געפונען, און דער פּאָרטאָפּיאַן איז אויף אַ היבשע צייט פּערבליבען שטעהן, איבערגעדעקט מיט אַ ליילעך, ביז מאיר׳ען איז איינמאָל איינגעפאַלען אין קאָפּ אַזאַ מין געדאַנק: „אַ פּאָרטאָפּיאַן שטעהט; פּערעלע וואַכסט־אונטער; שען איז זי אַזוי ווי גאָלד; — פאַר וואָס זאָל זי זיך נים צו־לערנען ברומקען? אַ קשיא היינטיגע צייטען — אפשר דורך דעם קאָן זי קומען צו אַ פיינערען שידוך? ווי זאָגסט דו, מלכה? האַ?“ מאיר׳ס ווייב מלכה האָט אויך מסכים געווען דערצו, און

ס׳איז געבליבן נאר איין זאך: וואו קריגט מען דערצו א לעהרער, וואס זאל קאסטען אין גלייכען געלד?

ביסלעכווייז, ביסלעכווייז האט פערעלע אנגעהויבן צו לערנען זיך שפיעלען און האט דוקא ארויסבעוויזען גרויס בריה׳שאפט צום פארטאפיאן, חאטש צו אנדערע זאכען האט זי געהאט אפילו זעהר א פלאטשיג קעפעל. איהר שפיעלען פיאנע האט אנגעמאכט ביי מאיר׳ען אין שטוב א גאנץ איבערקעהרעניש: „דארט שפיעלט מען פיאנע!" — האבען שכנים געזאגט. צוליעב דעם האט שוין פערעלע פערנומען אין שטוב גאר איין אנדער ארט. אין דער צייט, ווען איהרע קלענערע שוועסטער זענען געווען פערנומען מיט שטוב־ארבייט, פלעגט פערעלע זיצען צונויפגעלעגט די הענד, אדער אנטהון זיך שבת׳דיג און ארויסגעהן שפאציערען „אין מיטען מיטוואך שבת־צו־נאכטס". אלע האבען איהר בע־דארפט אונטערטראגען דאס גרייטע, האבען פאר איהר דרך־ארץ: „זי שפיעלט פיאנע — א קלייניגקייט?" אפילו מאיר מיט מלכה׳ן האבען אויף איהר געלעגט כבוד, און פערעלע האט אויף זיי געקוקט מיט גרויס נדלות, געררעכענט זיך העכער פון זיי אלעמען. פאר פרעמדע האבען זיך די „זייטשיקעס" (אזוי האט מען גערופען מאיר׳ען מיט מלכה׳ן אין שטאדט) שטענדיג בעריהמט נאר מיט זייער פערעלע׳ס שפיעלען.

— שפיעל אונז א ביסעל, פערעלע, אויפ׳ן פארטאפיאן! — פלעגען זיי זי בעטען, בשעת עס איז געזעסען א פרעמדער מענש, און בעת מעשה אנקוועלען, ווערען ברייטער ווי לענגער: „פערעלע שפיעלט פיאנע!"

שפעטער אבער, אז פערעלע איז געווארען א ביסעל עלטער, איז זיי איהר שפיעלען פיאנע ארויסגעפאלען באקאם: זי איז דאך נישט גלייך צו קיין אבי וואסער א מיידעל; זי מוז דאך שוין ארויסגעהן פיין אנגעטהאן, זי מוז האבען א שען היטעלע, א זאנטיקעל, הענטשקעלעך און די אלע איבעריגע שאלעמויזען,

וואָס אַ „מאַמזעל“ בעדאַרף האָבען. נו, אין טהעאַטער אַריין מוז זי דאָך געהן; ווי געשיקט זיך דאָס, אַז אַ מיידעל, וואָס שפּיעלט פּיאַנע, זאָל ניט געהן אין טהעאַטער אַריין? נאָר דאָס איז נאָך געווען גאָרניט אַקעגען דעם, וואָס איהרע עלטערען האָבען זיך אָנגעליטען, בשעת עס איז געקומען די צייט איהר אַ שידוך רעדען. דעמאָלט ערשט זענען זיי געוואָהר געוואָרען, ווי טייער לעבערלעך. דעם חתן, וואָס זיי האָבען איהר געקאָנט געבען, — האָט אויף איהם פּערעלע געשפּיגען קלעק, און דעם חתן, וואָס איהר האָט זיך געוואָלט, — האָבען זיי איהם, אוי־וועה, נישט געקאָנט גרייכען; וואָרום די חתנים, וואָס פּערעלע האָט געוואָלט, האָבען געשמועסט מכח געלד... אָט דעמאָלט ערשט האָבען כאַיר מיט מלכה׳ן געוואוסט, וואָס פאַר אַ גאָט מיר האָבען! די טאָכטער האָט זיך מיט זיי גערעכענט זעהר מיאוס, עפּיס נישט ווי אַ מאַמזעל, וואָס שפּיעלט פּיאַנע, נאָר ווי אַ פּשוט באַרדיטשעווער מיידעל, וואָס קאָן עפענען אַ מויל אַקעגען דעם טאַטען מיט דער מאַמע. גאָט ווייסט, וואָס זיי וואָלטען געטהאָן מיט איהר, ווען עס זאָל זיך ניט געווען אונטערהאַפּען דער שידוך פון סטרישטש, אַזאַ גליקליכער, גילדענער שידוך! מאיר האָט אויפגעהויבען ביידע הענד צו גאָט און האָט געזאָגט „ברוך שפּטרני“, פּער־זאָגענדיג שוין אויף קינדס־קינדער מעהר קיין פאָרטאָפּיאַן אין שטוב ניט האַלטען.

ארויסבעגלייטענדיג די טאָכטער קיין סטרישטש אין אַזאַ גוטען אופן, האָבען זיך איהרע עלטערען פון איהר נישט פּאַזשיוועט אפילו אויף אַ גראָשען; און אויך פון דאָרטען, שרייבענדיג זיי גוטע פריילינבע בריוולעך, האָט זיי פּערעלע נישט אונטערגעהאַלטען אפילו מיט אַזוי פיעל, וויפיעל אַ טרונק־וואַסער איז ווערטה. זי האָט זיך אַקעגען איהרע אייגענע זעהר נישט פיין אויסגעשטעלט. אָט אַזאַ מין סאָרט „מאַדאַם“ איז געווען פּערעלע די דאַמע.

XIX.

א נייער פֿאַרשוין בעוויזט זיך — בערעל־אייזיק הייסט ער — און יאָסעלע פֿאָהרט אין א קארעטע.

דער נגיד האָט גליק צו אלסדינג; לאַ־די וואָס ער איז רייך און קאָן זיך אָנטהון „כל הפערגעניגען“ אין דער וועלט, איז ער תמיד צווישען א מחנה משרתים, וואָס זענען גרייט איהם צו בעדיענען אומזיסט, מיינענדיג, טאָמער וועט זיי עפּיס ארויס־קומען א טובה דורך דעם. די נגידים, זעהענדיג פאַר זיך אזוי פיעל משרתים, מיינען, אז עס קומט זיי, מע זאָל זיי בעדיענען איטליכער בעזונדער, מסתמא זענען זיי דאָס ווערטה, און דער־פאַר קוקען זיי אויף דעם גאַנצען עולם א ביסעל פון דער הויך, אזוי ווי עס בעדאַרף צו קוקען א פּריץ אויף זיינע קנעכט. אָט אזעלכע מיני פּריצים זענען ביי זיך געווען די סטרישטשער נגידים, די אַקציזניקעס, ווי מע האָט זיי דאָרט אָנגערופען. יעדערער פון די דריי ברידער האָט געהאַט אַרום זיך זיין מנין אידען, זיינע חסידים, דאָס הייסט, זיינע אומזיסטיגע משרתים. איטליכער משרת האָט זיך געפּלייסט זיין וואָס נעהענטער צו זיין נגיד. און אז דער נגיד האָט עמיצען בעוויזען א ביסעל מעהר התקרבות, פלעגט זיך יענער שמעלצען, איינבויגען זיך אין דרייען און קריכען אין דער ערד אריין. איינער פון די נע־טריעסטע און נעהענטעסטע אומזיסטיגע משרתים ביי משה־וואָלף, זאָל האָבען א ליכטיגען גן־עדן, איז געווען בערעל־אייזיק. ווער איז געווען דער דאָזיגער בערעל־אייזיק און וואָס איז ער געווען — איז שווערליך צו זאָגען אַקוראַט, מחמת קיין טהועכטס עפּיס האָט

ער נישט געהאַט נאַרניט; ער האָט זיך געדרעהט אַרום משה־וואָלפען, זיך געריבען דאָרט און געהאַט זיך ווי עס איז זיין אויסקומעניש. ער האָט זיך גערעכענט אפילו מיט משה־וואָלפען שטיקלעך קרובים דאָרטען, געשוועסטערקינדער; נאָר ער האָט אַרויסגעזעהען, אַז משה־וואָלף וויל דאָס נישט ליידען, האָט ער די קרובה׳שאַפט פערבויגען אין אַ זייט — אַ דאגה אַ ביסעל, איז ניט קיין קרוב, אַבי אַ נגיד... אַ טבע האָט בערעל־אייזיק געהאַט געהן פּאַוואָלי, קוקען אין אַ זייט, רעדען שטיל, בנעימות׳־דיג, געצעהלטע ווערטער, נישט דעקוטשען יענעם, ווי אַנדערע האָבען ליעב, און תמיד אויסוואַכסען נאָר דעמאָלט, ווען מע האָט איהם בעדאַרפט. דערפאַר האָט ער זיך טאַקי ביי משה־וואָלפען איינגעקויפט מעהר פון אַלע אין שטוב אריין. אַז עס פלעגט זיך מאַכען, ווען מע האָט איהם נעגעבען אַ פּסק, אויסגעזידעלט, פלעגט דאָס בערעל־אייזיק צונעמען, אַריינלעגען אין קעשענע אריין — און שאַ. „אַלע נגידים זיינען אַזוי“, — פלעגט נאָכדעם בערעל־אייזיק זאָגען. — „עס קומט די צייט, ווען זיי באַדאַרפען שרייען, מוז מען זיי לאָזען זיך אויסשרייען“...

אין דער גאַנצער צייט, ווען משה־וואָלף איז געלעגען קראַנק, איז בערעל־אייזיק נישט אַרויסגעקראָכען פונ׳ם הויף; ווי אַ געטרייער הונד, האָט ער געהיט די שטוב, אַכטונג געגעבען, נאָכ־געשמעקט און נאָכגעקוקט איטליכם ברעקעלע שטילערהייד, געהענדיג פּאַמעליך און אויסקוקענדיג איטליכם ווינקעלע. ער האָט געהאַט אַ שטיקעל אָנזאָג פון משה־וואָלפ׳ס צוויי ברידער, אַז באַם, חלילה, משה־וואָלף וועט האַלטען שלעכט, זאָל ער תיכף ומיד זיי געבען אַ ידיעה, מחמת אַלט און קראַנק איז ער דאָך, און קיין קינדער האָט ער ניט, און פערלאָזען זיך אויף איהר, אויף דער בהור׳טע, איז ניט קיין פּלאַן... בערעל־אייזיק פער־שטעהט איין עסק, קיין פינגער אין מויל בעדאַרף מען איהם נישט לעגען. ער האָט זיך זיינס, וואו ער האָט געקאָנט, אָפּגעטהאָן, אַזוי אַז בשעת משה־וואָלף האָט נאָך געהאַלטען ביי דער גסיסה,

זענען שוין ביידע ברידער געווען אין שטוב. נו, נעוועהנליך, האָט בערעל־אייזיק דערצו נישט דערלעגט גאָרנישט. פון דעסטוועגען, אז משה־וואָלף איז געשטאָרבען, איז זיך בערעל־אייזיק געבליבען ביי זיינעם: אַז דער נגיד איז ניטאָ, איז די נגידית א נגיד — וואָס פערשטעהט מען דאָ ניט? די גאַנצע צייט פון שבעה און פון שלשים האָט זיך בערעל־אייזיק שטענדיג געפונען אין הויף, נישט ארויסגעטראָטען פון דאָרטען אויף קיין מינוט, טאָמער וועט מען איהם בעדאַרפען. פערעלע די דאַמע האָט איהם אָבער בעדאַרפט אויף כפרות: יעדער סטרישטשער איד איז ביי איהר געווען טריף, נמאָס ומאוס. אויך לאה׳צי די פּאָקאָיאָווע האָט איהם פיינט געהאַט שנאת־מות. „אָט דער יונגערמאַן — פלעגט זי זאָגען — מיט זיינע שטילע רעדעלעך און מיט זיין קוקען אין א זייט זיצט מיר אין הארצען, איך קאָן איהם ניט אָנקוקען!“ בערעל־אייזיק האָט דאָס גאַנץ גוט געוואוסט, און ער האָט זיך געפלייסט, ווי ווייט מעגליך, איהר צו געפעלען, טרעפען איהר משוגעת: „ניט היינט איז מאָרגען, — האָט ער זיך געטרייסט — עס וועט קומען א צייט, — פריידע קאָזא דאָ וואָזא, — ווי זאָגט זיך דאָס“... און עס איז געקומען די צייט.

יענעם שבת פארנאכט, ווען פערעלע די דאַמע האָט אנטפלעקט איהר הארץ פאר איהר פּאָקאָיאָווע, האָט זיך לאה׳צי גראָד בעדארפט בעגעגענען מיט בערעל־אייזיקען, ווי ער געהט זיך אַזוי ארום איבער׳ן הויף שבת׳דיג, מיט דער פאטשיילע אויפ׳ן האלז, אונטערזינגענדיג שטיל א ליעדעלע, ווי דער שטייגער איז, אַז עס קומט שבת פארנאכט.

— ווען רעכענט איהר, הייסט דאָס, פאָהרען? — מאַכט בערעל־אייזיק צו לאה׳צין, פער׳גנב׳ענדיג זיך צו איהר מיט א זייטיגען קוק.

— פאָהרען? — ענטפערט לאה׳צי, אָנגעברוגז׳ט ווי תמיד. — איהר זענט שוין פארטיג מיט׳ן פאָהרען!

— וואָס זשע? נאָך ניט אינגאַנצען צונויפגעלעגט? — פרעגט ער מיט אַ זיס שמייכעלע און דאָס גאַנצע פּנים ווערד איהם אין קנייטשען.

— וואָסער צונויפגעלעגט? — מאַכט לאַה׳צי מיט כעס. — עס געהט איהם דערינען! ס׳איז דאָ נויטיגערס דערפון!... הערט נאָר אויס, בערעל־אייזיק! איהר זענט דאָך אַ גוטער באַריהמער, איך קען אייך דען ניט? איך וועל אייך עפּיס פרעגען אַ זאַך, איך וועל אייך עפּיס דערצעהלען. נאָר איהר זאָלט מיר פריהער שווערען ביי אייער ווייב און קינדער, אַז צווישען אונז וועט דאָס בלייבען.

בערעל־אייזיק׳ס פּנים, וואָס האָט ביז אהער געשמייכעלט, איז מיט אַ מאָל געוואָרען ערנסט. לאַה׳צי האָט ביסלעכווייז, שטיקלעכווייז איהם אויסדערצעהלט די גאַנצע מעשה און איהם נאָך אַ מאָל בעשוואָרען, אַז קיין פויגעל זאָל דערפון ניט וויסען. בערעל־אייזיק האָט אויסגעהערט, אַ ביסעלע אַ טראַכט געטהאָן, ווארפענדיג מיט די קאָסע אוינגעלעך זיינע אויף אַלע זייטען, און האָט אַ זאָג געטהאָן צו לאַה׳צין: „ס׳איז רעכט; היינט, נאָך הבדלה, איז ער דאָ“.

— געדענקט זשע, בערעל־אייזיק, איהר האָט מיר געשוואָרען ביי ווייב און קינדער, אַז ס׳איז אַ סוד.

— אַ סוד, אַ סוד! — האָט איהר בערעל־אייזיק אַ זאָג געטהאָן און איז פּאַוואָלינקע אוועקגעגאַנגען אויף דער אכסניה, וואו יוסילע סאָלאָוויי האָט געהאַלטען סטאַנציע מיט דער גאַנצער חברה משוררים.

דער שמועס, וואָס איז דאָרטען פאָרגעקומען צווישען בערעל־אייזיקען און גדליה באַס, איז געווען טיעף דיפּלאָמאַטיש. מע האָט זיך ביידע גוט געהיט איינס פאַר דאָס אַנדערע, געבויגען זיך אויף אַלע זייטען, ווי צוויי געלערנטע, געניטע גבורים, אַזוי לאַנג, ביז מע האָט זיך צונויפגעשמועסט, אויסגעגלייכט און ביידע אײַנ־

איינעם צוגעקלערט א רעכטען פּלאַן, ווי אַזוי דעם ענין דורכצו־פיהרען, ווי געהעריג איז.

לכתחילה האָט גדליה געזעהען, אַז יוסילע זאָל זיך בּעקענען מיט פּערעלע דער דאַמע און זאָל גאָר נישט אָנהויבּען צו וויסען צוליעב וואָס: „גלאַט, מהיכא־תיתי, — אַזוי האָט איהם גדליה געזאָגט שבת־צו־נאַכטס נאָך הבדלה, — ס'איז דאָ א נגידית, פּערעלע די דאַמע רופט מען זי, זי איז א בּעלנ'טע זיך בּעקענען מיט דיר. זי קען זיך מיט אַלע גרויסע חזנים פון דער וועלט און האַלט זעהר פון זינגען, שפּיעלט אַליין אויף פּיאַנע. וואָס קאָן עס דיך אַהרען, אַז דו וועסט זיך דורכגעהן אַהינצו?"... יוסילע האָט איהם געפאָלגט. זיי זענען בּיידע, ער און גדליה בּאַס, אַרויפגעגאַנגען צו פּערעלען אַהיים און דערזעהן פאַר זיך א גרויס, ליכטיג הויז, גאַנץ רייך געמעבּלירט, שען אויסגעפּוצט, מיט סאַמעטענע דיוואַנעס, ווייכע פאָטעלען, קרישטאָלענע און בּראָנ־זענע הענגלייכטער, הויכע מורא'דיגע שפּיעגלען, וואַזאָנעס פער־שיעדענע מיט בּילדער אַלערליי אין גאָלדענע ראַהמען. בּעטראַכ־טענדיג דאָס אַלסדינג כמעט דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבּען, האָט זיך יוסילען דער קאָפּ פערדרעהט. „ווען דו זאָלסט זיין א מענטש, — האָט איהם גדליה איינגערוימט א סוד אין אויהער, — קאָן אָט דאָס אַלסדינג זיין דיינס"... יוסילע האָט א קוק געטהאָן פערוואונדערט אויף גדליה'ן, און האָט זיך אָנגעשטויסען, אַז עס האַנדעלט זיך דאָ מכח א שידוך — און יוסילע איז אין דער ערשטער מינוט גרייט געווען פערקערעווען דעם דישעל צוריק און אַנטלויפען פון דאַנען; ער האָט געמיינט, אַז ער וועט אין דער ערד אַריין פאַר פּחד און פאַר בּושה... „אַנטלויף, יוסילע, פון דאַנען, — האָט ער זיך געטראַכט, — אַנטלויף כל זמן די פיס טראָגען דיך, אַנטלויף אַהיים, אַנטלויף וואו דער שוואַרצער פעפער וואַכסט, אבי ניכער!" נאָר עס איז שוין געווען צו שפּעט: עס איז איהם געקומען אַקעגען פּערעלע די דאַמע, א שען ווייבּעל, איינגעטונקען אין גאָלד און בּעהאָנגען מיט א סך ציערונג.

בעטראַכטענדיג די דאָזיגע „דאַמע“, איז איהם געקומען אויף די געדאַנקען אסתר, די טייערע געטרייע אסתר, מיט וועלכער ער וועט זיך זעהען, אם־ירצה־השם, גאָר אין גיכען, און פערגלייכענדיג זי מיט אסתר׳ען, האָט ער אינווענינג בּיי זיך געלאַכט: „וויס איך? איך וועל אזעלכעס טהון? איך וועל נעמען און וועל פערבּייטען אסתר׳ען אויף דער דאָזיגער? ס׳אַ משל! אַ פערגלייכעניש אַ בּיסעל!“... פערעלע די דאַמע האָט איהם געגעבּען די האַנד, אַ קליין ווייס הענטעל און אַ קאַלטס, און ער האָט דערפיהלט, אַז דאָס קאַלטע הענטעל בּריהט איהם, און פאַר זיינע אויגען איז איהם עפּיס ווי אַ טומאַן איבּערגעצויגען געוואָרען, אין די אויהערען האָט איהם געקלונגען, דער קאָפּ האָט זיך איהם ווי געשפּאָלטען, און ער האָט זיך גיך פערלאָרען.

במעט דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבּען איז יוסילען אויסגעקומען צו הערען שפּיעלען פּיאַנע. הערען פון דער ווייטען האָט ער געהערט ניט איין מאָל; נאָר זיצען בּשעת שפּיעלען אַזוי נאָהענט נעבּען אַ שען ווייבּעל און קוקען, ווי מיט די קליינע ווייסע פינגערלעך ציהט זי אַרויס פון דאָרטען אַזעלכע ווייכע קולות, אַזעלכע שענע מעלאָדיען — דאָס האָט ער זיך קיינמאָל נישט געקאָנט פאָרשטעלען. עס איז געוואָרען פאַר איהם פול די גאַנצע זאָל מיט די דאָזיגע קולות, און פּערעלע האָט בּעקומען אין זיינע אויגען נאָך מעהר חן, ווי פריהער. עס בּעקומט בּיי איהם גיך, ווי אַלע מאָל, אינגאַנצען גאָר איין אַנדער פּנים: די שטוב זעהט בּיי איהם אויס ווי אַ פּאַלאַץ, און פּערעלע — אַ פּרינצעסין; ער קומט אַריין אַהער עפּיס מיט חידושים, מיט נסים ונפלאות, און הערט די געטליכע קולות, וואָס שמירען איהם דאָס האַרץ, ווי מיט בּוימעהל, וואָס גלעטען איהם די נשמה, געבּען איהם אַריין אַ נייעם מין חיות, און עס ווילט זיך איהם מיטהעלפען, עס ווילט זיך איהם זינגען גלייך מיט די קולות אינאיינעם. יוסילע סאָלאָוויי הויבּט אָן צו זינגען, אונטערהאַלטען נאָכ׳ן טאַקט, צעגיסענדיג זיך אויף זיין האַלז, אויף זיין זעלטענעם

קונציגען האַלז, אין אַזעלכע זיסע, צאַרטע נעזאַנגען, אַז פֿערעלע די דאַמע הערט אויף צו שפּיעלען און הערט זיך איין אין זיין זינגען. נאָר יאָסילע בעט זי, אַז זי זאָל איהם שפּיעלען נאָך און נאָך. זי שפּיעלט און ער זינגט, פֿאַנטאַזיערט, צעגיסט זיך, פֿער־געהט זיך, צעשיט זיך און קנאַקט ווי אַ סאָלאָוויי...

גדליה באַס, וואָס איז געזעסען צעלעגט אין אַ ווייכען פֿאָטעל אין דער זייט, האָט שוין לאַנג נישט געהערט פון יאָסילען אַזאַ מין זינגען, ווי יענעם שבת־צו־נאַכטס ביי פֿערעלע די דאַמע. גדליה׳ס פֿערדאַרבענע נשמה, וואָס האָט געוואוסט נאָר געלד, האָט זיך אויך אין דער צייט, ווען יאָסילע האָט זיך דאָ צעזונגען, געפריידט, ממש מחיה געווען. פון דעסטוועגען האָט ער זיך בעטראַכט, אַז ס׳איז אַ סך געזינדער פֿאַר איהם אין אַלע אופנים, ער זאָל זיך בעסער אַוועקגעהן אויף דער אכסניה, און יאָסילע לאָז בלייבען דאָ דערוויילע אַליין, אָהן איהם. לאה׳צי די פּאָקאָיאָווע האָט איהם אפילו מיט גרויס גדלות צוגעטראָגען אויף אַ זילבערנער טאַץ אַ פיינע גלאָז טיי, נאָר גדליה האָט זיך פון דער טיי אָפּ־געזאָגט, האָט אַ מורקע געטהאָן, אַז ער בעדאַרף ערגיץ געהן, און האָט זיך פֿאַוואָלינקע פון דאָרטען אַרויסגערוקט.

ערשט אַרום האַלבע נאַכט, שוין קלויבענדיג זיך געהן אַהיים, האָט זיך יאָסילע אַרומגעקוקט, אַז גדליה איז ניטאָ. פֿערעלע, יאָסילע און לאה׳צי האָבען זיך אַלע דריי צעלאַכט, און ס׳איז געבליבען, מע זאָל אויפוועקען דעם קוטשער, איינשפּאַנען די קאַרעטע און אָפּפיהרען איהם אַהיים. מע האָט אָבער דעם קוטשער פֿערשפּאָרט שוין וועקען; ער איז געשטאַנען גרייט מיט דער קאַרעטע ביי דער טיר; אויף דער שוועל איז געזעסען און האָט געדרימעלט בערעל־אייזיק. לאה׳צי האָט אַ קוק געטהאָן אויף זיין פֿערשלאָפֿען־וואַכענדיג פּנים און האָט צו איהם פֿריינדליך אַ זאָג געטהאָן: „דאָס האָט איהר, רב בערעל־אייזיק, צוגעגרייט די קאַרעטע? ע, איהר זענט דאָך עפּיס גאָר...!“

— נו, ווי מיינסט דו, לאה׳צי, ער איז מיינער? — האָט פערעלע די דאמע א פרעג געטהאָן ביי איהר פּאָקאָיאָווע, שטעהענדיג שוין כמעט א נאקעטע און א וואָרף טהוענדיג זיך אין בעט אריין.

— נאָך א מין אייערער! — האָט איהר לאה׳צי דערויף גע־ענטפערט, איבערדעקענדיג די „מאדאם“ מיט א ווייכער אטלעסע־נער קאָלדרע. — נאָך א מין אייערער! איהר האָט דען נישט ארויסגעזעהען נאָך זיינע גלאנצענדיגע אויגען, אז ער איז שוין אָפּגעקאָכט?

— לאה׳צי, הארץ מיינס, נשמה מיינע! — האָט איהר פערעלע געענטפערט, ארומחאפּענדיג די פּאָקאָיאָווע און צוקוועטשענדיג זי צום הארצען שטארק־שטארק!

און יוסילע סאָלאָוויי, פאָהרענדיג פון פערעלען צו זיך אויף דער אכסניה און זיצענדיג צעלעגט אין דער ווייכער קארעטע, פיהלט עפּיס א ניי מין לעבען אין זיך, און פערעלע׳ס געשטאלט שוועבט איהם פאר די אויגען: ער פערגעסט זיך, וואו ער איז אין דער וועלט; ער קלערט נאָר וועגען איין זאך: מאָרגען ווידער קומען, ווידער זעהען פערעלען און ווידער הערען זי שפּיעלען... אויך איין אנדער מחשבה פליהט איהם דורך אין קאָפּ: עס שטעלט זיך איהם פאָר די „ר י ״ ש א ל פ י ם“, וואָס גדליה האָט איהם פארבייגעהענדיג א זאָג געטהאָן... עס פּיקט זיך איהם אין קאָפּ עפּיס א פּלאן. עס שטעלט זיך איהם פאָר, אז ער פאָהרט דאָס אריין קיין מאזעפּעווקע מיט א קארעטע און מיט פיער ברענענדיגע פערדלעך. די שטאָדט שטעהט, קוקט און חידוש׳ט זיך. דער טאטע לויפט־ארויס אקעגען: „ברוך הבא, יוסילע!“ ער חאפּט ארויס א פּאק אסיגנאציעס און מאכט צום טאטען: „נא דיר, טאטע, צעהן טויזענד... צוואנציג טויזענד... וואָרף אוועק דאָס חזנות, שוין צייט, כלעבען!“...

און אסתר? אין דער מינוט פערגעסט גאר יוסילע, אז ס'איז דא איין אסתר אויף דער וועלט, וואס קוקט־ארוים אויף איהם אזוי לאנג! און ווען אסתר קומט איהם שוין יא ארויף אויפ'ן זינען, וויל זיך גאר יוסילע נישט קיין פרעג טהון: „וואס איז דא קשה?"...

XX.

ער פאלט אריין אין דער נעץ אריין און קוקט זיך ארום שוין א ביסעל צו שפעטליך.

א סך שווערער איז פאר יוסילען געווען אריינצוקומען דאס ערשטע מאל צו פערעלען אין שטוב אריין, ווי איידער צו שרייבען תנאים און געהן מיט איהר צו דער חופה... גדליה באס האט שוין אליין גענומען אויף זיך אלסדינגג, אפגעשמועסט מיט די רבנים, חזנים, שמשים. ער איז אליין געלאפען אומעטום, אליין בעקומען וואס מע בעדארף און אלסדינגג פארטיג געמאכט צו דער חתונה. א ביסעל האט איהם צוגעהאלפען, געוועהנליך, בערעל־אייזיק זיין שותף. א גוט שטיקעל ארבייט האט אויף זיך געהאט גדליה; ער האט בעדארפט אויסשטעהן א מלחמה מיט פערעלע'ס צוויי שוואגערס די אקציזניקעס. זיי האבען זיך געשטעלט אקעגען שטאהל־און־אייזען און האבען געזאגט: איין מאל פאר אלע מאל, בלוט זאל זיך גיסען אין די גאסען, זיי וועלען ניט דערלאזען ביי זיך אין סטרישטש אזעלכע בזיונות. „לאז זי פאהרען געזונטערהייד קיין בארדיטשעוו — האבען זיי געזאגט — און דארט אויפהענגען זיך אויף וועמען איהר איז ליעב. מיר וועלען נאך ניט דערלאזען אזא בזיון פאר אונזער געשטארבענעם ברודער, וואס דער ארט

זיינער איז נאָך נישט אָפּגעקיהלט געוואָרען. וואָס הייסט דאָס? וואָס איז דאָס פאַר אַ הפקרות געוואָרען?!"

גדליה פון זיין זייט האָט אָבער אויך נישט געשוויגען. ער האָט געהאַט אַ כח, מיט האַלבע ווערטער, ווי זיין שטייגער איז, איבעררעדען אַ האַלבע וועלט מיט מענשען. ער האָט זיי בשוויזען, אַז, ערשטענס, איז דאָס פאַר זייער ברודער, עליו־השלום, נאָר אַ כבוד, נישט קיין בזיון חלילה, מחמת ווער ווייסט, צו וועמען די אַלמנה קאָן אריינפאַלען מיט אַזאַ גוטס היינטיגע יאָהרען? יוסילע איז פאָרט אַ טאַטענ'ס אַ קינד; ער קומט־אַרויס פון רבנים און האָט היינט אויך צוויי רבנים מיט דריי דיינים אין דער משפחה. והשנית, מיינט ער דאָ חלילה נישט דאָס געלד איהרס, מחמת ער איז אַליין אויך געגוג רייך, אָהן עין־הרע, ער האַלט געלד אויף פּריצענט. אַ קליינינקייט, אַזאַ גאָלדשפּינער? און אַ קערבעל איז ביי איהם טייער, ווי דאָס שווארצאַפּעל פון'ם אויג!... גדליה, נישקשה, האָט געוואוסט מיט וואָס מע קאָן נעמען אַ סטרישטשער גביר. דערצו איז ער געוואָהר געוואָרען, אַז די אקציזניקעס האָבען אַ טענה צו דער אַלמנה עפּיס מכח אַ בשותפות'דיגען קאָנטראַקט אויף אַ פּריץ, — האָט זיך גדליה אריינגעלעגט און גע'פּועל'ט ביי איהר, זי זאָל זיי דעם קאָנטראַקט אוועקגעבען, חאַפּט זיי דער וואַטענמאַכער! — פּערעלע האָט זיך אפילו גוט געקנייטשט דערביי, נאָר זי איז געווען אַזוי פּערקאָכט אינ'ם שידוך, אַז זי האָט מיט אַ שווער האַרץ דעם קאָנטראַקט אוועקגעגעבען, און אויפ'ן דריטען טאָג נאָך די תנאים האָט מען געשטעלט אַ חופּה, און דער עולם איז זיך צעפאָהרען איטליכער אין זיין רוה אריין. גדליה האָט זיך צערעכענט מיט זיין חברה משוררים און איז אוועקגעפאָהרען אַהיים מיט אַ היבשער „אַפּותיקי", וואָס וועט איהם קלעקען אי אויף חתונה מאַכען די טאָכטער, אי איבערלאָזען זיך אויך עטליכע קערבלעך. איהם איז דאָס אָפּגעראָטען אין אַלע אופנים ארום און ארום. די לעצטע צייט האָט גדליה באַס געהאַט יסורים פון דעם, וואָס יוסילע'ס

שטימע הויבט־אָן צו פאַלשעווען אַ ביסעל, און אָט־אָט וועט ער זי אָנוועהרען איינגאַנצען, ווייל ס'איז געקומען די צייט, וואָס „דאָס קול בייט זיך", און ביז ער וועט בעקומען די רעכטע שטימע, קאָן אַוועקגעהן אַ יאָהר און צוויי. „אַצינד — האָט זיך גדליה נע־קלערט — מעג ער שוין בעקומען אַ קול פון אַ בת־היענה און זינגען ווי אַ שלייען, וועל איך מיך אויך נישט זעצען וויינען"... נאָר געזעגענט האָט ער זיך מיט יאָסילען ווי מיט איין איינגען קינד, צוגעוואונשען איהם, ער זאָל זיך „מיט איהר" עלטערען אין עושר און אין כבוד, און שוין מעהר נישט בעראַרפען אָנקומען צום עמוד ווייל ער וועט לעבען.

און פּערעלע די דאַמע האָט זיך אויפגעהאַנגען יאָסילען אויפ'ן האַלז, נישט אָפּצוטרעטען פון איהם אויף קיין מינוט. לאה'צי די פּאָקאָיאָווע האָט זינגענדיג איינגעלעגט די קלומקעס אין וועג אריין. דאָס האַרץ האָט איהר געצאַפּעלט פאַר שמחה, דער־מאַנענדיג זיך, אַז אין עטליכע טעג אַרום וועט זי זיך קאָנען זעהען מיט לוי־מאָטלען. בערעל־אייזיק האָט איהר צוגעהאָלפען פּאַקעווען, געלאָפען, געטהאָן, געהאָרעוועט, גלייך ווי ער געהער זיך עפּיס היינט אָן מיט פּערעלען. „אויף די נגידים — אַזוי האָט זיך בערעל־אייזיק געקלערט — ווערד קיין זאַך ניט פאַרפאַלען; איך זאָג מיר מיינס: פריידע קאָזאַ דאָ וואָזאַ — צולעגען לעגט מען צו זיי נישט צו"... בערעל־אייזיק האָט אָבער, אוי־וועה, אַ גראָבען טעות געהאַט. צום געזעגענען זיך האָט איהם פּערעלע די דאַמע „אפילו אויף דער האַנט ניט אָנגעשפּיגען!"... ווי אַ קעצעלע, ווי אַ נעבאַכעל, איז זיך בערעל־אייזיק געשטאַנען, דעם קאָפּ אויף אַ זייט, אַ ביסעלע צוגעשמייכעלט און אַלץ געהאָלפען, אַלץ בעדיענט איטליכען בעזונדער און צוגעווינשעוועט שטיל מיט אַ רחמנות־פּנים: „פאָהרט געזונטערהייד! פאָהרט געזונט!" און אין האַרצען האָט איהם געבּרענט אַ פייער: „אַזאַ כלב'טע, אַזאַ געשליירטע האַנדזי — האַלז און נאַקען זאָל זי זיך ברעכען אויפ'ן גלייכען וועג, רבונו־של־עולם!"... „פאָהרט געזונטערהייד!

פאָהרט געזונט!" — האָט בערעל־אייזיק געזאָגט צום לעצטען מאָל, אונטערהויבענדיג דאָס היטעל און איינבויגענדיג זיך אין דרייען, און די מחשבות האָבען איהם אוועקגעטראָגען צום פעקעל אסיג־נאציעס, וואָס גדליה האָט איהם געגעבען חלק פונ'ם שדכנות־געלד און וועלכעס האָט איהם געווארעמט דעם בוזעם און געגלעט, ווי עפּיס א טייערע־טייערע זאך... און אזוי זענען אונזערע דריי פּארשוינען, פּערעלע, יוסילע און לאה'צי די פּאָקאָיאָווע, געזעסען אין א גרויסען, ווייבען טאראנטאס, מיט פיער פערד געשפּאנט, און מען איז געפאָהרען פון סטרישטש קיין באַרדיטשעוו מיט פרייליכע הערצער. לאה'צי האָט דעם גאנצען וועג כלומרשט געדרימעלט, זי זאָל ניט זעהען, ווי די „מאדאם" הענגט ביי יוסילען אויפ'ן האלז און מע לאכט און מע קושט זיך און מע האַליובעט זיך, ווי די טייבעלעך... „קוים דערלעבט! — האָט זיך לאה'צי געקלערט אין הארצען. — קיין בינטעל גראָז אויפ'ן קבר נאָך נישט אויסגעוואַכסען, די נשמה נאָך נישט אויסגעלייטערט אויף יענער וועלט, און זי הענגט זיך שוין! און אָפּגעזוכט — טאטעניו! ניט געקאָנט צוווארטען א ביסעל, ניט אויפהענגען זיך אויף א חזן גאָר, חי־חי־חי! מיין לוי־מאָטעל זאָל דאָ זיין, וואָלט ער עס געקאָנט לאכען א ביסעל! די נגידים ווייסען שוין דען וואָס אויסצוטראכטען פאר גרויס ראָסקאָש?... מאָהל דיר, מיין מאדאם איז אויך א גוטע שטוקע, נישקשה, מיט די גוטע רעדעלעך: נשמה'ניו, הארצעניו, ליובעניו — ביז דער קעשענע. איך לעג־צונויף דאָס גרעטע איהרס, ליעבער גאָט, חאָטש האַלב אויף מיר געזאָגט געוואָרען; האָב חאָטש א ברעקעל סאָוועסט, נעם־ארויס א פּאָר זאָקען, פון יוצא וועגען, צי א העמדה, צי א קליידעל איין אלטס, צי וועלכע גוטע יאָהר, און זאָג: נאָ, לאה'צי, האָב פון מיר א געדעכעניש... ווער, וואָס? איין אנדערע אויף מיין אָרט וואָלט מסתמא געוואָרט אויף כבוד, יאָ־נו? זי וואָלט איהר צעטראָסקעט די ביינער, קיין פּאָדעם נישט איבערגעלאָזט. וואָס דען? אזוי ווי איך בין א דורנא איז גוט? פון מיינעט־

ווענען לאָז זי זיך אָנצינדען מיט איהר גאַנץ פערמעגען, מיט אַלע איהרע שמאַטעס, און איך — לאָז מיר גאָט העלפען קומען אַהיים בשלום און קלערען מכח אַ חופּה שטעלען“...

אַזעלכע רעיונות שוועבען־אַרום ביי לאה׳צין אין קאָפּ, בשעת פּערעלע און יוסילע קושען זיך, האַלזען זיך, האָליובען זיך, און די פערד טראָגען דעם טאַראַנטאַס מיט די דריי פּאַרשוינען, דורכ־לאָזענדיג פאַרביי פעלדער און וועלדער, דערפער און שטעדטלעך. קיינער פון זיי בעמערקט נישט, וואוהין די צייט געהט אַוועק. איטליכער איז זיך פערנומען מיט זיינע מחשבות, יעדער האָט זיך זיינע השגות, זיין פערגעניגען. פּערעלע איז נאָך קיינמאָל אין איהר לעבען נישט געווען אַזוי גליקליך, ווי אַצינד, פאָהרענדיג מיט איהר שענעם „העלד“, איהר „ענגעל“. ער איז איהרער, א י ה ר ע ר! פון דעם איינציגען געדאַנק, אַז אַזאַ „העלד“, וואָס גאָר אין אַ ראָמאַן טרעפט זיך אַזעלכען צו בעגעגענען, אַז אַזאַ „ענגעל“ איז א י ה ר ע ר, — ווערד איהר דער קאָפּ פערדרעהט, זי ווערד ווי פער׳שיכור׳ט און זיס פערשלאָפען...

און יוסילע סאַלאָוויי?

* * *

יוסילע סאַלאָוויי, אַז ער האָט זיך נאָכדעם אַרומגעקוקט, וואו ער איז אין דער וועלט, וואָלט ער געמעגט שוועהרען, אַז ער געדענקט לחלוטין נים, וואָס מיט איהם האָט זיך געטהאָן אין יענער צייט. ווען, וואו, ווי אַזוי האָט ער חתונה געהאַט פאַר פּערעלע דער דאַמע, — געדענקט ער נישט. ער געדענקט נאָר, ווי אַ נעדיכטער טומאַן האָט איהם אַרומגענומען אַרום און אַרום, ווי עס האָבען איהם געשעמערירט פאַר די אויגען גאָלד און דימענטען און בריליאַנטען, ווי אַזוי עס האָבען זיך אַוועקגעצויגען פאַר איהם עטליכע ליכטיגע, פריילכע, יום־טוב׳דיגע טעג, ווי אַזוי מענשען האָבען איהם בעדיענט, גלייך ווי ער וואָלט זיין

א פרינץ, א בן־מלך, און זי, די בת־מלכה, פּערעלע, ביי דער זייט, זי טרעט נישט אָפּ פון איהם אויף קיין מינוט, הענגט איבער איהם, האַלזט איהם, קושט איהם, האַליובעט איהם: „יוסילע, יוסילע מיין זיס לעבען, נשמה מיינע, מיין העלד, מיין ענגעל!“ און נאָך אַזעלכע זיסע ווערטער... און עס דרעהט זיך איהם דער קאָפּ. ער פיהלט, ווי ער איז אין א טשאַד, ווי פערטומעלט, פּריטשמעליעט. און ער געפינט זיך אין א מין גן־עדן התחתון, דאָרטען וואו בשמים מיט אַלערליי געווירצען שמעקען, וואו עס רינט וויין און בוימעהל און מאַנדלען וואַכסען, וואו פויגעלעך זינגען און מענשען געהען אַרום פראַנק און פריי. און עס זיינגט זיך איהם אַזוי געשמאַק און אַזוי זיס, גאָר אָהן איין אויפהער. פּערעלע שפּיעלט פּיאַנאָ און ער זינגט, און די גאַנצע וועלט איז איהם פול מיט קולות, מיט געזאַנגען. ער וואָלט אייביג־אייביג אַזוי אַרומגעהן פראַנק און פריי אינ׳ם דאָזיגען גן־עדן און וואָלט נאָר געזונגען און געזונגען... אויך דאָס פאָהרען זיינס פון סטריטשט קיין באַרדיטשעוו, אינ׳ם וויינבען טאַראַנטאַס, אויף דער וואַרעמער, שמעקענדיגער לופט, מיט פּערעלען ביי דער זייט, האָט אויסגעוויזען יוסילען ווי א זיסער חלום. ער האָט זיך גאָר נישט געוואָלט אָפּגעבען קיין דין־וחשבון, וואוהין ער פאָהרט און צו וואָס ער פאָהרט; ער האָט נאָר געוואָלט, אַז דער חלום זאָל געדויערען לאַנג־לאַנג, אָהן איין אויפהער, אָהן א סוף. א חלום אָבער דאָ אויף דער וועלט, וואו דאָס לעבען איז נאָר א מינוט, א רגע, קאָן אייביג ניט געדויערען; א חלום מוז האָבען אַמאָל אַ סוף; עס קומט די צייט, מוז מען זיך אויפחאַפּען, עס העלפט ניט קיין וועלען דערצו... און אַז ער האָט זיך אויפגעחאַפּט, האָט ער זיך גענומען אַרומקוקען, וואו ער איז אין דער וועלט, ווי אַ שיכור, אַז ער חאַפּט זיך אויף דעם אַנדערען מאָג אַיין אויס־געניכטערטער, און האָט אָנגעהויבן זיך אַרומצוקוקען אויף אַלע זייטען. „רבונו של עולם! — טראַכט ער זיך. — וואו בין איך דאָס?“

ער דערזעהט פאַר זיך אַ גרויסע שטאָדט, נאָר אַ פינסטערע, אַ וויסטע, אַ בלאָטיגע. אידען און ווייבער שיטען זיך אויף־און־אָפּ. ער הערט אַ געשריי פון בעלי־עגלות, אַ גערעדערייי פון קרעמערינס, אַ געשעלטערייי פון סערעבעס. די בלאָטע מיט איהרע ריחות לאָזט זיך הערען אַזוי שטאַרק, אַז מע מוז פער־שטעלען די נאָז. וואו איז ער דאָס? — אין באַרדיטשעוו. דער טאַראַנטאַס שטעלט זיך אָפּ ביי אַ גרויסען בלאָטיגען פיער־גאָרענדיגען מויער, און דורך אַ פינסטערען קאָרידאָר מיט בלאָטיגע טרעפּ קומט מען אריין אין אַ שטוב אריין. יוסילע דערזעהט פאַר זיך אַ לאַנגען טרוקענעם אידען מיט אַ קאַפּעליש און אַ נידעריגע גראָבע אידינע מיט אַ „מושקע“ און מיט אַ שטערנטיכעל; דער לאַנגער איד גיט איהם אָפּ שלום, צעקושט זיך מיט איהם, און די גראָבע אידינע זאָגט איהם „דו“, גיט איהם אָפּ „מזל־טוב“, און מע קוקט אויף איהם אַ ביסעל פון דער זייט... דאָס זענען זיינע שוועהר־און־שוויעגער, וועמען פּערעלע האָט שוין דורך אַ בריוועל מודיע געווען, אַז זי פאָהרט אהיים מיט אַ פיינער ירושה און מיט נאָך אַ מעהר פיינעם מאַן... אַ שמחה, אַ פרייד: די טאָכטער איז געקומען, דאַנקען גאָט, דאַנקען גאָט! חוץ איהר שאָדען אויף אַלע אידישע טעכטער געזאָגט געוואָרען!... עס קומען זיך צונויף צו פּערעלע׳ס עלטערען אַלע זייערע פריינד; מע גיט זיך אָפּ מזל־טוב און מע קוקט אויף יוסילען, קיין אויג נישט אראָפּצולאָזען פון איהם. ער קוקט זיך ארום אויף אַלע זייטען, ווי אַ קליין קינד בשעת מע ברענגט דאָס דעם ערשטען מאָל אין חדר אריין. עס ציטערט אויף איהם דאָס הייטעל, עס זעהט איהם אויס אַלסדינג עפּיס זעהר ניי און זעהר פריקרע. ער טהוט אַ קוק אויף זיין בת־מלכה, אויף פּערעלען — נאָר ניט די פּערעלע, וואָס אין סטרישטש; נאָר איין אַנדער ווייבעל! דאָרט האָט זי אויסגעוויזען ביי איהם מיט אַזוי פיעל חן, איהרע אויגען האָבען דאָרטען געהאַט נאָר איין אַנדער מין גלאַנץ, און גערערט האָט זי מיט איהם דאָרט נאָר מיט איין אַנדער מין שפּראַך; און

דאָ איז די פריהעריגע פערעלע ווי פערשוואונדען געוואָרען, און גאָר איין אנדערע האָט זיך בעוויזען פאַר זיינע אויגען. הייגט דאָס לעבען אין באַרדיטשעוו! ער איז גאָר נישט געוועהנט צו אַזאַ מין לעבען, צו אַזעלכע שמועסען מיט אַזעלכע ענינים, — אַלץ, אַלץ איז איהם געווען פרעמד, און ער אליין ביי זיך האָט עפּיס אויך אויסגעוויזען ווי אַ ווילד־פרעמדער. וואָס טהוט ער דאָ און וועלכע גוטע יאָהר האָבען איהם אהער אראָפּגעבראַכט? וואָס פאַר אַ מחותן איז ער מיט מאיר זייטשיק און וואָס געהער זיך אָן מיט איהם זיין מסחר? וואָס פאַר אַ שייכות האָבען צו איהם פערעלע'ס הלואות מיט די וועכסלען מיט'ן פּראָצענט און מיט אַלע זייערע נעשעפּטען דאָרטען (פערעלע, קומענדיג אהיים, האָט זיך באַלד גענומען פערטהון איהר קאַפּיטאַל אין „רעכטע הענד"...), אַז איהם ווילט זיך גאָר אַ היים, אויף דער פרייער וועלט? אַך, רבונו־של־עולם! צי דען אַזוי האָט ער געקלערט בשעת חתונה האָבען פאַר פערעלען, אַז ער וועט בעדאַרפען נאָכ־דעם ליגען ערגיץ אין אַ לאָך, צווישען ווילד־פרעמדע, נישט אָנצוקוקען די ליכטיגע שיין, נישט צו וויסען פון אַ וועלט צו זאָגען? ווער רעדט גאָר פון זינגען, צי פון שפּיעלען? אויפ־געשטאַנען אין דער פריה — געטרונקען קאַווע. אַ קוק געטהאָן אין דרויסען דורכ'ן פענסטער — חושך, וויסט, אַ בלאָטע — זאָל גאָט שומר ומציל זיין. נאָכדעם אויסגעהערט אַ לאַנגען שמועס פון מסחר — ווייטער מסחר, ווייטער פּראָצענט, ווייטער געלד. אָפּגעגעסען מיטאָג — פערעלע נעהמט אַוועק מיט דער מאַמע איבער די קליימען אָפּנאַרען די קרעמער, האַנדלען מציאות. יוסילע קוקט זיך צו און ווערד נבהל ונשתומם, צוהערענדיג, ווי פערעלע שמועסט זיך אויס מיט די ווייבער אויף זייער לשון, שוועהרט זיך און זידעלט זיך, ווי אַ געניטע סעדעכע. טאָג ווי נאַכט קולות, שבועות, קללות: פערעלע קריעגט זיך מיט די שוועסטער, קוילעט זיך מיט זיי, נעמט־צו און טראָגט־אָפּ ספּלעטנים. טאַטע זאָן מאַמע געבען איהר תמיד גערעכט — פאַרט די נגידית אין

דער משפחה! וואס ווייטער ווערד יוסילע אלץ מעהר אויס־
געניכטערט און דערקענט זיין ווייבעל, וואס זי איז. קוקענדיג
אויף איהר, ווי זי ציטערט איבער א גראשען, בעמערקענדיג אלע
איהרע מיאוס׳ע תנועות, קלערט ער ביי זיך: „שוין זשע איז
דאס יענע פערעלע, וואס האט זיך מיר פארגעשטעלט דארט פאר
אזא וואוילע און א גוטע, אזא איידעלע, אזא טייערע — צום
סוף!“... ער פרובט זיך נאך א מאל א רעד טהון מיט איהר מכח
זיינע פריהעריגע פלאנען: פאהרען קיין אויסלאנד... שטודיערען...
זינגען... שפיעלען... ווער, וואס? „א חזן ווילסט דו זיין? —
זאגט זי צו איהם און הענגט זיך אויף ביי איהם אויפ׳ן האלז. —
וואס טויג עס דיר, נארעלע? האר אויס א ביסעל, איך וועל
„פארטהון“ מיין געלד אין „רעכטע הענט“, וועלען מיר זיךביידע
דורכפאהרען בעסער אין די „בעדער“ אויף טרויבען, „אויף דער
קור“, פארשטעהסט דו מיך, אהין פאהרען אלע גבירים, נארעלע, —
און דו זאגסט גאר חזנות, שטודיערען! פע, נשמה מיינע, פאר־
געס, מיין זיס לעבען, פארגעס און געב, לאמיך דיך בעסער א קוש
טהון אין דיינע בריליאנטענע אויגען מיט דיינע שענע בלאנדע
האר, מיין ענגעל, טייערער העלד מיינער!“...

וואס ווייטער זעהט יוסילע אלץ מעהר ארויס, וואס ער האט
דא געטהאן, ווי אזוי ער האט זיך גענומען אליין און האט זיך
געבונדען, געפענטעט אויף תמיד, אויף איביג. ער פרובט זיך א
ווארף טהון אהער — אהין, ווי דאס פויגעלע, וואס זיצט פער־
שפארט אין שטייגעל, און זעהט, אז די שפיעל איז פאר׳ן טייוועל...
יענע אלע זיסע חלומות, וואס ער האט געזעהען פריהער, ווערען
ביסלעכווייז, ווי א טומאן, פערשוואונדען, יענע גילדענע רייכע
מחשבות ווערען, ווי רויך, צעטריבען, און אויף זייער ארט קומען־
אן אנדערע מחשבות, אנדערע געדאנקען. ניטא יענע זיסע קולות
וואס פריהער; ניטא יענע שענע בילדער, וואס ער האט זיך
פארגעשטעלט פריהער! די קארעטע, דאס אריינפאהרען קיין
מאזעפעווקע, דאס פערוואונדערען זיך פון זיינע בעקאנטע און

גוטע פריינד, דאָס גליקליך מאַכען דעם טאַטען — אוועק, אוועק! אַנדערע בילדער זעהט ער, איין אַנדער לעבען לעבט ער. און אויפ'ן אָרט פונ'ם פריהעריגען שמעקענדיגען גן־עדן שטעהט פאַר איהם די באַרדיטשעווער מורא'דיגע בלאָטע. אויפ'ן אָרט פון פאַלאַצען — אַ בלאָטיגע שטוב מיט בלאָטיגע מענשען. אויפ'ן אָרט פון זינגען הערט ער טאָג ווי נאַכט: „וועכסעל, פּראָצענט, פּרנסה, געלט, הוצאה"... אויפ'ן אָרט פון אַ שען, וויס ווייבעל — אַ גראָבע אידינע, וואָס הענגט איהם שטענדיג אויפ'ן האַלז, האַלזט איהם און קושט איהם און לאָזט איהם נים אָפּ פון זיך. און אַלץ איז אַזוי וואָכעדיג! אַזוי געמיין! עס ווערד איהם נמאס, נמאס ומאוס די וועלט און דאָס לעבען. און הינטער די פּלייצעס הערט ער רעדען וועגען זיך: „אָט דאָס איז ער, דער יוסילע, וואָס האָט גענומען די רייכע אַלמנה"... און עס טהוט איהם אַ שטאָך אין האַרצען. און אַזוי, קוקענדיג אויף פערעלען, דערמאַנט זיך יוסילע אין אסתר'ען, און ער הויבט זיך אָן צו בערעכענען און גוט בע־קלערען, אַז ער האָט דאָ אָפּגעטהאָן זעהר אַ מיאוס'ע מעשה, זיך אַליין אָפּגעשפּיעלט אַ חתונה און אויסגעהאַנדעלט זיך אַזוי נים לייטיש, אי פאַר אסתר'ען, אי פאַר זיין טאַטען, אי פאַר זיך אַליין. ער געהט אַרום פערזאָרגט, בעטריעבט, פינסטער, ווי די ערד.

— יוסילע, נשמה מיינע, האַרץ מיינס, מיין טייער סאָלאָוויי־טשיקעל! — זאָגט צו איהם פערעלע זיין ווייב, ווען זי בלייבט מיט איהם אַליין, שפּיעלענדיג זיך מיט זיינע שענע, לאַנגע האָר. — וואָס איז דיר? וואָס ביזט דו אַזוי צעטראָגען? געהסט אַרום פאַרטראַכט און פאַרזאָרגט? זאָג מיר, וואָס פעהלט דיר? שוין־זשע האָב איך ביי דיר נים פאַרדיענט, דו זאָלסט מיר זאָגען דעם אמת, וואָס דיר איז? איך בין דיר שווער, איבעריג, נמאס? נמאס?...

„נמאס? — קלערט זיך יוסילע. — נמאס ומאוס!" נאָר ער האַלט זיך איין, ער שטאַרקט זיך און זאָגט איהר אַ גראָבען ליגען:

— נמאס זאגסט דו? חס ושלום! וואס הייסט נמאס? — און זיינע מחשבות, זיין קאפ און זיין הארץ און אלע זיינע געפיהלען זענען ווייט פון דאנען; זיי זענען איהם דארטען — אין מאזעפעווקע.

XXI.

מאזעפעווקע רעדט — און אסתר נעבאך האט צרות.

קלוגע מענשען האבען זיך שוין וויפיעל מאל געבראכען דעם מוח צו טרעפען, ווי אזוי ווערד דאס מאזעפעווקע געוואהר פון אלע נייעסען, וואס אויף דער וועלט טהוט זיך? חאטש פון גאזעטען — דאס ווייסען אלע — האלט מען דארט ווייניג־וואס, נאר לאז ווערען א שמועס דארט ערגיץ, אין די הויכע פענסטער, וועגען מלחמה, — אזוי ווייסט מען דאס באלד אין מאזעפעווקע. א נייער זאקאן, נאך איידער ער ווערד געבוירען, קומט ער אראפ אהין, און אידען לערנען דעם פשט, קנייטשען איהם אהער און אהין, איטליכער מיט זיין גאנג. זיי האבען א זעלטענעם חוש הריח, די מאזעפעווקער, און א סך זאכען קומט ביי זיי אויס על־פי דרך הטבע, אז עס בעדארף אזוי צו זיין, ווארום דער שכל איז מחייב.

מע ווייסט ניט, פון וואנען עס האט זיך גענומען דער קלאנג, אז יוסילע סאלאוויי האט ערגיץ חתונה געהאט, גענומען מאה־אלף נדן און איז געווארען אויס חזן. דער האט געזאגט, אז א גרויסער גביר האט איהם געהארכט דאוונען, האט ער איהם פעררופען צו זיך און האט איהם געגעבען די טאכטער פאר א ווייב. און דער

האָט געזאָגט, אַז יוסילע האָט חתונה געהאַט פאַר אַ רייכע אַלמנה פון פופציג יאָהר. אַנדערע האָבען גערדרונגען פערקעהרט, אַז ניט קיין אַלמנה, אַ גרושה האָט ער גענומען, און דערביי דערצעהלט זעהר אַ שענע מעשה, ווי אַזוי יוסילע איז געוועזן איינגעלאַדען צו אַ גביר אויף אַ מלוה־מלכה; האָט דער גביר געהאַט דאָס אַנדערע ווייב פון היינטיגער וועלט, אַ גאַנצע מלומדת, אַ „צעראַמטע“; בקיצור, אַז זי האָט איהם דערהערט זינגען, האָט זי זיך אין איהם פערקאָכט און האָט געוואָלט מיט איהם אַנטלויפען אין עק וועלט; האָט זיך מיישב געוועזן דער גביר און זאָגט צום ווייב: „וואָס טויג דיר נאָך אַנטלויפען און מיר אָנטהון בזיונות? נאַ דיר גט און נעמט דיר איהם“... וואָס טהוט זי? זי איז דאָך אָבער אויך נישט קיין נאַר, מאַכט זי צו איהם אַזוי: „וועסט דו מיר געבען די מאָה־אלף, איז רעכט, אַלאַ נישט — וועסט דו מיך האָבען צו געדענקען!“ הכלל, אַהער, אַהין, עס האָבען זיך אַריינגעלעגט מענשען און מען איז מושוה געוואָרען פאַר אַכציג טויזענד. בקיצור, ווי אַזוי די מעשה איז שוין דאָרט, אונזער יוסילע איז אַ לייט. נאָר פאַר וואָס ער שיקט נישט דעם טאַטען קיין געלד — איז איין עולה!...

אַז דער קלאַנג איז אַרויס אויף דער שטאָדט, האָבען אַלע געזאָגט, אַז על־פי דרך הטבע בעדאַרף עס אַזוי זיין, וואָרום דער שכל איז מחייב, אַז יוסילע האָט בעדאַרפט גרייכען אַ גרויסען שידוך; דאָס האָט איטליכער אַרויסגעזעהען נאָך פריהער. און ווי האָט דאָס דען געקאָנט אַנדערש זיין?

— עס קומט אייך מזל־טוב? — האָט מען זיך געוועגדט צו שמואליק דעם חזן אין שוהל. — מע זאָגט, אַז אייער יוסילע האָט חתונה געהאַט? וואָס, איהר ווייסט גאָר נישט? געשיקט זיך עס? אוראי, אוראי דערצעהלט מען, אַז ער איז גאָר גליקליך, מאָה־אלף, זאָגט מען, ריש־אלפים! ווי קומט עס? אַ סברה, אַז ער שרייבט אייך גאָר קיין בריוועל נישט, רב שמואליק? היינטיגע

קינדער! געה, ווער פארשווארצט צוליעב א קינד, זיי זיך מפקיר! מע דאנקט נאכדעם אפ מיט שטיינער. א שענע וועלט היינט געווארען, ניטא וואס צו רעדען, א ליטיש וועלטעל!

שמואליק, אז ער האט דאס דערהערט, איז ער ביי זיך שטארק אראפגעפאלען. „סטייטש, יוסילע זאל מיר אזעלכעם אפטהון, איין איינענעם טאטען?!" עס איז איהם אהן דעם געווען א חרפה, א בושה, פאר לייטען, וואס ער האט כמעט א יאהר נישט געהאט קיין איינגעטונקטע פען פון יוסילען, נישט וויסענדיג, וואס איבערצוטראכטען, און דא — נא דיר גאר אזא נייעס! „א מעשה, א מעשה! חתונה האבען, ווערען א נגיד און פארגעסען א טאטען! עס קאן גאר ניט זיין!" דאס איז געווען שמואליק'ס איינציגע טרייסט: „עס קאן גאר ניט זיין!" ווען נישט דער בטחון, אז נישט היינט איז מארגען, וועט יוסילע קומען צו פאהרען, וואלט דאס שמואליק גאר ניט אויסגעהאלטען. ער האט אזוי אויך געהאט גענוג צרות; עס איז איהם די לעצטע צייט, פון א פער־קיהלונג אפנים, די שטימע, משטיינס געזאגט, קאלי געווארען. שמואליק'ס האלז, וואס האט אמאל גע'שמ'ט אויף דער וועלט, איז געווארען געחאפט, און זיין „שאגת־ארי־קול" איז איהם געווארען משונה פערדומפען מיט א הייזעריגקייט, ווי א קול פון איין אנגעשפאלטענער כלי. דארט, וואו שמואליק פלעגט זיך אמאל פערקאטשען אויף זיין פיסטעל, זינגען טרוילעריש און אראפלאזען זיך אויף זיין ביי־קול ביז דער לעצטער „שפינדע", — האט זיך היינט מיאוס געלאזט הערען א כארכלען פון א גע־קוילעטען אכס, אדער א קרעה פון א יונגען, נאך נישט אויס־געזונגענעם האהן. שמואליק'ס דאוונען האט אנגעהויבען צו זיין געמוטשעט, מחילה, זעהר גע'מלאכה'ט; וויפיעל ער האט זיך נישט גע'בריה'ט, רייסענדיג זיך אויף די גלייכע ווענד — ניטא די כחות וואס אמאל! אויס האלז, אויס דבור, אויס, אויס שמואליק — ערגער ווי געשטארבען! געהאלטען האט איהם ביי'ם עמוד נאר דאס שטיקעל חזקה. לאזען א געפאלענעם פאלען, צו־

נעמען ביי יענעם דאָס לעצטע שטיקעל ברויט אינגאַנצען. אָפּ־קוילען איין אָרעמאַן פון פרנסה — דאָס טהוען נישט אַזוי גרינג די מאַזעפּעווקער אידען, וואָס זענען בטבע ווייכע, באַרעמהערציגע לייט, און איבערהויפּט פרומע, עהרליכע אידען. נאָר זאָגען אויף זיי, אַז זיי זענען גאָר צדיקים, מענשען מיט יושר — דאָס קאָן מען אָבער אויך נים, דען זיי זענען זיך מיט שמואליק דעם חזן בעגאַנגען נים אַזוי מענשליך, נים גאָר על־פּי יושר; מע האָט איהם דעקוטשעט מיט שטעכווערטלעך, גענעבען איהם אָנצו־הערענישען, געפרעגט איהם, וואָס מאַכט עפּים יוסילע, געהאָט צו איהם טענות פאַר זיין דאַוונען, פאַר זיין זינגען. אמת, מע קאָן זיי, די בעלי־בתּים פון דער קאַלטער שוהל, אויך אינגאַנצען נים שולדיג מאַכען: זיי זענען פאָרט אין דעם ענין געבּאַלעוועט זעהר; זיי זענען פון תמיד אָן געוואָהנט געוואָרען צו רעכטע חזנים, צו שענע בעלי־תפלות; וואָס־זשע זאָלען זיי טהון? שמואליק'ס דאַוונען איז פאַר זיי געווען על אפּם ועל חמתם, און פאַר שמואליקען אַליין איז זיין חזנ'יש לעבען געווען אַ מיאוס געמוטשעט לעבען. נאָר צו די צרות מיט'ן הארצוועהטיג, וואָס ער האָט געהאָט ביי זיך אין דער היים, איז דאָס נאָך נישט געווען קיין משל אפילו. וואָרום פון זינט עס איז ארויס דער שם אין שטאָדט, אַז יוסילע האָט חתונה געהאַט, האָט שמואליק דעם חזנ'ס ווייב ווידער אַ מאָל איבערגעביטען איהר מיינונג וועגען יוסילען און האָט גענומען עסען און טאָטשען שמואליקען נעבאַך, שיטען איהם זאָלץ אויף די וואונדען מיט אַ פּה קדוש, ווי זי קאָן.

— פיין אויסגעשטעלט זיך אָקעגען אַ מאַמען, גאַנץ לייטיש! נישט אומזיסט זאָגט די וועלט אַ ווערטעל: „פון אַ חזיר'שען ווידעל קאָן מען קיין שטריימעל נים מאַכען!“ דיין יוסילע איז געווען אַ שאַרלאַטאַן און איז געבליבען אַ שאַרלאַטאַן. היינט פאַרשטעה איך שוין, פאַר וואָס איך האָב איהם פון קינדוויז אָן אַזוי פיינט געהאַט. נישקשה, איך האָב אַ גוטען חוש־הריח, איך שמעק־אָן באַלד אַ מענטשען, וואָס ער איז; מסתמא איז ער

פונ׳ם שורש א דער־רוח־ווייסט־וואָס! און איך פאַרשטעה נאָר ניט, וואָס זלאַטע לעגט־איין די וועלט נאָך זיין מאמען און זאָגט, אַז אַזאַ צדיקית, ווי דיין זעלדע איז געווען, איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ. לאָז זי מיר דאָרטען מוחל זיין, וואו זי איז...

שמואליס האָט אויסגעהערט די אַלע רעד און אַראָפּגעשלונגען זיי, ווי אַ ביטערען טראָפּען. אַ סך ערגער איז איהם געווען זיך בעגעגענען מיט זיינע גוטע פריינד, מיט זלאַטען און מיט אסתר׳ען: וואָס קאָן ער זיי זאָגען, טאָמער מאַכען זיי מיט איהם אַ שמועס מכח זיין זוהן? ער האָט אָבער אין דעם אַ גרויסען טעות געהאַט: זלאַטע האָט זיך ווידער צעקריעגט מיט דער חזנ׳טע און איז געווען פערנומען מיט איהרע עסקים, געהאַט גענוג אייגענע צרות, גענוג אייגענע זאָרג: מע בעדאַרף חתונה מאַכען אַ קינד, אסתר איז שוין, קיין עין־הרע, אַ מיידעל צו לייטען, און ס׳איז ניטאָ מיט וואָס: אָהן קיין נדן וויל מען היינטיגע יאָהרען קיין מיידעל ניט נעמען; אַ ליאַדע בחור׳על, איין אונטערשלאַג, הייסט זיך אַנידערלעגען עטליכע הונדערט קערבלעך, אחוץ מתנות — און דאָ דערווייל וואַכסט אסתר, עס נעהט איהר שוין דאָס צוואַנציגסטע יאָהר, וועה געשריגען! עס דרעהט זיך אפילו אַ שידוך, ניט אַזאַ גליכער, נאָר אַ גליק, אַ פּאַרטיגע זאַך, אַ שמאַלץ־גרוב. געה, בינד־צונויף, מאַך עפּיס איינע אַליין, אַ וויסטע אַלמנה מיט פּיצלעך קינדער יתומים!...

און אסתר, אַז זי איז געוואָהר געוואָרען, אַז יוסילע האָט חתונה געהאַט, — וואָס האָט זי געקאָנט קלערען בשעת מעשה? ווער קאָן זיך פאָרשטעלען איהר בעלעדיגט, בעטריעבט, פערוואָגעלט, צעבראָכען הארץ נעבאַך? עס האָט זיך איהר גערעכט, אַז זי קען יוסילען אויסגעבונדען, און האָט איהם פון תמיד גע־גלויבט, און אַלץ וואָס ער האָט געזאָגט איז געווען ביי איהר היילינ; צום סוף זאָל ער זי אַזוי מיאוס אָפּנאַרען, אָפּליגנערען פון קאָפּ ביז פיס? אסתר׳ען האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז אַזוי ליעב האָבען און אַזוי געטריי זיין, ווי יוסילע האָט ליעב און איז

נעטריי דעם טאַטען זיינעם, איז גאָר דער צווייטער צו איהם ניטאָ. נאָך שטעהט ער איהר פאַר די אויגען, ווי ער האָט זיך איהר דעמאָלט געשוואָרען, בשעת אוועקפאָהרען פון דער היים, אז ער וועט דעם טאַטען נישט פערגעסען אויף קיין מינוט אפילו, און וועט איהם גאָר גליקליך מאַכען; נאָך קלינגען איהר אין די אויהערען יענע גוטע ווערטער זיינע, יענע זיסע געזאַנגען, אין וועלכע ער האָט פאַר איהר זיין הארץ אויסגעגאָסען, און וואָס האָבען זיך איהר געדאַכט, ווי ער זאָגט איהר צו אייביג בלייבען דער יוסילע, דער איינענער יוסילע, נישט פערגעסען קיינעם נישט פון זיינע ליעבע און געטרייע. צום סוף געהט אוועק שוין באַלד אַ יאָהר צייט, און מע הערט ניט און מע זעהט נים פון איהם, און פלוצים — נאַ דיר אזא מין ידיעה! יוסילע האָט גאָר חתונה געהאַט! און נאָך אזוי חתונה געהאַט! גענומען איין אלמנה, אַ גרושה — צוליעב געלד! און אָפּגעטהאָן דאָס בסוד, זיך בעגראָבען!... „גוואַלד, גוואַלד, יוסילע זאָל אזעלכעס קאָנען טהון?!" אסתר האָט דאָס נישט ארויסגעזאָגט קיינעם; זי איז געווען רוהיג, ווי תמיד, פערנומען מיט דער קראָם, אין זינען געהאַט די שטוב, שטיל, פיין. וואָס האָט זיך אָבער געטהאָן ביי איהר אין הארצען אינווענינג? — דאָס האָט נישט געקאָנט וויסען קיינער, אזוי ווי ס'האָט ביי איהר קיינער נישט געוואוסט פון יענע זיסע גילדענע חלומות, אין וועלכע זי האָט פערבראַכט גאַנצע צוויי יאָהר, זינט יוסילע איז אָפּגעפאָהרען פון דער היים. מע קאָן זאָגען, אז יענע צוויי יאָהר זענען געווען פאַר אסתר'ען אַ לאַנגער זיסער חלום; יוסילע'ס געשטאַלט איז פון איהר נישט אָפּגעטראָטען אויף קיין מינוט, און וואָס זי האָט נישט פער־קלערט, און וואו זי האָט זיך נים געווענדט, איז געווען נאָר יוסילע און יוסילע. ניט איין מאָל פלעגט זיך מאַכען, אז זלאַטע האָט איהר בעמערקט, אז זי איז עפּיס ניט אויף דער וועלט: „וואָס איז דאָס מיט דיר געוואָרען, — פלעגט זי מיט איהר טענה'ן, — וואָס דו ביזט געוואָרען אזוי צעטראָגען? דו מעסט־

אָפּ דרייצעהן אַרשין און רעכענסט נאָכדעם צוועלף, און גדליה־מאיר דער צעלניקער הייסט בּיי דיר נאָר מאיר־גדליה, פאַרקערט דאָס שלים־מזל?" איין אַנדער מאָל פלעגט אסתר, זיצענדיג איבּער איין אַרבּייט נעבּען דער קראָם אויף א בּענקעלע, פערטראַכטען זיך און צעזינגען זיך תחילת גאַנץ שטיל, און וואָס ווייטער — אַלץ העכער און שטאַרקער, נאָכמאַכענדיג ווי יוסילע זינגט, און נאָר נישט בּעמערקענדיג, אז דאָ ניט ווייט זיצען מאַנסבּילען... די מחשבות פלעגען זי פערטראָגען אמאָל גאַנץ ווייט אַהין, וואו יוסילע געפינט זיך, און דאָרט אינאיינעם מיט איהם האָט זי זיך אויך געפונען, געקוקט אויף איהם און געהערט זיין זיס קול, זיין געטליך זינגען, פונקט ווי יענעם שבת בּייטאָג בּיי שמואליק דעם חזן אין שטוב. און אמאָל פלעגט זיך איהר אויסווייזען, אַז אָט קומט מען איהר אָנזאָגען א בשורה: „אסתר, דו ווייסט, ווער ס'איז געקומען? יוסילע שמואליק'ס, יוסילע סאָלאָוויי איז געקומען!" און איין אַנדערס מאָל פלעגט איהר דורכפליהען אין קאָפּ אויך א שלעכטע מחשבה; עס געהט־דורך א חמאַרע פאַרבּיי דער זון און פערשטעלט אויף א מינוט איהר ליכטיגע שיין — אסתר'ס געדאַנקען בּעקומען איין אַנדער מין מראה, און זי הויבּט אָן צו זאָרגען, איבּערטראַכטען, אַרויסלאָזענדיג א זיפץ פונ'ם טיעפען, טיעפען האַרצען; נאָר די חמאַרע געהט אַוועק און די זון שיינט ווידער מיט איהר חן. א שלעכטע מחשבה טרייבּט אסתר אַרויס פונ'ם קאָפּ, און יענע ליכטיגע געדאַנקען קומען ווידער אָן, און דאָס האַרץ ריהרט זיך ווידער פון פרייד און פון נחת, און יענע זיסע חלומות קומען ווידער אָן, און עס וועבּען זיך איהר גילדענע פאַנטאַזיעס, און זי זינגט שוין ווידער אויף יוסילע'ס שטייגער. „וואָס איז דאָס מיט דיר געוואָרען, טאָכטער? — פלעגט איהר זלאַטע איבּערשלאָגען די בּעסטע מחשבות אינמיטען. — וואָס פאַר א פּנים האָט דאָס, איך פרעג דיך, אוועקזעצען זיך דאָ אין מיטען דרויסען זינגען? און פאַר פרעמדע מענטשען נאָך!"... אסתר פלעגט זיך

אויפחאפּען ווי פון׳ם שלאָף און פרעגען פערוואונדערט: „זינגען? ווער זינגט דען?“...

דאָס לעצטע יאָהר, וואָס יוסילע האָט אויפגעהערט צו שרייבען בריעף, האָט אסתר, נעוועהנליך, געהאט יסורים דערפון; נאָר זי איז געווען אין איהם אזוי פערגלויבט, אז זי האָט גאָר נישט צוגעלאָזט קיין שלעכטע מחשבה. זי האָט איהם אליין ביי זיך פערענטפערט: „אַ מענש פאָהרט ארום כסדר, איז נע־ונד — וואָס איז דאָס חידוש?“... און זי האָט געהאָפט און געהאָפט. פּלוצים — נאַ דיר גאָר אזא שלאַק! דערויף האָט זיך אסתר גאָר ניט אָנגעהויבען צו רעכטען. ווי אַ דונער האָט איהר די דאָזיגע ידיעה דערלאַנגט אין קאָפּ אריין. זי האָט זיך ווי אויפ־געחאפּט פון אַ לאַנגען שלאָף און דערזעהן, אז אלע איהרע פרייד מיט׳ן גאַנצען גליק איהרס איז אַ חלום, אין וועלכען זי האָט פערבראַכט צוויי יאָהר כסדר, די בעסטע צוויי יאָהר אין איהר לעבען. זי איז מיט אַ מאָל געוואָהר געוואָרען פון אזוי פיעל פאַלשקייט און שלעכטיגקייט אויף דער וועלט; זי האָט מיט אַ מאָל דערזעהען פאר זיך אזא מיאוס, ביטער, פינסטער לעבען! נאָר ווער האָט דאָס ביי איהר געקאָנט וויסען? וועמענ׳ס עסק איז דאָס? ווער קוקט זיך ארום אין מאָזעפּעווקע אויף איין אָרעם מיידעל, וואָס אָט איז זי געווען גליקליך ווי די גאַנצע וועלט, און אָט איז זי אראָפּגעפאַלען פון׳ם הימעל ביז צו דער ערד? אסתר האָט זיך ביינאַכט ביי זיך אויפ׳ן געלעגער גוט אויס־געוויינט שטילערהייד, ניט איין מאָל, נאָר עטליכע מאָל, געשמאַק אויסגעוויינט. נאָר דאָס וויינען האָט איהר אָבער נישט פער־גרינגערט איהר ביטער הארץ אפילו אויף קיין האָר. דען חוץ דעם, וואָס איהר מזל איז געווען אזוי וויסט און פינסטער, האָט זיך אויף איהר גענומען אַ נייער אומגליק, אַ גאָט׳ס שטראָף, אַ מלאך־המות אויף איהרע יונגע יאָהרען. דער דאָזיגער מלאך־המות איז געווען — הנגיד רב אלטער פּעסי׳ס!

XXII.

אלטער פעסי׳ס זיצט איין אלמן, און רב קלמן שרכן לענט־איין די וועלט.

אלטער פעסי׳ס איז א פיינער בעל־הבית. ער האט זעהר א טייערע, א גרינגע פרנסה אין מאזעפעווקע: ער איז זיך א בעל־הלואה. נאר ער איז נישט גלייך צו אלע אנדערע פראצענטניקעס, וואס ווייסען ניט פון קיין לעבען צו זאגען. א מאזעפעווקער פראצענטניק געהט־ארום שטענדיג אין איין זארג. ער איז אין פחדים, טאמער וועט דער אדער יענער נישט אפגעבען, און שלאפט נישט קיין נעכט. ער ווערד מיט דער צייט א גרויסער מרה־שחורה׳ניק. עס שטעלט זיך איהם אלץ פאר, אז יעדער מיינט בייז איהם אויסנארען, צונעמען, אוועקראבעווען, ירשה׳נען איהם ביי זיין לעבען. עס דאכט זיך איהם אלץ, אז איטליכער שארפט אויף איהם די ציינער, — און וואס וועט זיין דער תכלית, אז עס וועלען איהם שוין אלע אנזעצען? עס קומט דאך איהם דעמאלט נאר נעמען א טארבע, חלילה, און געהן איבער די הייזער! אזעלכע געדאנקען ברענגען איהם, דעם מאזעפעווקער פראצענטניק, דערצו, אז ער מוז ווערען קארג, א נהרג על פחות משוה פרוטה, געהן קריעה־בליאה, נישט פערגינען זיך דאס שטיקעל ברויט, וואס ער עסט. ניין, אלטער איז נישט פון דעם מין. ער קען זיינע אידעלעך און ווייסט גאנץ גוט, אז ער קאן פון זיי ציהען זיין בערערפעניש כסדר. חאטש ער ליגט ביי יעדען אין מויל און הינטער די אויגען מאכט מען פון איהם א תל, מע רופט איהם „עשו“, „פיאווקע“, „המן“ און נאך אזעלכע צו־נעמענישען, — אבער אין די אויגען, נישקשה, גיט מען איהם אפ כבוד: „רב אלטער“ רופט מען איהם! א ברירה האט מען?

ער האָט פּאָרט די קלינגערס, און אַלע דאַרפֿען צו איהם אָנקומען. דערום לעבּט זיך אַלטער א גוטען טאָג, קוקט אריין אין טעפּעל אריין, דאָס עוף זאָל זיין זיס און דאָס יאַיכעל פעט, און היט זיך אָפּ דאָס בייכעל זעהר גוט, נישט צולאָזענדיג זיך קיין יסורים פון קיין שום זאַך אויף דער וועלט. ווי דאָס ווערעמעל, אז עס פערקלויבּט זיך אינ׳ם בעסטען עפּעל אריין, ליגט דאָס זיך דאַרטען רוהיג, גאָר נישט אָנזיכטיג, זויגט און נאָגט די זאַפט פּאַוואָלינקע, מיט ישוב־הדעת, און וויל גאָר ניט וויסען, וואָס ווייטער, אויף יענער זייט עפּעל, טהוט זיך, — פּונקט אזוי לעבּט זיך אַלטער אויף זיין געשעפטעל אין מאַזעפּעווקע, און וואָס נעהט דאָס איהם אָן, וואָס יענער זאָגט, צי וואָס יענער רעדט דאַרטען, ווייס איך וואָס? אויפ׳ן הימעל א יריד! אבּי איהם איז ווארעם... פערקעהרט, טאָמער וועט איהר איהם זאָגען מוסר: „רב אַלטער, איהר דאַרפט מיר אוואזשען, כלעבען, און וואָס וועט אייך שוין ארויסקומען, אז איהר וועט שוין ביי מיר ארויסרייסען נאָך א האַלבּ קערבעל, משטיינס געזאָגט? איהר וועט שוין דאָ גליקליך ווערען? איהר האָט קארג, דאָס ווייבּ מיט די קינדער האָבען אייך באַזעצט?" — וועט ער אייך אויסהערען גאַנץ קאַלטבּלוטיג, און אויך קאַלטבּלוטיג, מיט א שמייכעלע, ענטפערען: „כ׳קאָן ניט, בנאמנות!" און נאָכדעם מעגט איהר שוין רעדען, וויפיעל איהר ווילט. אָדער פּרובּט וועלען נעמען ביי איהם א נדבה מעהר מיט דריי גראָשען ווי ער גיט. וועט ער אייך נאָר ענטפערען אזוי בנעימות, אזוי איינגענעהם: „איך געבּ נישט מין, בנאמנות!" — איז דאָס הייליג, איהר מעגט שוין זיין זיכער. — אָט אזא מין אידעל איז זיך אַלטער.

אַלטער פּעסי׳ס איז א פיין, אויסגעפּוצט אידעל, א געפּאַקטס, שוין אין די יאָהרען, נאָר מחמת ער איז זעהר געזונד און געליטערט אויפ׳ן פּנים, און א בערדעל האָט ער א קליינס, ווייזט ער אויס נאָך גאָר א יונגערמאַנטשיק. ער האָט א היבש בייכעל, פון אידיש בלוט — זאָגט מען; דאָס מיילכעל איז ביי איהם

צונויפגעצווינגען, איינגעשנירעוועט, די ליפּען רויט און פעט און מסוגל צום זוינגען, ווי בײַ אַ פּיאַווקעלע; די בעקעלעך זענען בײַ איהם תמיד רויטפּאַרביג און אָנגעבלאָזען, ווי די פּאַמפּעשקעס. בכלל איז אַלטער אַ גאַנץ פיין אידעל, נאָר אויגען האָט אַלטער נישט קיין שענע: איין אויג האָט ער אַ גרויס און דאָס אַנדערע אַ ביסעל קלענער, און אָט מיט דעם קליינעם אויגעל, אַז ער טהוט אַ קוק אויף עמיצען, ווערד יענעם פערקיהלט אינווייניג. נעהן געהט ער פּאַוואָלי, רעדט שטילערהייד, אַ ביסעל מיט אַ קוויטש, שטענדיג מיט אַ שמייכעלע. אַרום זיך האָט אַלטער ליעב צו נעהן ריין, זויבער; דאָס זיידענע קאַשקעטעל, דאָס ליוסטרינענע קאַפּאָטקעלע און די גאַנצע הלבשה אויף איהם זיינגט, ס'איז תמיד שפּאָגעל־ניי, די שטיוועל גלאַנצען, קיין שפּריינקעלע לאָזט ער אויף זיך נישט פאַלען. תמיד איז ער פריי, שטענדיג צופריעדען מיט זיך, האָט קיינמאָל קיין עגמת־נפש נים. נאָכ'ן וואַרמעס שלאָפט ער זיך אויס און געהט אַרויס אַ ביסעל אין מאַרק אַריין, גלאָט אַזוי זיך, זעהען זיך מיט דעם און מיט יענעם; אַ ביסעל רעדען, נעמען אַ ציגאַר־טימון בײַ יענעם. נעמען בײַ יענעם איז בײַ איהם דאָס חיות, און חאָטש ער ווייסט גאַנץ גוט, אַז הינטער די אויגען רופט מען איהם דערפאַר „דבר־אחר“, נאָר ער האָט דערפון אויך קאַרג וואָס עגמת־נפש: „ס'אַ דאגה אַ ביסעל!“ — מאַכט ער מיט אַ שמייכעלע. אַז מע קומט צו איהם אין שטוב אַריין, נעמט ער צו איטליכען בעזונדער בסבר פנים יפות, מיט'ן שענסטען כבוד, ווייסט נאָר נישט, וואו יענעם אַנידערצוזעצען און קאַרגט נישט קיין גוטע, זיסע רעדעלעך קיינ־מאָל און קיינעם נישט. נאָר פון דעסטוועגען האָט מען איהם אין מאַזעפּעווקע נישט ליעב, מע קאָן איהם נים סובל זיין מיט אַלע זיינע זיסע נענג. האָבען האָט מען צו איהם, דאַכט זיך, גאָרנים. ער טשעפּעט נים קיין פליעג אויף דער וואַנד, פון דעסטוועגען האָט מען איהם פיינט אין שטאָדט ערגער, ווי דעם טוידט. אפנים, ער מוז זיי ליגען דאָרטען טיעף אין דער לעבער! נאָר אפשר

מיינט איהר, אז ער ווייסט דאָס ניט, צי עס אַהרט איהם? עס זאָל דאָס איהם אפילו אָנהויבען צו אַהרען! — אַט אַזאַ מין אידעל איז זיך אַלטער.

„אַלטער פּעסי'ס“ רופט מען איהם נאָך זיין מאַמע פּעסי, עליה השלום: פּעסי איז געווען אַ בריה אַ אידינע, אַ גאַנץ פיינע, און אין די יונגע יאָהרען, זאָגט מען, איז זי געווען גאָר אַ פּאַרשוין, און דורך איהר שענקייט און בריה'שאַפט האָט מען גאָר נישט ארויסגעזעהען דעם מאַן איהרען, רב חיים־ישעיה'ן, וואָס איז כל ימיו געזעסען אין קלויז און געלערענט און געדיענט גאָט. די שטוב האָט שוין געפיהרט פּעסי אַליין; איהר פּרנסה איז געווען אַ שענקעל. „עס, אַזוי זיך, נישקשה, דאָס שטיקעל ברויט שלעפּט זיך“, — האָט זי געזאָגט. און פון דעם „עס“ האָט פּעסי אָנ־געקלויבען אַ היבשע קאָפּיקע, אָבער טאַקי גאָר אַ היבשע, אַזוי אַז מיט דער צייט האָט זי זיך פּאַוואָלינקע אויסגעבויעט אַ שטוב, צוגעקויפט אַ פּאָר קלייטלעך, זיך דאַביוועט אַ ביסעל ציערונג, פערליהען עטליכע קערבלעך אויף אמאָל, אַז מע האָט ביי איהר שטאַרק געבעטען, און צום מיינסטען — גלחים; מיט גלחים האָט פּעסי ליעב געהאַט צו האַנדלען: „אַ כפּרה — פלעגט זי זאָגען — דריי אידען פאַר איין גלח, להבדיל!“... מע האָט אפילו געשמועסט אין שטאָדט, אַז... נאָר וואָס מע קאָן אין מאַזעפּעווקע אויסטראַכטען! „אַ בריה נפלאה אַט די פּעסי!“ — האָט מען אויף איהר געזאָגט, קוקענדיג אויף רב חיים־ישעיה'ן, וועלכען ס'האָבען מקנא געווען אַ סך אידען. — „אַ גוטע בחור'טע, אייערע!“ — האָבען חברה צו איהם געזאָגט אין קלויז. — „אַ גוטע בחור'טע, זי באַשטעהט אַקעגען דריי מאַנסבילען, אייער פלונית'טע“... רב חיים־ישעיה פלעגט דערויף נישט ענטפערען גאָרנישט, נאָר אַ קוק טהון פון אויבען, אַריבער די ברילען, אויפ־הויבענדיג די געדיכטע ברעמען, אַרויסלאָזען אַ זיפץ, זיך פער־טראַכטען, קראַצענדיג זיך מיט דער האַנד אונטער'ן טלית־קטן, און זיך ווידער נעמען צו דער גמרא. און אַט אַזוי, זיצענדיג

אין קלויז, איז זיך רב חיים־ישעיה אמאל אנשלאפען געווארען אויף אייביג שוין. קיינער האט נישט געוואוסט די סיבה פון זיין אוועקשטארבען פלוצים אין מיטען דרינען: „דאכט זיך, געווען א געזונטער איד, א גבר, — פלוצים נא דיר!“ — „נו, מסתמא האבען זיך איהם אויסגעלאזט די יאהרען, לאז ער האבען א ליכטיגען גן־עדן דארט — א וואוילער איד געווען, איין עהר־ליכער!“ — אזוי האט מען געשמועסט אין שטאדט. און רב חיים־ישעיה האט געהאט אזא לויה, אז פיעל מענשען האבען זיך געוואונשען איבער הונדערט און צוואנציג יאהר האבען נישט קיין קלענערען כבוד. „אור־ווא, א וואוילער איד געווען, א שטילער זעהר און א גרויסער למדן!“ — „ס'איז א סברא, אז ער איז געווען א פרוש“... — „יא א פרוש, צי נים קיין פרוש, איין עהרליכער איד, א כשר'ער איד איז ער געווען געווים, חאטש נישט קיין איבערגעשפיצטער, לאז ער מיר מוחל זיין“... אט אזעלכע שבחים האט מען נאכגעזאגט רב חיים־ישעיה'ן אין שטאדט א קליינע צייט און מע האט אין איהם גיך פערגעסען.

פעסי איז זיך געבליבען ביי איהר פרנסה, ווי פריהער, מיט איהרע גלחים גאר נישקשה'דיג, נישט צו פערזינדיגען, און קיינער האט נישט ארויסגעזעהען אויף איהר, אז זי איז איין אלמנה, דאס הייסט, זי האט זיך קיינמאל נישט געקלאגט, למשל, ווי איין אלמנה קלאגט זיך אויף איהר וויסט מזל, געוועהנליך. פעסי איז זיך אפגעזעסען נאך איהר מאן זיין שבעה, זיינע שלשים האט זי איהם אויך אפגעגעבען, ווי ער האט ביי איהר פערדיענט, זי האט דאס גאנצע יאהר געטראגען א שווארצען פארטוך, „קלאג“, ווי עס בעדארף צו זיין, און איז זיך געבליבען די אייגענע פעסי, וואס פריהער, האבענדיג אין זינען נאר דאס געשעפט איהרס, די גלחים און, להבדיל, דאס קינד, — אלטער זאל לעבען. פעסי איז געווען זעהר א געטרייע מוטער; אלטער איז ביי איהר געווען תמיד טייער, ווי דאס שווארצאפעל פונ'ם אויג. פון קינדוויז אן ביז כמעט דער חתונה זיינער האט ער זיך געהאלטען ביי דער מאמעס

פארטוך, און פעסי האָט אויסגעהאַדעוועט אַלטערען אַזוי, אַז אַלע ווייבער האָבען איהר מקנא געווען: „זי האָט דאָס אויסגעפּאַשעט דעם בן איהרען, קיין בייז זאָל איהם ניט שאַדען!“ אין איהם האָט פעסי אַריינגעלעגט אינגאַנצען איהר לעבשאַפט. „איין אויג אין קאָפּ — האָט פעסי געזאָגט — און אָנגעקומען איז ער מיר גענוג שווער; כמעט פון העכער זיבען יאָהר נאָך דער חתונה האָב איך קיין קינדער נישט געהאַט. איך האָב שוין געמיינט, אַז איך בין איין עקרה. וואו בין איך נישט אויסגעוועזען, ביז איך האָב זיך דערלעבט דאָס דאָזיגע? און מיט דעם איז שוין די ערד פאַרשלאָסען געוואָרען“. פעסי האָט איהם ניט אָפּגעלאָזט פון זיך אויף קיין מינוט; צעהן מאָל אַ טאָג פלעגט זי קומען אין חדר אַריין, זעהען וואָס דאָס קינד מאַכט, ברענגען איהם אַלע מאָל איין אַנדער מין זאַך: איין עסענוואַרג, אַ נאַשעריי, אַ לאַקעטקע. אַלע יונגלעך פון חדר האָבען איהם מקנא געווען, געשלונגען די סלינע, זיך געוואונשען זיין אויף אַלטער'ס אָרט... שלאָגען אָדער שמייסען אַלטערוניון האָט דער רבי ניט געטאָרט בשום אופן; אַ פינגער אַז עמיצער האָט געפּרובט אויפ־הויבען אויף איהם, האָט פעסי אויסגעריסען די אויגען יענעם. ווינטער אין די גרויסע פרעסט און זומער אין די גרויסע היצען האָט איהם פעסי פון דער שטוב ניט אַרויסגעלאָזט: „די תורה, נישקשה, וועט נישט אַנטלויפען“ — האָט זי געזאָגט. צום לערנען האָט אַלטער געהאַט אָהן אַלעמען זעהר אַ פלאַטשיג קעפּעל, און קיין גרויסער מתמיד איז ער אויך ניט געווען. פעסי האָט געוואוסט, אַז קיין רב וועט ער געוויס ניט זיין, און האָט אָבער דערפון ווינציג־וואָס יסורים געהאַט: „נו, מילא, וועט ער ניט זיין, ווי דער טאַטע זיינער“... — אַזוי האָט זי געזאָגט און האָט איהם צו זעכצעהן יאָהר אָפּגענומען פון'ם חדר, אויסגעהאַלטען נעבען זיך אַ פּאָר יאָהר און דערנאָך חתונה געמאַכט צו מזל.

א ווייבעל האָט איהם פעסי געגעבען זעהר איין איידעל קינד, אַ „רוחנית“; און ווי פעסי איז געווען אַ גוטע מוטער, אַזוי איז

זי נאָך מעהר געוועזן אַ גוטע שוויעגער. פייגעל — אַזוי האָט געהייסען אַלטער׳ס ווייב — איז ביי איהר געוועזן פעררעכענט פאַר איין אייגען קינד, און פּעסי איז אויסגעגאַנגען נאָך איהרע טריט, נישט אָפּגעלאָזט זי פון׳ם אויג אויף קיין מינוט: „פייגעלע, אפשר ווילסטו אָט־אַ־דאָס? טאָמער ווילסטו יענס?“ גוט ווי דער וועלט איז דאָרטען געוועזן פייגעלען, זי איז געוועזן נאָר גליקליך; אָבער ניט לאַנג האָט געדויערט איהר גליק. ארום־און־ארום גוט קאָן גאָר ניט זיין: גאָט האָט פייגעלען געשטראָפט און האָט איהר נישט געגעבען קיין קינדער. אַלטער האָט אַזוי געגאַהרט אַ קינד, פּעסי האָט אַזוי געוואָלט איין אייניקעל, אַ נחת פון אַלטערען, אַז מע האָט פייגעלען פעראומערט דאָס לעבען. פריי־ער האָט זיך דאָס אָנגעהויבען פון אַ ווערטעל אויף צו כלומרשט, פאַרביינגעהענדיג, אַ זאָג גלאַט אַזוי: „דו ביזט דאָך אַ בעזדיטניצע, פייגעל, וואָס האָט מען מיט דיר צו שמועסען?“ און נאָכדעם האָט אַלטער אָנגעהויבען ביסלעכווייז זיך בלאָזען אויף פייגעלען, און פּעסי פון איהר זייט האָט זי אָנגעהויבען אונטערטרייבען, זי זאָל פּרובען דאָס און פּרובען יענס, פאָהרען אהער און פאָהרען אהין, טאָמער וועט פאָרט עפּיס העלפען... „איך האָב אליין, טאָכטער מיינע, אַ צייט קיין קינדער נישט געהאַט, — האָט מיט איהר פּעסי גע׳טענה׳ט, — און אַז איך האָב דערזעהען, אַז ס׳איז שלעכט, האָב איך אודאי געטהאָן כל המיטלען; איך בין געוועזן וואו דו ווילסט: אי ביי׳ם טאַטער, אי ביי׳ם רבי׳ן, להבדיל, אי ביי יענער נוי׳ע, וואָס איך זאָג דיר, און האָב אין די עטליכע יאָהר אויסגעטרונקען קרייטער — טאַטעניו! וואָס דען? אַזוי איז גוט? וואָס איז אַ אידינע, משטיינס געזאָגט, אַז זי האָט ניט קיין קינדער? אַז מע האָט קינדער, האָט דער מאַן אויך ליעב, און אַז ניט, חלילה, פאַרדרעהט ער מיט דער נאָז, אָדער ער טהוט גאָר אַ שפּיי“... ווייטער־ווייטער האָט פּעסי געאַרבייט אַלץ מעהר, זי האָט איינגעלעגט די וועלט, אויף יעדען טריט פערצאַפּט פייגעלען דאָס בלוט. „וואָס טויג זי דיר, די סאָטע ציעג? —

האָט פּעסי גע׳טענה׳ט מיט אַלטערן. — גט זי אָפּ און פּטר איין עסק!״ פייגעל האָט דאָס אַלץ געהערט, און עס האָט זי גוט געקרענקט. נאָר זי האָט געטראָגן די צרות אינווייניג, טיעף אין האַרצען בעהאַלטען. זי האָט אָנגעהויבען צו קרענקען, קורירען זיך, טרינקען קרייטער און פּלעשלעך מיט פּראָשקעס, אַזוי לאַנג, ביז זי איז געשטאָרבען.

פּעסי׳ן איז ניט בעשערט געווען צו דערלעבען אַ נחת פון איהר קינד. מע האָט אַפילו אַלטערן נערעדט שידוכים אַ סך, עס האָט זיך אַלץ געבונדען און געבונדען. עס האָט זיך אָבער גאָרנישט אויסגעבונדען. עפּיס האָט אַלטער קיין גליק נישט געהאַט צו שידוכים, און איז אַזוי אָפּגעזעסען איין אַלמן אַ היבשע צייט. פּעסי האָט זיך שוין איבערגעפּעקעלט אויף יענער וועלט, און אַלטער זיצט אַלץ איין אַלמן. נאָר עס זאָל איהם טאַקי שטאַרק אהרען, וואָס ער זיצט אַליין — ניין! עס זאָל זיך מאַכען אַ רעכטער שידוך — מהיכי־תיתי, פאָר וואָס ניט? נאָר יאָגען זיך, לויפען נאָך דעם — עט, נישט כדאי!... רב קלמן שרכן שווייגט אין דעם אַפילו נישט און טהוט זיך זיין זאַך גאַנץ בעסט: ער שרייבט בריוולעך, רייסט־איין די וועלט און פאָלט אָפּט אריין צו אַלטערן מיט אַ נוואַלד:

— ביז וואַנעט איז דער שיעור ביז וואַנעט, רב אַלטער, צו מוטשען? עס מוז דאָך האָבען איין עק מוז דאָך עס!

— האָסט טאַקי, אַפּנים, קיין צייט ניט, חוזק איינער? — מאַכט צו איהם אַלטער מיט אַ שמייכעלע, ווי זיין שטייגער איז.

— ניט זשע מיר חאַטש עטליכע גראָשען ניט מיר דערווייל, רב אַלטער!

— גראָשענס? פע!

— אויף הוצאות, רב אַלטער, אויף הוצאות!

— וויים איך נו! — ענטפערט איהם רב אַלטער און מעהר ענטפערט ער איהם שוין היינטיגנס מאָל קיין וואָרט ניט.

אָט אזא מין אידעל איז זיך אַלטער פעסי׳ס.

XXIII.

אלטער איז גראָד קיין נאר ניט, און די מוהמע יענטעל לעגט זיך אריין אין געשעפט.

אלסדינג איז ביז א צייט. עס האָט זיך איינמאָל געטראָפען אזא מעשה: אַלטער האָט זיך פערשפּאָרט מיט רב קלמן שדכן ביי זיך, דאָרט אין יענעם חדר׳על, וואו דער קאַסטען שטעהט, — דער אָרט, וואָס אַלטער פלעגט תמיד בענוצען אויף צו רעדען מיט עמיצען א סוד־זאַך, און האָט דאָרט מיט איהם עפּיס לאַנג געשמועסט, מחמת אז רב קלמן איז פון דאָרטען ארויסגעגאַנגען, איז ער געווען אויף׳ן פּנים רויטליך און האָט אַלץ געסמאָרעט מיט דער נאָז, צושאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ און רעדענדיג צו זיך אליין: „פיין, פיין"... און דאָס איבעריגע, וואָס ער האָט דאָרטען אונטערגעברומקעט, ווייסט מען ניט. רב קלמן האָט צעלאָזט די פּאָלעס און איז באַלד אוועק צו זלאַטע׳ס שוועסטער, צו יענטלען. מיט איהר האָט זיך רב קלמן גע׳סוד׳עט א היבשע צייט, סמאָרענדיג מיט דער נאָז און הוסטענדיג, ווי א מענש, וואָס וויל עפּיס זאָגען. יענטעל איז געשטאַנען די גאַנצע צייט אינ־מיטען שטוב, האַלטענדיג דעם קאָפּ אויף דער האַנד, און האָט אַלץ צוגעהערט, ווי רב קלמן לעפּעטשעט מיט דער צונג, רעדענדיג האַלבע ווערטער. און אז ער האָט זיך שוין אויסגעקוועטשט אינ־גאַנצען, האָט זיך פּלוצים יענטעל א פּאַטש געטהאָן מיט ביידע הענד איבער די ליטקעס, אויסשרייענדיג אויף א קול מיט אזא

כעס, אז רב קלמן האָט אין גרויס ציטערניש געמאַכט אַ היבשען „בואי־בשלום" צוריק.

— צי איהר זענט משוגע, צי חסר־דעה, צי גלאַט אַזוי פונ'ם זינען? — האָט יענטעל געשאָטען אויף איהם מיט פייער. — וואָס ס'האָט זיך מיר נע'חלומ'ט יענע נאַכט און היינטיגע נאַכט און פאַראַיאָהרען ווינטער, זאָל פאַלען אויף מיינע שונאים'ס קעפּ! גוט צונויפגעפּאָרט! איך האָב אַלץ געמיינט, איהר שמועסט מכח זלאָטען, צום סוף זענט איהר נאָר פאַרקראָכען, אַהאָ! ווי זאָגט ער: „קורץ געטראַכט און גוט געמאַכט!" ער איז נאָר קיין נאַר ניט, אייער אַלטער, אַפּנים? ווייס איך וואָס! משוגע מיינע שונאים? אַזאַ יונגט, אַ פּיסקליאַ, בלוט און מילך! גוט צונויפ־געפּאָרט — דעם זומער מיט'ן ווינטער! אַזאַ פאַרשוין צו אַזאַ אַלטען כלב, אַ רעטאַך, זייט מיר מוחל, אַ רעטאַך!

— אַ רעטאַך, זאָגסט דו, יענטעל, אַ רעטאַך? אָבער אַ זאַפטיגער רעטאַך, אַ פעטער, אַ געפאַקטער, זאָג איך דיר, אָנ־געשטאָפּט מיט געלט! לאָמיך האָבען אַזאַ יאָהר לאָמיך, וואָס פאַר אַ גליק דאָס איז פאַר דיין זלאָטקען איז דאָס. לאַ־די וואָס איך וויל איהר געבען אַ זאַך, ווי זאָגט מען, אַ שמאַלץ־גרוב, גליקליך מאַכען, איז זי נאָך ברוגז זי! דו ווילסט ניט, ווי דו ווילסט זיך! איך האָב מיר מיינס אָפּגעזאָגט איך, און די ברירה איז ביי דיר די ברירה.

—אַ שמאַלץ־גרוב? — זאָגט יענטעל שוין אַ ביסעל ווייכער. — דאָס שמאַלץ רינט אוים, די גרוב בלייבט איבער. איך האָב מיך אויך געראַדעוועט אויף אַ שמאַלץ־גרוב, ווי איהר ווייסט דאָך, ווי זאָגט ער: האָטע פּאָקרישקע... נאָר גאָרניט, איהר ווילט, איך זאָל רעדען מיט מיין שוועסטער, וועל איך רעדען, אַ וואָרט איז ניט קיין פּאַטש. נאָר איך זאָג אייך פריהער, רב קלמן, עס וועט נישט געהן. אסתר איז איין אַנדער מין קינד, נישט גלייך צו אַנדערע היגע מיידלעך.

— ניין איז ניין. וואָס איז? מען נויט דען דאָ עמיצען חלילה פון קהל נויט מען דאָ? א מיידעל איז א האַנדטוך: יעדער ווישט זיך יעדערער. און וואָס איז אסתר וואָס? א נקבה. נאַ דיר א גראָשען נאַ דיר. געוועהנליך, אז דו וועסט זיך אריינ־לעגען, וועט מסתמא זיין רעכט מסתמא.

— יאָ, — זאָגט יענטעל, בעקלערענדיג דאָס געשעפט פון אַלע זייטען, — ווי מיינט איהר אָבער, פון זיין זייט וועט נישט זיין קיין שום מניעה?

— פון אַלטער׳ס שמועסט דו? — זאָגט רב קלמן, צור־טרעטענדיג נעהענטער צו יענטלען. — א שענע מעשה, כלעבען! יענער געהט אוים, חלש׳ט, זאָגט זי נאָר א מניעה, זאָגט זי!

— ניט דאָס מיין איך דאָך, — זאָגט יענטעל. — איך שמועס פון נדן שמועס איך. זלאָטע, ווייסט איהר דאָך, איז, צווישען אונז רעדענדיג, נישט אימשטאַנד ארויסצונעמען אפילו קיין הונדערט קערבלעך נדן. גענוג, אז זי באַדאַרף היינטיגע צייטען חתונה מאַכען א טאָכטער און האָט ניט מיט וואָס נעבאַך. ווי זאָגט מען: „עס איז גרינגער אויפצוהויבען א שיכור איידער א קבצן“.

— וויים איך וואָס דו רעדסט, יענטעל, וואָס. אַלטער שטעהט טאַקי אין דיין זלאָטע׳ס געלט שטעהט ער? ניטאָ ווער ס׳זאָל לאַכען, כלעבען, ניטאָ!

— אויב אזוי — זאָגט יענטעל, אריינלעגענדיג א פינגער אין מויל, און פערטראַכט זיך — אויב אזוי, וועלען מיר זעהען. מע באַדאַרף זיך פּרובען: אז מע קאָן ניט אריבער, מוז מען ארונטער.

— ממה־נפשך, יאָ — יאָ, ניין — ניין! — זאָגט רב קלמן, צענעמענדיג מיט ביידע הענד און איינבויגענדיג דעם קאָפּ. — נאָר אודאי ווען דו ווילסט נאָר דו, וועט דאָס געוויס געהן, נאָר ניטאָ וואָס צו רעדען. די צונג פּיקען דאַרף מען דיר ניט, ברוך־

השם. מע באַדאַרף זיך נאָר אָנטהון אַ ביסעל אַ כח, און דער עיקר — נישט לאָזען אָפּקיהלען דאָס, ווי זאָגט ער... אַ גוטען!

— אַ גוטען! — ענטפערט יענטעל. — איך וועל מיך נאָך איבערלעגען מיט מיין ביינישען, וועלען מיר הערען, וואָס וועט עפּים ביניש זאָגען דערויף: אין צווייען איז שטאַרקער.

— אויך רעכט! — ענטפערט רב קלמן. — אויב דו ווילסט זיך איבערלעגען מיט איהם, איז ווי דו פאַרשטעהסט ווי. פאָרט אַ מאַן, ווי זאָגט ער... אַ גוטען!

— אַ גוטען! זעהט זשע, רב קלמן, חאַפּט זיך נאָר ניט אַרויס מיט קיין וואָרט פאַר דער צייט, ניט פאַר זלאַטען, ניט פאַר מיין ביינישען. עס זאָל ניט אויסקומען אַ סך זמירות — ווינציג לאָקשען, איהר פאַרשטעהט?

— פיין, פיין! — זאָגט רב קלמן און נעהט אַוועק פון יענטלען זעהר צופריעדען, רעדענדיג צו זיך אַליין דעם גאַנצען וועג.

דאָס איז אָבער געוועזען פון יענטעל׳ס זייט נאָר אַ תנועה׳לע פון אַ דיפּלאָמאַט. עס האָט איהר אַזוי געפּאַסט צו זאָגען, אַז זי בעדאַרף איבעררעדען וועגען דעם מיט איהר ביינישען. אין אמת רעדענדיג, האָט זי דאָס גאָר ניט געטאָרט מגלה זיין פאַר איהם. ביניש האָט איהר נאָר געקאָנט קאַלי מאַכען, ניט פערריכטען. ביניש איז געוועזען אַזאַ מין סאָרט יונגערמאַן, וואָס האָט זיך אַמאָל גערעכענט פאַר אַ שטיקעל משכיל אין מאַזעפּעווקע. אַליין איז ער געוועזען אַ קאַשפּערעווער, פון דער גרויסער שטאָדט קאַש־פּערעווו, און איהם האָט דאָס בתיה געקריגען, ווי איין אַנטיקעל, פאַר איהר קלענערער טאָכטער יענטעל. חתנ׳ווייז האָט ביניש גע׳שמ׳ט פאַר אַ צאַצקע, אַ יונגעל פון לערנען; נאָר נאָך דער חתונה האָט ער זיך אַרויסבעוויזען ניט אַזוי פיין: ער האָט דאָס לערנען פערבויגען און האָט זיך אָפּגעגעבען צו אַנדערע מינים לערנעכצען: צו ביכלעך גאָר. נאָר מען איז פון דעם בעצייטענס געוואָהר געוואָרען און מע האָט איהם פון די ביכלעך

אפגעריסען. בתיה האָט געגוג געאַרבייט; זי האָט איהם געוואָלט נאָר גט׳ען און געגוג: זי דאַרף ניט אזא סחורה. זי האָט זיך פערנאַרט אינ׳ם „פּרעדמעט“ — האָט זי אַלץ גע׳מענה׳ט, אַרויס־רופענדיג פון קאַשפערעוו בייניש׳עס עלטערען, און צוזאַמען מיט זיי האָט מען אַזוי לאַנג געאַרבייט, ביז מע האָט בייבישען פאָרט געשטעלט אויף די פיס און געמאַכט איהם פאַר אַ מענשען, גלייך מיט אַלע אַנדערע מאַזעפּעווקער יונגעלייט. פון דער צייט אָן איז בייניש געוואָרען אַ סוחר און האָט שוין מעהר קיין ביכעל נישט אָנגעקוקט אין די אויגען. דערויף איז יענטעל אויך געווען אַ גוטער קאָזאַק און האָט מיט איהם געלערענט בלק, — ער זאָל וויסען, וואָס אַ ווייב בעדייט, און געדענקען, אַז אַ ווייב בעדאַרף מען פאָלגען. אין האַרצען אָבער איז בייניש פערבליבען אַ משכיל; ער האָט ליעב געהאַט משכילים, ווי דאָס לעבען, און האָט נישט געקאָנט אָנקוקען די אַלע מאַזעפּעווקער לייט, ובפרט אָט איענע שענע אידען, די פראַצענטניקעס, וואָס געהען־אַרום מיט די שטעקעלעך איבער׳ן מאַרק, עסען און טאַטשען דעם אָרעמאַן, ווי די ווערעם, זויגען־אַרויס ביי׳ם בעל־מלאכה דאָס דם־התמצית.

— אוי, האָב איך זיי פיינט! — פלעגט בייניש זאָגען אויף זיי. — איין גאָט ווייסט וואויל דעם אמת! איך וואָלט זיי אויפ־געהאָנגען אַלע אויף איין שטריקעל, און פריהער פון אַלעמען — אָט איענעם פעמפיק, רב אַלטערען, איינגעזונקען זאָל ער ווערען!

— וואָס האָט ער אַזעלכס געטהאָן? קוק איהם אָן אביסעל, ווי ער האָט זיך צעפלאַקערט! — פלעגט איהם יענטעל לעשען דאָס פייער. — זיי נאָר ביי זיך ניט אַזוי גייציג, בייניש! עס וועט קומען אַ צייט, וועסט דו אַליין באַדאַרפען אָנקומען צו אַלטער׳ס לאַסקע, וועלען מיר הערען, וואָס דו וועסט דעמאָלט זאָגען! ווי זאָגט ער: „פליה נישט צו הויך, בכדי דו זאָלסט נישט באַדאַרפען דערנאָך אַראָפּפאַלען“...

יענטעל, אוי, האָט געטראָפען! אַז בייניש איז שפּעטער מיט דער צייט געוואָרען אַ סוחר, האָט ער געמוזט אָנקומען צו

אלטערען נאָך א הלואה, און פון דעמאָלט אָן האָט ער איהם נאָך מעהר פיינט געקריגען. אז מע האָט גערעדט פון אלטערען, האָט בייניש געציטערט פאַר כעס. יענטלען איז די מעשה זעהר געפעלען, און זי פלעגט דוקא אָפּטליך, בפרט נאָך רב קלמנ'ס וויזיט, רעדען פון אלטערען און וועגען זיין רייכקייט, ווארפענדיג שטעכווערטלעך ביינישען אין בוזעם אריין.

— און דוקא אָהן ספרים און אָהן ביכלעך! — פלעגט יענטעל זאָגען, געבענדיג איהם ,ערמיט אָנצוהערען, אז זי פערשטעהט אויך איין עסק.

— אָבער איך בעט דיך, — פלעגט בייניש זאָגען, — רעד ניט מיט מיר פון אָט דעם המן, דעם צורר־היהודים! איך קאָן זיין נאָמען ניט הערען!

— טאָמער ווייסט דו, וואָס האָט ער ד'יר געטהאָן אזעלכעס! — פלעגט איהם יענטעל ענטפערען, פערדרעהענדיג דאָס פיסקעל אויף א זייט. — באשר ער איז רייך, וועמעס עסק איז דאָס? א סך וואָלטען געקאָנט רייך זיין, ווי אלטער, ווען זיי זאָלען שכל האָבען, אזוי ווי ער... פריצענט, נארעלע, וואכסט אָהן רעגען...

— אָבער אז איך בעט דיך, יענטעל, דערמאָן מיר ניט זיין טרפה'נעם נאָמען! טהו מיר צוליעב און דערמאָן מיר איהם ניט!

— קוק איהם אָן א ביסעל, ווי דער כהן האָט זיך אין איהם צערעדט! ער האָט זיך דאָס א ביסעל צעשריגען, גלייך ווי מע ווערד פון איהם גליקליך. וואָס האָסט דו מיך דאָ חושד צו זיין? עס שמועסט זיך וועגען אלטערען, זאָג איך, אז ער איז גאָר ניט אזוי, ווי מע מאַכט. איטליכער מענטש האָט שונאים, ווי זאָגט מען א ווערטעל...

— וואָס טויג מיר דיינע ווערטלעך? זאָג מיר בעסער, יענטעל, וואָס האָסט דו זיך עפּיס פלוצים אזוי צערעדט פון אלטערען? עפּיס מוז דאָ זיין, ס'איז עפּיס ניט גלאַטיג.

— א משל! דאָס איז יאָ ווי מע זאָגט, אז ציבעלע איז ציבולי איז קנאָבעל קנאָבולי. א שטומער וואָלט דאָס ניט אויס־גערעדט אין קיין יאָהר, וואָס דו אין א מינוט.

— ניין, יענטעל, איך קען דיך שוין א ביסעל; מסתמא איז דאָס נישט אומזיסט.

— ווייסט דו וואָס, ביניש? אָט ווער בעסער גאָר אנשוויגען. ווי זאָגט ער: ווינציגער גערעדט און מעהר געמיינט. איין אָכס, פארשטעהסט דו מיך, האָט א לאנגע צונג און קאָן, זאָגט מען, קיין שופר ניט בלאָזען... אָט דאָס איז מיט דיר אויך. טאָמער וואָלט מען יאָ געקאָנט אמאָל מיט דיר אויספיהרען א זאך, קומסט דו מיט דיינע איבערקעפלעך באלד. ס'האָט זיך אָפגעזוכט א חכם — ביניש! אָרם א מענטש — קאטשקע רוק זיך... געה שוין, געה, לאָמיך דיך האָטש ניט אָנקוקען פאר די אויגען!

א מין הצלחה! ביניש האָט ליעב זיין ווייב, און דוקא דעמאָלט, ווען זי זידעלט איהם גוט אויס און שעלט איהם דורך, ווערד ער ווייך ווי טייג און לאָזט זיך קנעטען. און יענטעל קנעט איהם, מאכט מיט איהם, וואָס זי וויל:

— הערסט דו, ביניש, מע בעט פון דיר נאָר איין זאך: זאָלסט הערען און זעהען און שווייגען, וואָרום קאָלי מאכען קאָן א קאץ אויך...

XXIV.

זי ארבייט ווי עס געהער צו זיין, און אלטער ווערד גוט חוץ לדרך הטבע.

אריינמישען זיך אין יענעמ'ס געשעפטען, זאָגען א דעה דאָרט, וואו מע פרעגט איהם ניט, געבען איין עצה, ווען מע בעט איהם ניט, קוקען, נאָכשפּירען, זעהען, וואָס ביי יענעם אין טעפּעל קאָכט

זיך, וכדומה, — דאָס האָט ליעב יעדער איד; אריינמישען זיך אָבער אין אזעלכע ענינים, וואָס זענען נוגע אינ'ם נפש, טראָגען אויפ'ן קאָפּ דעמ'ס יונגעל און יענעמ'ס מיידעל, געפינען פאַר איטליכען זיין גליכען, מזווג זיווגים זיין, רעדען א שידוך — דערויף, זעהט איהר, זענען נאָר די מאזעפּעווקער גרויסע בריה'ס, איינע אין דער וועלט. איטליכער איד איז דאָרטען א שדכן — ניט צוליעב דאָס שדכנות-געלד חלילה; שדכנות-געלד אז עס מאכט זיך — מהיכי-תיתי, ווער ווארפט דאָס ארויס א זייטיג קערבעל? עס זענען אָבער דאָ א סך אזעלכע, וואָס קלערען אפילו ניט פון רח"ש, זיי טהוען דאָס בפירוש לשם-שמים: מע דערזעהט א בחור מיט א בתולה, איין אלמן מיט איין אלמנה, א גרוש מיט א גרושה, — פאַלט תיכף אריין אין קאָפּ א געדאנק: „איי וואָלט דאָס געווען גליך! כלעבען, א גלייכער שידוך"... און מע הויבט אָן באלד צו ארבייטען אין געשעפט, טאקי פון יענעמ'ס טובה וועגען: דער אלמן פּאַסט צו יענעם מיידעל, יענער בחור, נישקשה, מעג נעמען די גרושה, און דער גרוש איז פּשוט אָנגעמאָסטען פאַר יענער אלמנה. מע פוילט זיך ניט ביי אזעלכע עסקים, מע פערבויגט אלע געשעפטען און מע גיט זיך אָפּ, מע לעגט זיך אריין, און מע טהוט אלע מעג-ליכקייטען, אז דער שידוך זאָל זיין א שידוך, גלייך ווי עס איז זיי נוגע אין לעבען אָדער אין פרנסה. זיי קאָנען ניט ליידען, עס שלאָגט זיי צו דער גאַל, אז זיי זעהען איין אלטען בחור, אָדער א דערוואכסען מיידעל: „ביז וואנען — זאָגען זיי — איז דער שיעור צו זיצען, טאקי ביז דעם גרויען צאָפּ?" ערגער פון אלס-דינג איז ביי זיי, אז א מיידעל פערזיצט; מע שעמט זיך מיט איהר צווישען לייטען; מאנסבילען האלטען זיך מיט איהר פריי, ווי מיט א זכר, ווייבער קוקען אויף איהר, ווי אויף איבער-געוואכסענעם חריין, עס קומט עפּיס אויס זעהר פריקרע — מע פערדרעהט די נאָז. אלע האָבען אויף איהר רחמנות, און ס'איז א גרויסע מצוה פאַר גאָט זי צו פערשלייערען.

— מעגסט דיר זיין ברוגז, זלאטע, נאָר דעם אמת אין א זייט קאָן מען ניט אוועקלעגן. ווי זאָגט ער: „זא פראוודו ביוט“. איך בין איין עלטערע שוועסטער, מעג איך דיר זאָגען אלץ, וואָס אויפ'ן הארצען ביי מיר. דיין אסתר איז אודאי א וואוילע, א טייערע און איין עהרליכע, אויף מיר אזא יאָהר; לאָמיך האָבען אזא דאגה מיט פרנסה. ווי דו האָסט א דאגה מיט א שידוך; פון דעסטוועגען דארפסט דו נישט פארגעסען, אז זי הייסט שוין ניט קיין יונג מיידעל, דו אין איהרע יאָהרען האָסט שוין געהאט צוויי צי דריי קינדערלעך... לאָמיך האָבען אזא לעבען, וואָס פאר א שענעם נאָמען זי האָט אין שטאָדט; נאָר אודאי, אז איך הער, מע זאָגט אויף דיין טאָכטער: „אָן געהט זי, די אַלטע מויד“, — שטעכט דאָס מיך געוויס אין דער זיעבעטער ריפּ. וואָס האָט מען דאָ צו קלערען? ווי זאָגט ער: „אהרען אהרט דאָס מיך ניט, נאָר סע בראָט מיך, און סע ברענט מיך“...

אזוי האָט איינגע'טענה'ט מיט זלאטען איהר עלטערע שוועס־טער, ביינע די קאָראַלניצע, א גראָבע פונדאמענטאַלע אידינע, מיט א קול פון א מאנסביל, מיט א קאָראַווע פנים און מיט שווארצע וואָנסים אויף דער אויבערשטער ליפּ; אין שטאָדט האָט זי גע'שמ'ט פאר א גרויסען בר־דעת, איין עהרליכע, א פרומע אידינע און זעהר א צונעלאָזטע צו אָרעמע לייט, פאר וועלכע זי פלעגט אָפט זיין א שתדלן, דאָס הייסט, נעמען א פאטשיילע און ארומגעהן מיט נאָך א אידינע צונויפנעמען נדבות, פאר אָרעמע קימפּעטאָרינס, אויף הכנסת־כלה, אויף לחם־אביונים וכדומה. מע קאָן ניט זאָגען, אז אין שטאָדט האָט מען זי שטארק ליעב געהאט, מחמת זי פלעגט זעהר דעקוטשען מיט איהרע אָפטע נדבות קלויבען. „אָן געהט זי שוין, די גבאי'טע מיט דער פאטשיילע“, — פלעגט מען זאָגען, בעמערקענדיג זי פון דער ווייטענס. איהר מאן, משה־אברהם זאליאזניק, האָט זיך געהאט זיין געשעפט — אייזען, און ביינע, וואָס איז אויסגעוואכסען ביי בתיה דער

האַרטאָוויצע, האָט נישט געקאָנט זיצען לעדיג אָהן אַ שום בעשעפטיגונג, דעריבער האָט זי זיך אונטערגעהאַנדעלט אויף איהר געלד מיט קאַרעלען. איהר מאַן האָט אפילו פון איהרע געשעפטען ווינציג־וואָס הנאה געהאַט, מחמת דאָס גאַנצע דאַבּרע־מזל פלעגט פּיי איהר אַריינקומען אין די אָרעמע לייט אַריין, די אָרעמע קימפּעטאָרינס מיט די אָרעמע כלות, וואָס זי פלעגט חתונה מאַכען. נאָר וואָס האָט ער געקאָנט דערצו העלפען? בתיה'ס טעכטער האָבּען פיינט געהאַט, אַז דער מאַן זאָל זיי זאָגען דעות. בּיי זלאַטען האָבּען בריינע'ס רעד געהאַט אַ גרויסען ווערטה.

— וואָס זשע זאָל איך טהון, איין אַלמנה מיט ברעקלעך קינדער יתומים? — האָט זי זלאַטע געפרעגט. — וואָס קאָן איך טהון דערצו, אַז עס מאַכט זיך פּאָרט נישט איהר גלייכען? מיט גוואַלד קאָן איך דאָך ניט נעמען, אַז עס קומט ניט אַליין. עס איז מיר, מאָהל דיר, געגוג בּיטער און פינסטער, אַז איך טהו אַ קוק אויף אסתר'ען, קיין עין־הרע... — פאַר גרויס עגמת־נפש האָט זיך זלאַטע צעוויינט, און בּריינע האָט איהר אויסגערעדט דאָס הארץ, ווי ווייט זי האָט געקאָנט, געדרונגען איהר פערקערט, אַז אסתר איז גאָר ניט אַזאַ „פרעסטארעץ". וואָס מע בעדאַרף זיך דאָ אַזוי שלאָגען. אַז עס וועט קומען די צייט, וועט איהר זיווג קומען, טרעפען אַליין דעם אָרט, וואָרום קיין סך אסתרס איז נישטאָ דאָ אין שטאָדט, וואָס זאָל מען זיך דאָ נאַרען? גאָט קאָן העלפען, אַז ער וויל נאָר. „וועסט נאָך, אם־ירצה־שם, האָבען אין איהר גרויס נחת"...

ניט אַזוי אָבער האָט זיך בעגאַנגען זלאַטע'ס יונגערע שוועסטער, יענטעל; זי האָט זיך גענומען צום עסק גאַנץ געטריי, גאָר אויף אַנדערע כלים. זי האָט געקאָנט זיך אַריינלעגען אין אַזאַ ענין, ווי עס געהער צו זיין, און צייט האָט זי געהאַט דערויף גענוג. יענטעל איז געווען אַ היימיש ווייבעל, דאָס הייסט, נישט קיין מאַרק־אידינע, ווי בּריינע אָדער זלאַטע. זי איז געווען די יונגסטע

פון אלע דריי טעכטער ביי בתיה דער הארטאווניצע, די מיזינקע, און איז אויפגעצויגען געווארען ביי בתיה'ן שוין אויף די עלטערע יאהרען, ווען יענע האט שוין נישט געקאנט אזוי זיך אפגעבען מיט איהר טאכטער און זי מאכען פאר א מענשען, ווי די עלטערע טעכטער. דערצו איז יענטעל פון תמיד אן געווען א פוילע; זי האט ליעב געהאט פרעמדע בענק מיט פרעמדע געשעפטען, און איבערהויפט — אזעלכע ענינים, וואס געהערען זיך אן צו חתן־כלה, מאן און ווייב, שוועסטער און ברודער. דארט האט יענטעל שטארק ליעב געהאט ארייגצושטעקען א נאז, ארייגווארפען א ווארט, פערקאכען א חתונה, און נאכדעם, אז יענע האבען זיך שוין גוט געריסען פאר די שלייערס, פלעגט זיך יענטעל שטעהן פון דערווייטענס, שטיל, פיין, גאט די נשמה שולדיג. עס פערשטעהט זיך, אז דארט, וואו מע האט זי געקענט — און געקענט האט מען זי אומעטום, ווי א בייזען שילינגער! — האט מען זיך שוין געהיט פאר איהר. אז צוויי ווייבער האבען גערעדט אין מארק און יענטעל איז אנגעקומען, איז מען באלד אנשווייגען געווארען: „שא, אן געהט דער ניטגוטער, חאטע פאקרישקע"... אפילו צווישען איהרע אייגענע שוועסטער האט יענטעל פערקאכט אזעלכעס, אז ברייגע מיט זלאטען פלעגען זיין צווישען זיך ברוגז יאהרענווייז. יענטעל האט געהאט אין זיך אזא כח, אז זי האט דערצעהלט עפיס א זאך, האט מען איהר געמוזט גלויבען. איהר טאלאנט איז געלעגען בעהאלטען אין איהר מויל, אין איהר מינע, אין איהרע אויגען. צייט האט זי געהאט גענוג, קיין קינדער האבען זיך ביי איהר נישט געהאלטען, מיט'ן געשעפט איז געווען פערנומען ביניש (ער איז געווען א מוכר־תבואה'ניק). און די טירען פון יעדער שטוב זענען געווען אפען: פארט בתיה דער הארטאווניצעס א טאכטער! קיין נאר איז יענטעל נישט געווען. רב קלמן האט געוואוסט, ווען ער האט אויסגעקליבען פאר זיין געשעפט מכח אלטערען. יענטעל האט אנגעהויבען צו ארבייטען אינ'ם עסק אזוי בריה'ש, אזוי קונציג, אז זלאטע, וואס איז געווען

אויך ניט פון יענע, ווי מע זאָגט, וואָס געהען צעהן אַ גראָשען. האָט דאָ נישט אַרויסגעזעהען קיין שום סימן פון אַ מאַשינע, פון איין אונטערפּיסעל. אדרבה, רעדענדיג מיט זלאַטען וועגען אַלטערען, האָט איהם יענטעל רק אויסגעלאַכט, געמאַכט חוזק פון איהם און פון זיין פיהרען זיך.

— אויך מיר אַ לעבען! — האָט יענטעל געזאָגט, גלאַט אַזוי בדרך־הליכה. — איינער אַליין מיט די פּיער ווענט! עסט און טרינקט און צעהלט דאָס געלט. רייך צו־נ־אַלדי שוואַרצע יאָהר, ממון־קורח. וואָס געהט איהם אָפּ? קאַפּוועהטיג, איך בעט דיך? ער זאָל זיין חאָטש אַ ביסעלע יונגער, וואָלט מען איהם געגעבען אַ כלה, חאָטש אפילו אָהן געלט.

— געטראָפען דעם אָרט! — ענטפערט איהר זלאַטע. — יענער וואָלט זיך אַליין פאַרקויפט פאַר געלט, זאָגט זי נאָר דאָס!

— האָסט אַ גרויסען טעות, זלאַטע. מיר האָט קלמן גע־שוואוירען אַזוי, אַז מע מעג גלויבען אפילו אַ הונט, אַז ער זוכט אַ שידוך פון זיינעטוועגען, און דוקא פון געמיינעם גראַד, ס'הייסט פון בעל־הבתישען שטאַנד, עס מעג זיין אָהן געלט, אַבי דאָס קרן איז אַ קרן, וועט ער נאָך צוצאָהלען אין בייטעל אריין. איך זאָג דיר דעם אמת, זלאַטע, ווען איך האָב קינדער, ניט ווי נאָט האָט מיך געשטראָפט, און חאָטש אַ טאָכטער אַ היבשע, וואָלט איך קיין צוויי ווערטער נישט גערעדט. חאַפּט איהם דער וואָטעג־מאַכער, וואָס ער איז אַ דבר־אחר, אַבי פאַרזאָרגט אַ קינד. עי, הערסט דו, זלאַטע, רוף מיך נאָר און געב מיר לעקאָך...

אין אַזעלכע שמועסען האָט יענטעל פאַרבראַכט מיט איהר שוועסטער גאַנץ אָפּטליך, נאָר תמיד אַזוי קונציג אַרויפגעקומען אויף אַלטערען, אַז יענע האָט זיך בשום אופן נישט אָנגעשטויסען אויף יענטעל'ס פּלאַן. איינמאָל האָט זיך זלאַטע נאָכדעם פאַר איהר אַרויסגעחאַפּט מיט אַ וואָרט און האָט זיך אַ זאָג געטהאָן:

— ווי מיינסט דו, יענטעל, אשטייגער, מיין אסתר זאָל איהם וועלען?

— ווייס איך וואָס? משוגע מיינע שונאים! — האָט איהר יענטעל געענטפערט. — וואָס איז? דיין אסתר איז דאָ די מיאוס׳ע מויד, וואָס מע באַדאַרף זי פּטר׳ען? ווייס איך וואָס, אבי גערערט!

— אי, זאָג עס ניט, יענטעל! איין גאָט איז יודע דעם אמת, וואָס איך טראָג. ס׳איז מיר גוט צו הערען, מאַהל דיר, די רעד, וואָס מע רעדט!

— וואָס זשע רעדט מען אזעלכעס, וואָלט איך געוואָלט וויסען? — מאַכט יענטעל מיט א תמ׳עוואַטער מינע.

— וואָס האָסט דו געוואָלט זאָל מען רעדען? ס׳איז גענוג, אז מע רעדט פון אסתר׳ען, אז זי איז שוין א דערוואַכסענע, קיין עין־הרע. מע זאָגט...

— מע זאָגט? מע רעדט? וואָס טויג מיר, זלאַטע, דער „מע“? מע — איז א ציעג! לאָזען זיי דיר רעדען פון פייער און פון וואַסער, אָט די אַלע, וואָס רעדען! לאָזען זיי בעסער א קוק טהון אויף זיך אַליין, און לאָז זיי נישט דארען דער קאָפּ פאַר יענעם! ניין, איך מיין טאַקי באמת, איך קאָן אַזוי ניט ליידען, אז מע מישט זיך אריין אין יענעמ׳ס געשעפטען, אז איך וואָלט זיי נאָר צעריסען, אָט די אַלע וואָס רעדען! וואָס געהט זיי אָן, וואָס אסתר איז נאָך קיין כלה ניט? וואָס אהרט דאָס זיי? פאַר וואָס אהרט דאָס מיך ניט, אז לאה־ציפּורה׳ס טעכטערעל איז אָנגעשטאָפּט מיט יאָהרען, ווי א זאַק מיט פּאָלאָווע? פאַר וואָס זאָרג איך מיך ניט, וואָס מינצי׳ס מויד שמעקט שוין מיט קברות־בלעטלעך? פאַר וואָס רעד איך נישט פון בנצי דעם רויטענ׳ס דריי טעכטער, וואָס זענען שוין לאַנג אריבער דעם פריזיוו, און קיין משוגע׳נער חתן וויל אפילו נישט אריינשמעקען

אהין? פאר וואס געה איך ניט ארום און שריי ניט אויף מלכה־העני'ס שנור, וואס האט פלוצים אראפגעווארפען דעם פאריק פונ'ם קאפ? וואס איז? באשר איהר מאן האט פארדיענט געלט? האסט מורא, ער וועט אודאי ניט אנזעצען? און גאלדע דער קאראלניצער'ס טאכטער האט זיך נישט געקושט יענע וואך מיט'ן משרת אויפ'ן יריד, אונטער דער סטאיקע? איך קאן עס נישט סובל זיין, עס ברענט מיך, עס טראגט מיך אונטער, אז איך הער, ווי מע באַרעדט יענעם און מע קוקט נאר אויף יענעם, נאר אויף יענעם!...

יענטעל צעפלאקערט זיך אזוי, אז זי נעהט אוועק א צעקאכטע, פערגעסענדיג כלומרשט וואו זי האלט. שפעטער, אין א פאר טעג ארום, קומט זי ווידער צו זלאטען אין קלייט אריין, זעצט זיך נעבען איהר אין דרויסען אויף דער באנק מיט איין ארבייט אין דער האנד און מאכט צו איהר אזוי:

— הערסט דו, זלאטע, איך האב מיך באטראכט אין דערהיים און גוט איבערגעלעגט זיך מיט מיין ביינישען וועגען יענעם, וואס דו האסט מיר אנומעלט א זאג געטהאן; איך האב זיך באקלערט, אז ס'איז גאר ניט אזוי קרום, ווי איך האב געמיינט פון דער לכתחילה. ווי זאגט ער: „קרום ווי א קאטשערע, גלייך ווי געטראפען"... מע זאגט דאך פארט אויף איהם, אז ער איז רייך, אנגעשטאפט מיט געלט, און קיין קינדער האט ער אויך ניט...

— וואס־זשע, ער האט גאר ניט געהאט קיין קינדער? — פרעגט זלאטע פערטראכט, קראצענדיג מיט'ן דרעטעל אונטער'ן שלייער.

— וועלכער רוח! — זאגט יענטעל, אוועקלעגענדיג די ארבייט אויף א זייט. — דאס הייסט, ער האט יא עפים געהאט אמאל. זיין ווייב איז געווען א חלירע, דו געדענקסט נישט פייגלען? זי איז פון תמיד אן געווען א גרינע, לאז זי מיר מוחל זיין, א דער־רוח־ווייסט־וואס, שטענדיג זיך נעדראקטערט און נאר גע־

דאָקטערס! זי האָט מפיל נעווען עפּיס אַ פּאָר מאָל און האָט אויפגעהערט צו קינדלען שוין ביז׳ן טויט אריין.

— איך האָב אַ רעד געטהאָן מיט אסתר׳ען, — זאָגט זלאטע מיט אַ זיפץ, — האָט זי אפילו צוגעשווינגען. איך וויים, וואָס זי מיינט מיט איהר שווייגען? היינטיגע קינדער, גאָט טרעף, וואָס סע טהוט זיך ביי זיי! נאָר אסתר איז אַזאַ קינד, קיין עין־הרע, וואָס פארשטעהט איהר תכלית, און אָקעגען איז זי מיר קיינמאָל נישט געגאַנגען.

— נו, און יענער וויל טאקי, אפנים? — טהוט יענטעל זיך אַ פרעג גלאט אזוי.

— צי ער וויל, פרעגסט דו? אַ שענע מעשה, כלעבען! יענער געהט־אויס, ער האָט שוין עטליכע מאָל אונטערגעשיקט קלמנ׳ען, און איז שוין אליין אויך עטליכע מאָל געווען ביי מיר אין קלייט, בשעת אסתר איז גראָד געשטאַנען נעבען מיר, — און דו פרעגסט, צי ער וויל! יענער וויל זי אָפּגילטען, און זי זאָגט נאָר דאָס!

—אזוי גאָר? — זאָגט יענטעל, גלייך ווי זי ווייסט גאָר נים פון די אַלע נייעסען, און לאָזט איבער דעם שמועס אויף איין אַנדערס מאָל, פערשלאָגענדיג היינטיגס מאָל מיט האקע־באַקע: גענז, איינגעמאַכטס, געראָטענע חלה אויף שבת און דעסגלייכען.

* * *

זלאטע האָט זיך נישט אוועקגעזעצט רעדען מיט אסתר׳ען מכח אַ שידוך, מכח חתונה האָבען, נאָר עס פלעגט ביי זיי ביידע אַרויםקומען דערויף ממילא גאַנץ אָפּטליך. דער גרעסטער פּער־געניגען זלאַטע׳ס איז געווען, אַז זי האָט געקאָנט אָפּרייסען איין איבעריגען גראָשען פון דער הוצאה, בכדי איינצוברענגען דער טאָכטער אויף פּאָוועלע צו דער חתונה. ביי זלאטען אין קאסטען זענען שוין געלעגען פון כמה וכמה יאָהרען אָנגעגרייט אַ האַלב

טוץ העמדער מיט זעהר שענע אויסגענייהטע געסטקעס און מיט פראשוועס נאָך דער לעצטער מאָדע, ציכלעך געשטיקטע, א פּאָר פּיקענע קאָלדרעס און באוועלעך אויף זאָקען וכדומה. הכלל, דער קאַסטען איז געווען בּיי זלאַטען א מין קאַזנאַטשייסטווע, א באַנק, וואוהין זי האָט איינציגוויז, בּיסלעכווייז אָפּגעלעגט איהר פער־מעגען פון אסתר'ס וועגען.

— וואָס פּראַטעסט דו? — האָט צו איהר יענטעל איינמאָל א זאָג געטהאָן, דערזעהענדיג זלאַטען זיך פּאָרען בּיי'ם קאַסטען.

— וואָס איך „פּראַטע"? — האָט איהר זלאַטע אָפּגעענטפערט מיט פערדראָס. — מסתמא פונ'ם אנדערען מאַנ'ס וועגען, וואָס פארשטעהסט דו דאָ נים?

— נישט לאַנג געטראַכט און גוט געמאַכט! — האָט איהר יענטעל געענטפערט מיט א גלייכווערטעל, ווי איהר שטייגער איז. — לאָז עס מיר אָנקומען, וואָס איך ווינש דיר, האָסט דו געהערט? איך זעה, דו קלויבּסט, פרעג איך פון וועמענ'ס וועגען. פּאַר א וואָרט קומט קיין פּאַטש. ווייס איך? לאָז זיין היינטינס מאָל אזוי.

— דו ווייסט גאַנץ גוט, צו וואָס זאָלען מיר זיך נאַרען, אז דאָס איז מיין אסתר'ס פּאָוועלע צו דער חתונה, געב גאָט נאָר אין גיכען, רבּונו של עולם, שוין צייט!

אסתר, וואָס איז דערבּיי געזעסען, האָט געמוזט אויסדרעהען דעם קאָפּ צום פענסטער צו, בּכדי מע זאָל ניט זעהען איהר פּנים, אויף וועלכען עס האָט זיך צעגאָסען א רויטע פאַרב.

איינמאָל, עס איז געווען א ווינטער־נאַכט, איז זלאַטע געזעסען אויף דער לעזשאַנקע איבּער א זיפּ מיט פערדערען, און בּיי דער זייט אויף דער בּאַנק איז געזעסען אסתר און האָט גענייהט ציצענע ארבע־כנפות'לעך פון די קינדערס וועגען, אפרים מיט מנשה'ן. צווישען זלאַטען מיט אסתר'ען זענען שוין לאַנג

אויסגעגאנגען רעד, און זיי זענען שטיל געווען פערטיעפט אין דער ארבייט. קיין שארך האט זיך נישט געהערט, ניט אין שטוב, ניט פון דרויסען. נאר דער אלטער גרויער קאטער האט צייטענווייז ארויסגעלאזט א כארכלען, דרילענדיג דארט ערגיץ אויפ'ן אויווען. פלוצים לאזט זלאטע ארויס א שטארקען טיעפען זיפץ, כמעט ווי א שלוקערץ, מיט א קווימש און מיט איין אויסלאז: „וועה־וועה־וועה־וועה!"

— וואס איז, מאמע? — פרעגט אסתר ווי דערשראקען.

— וואס „וואס איז"? — פרעגט זלאטע איבער.

— וואס זיפצסט דו אזוי שטארק? — פרעגט אסתר, אוועקלעגענדיג די ארבייט.

— וואס איך זיפץ? — זאגט זלאטע. — עס זיפצט זיך — זיפץ איך. אודאי ס'זאל זיין גוט אויפ'ן הארצען, וואלט זיך ניט געזיפצט. נישט פאר וואוילטאג, וואס זאלסט דו דא קלערען? אז מע הויבט זיך אן בארעכענען אקוראט ארום־און־ארום, געהען איבער אלערליי מחשבות איבער'ן קאפ. גארניט, מע זארגט, מע וויל פארזארגען די וועלט.

— וואס זשע העלפט דאס זארגען? — מאכט אסתר מיט א פריינדליכער מינע צו דער מאמע. — זעהסט דאך, אז גאט פיהרט אונז אויס, ווי אלע אידען. אט געהען קראסנע טארגעס* — צו גאט א האפענונג, מע וועט לייזען געלט.

— געלט־שמעלט! — מאכט זלאטע. — ס'איז פארהאן גרעסערע זארג: מע דערמאנט זיך קינדער. זיי וואכסען, עפיס א תכלית דארף מען דאך, און איך האלט נאך גאר פון פארענט. איך מיין טאקי מיט דיר אליין, וואס — איך בעט דיך? וואס קומט מיר ארויס, איך מיין באמת, פון קלמנ'ס קריכען, וואס ער

* מארק־טעג, ווען די קרעמער לייזען געלד פון די דארפסלייט.

קריכט? אז קיין נדן, משטיינס געזאגט, איז ניטאָ, און אָהן נדן וויל יענער ניט. און הייסען הייסט מען נאָך לשון בעלי־בתים. מיינט יענער, אז סע קישעט גאָר, קריכט ער: געה געב יענעם ארוים, וואָס אויפ׳ן הארצען טהוט זיך! און דערווייל די צייט שטעהט ניט, און וואָס מעהר א טאָג, איז מעהר א יאָהר חלילה, איך זאָל גאָר ניט דערלעבען, מע זאָל אויף מיין קינד זאָגען „ביז דעם גרויען צאָפּ“...

אין דער מינוט עפענט זיך די טיר און עס פליהען אריין: אפרים מיט מנשה׳ן פון חדר, ביידע פערפלאמט פונ׳ם פראָסט, מיט קאַצענע טולופּלעך און מיט קיילעכיגע גארעסענע היטעלעך און מיט א פאַפּיערענעם לאַמטערענדעל אין די הענד.

— א גוט נאָוועננד! — זאָגען זיי ביידע אין איין קול, טאַנצענדיג און אראָפּוואַרפענדיג פון זיך די טולופּלעך. — עסען! עסען! — שרייט אוים מנשה, שלעפּענדיג אסתר׳ען פאַר׳ן קליידעל.

— שאַ, שאַ, איך געב, איך געב! — זאָגט אסתר, אויפ־הויבענדיג זיך פונ׳ם אָרט, און דערלאַנגט די קינדער וועטשערע — טייגלעך מיט פאַסאָלים.

אפרים איז עלטער פון מנשה׳ן נאָר מיט איין יאָהר, נאָר ער איז א סך סטאַטעטשנער, מענישער פון מנשה׳ן. א ווייסער מיט א דאַר אויסגעווייקט פּנימ׳על, מיט צוויי לאַנגע דינע פאה׳לעך, זעהט ער אוים טאַקי ווי א בן־תורה. „ע ר, עליו השלום, אינ־גאַנצען ע ר, נעפריטשקום, נאָר מיט לענגערע יאָהר“... — אַזוי פלעגט אויף איהם זאָגען זלאַטע, מיינענדיג איהר לוי׳ן. און מנשה איז א נידעריג, געפּאַקט יונגעל, א גרויסער ווייסער־חברה־ניק, א ברען, א בעלן צו פאָהרען רייטענדיג אויף א ציעג, א גרויסער נאַשער, א פלאַפלער, האָט ליעב אריינצושטעקען די נאָז אומעטום, איז גרייט איבערקעהרען א וועלט, נאָר לערנען — ניט א לעק.

— מאַמע, מאַמע, דו ווייסט? — זאָגט מנשה, שלינגענדיג די ווערטער אינאיינעם מיט די טייגלעך און מיט די פּאַסאָלים. — דו ווייסט, מאַמע? אפרים זאָגט שוין אליין אַ „לייענען“! דער רבּי האָט איהם פאַרגעבען אויף דאָנערשטאָג אַ לייענען. און פּיני־מאיר־פּיני׳ס איז דאָך אַ היבשער בחור, איאָ? ווייסט ער ניט מה דקאמרי רביצין. נו־נו, האָט מען איהם געשמיסען, ווי־פיעל ס׳איז אין איהם אריין! זיין גליק, וואָס צום רבּי׳ן איז געקומען צו געהן רב קלמן מכח אַ שידוך. דער רבּי פיהרט אַ שידוך, און רב קלמן געהט אַלע טאָג, אַלע טאָג, און זיצט אוועק דריי זייגער־שעה, און מיר ווערען צעזעצט פאַר געלעכטער, און פּיני־מאיר־פּיני׳ס האָט זיך דערווייל ארויסגעדרעהט פון זיינע הענט און ווייסט די גמרא, ווי אַ וואַלף...

— נו, און דו ווייסט די גמרא? — טהוט איהם אסתר אַ פרעג, האַלטענדיג די הענד צונויפגעלעגט אויפ׳ן הארצען און קוקענדיג מיט פערגעניגען אויף די יונגע קינדער, ווי זיי עסען אזוי געשמאַק זייער „פּאַרציע“ נאָך אזא פערברענגען אַ טאָג מיט איין אויפדערנאַכט אינ׳ם ענגען חדר ביי אַ דרייגראָשענדיג ליכטעל. און זלאַטע ווערד ברייטער ווי לענגער פאַר שמחה, בעטראַכטענדיג איהרע קינדער די ברילליאַנטען; איהר הארץ איז פול מיט דאַנק צו דעם, וואָס לעבט אייביג, פאַר זיינע גרויסע חסדים, וואָס ער טהוט מיט איהר, אַ ווייסטע פינסטערע אַלמנה... פלוצים ווערד אָבער זלאַטע׳ס פרייד פערשטעהרט: אפרים, וואָס איז געזעסען ביז אַהער שטיל, טהוט פלוצים אַ זאָג צו איהר:

— מאַמע, דער רבּי האָט געבעטען געלט.

— האַ, יאָ, מאַמע! — חאַפּט אונטער מנשה. — דער רבּי און די רביצין האָבען שטאַרק געבעטען געלט. זיי באַדאַרפען אויף דירה־געלט און אויף האָלץ און אין מאַרק אריין. בערעל־משה־אברהמ׳ס האָט נעכטען געבראַכט צוויי קערבלעך, האָט איהם דער

רבי גוט מכבד נעוועז, און פיני־מאיר־פיני'ס האָט ער אפשר צעהן מאָל פאַרזאָגט, אז אָהן געלט זאָל ער זיך גאָר אפילו נישט באַווייזען אויף זיין שוועל. דער רבי און די רביצין האָבען זעהר געבעטען, זאָלסט שיקען שכר־למוד.

„וויי־ער שכר־למוד! — טהוט זלאַטע אַ קלער, און עס טהוט איהר אַ שטאָך אין הארצען. — עס קומט איהם שוין אודאי אַ קערבלעך פופצעהן, ווי אזוי שיקט מען איהם נישט חאָטש קיין צעהנערעל? און דאָ געהען קראַסנע טאָרגעס: וואו עס פאַלט־אריין אַ קערבעל, געהט עס אוועק אויף סחורה איינקויפען, די קראַם אונטערפרישען, — מע קאָן דאָך נישט בלייבען מיט די פינף פינגער! און צאָהלען שכר־למוד — דאָס מוז מען דאָך!“...

און זלאַטע'ס פּנים ווערד צאָרנדיג. זי לעגט זיך שלאָפען אַ דער'הרג'עטע, גלייך ווי מע וואָלט איהר אראָפּגענומען דעם קאָפּ. אַ גאַנצע נאַכט הערט אסתר, ווי די מאַמע קרעכצט און קאַטשעט זיך אויפ'ן געלעגער, און איהר קאָפּ טראַכט איבער טויזענדער פּלאַנען, ווי אזוי ארויסצוציהען דער מאַמען פון דער נויט. עס פערשטעהט זיך, אז קודם כל קומט איהר אויף דער מחשבה יוסילע; זי מיט איהם צוזאַמען וועלען שוין צוקלערען עפּיס איין עצה, און גלאַט אָהן אַלעמען, ווייבאַלד זי האָט חתונה, ווערד דאָך שוין ממילא זלאַטען גרינגער אין אַלע אופנים. זיי וועלען ביידע האָרעווען און וועלען זעהען, אז זלאַטע פון איין זייט און שמואליק פון דער אנדערער זייט זאָלען זיין צופריעדען פון זיי...

די דאָזיגע ליכטיגע געדאַנקען געדויערען אָבער נישט לאַנג. ווי אַ שוואַרצער שאָטען פליהט דורך פאַרביי איהר אויך אַ פינסטערע מחשבה: „און ווען חלילה נים — אזוי קלערט זיך אסתר — און ווען חלילה מיר איז נים בעשערט קיין גוטס אויף דער וועלט, וועל איך זיך גאָר שטעלען דיענען צוליעב דער מאַמען; איך וועל אוועקפאָהרען פון דאַנען ווייס איך וואוהין און וועל זיך שטעלען אויף איין אָרט. אַלע זאָגען, אז איך וואָלט געקאָנט פאַרטרעטען די גרעסטע שטעלע אין אַ קליים, אָדער אזוי ביי אַ געשעפט“...

נאָכדעם קומט איהר אויס דער דאָזיגער נעראנק משונה־ווילד: „וואָס הייסט, אַ מיידעל פון איהר גראַד וועט זיך אַוועקלאָזען דינע־נען — גלאַט, אַבי נערערט?!"... — „נו, וואָס זשע דען איז דער תכלית? — טהוט זי ווידער צוריק אַ קלער. — חתונה האָבען?"... און עס ווערד איהר אַי קאַלט, אַי הייס פון אַזאַ מין מחשבה: „וואָס הייסט? חתונה האָבען ניט פאַר יוסילען??!!"

אויף מאָרגען, קלויבענדיג זיך אין מאַרק אַריין און קלינגענדיג מיט די שליסלען פון דער קלייט, האָט זלאַטע אויסגעלאָזט איהר ביטער האַרץ צו די קינדער נעבאַך, צו אפרים מיט מנשה׳ן, וואָס האָבען איהר נישט אָפּגעטראָטען אויף קיין מינוט: „מאַמע, געלט, מאַמע!" זלאַטע האָט זיי אָנגעשאָלטען וויפיעל עס איז אין זיי אַריין, און מנשה האָט נאָך נעחאַפּט אַ צוויי פּעטש אויך, ער זאָל ניט זיין קיין שאַרלאַטאַן מיט קיין עזות־פּנים קעגען אַ מאַמען. „גאַנצים! נאַיאַמשטשיקעס!" — האָט זלאַטע געשריגען אויף איהרע קינדער, די נעכטיגע „בריליאַנטען". און האָט זיי מיט אַ צערודערט האַרץ אָפּגעגעבען דאָס שכר־למוד מיט׳ן אָנבייסען און אַרויסגע׳משלח׳ט זיי אין חדר אַריין. אסתר האָט דאָס נישט געקאָנט פערליידען און האָט זיך אַ זאָג געטהאָן אין גוטען מוטה:

— איך פאַרשטעה ניט; ממה־נפשך, האָסט דו געגעבען געלט, צו וואָס האָסט דו נאָך באַדאַרפט אויסרייסען די קינדער אומזיסט און אומנישט?

דאָ האָט זיך שוין זלאַטע ניט געקאָנט איינהאַלטען און האָט אויסגעזעצט מיט אַ מאָל; פיהלענדיג אַליין גאַנץ גוט, אַז די קינדער זענען דאָ גאָט די נשמה שולדיג, און אויפ׳ן האַרצען איז איהר געוועזען אַזוי אויך געגוג אָנגעזאָליעט פון דעם, וואָס יענטעל מיט קלמנ׳ען האָבען איהר דעקוטשעט טאָג־טעגליך, האָט זיך זלאַטע צעלאָזט אויף איהר טאָכטער איין מאָל פאַר אַלע מאָל, וואָס ס׳וועט זיין וועט זיין, דער בלאָטער מוז אויסזעצען, עס העלפט ניט:

— הער נאָר אויס, דו בעל־רחמנ׳יצע, טאַכטער מיינע טייערע! דו שטעלסט זיך אַרויס פאַר די קינדער? האָסט אויף זיי רחמנות? פאַר וואָס האָסט דו קיין רחמנות ניט אויף דער מאַמע דיינער, אַ וויסטע, אַ פינסטערע אַלמנה, אַ מאַמע פון דריי קינדער און פון אַזאַ טאָכטער ווי דו, אַ דערוואַכסענע, ברוך־השם, וואָס איז שוין לאַנג צייט צו דער חופה פיהרען, און עפּיס אויך אַמאָל דערלעבען אַ שטיקעל נחת אויף דער וועלט, הא? רחמנות האָסט דו? פאַר וואָס האָסט דו קיין רחמנות ניט אויף מיר, טאָמער טריקענט מיר דער מוח און דער מאַרך פון די ביינער, ווי אַזוי דיך צו באַוואָהרענען, ברענגען צו אַ שטיקעל תכלית, ניט לאָזען זיצען ביז משיח וועט קומען און אַלע זאָלען אויף מיר טייטען מיט די פינגער? וואָס, באַשר דער טאַטע דיינער האָט געהייסען לוי רב אברהמעל סלאַוויטער׳ס, — איך זאָג דיר, איך וויים נאָך ניט די גילדענע שטוהל, וואָס איך וועל צוליעב דעם האָבען אין גן־עדן! איך וויים, אַז איך ווער דערווייל אויס־געריסען, פאַרשוואַרצט, שונאי־ציון, און אַז עס קומט צו עפּיס, שטעלט זיך אַנידער דער יחוס פאַבריק! וואָס איז? אָט געהט נאָך אַ איד אַיין אַלמן, אַ גאַנץ פיינער מענטש, דאַכט זיך, וואָס פעהלט איהם? כלעבען, מיט וואָס איז ער אַ מיאוס׳ער איידעם פאַר מיר? אַ איד אַ נגיד, חוץ זיין שאַדען אויף אַלע אידישע קינדער, איין עהרליכער מענטש, קיין קינד, קיין רינד. יענער וויל אַ שידוך מהון, ער חלש׳ט, חלש׳ט, און זי שטעלט זיך נאָר אַנידער דאָ מיט איהר רחמנות! אַ רחמנות, די פערעל זענען שימער! האָסט דו געהערט אַ השגה?!...

זלאַטע האָט נאָך לאַנג־לאַנג געפייערט, געזידעלט, געפילדערט און געשריגען אויף אסתר׳ען. יענע, געוועהנליך, האָט נישט געענטפערט דאָס אַנדערע וואָרט; איהר בעסטער ענטפער זענען געוועזן צוויי שנירלעך טרערען, וואָס האָבען זיך געצויגען אויף איהרע שענע באַקען און האָבען פאַוואָלינקע אַראָפּגערונען אַראָפּ־אַראָפּ... זלאַטע וואָלט נאָכדעם אָפּגעגעבען מי־יודע וואָס פאַר

יענעם „וויסטען־פינסטערען“ פריהמאָרגען, וואָס זי האָט אָפּ־געשפּיעלט אסתר׳ען, וואָס איז נעבאַך גאָט די נשמה שולדיג. זי האָט עטליכע וואָכען כסדר גע׳חנפה׳ט דער טאָכטער, געקוקט איהר אין די אויגען אריין, זיך געסטאַרעט מיט אַלע מעגליכקייטען צו פערגלעטען יענעם „וויסטען־פינסטערען“ פריהמאָרגען. נישט איין מאָל האָט זיך נאָכדעם זלאַטע אויפגעחאַפּט בייננאַכט פון׳ם בעט, צוגעגאַנגען צו אסתר׳ען בשעת יענע איז געשלאָפען געשמאַק, און איז, ווי איבער אַ קליין ברעקעלע קינד, געשטאַנען איבער איהר און געזאָגט צו זיך אַליין שטילערהייד: „מיר זאָל זיין פאַר דיר, נשמה מיינע, מיין ליכטיגער שטערן, מיין אויג אין קאָפּ!“...

און אסתר האָט שוין לאַנג פערגעסען דעם פּסק, וואָס זי האָט געחאַפּט פון איהר מאַמען אין יענעם „וויסטען־פינסטערען“ פריה־מאָרגען; זי איז שוין צו אַזעלכע פריהמאָרגענס געוועהנט געוואָרען. חוץ לזה איז אסתר׳ס קאָפּ געווען פערנומען מיט אַנדערע מחשבות, און איהר הארץ האָט געטראָגען אין זיך פער־באָרגען אַנדערע דאגות, ווי אויבען איז געשטאַנען. ווער דער אַלמן איז, דער עהרליכער פיינער מענש, אויף וועלכען די מאַמע האָט איהר געגעבען אָנצוהערעניש, איז זי געוואָהר געוואָרען פון דער מוהמע יענטלען; נאָר בפירוש האָט זלאַטע מיט דער טאָכטער וועגען אַלטערען ניט גערעדט. זי האָט דאָס געהאַלטען אין זיך ביז אַ צייט. ביז עס האָט זיך געטראָפען ווידער „אַ וויסטער־פינסטערער“ פריהמאָרגען, ווען זלאַטע איז געווען שטאַרק צעבייזערט. האָט זי אויסגעשאָסען, ווי פון אַ האַרמאַט, און האָט אויסגע׳לאמר׳ט אסתר׳ען אַלץ, וואָס ביי איהר איז געווען אויף דער לונג, שוין נישט דיפּלאָמאַטיש פערשטעלט, נאָר גאַנץ אָפּענטליך. אסתר איז פון דעם שוין אַ סך מעהר צופריעדען געווען, ווי פון די אָנצוהערענישען, און אַזוי ביסלעכווייז האָט זי אָנגעהויבען צו געוועהנט ווערען מיט׳ן געדאַנק וועגען חתונה האָבען פאַר אַלטערען...

ביי זלאטען אליין אינוועניג האבען זיך א שטיק צייט געשלאגען צוויי געפיהלען. ערשטענס: „וואס הייסט, איך וועל זי פרעגען? איך בין דאך די מאמע, און אז איך זאג, דארף זיין געזאגט! וואס הייסט, זי וועט מיר זאגען א דעה? וואס איז זי עפּיס — דעם אפּטייקער׳ס טאכטער, וואס שפּאציערט־ארום מיט בחורים אויפ׳ן גאס, וואס זי זאל זאגען: דעם וויל איך און יענעם ניט? זי איז ניט גלייך צו קיין אנדערע, ברוך־השם, זי איז רב אברהמעל סלאוויטער׳ס איין אייינקעל!"... און צווייטענס: „פאר וואס זאל איך זי טאקי נישט א פרעג טהון? טאמער איז איהר טאקי אלטער פארט ניט ליעב? ער איז דאך פארט איין אלמן און אין די יאהרען שוין? א מלאכה פאר־שלייערען? למאי זאל מען נעמען באגראבען א קינד, א יונגנד, אומזיסט און אומנישט? און אזא טייער געטריי קינד, ווי מיין אסתר איז, לעבען זאל זי!"... שפּעטער לויפט דורך ביי זלאטען אין קאפּ אזא מין מחשבה, גאר איין אנדערע: „וואס האט מען מיט איהר צו רעדען, מיט א קינד, אז ס׳איז פארט פאר איהר א תכלית? פארט א גליק, אזוי רייך און אהן קינדער, וואס וועט איהר אפּנעהן ביי איהם? וואס וועט זי זיך אויסזיצען ביי מיר? דאס גרויסע נדן, וואס איך וועל איהר געבען? דאס פּאוועלע, וואס איך וועל איהר מאכען? ווער וועט זי נעמען, איין ארעמע יתומה, היינטיגע יאהרען? און דערצו נאך א דערוואכסען מיידעל שוין?"... און דא איז נאך אלטער פּעסי׳ס געווארען אזוי ווייך און שטארק צוגעלאזט...

אלטער איז נאך קיינמאל צו קיין מענשען אזוי גוט און אזוי צוגעלאזט נישט געוועזען, ווי ער איז פּלוצים גוט און צו־געלאזט געווארען צו זלאטע דער צעלניקערין. ער האט זיך כמעט אליין אנגעשלאגען צו איהר מיט א גמילות־חסד, מיט א הלואה׳לע. „א רחמנות נעבאך, איין אלמנה", — האט אלטער א זאג געטהאן אמאל צווישען מענשען. מענשען האבען דאס אפּגעטראגען זלאטען, און זי איז שטארק נתפּעל געווארען פון אלטער׳ס גוטס־

קיים. געוועהנליך, וועט זלאטע נישט געהן צו אלטערען אהיים בעטען ביי איהם א גמילות־חסד, און שיקען צו איהם אסתר׳ען — אַוודאי ניט; איין אלמן, עס פאסט ניט. נאָר בעגעגענענדיג זיך מיט איהם איינמאָל אין גאַס, האָט זיך זלאטע אָפּגעשטעלט מיט איהם, א ביסעל אויסרעדען דאָס הארץ.

— אזוי? — האָט איהר אלטער געענטפערט מיט א גוט, עהרליך פנים. — איך האָב גאָר נישט געוואוסט, אז ס׳איז דיר אזוי געענגט אין געלט, קיין שלעכטס! פאר וואָס זאָלסט דו זיך אמאָל נישט ווענדען צו מיר? מיט דיין לוי׳ן, עליו־השלום, זענען מיר געווען גאָר ווי אנדערע צוויי. א שענע זאך — סטייטש! סטייטש! נו, און וואָס מאכען עפּים די קינדערלעך דיינע? האָסט, דאכט זיך, דריי?

— דריי, זאָלען געזונט זיין. — ענטפערט זלאטע. — נאָר נחת זעהר ווינציג, לעת־עתה.

— נחת? — מאכט אלטער מיט א פריינדליך שמייכעלע. — וואָס האָסט דו אזוי קיין צייט ניט? צי אפשר האָסט דו יסורים מיט א שידוך פאר דיין טאָכטער? וועסט קריגען די מציאה! מע זאָגט, דו האָסט א גאַנץ פיינע בתולה?

— געלויבט איז גאָט. מע באדארף אָבער האָבען, רב אלטער, צו דער בתולה: איך שמועס מכח אכצעהן און דרייצעהן, וואו נעמט מען דאָס?

— עט! — מאכט אלטער. — אָט דאָס איז א דאגה?... נו, על־כל־פנים, זלאטע, איך מיין דאָס אויף להבא, טאָמער מאכט זיך, דו באדארפסט שטארק נויטיג א גמילות־חסד, שיק אריין צו מיר; מהיכא־תיתי... פאָרט, ווי זאָגט מען, גוטע פריינד פון אמאָל... א גוטען!

פון יענער צייט אָן האָט זלאטע אָנגעהויבען האָבען פון אלטערען פיעל טובות: הן א גמילות־חסד צו דער צייט, הן אזוי

א הלואה נישט מיט קיין גרויסער עסקא, על־פּי יושר, ווי געוועהנליך, צווישען היימישע מענשען. די דאָזיגע טובות זענען איהר אָבער גיך אויסגעפּאַלען באָקאָם, און זי איז געוואָהר געוואָרען, וואָס הייסט אַ טובה פון אַ מאַזעפּעווקער פּראָצענטניק.

XXV.

אסתר איז בּיי זיך אויפ'ן קנס־מאָל א נאַסט.

אָפּטמאָל מאַכט זיך, אַז אין אַ אידישער שטוב זאָל זיך אריינ־חאַפּען, פערנאַדיען אַליין אַ ניט־גוטער, ניט דאָ געדאַכט, אָדער אַזוי אַ זייטיגער פּאַרשוין, דער שוואַרצער יאָהר ווייסט איהם פון וואַנען ער האָט זיך גענומען, — און עס ווערד דעמאָלט אָפּגעטהאָן דאָס שלום־בּית; מענשען ווערען בּייז, אָנגעבּלאָזען, אָנגע'ברוגז'ט איינער אויפ'ן אַנדערען, אַליין נישט ווייסענדיג פאַר וואָס און פאַר ווען. אָט אַזאַ מין ניט־גוטער האָט זיך פער־נאַדיעט צו זלאַטע דער צעלניקערין אין שטוב אריין, — אַלטער פּעסי'ס, אויף קיין גוט אָרט זאָל ער ניט שטעהן. קאַרג זענען געווען פאַר אסתר'ען יענע נאָך נישט פערהיילטע צרות פון יוסילען, האָט זיך אָנגעהויבּען פאַר איהר אַ נייער גיהנם — אַלטער! אויף יעדען אָרט, אויף איטליכען טריט האָט זי געהערט נאָר אַלטער און אַלטער! עס איז אָבער דאָך פאַר איהר געווען אַ סך גרינגער צו הערען פון דער מאַמע גאַנץ אָפענטליך, אַז זי וויל און בּעגעהרט דעם שידוך מיט אַלטערען, איידער צו הערען די שטעכווערטלעך מיט די אָנצוהערענישען פון יעדען בּעזונדער, ווי בּיז אַהער, אויסצוהערען פון דער מאַמען לאַנגע שמועסען וועגען חתונה האָבּען און פערזאָרגען אויף שפּעטער, ווערען אַליין אַ בּעל־הבּית'טע בּיי זיך, אין איין אייגענער שטוב, נעמען אַ מאַן מיט געלד אַ סך און האָבּען פאַר איהם אַ גוטע וועלט, דאָס

הייסט: עסען און טרינקען, שען אָנטהון זיך, איהם האָבען קינדער און וויסען פון א לעבען צו זאָגען, ניט אזוי ווי זי, זלאטע, רב אברהמעל סלאוויטער'ס שנור, וואָס בעדאַרף היינט האָרעווען ווי איין עזעל, זיין א גאנצע וואָך איינגעשפּאנט אין דער יארמע, און די קינדער זאָלען ניט האָבען אלץ, וואָס קינדער בעדאַרפען...

— עי, טאָכטער, — פלעגט זלאטע אויסלאָזען מיט א זיפץ — לאָז מיר גאָט העלפען, דו זאָלסט זיין גליקליכער פון מיר, זיך נישט ראַדעווען אויף קיין יחוס. ווי מיין מאמע האָט זיך גע־ראַדעוועט, געוואָלט, איך זאָל איינשטעהן ביי רב אברהמלען פאַר שנור, ניט אַנדערש.

— גלייכער א לויט גאָלד, איידער א פוד יחוס, — האָט אונטערגעהאַלטען די מוהמע יענטעל. וואָס פלעגט תמיד אָנקומען גראַדע אויף די שמועסען.

איינמאָל אין א פריהמאָרגען איז אסתר געזעסען אין דער היים איינע אליין. זי איז געווען פערנומען מיט איין ארבייט. זלאטע איז געווען אין מארק און די קינדער אין חדר. פּלוצים קומט אריין יענטעל.

— גוט מאָרגען דיר, אסתר־לעבען!

— גוט יאָהר! אזוי פריה, מוהמעניו? זיצט.

— א דאנק, איך בין שוין גענוג געזעסען היינטיגען טאָג און זיך גענוג אָנגעלאָפען אויך; איך בין אזש הייזעריג געוואָרען רעדענדיג, און אלץ מיט איהר, אלץ מיט איהר.

— מיט וועמען איז, מוהמעניו?

— מיט וועמען, פרעגסט דו? מיט דער מאמען מיט דיינער. דו קענסט זי ניט? און אלץ איבער דיר.

— איבער מיר גאָר?

— איבער ווענען־זשע האָב איך מיך מיט איהר צו קריגען, אַז ניט איבער דיר? תמיד קריגע איך מיך מיט מיין שוועסטער? ניין, איך מיין טאַקי באמת, אסתר, די גאַל קאָן צעזעצט ווערען, צוזעהענדיג אַזעלכעס! דו האָסט איין טאָכטער און, דאכט מיר, גאָר ניט אַזאַ שלים־מזל׳ניצע אויך, וואָס־זשע איז דאָס חאַפּעניש און דאָס לויפעניש אין איין קול: חתונה מאַכען! און טאַקי באַלד חתונה מאַכען! מהיכא־תיתי, חתונה מאַכען, נאָר פאַר דיין גלייכען, אָבער נישט זוכען קיין גליקען, איינשפּאַרען זיך מיט גוואַלד: איך וויל, מיין טאָכטער זאָל זיין אַ נגידית, און געה טהו מיר עפּיס! באשר, זאָגט זי, איך בין ניט אימשטאַנד; די צייט, זאָגט זי, איז אַזוי שלעכט, אַז ניט נאָר קיין נדן — קיין העמד אפילו איז ניטאָ צו מאַכען! דאָס קינד וואַכסט, זאָגט זי, און די צייט געהט אַוועק. איך בין שוין, זאָגט זי, אויס מענטש. וואָס איז? אליין רעדען מיט דיר קאָן זי ניט און ווילען וויל זי זעהר, פאַר וואָס זאָל זי נישט וועלען? לאָמיר זיך נישט נאַרען: ערשטענס, איז דאָס טאַקי אַ גליק פאַר דיר אליין, און דאָס אנדערע איז טאַקי, ווי זאָגט מען, אַרום אַ פעטען טאָפּ זאָל מען זיך שמירען... זי פרעגט מיך, זלאַטע מיין איך, ווי אַזוי איז מיין השגה דערביי? איך וויים, וואָס איך זאָל איהר זאָגען? איך זאָג איהר, אַז מיט דיר האָט זי זיך נישט וואָס צו חאַפּען: עס וועט זיך אָפּזוכען, זאָג איך, דער בעלן. „וואו־זשע, שרייט זי, וואו־זשע איז דער בעלן? נעב מיר איהם אהער!“ „האָב צייט, זאָג איך, זלאַטע, ער וועט קומען אליין!“ „אָהן געלט, זאָגט זי, אָהן מלבושים, אָהן לייב און לעבען, אַ נאַקעטע, אַ באָרוויסע, איין אָרעמע און אַ דערוואַכסענע דערצו! וואָס איז? רב אברהמעל׳ס איניקעל, אר־ווא, סע טהוט זיך אַ ביסעל!“ „נו, זאָג איך, אַז ער וויל יאָ אַזוי, אַלטער מיין איך, מאָג ער דאָך צו־וואָרטען אַ קאָפּ; וואָס איז, ער שטעהט אונטער׳ן רעגען?“ „ניין, זאָגט זי, ער האָט שוין גענוג געוואַרט. אָבי ווענען וועט ער ניט נעמען, און מחמת דו ביזט דו, וויל ער דיך, יאַקבי,

אָפּגילטען, דיך, און די מאַמע, און יעדען באַזונדער, מיט קינד'ס קינדער". „נאַ דיר אַ גראָשען פאַר די אַלע גליקען, זאָג איך, עס מאַכט זיך קאַרג מאָל, אַז דער טאָכטער איז טאַקי נומ ווי דער וועלט, זאָג איך, און טאַטע־מאַמע הונגערען, ווי זיי שטעהט אָן? אוי־אוי־אוי, זאָג איך, איך זאָל האָבען די ברכות!" נו, ברענגט זי מיר אַ ראיה פון בלומע'ס קינדער, באשר בלומע'ס קינדער האַלטען אוים די מאַמע, אַ וויסטע אַלמנה. „וואו־זשע קריגט מען נאָך, זאָג איך, אַזעלכע קינדער?" „אסתר, זאָגט זי מיר, איז אַזאַ קינד, וואָס וועט זיך לאָזען מפקיר זיין פאַר איהרע אייגענע; דו ועסט, זאָגט זי, פון דער מאַמעס וועגען געהן אין וואַסער אריין. דער גאַנצער אומגליק איז, זאָגט זי, וואָס זי קאָן מיט דיר פון אַזעלכע ענינים ניט שמועסען"... „דאָס איז אויך, זאָג איך, אַ נאַרישקייט, וואָס האָט מען זיך דאָ צו שעמען? וואָס קאָן זיין נאָך נעהענטער פון איין אייגען קינד? ממה־נפשך..."

אין די ווערטער איז אָנגעקומען זלאַטע, און שפּעטער אַ ביסעל רב קלמן. און די דריי, יענטעל, זלאַטע און רב קלמן, האָבען צווישען זיך יענעם טאָג לאַנג גערעדט, איינ'טענה'נדיג איינער דעם אַנדערען און אריינבראָקענדיג אַ גוזמא רעד. מיט אָנצור־ הערענישען, מיט משלים און מיט מעשיות אָהן אַ שיעור. צו־ לעצט האָט זיך זלאַטע גאָר צעוויינט.

— איידער אַזאַ לעבען, איז גלייכער געהן אהינצו, וואו מיין לוי איז אוועקגעגאַנגען פאַר דער צייט! איך זאָג אייך דעם אמת, איך בין איהם אודאי מקנא, אז ער פאַרשפּאָרט צוזעהען די צרות, וואָס איך דאַרף צוזעהען דורך, אַרום־און־אַרום...

— זינדיג נישט, שוועסטער־לעבען. — האָט זיך יענטעל אריינגעמישט. — דאַנקען גאָט, דו האָסט חאָטש אַזעלכע קינדער, וואָס וויסען חאָטש און פאַרשטעהען זייער טובה און דיין טובה און געהען דיר נישט אויף קידער־ווידער, ווי עס גיט זיך אוים אַמאָל קינדער צווישען היינטיגע מיידלעך...

וואָס האָט אסתר געקאָנט זאָגען דערויף? דערצעהלען דער מאמע, אַז זי האָט ארויסגעקוקט אויף יוסילען און ער האָט זי אָפּגענאַרט? וואָס פאַר א פּנים האָט דאָס? עס פּאַסט טאַקי פּאַר א אידיש מיידעל אַזעלכעס נאָך צו דערצעהלען? צי זי זאָל זאָגען א חסרון אויף אַלטערען? ווער איז זי, וואָס זאָל זיך שטעלען אויס׳טענה׳ן מיט א מאַמען וועגען א שידוך? ווי אַזוי עפּענט זיך נאָר דאָס מויל פון אַזעלכע זאַכען צו רעדען? און אַז נים אַלטער, וועט זיין איין אַנדער שלים־מזל. איהר ביטערע לאַגע בעדאַרף איהר קיינער נים דערצעהלען; זי פערשטעהט אַליין, וואָס הייסט ביי אידען איין אָרעמע כלה, און „קיין אידישער מאַנאַסטיר איז ניטאָ“... נאָר מעהר פון אַלץ האָבען זי גענומען דער מאַמעס טרערען, וואָס זי האָט נישט געקאָנט צוזעהען קיינ־מאָל, — און זי האָט זיך אונטערגעגעבען אין די הענד פון די, וואָס האָבען געוואָלט, איין מאָל פאַר אַלע מאָל, פערזאָרגען איהר תכלית, זי גליקליך מאַכען אויף שטענדיג, זי זאָל זיי האָבען צו געדענקען... שטיל, ווי א שעפּעלע, האָט זיך אסתר געלאָזט בינדען און טהון מיט זיך אַלץ, וואָס מע האָט פון איהר פערלאַנגט, נישט איבערקעהרענדיג קיין צונג, שאַ, שטיל, פיין און לייטיש.

אַלטער האָט־זיך פון זיין זייט שען אויסגעשטעלט קעגען זיינע מחותנים און האָט גענומען דאָס קנס־מאָל מיט אַלע הוצאות אויף זיך. ער איז עפּיס געוואָרען מיט א מאָל אַזוי ווייך, מילד און גוט. „חאָטש לעג איהם צו א מכה“, — האָט אויף איהם יענטעל געזאָגט, ארומטאַנצענדיג הין און צוריק און פלאַמענדיג ווי א העליש פייער, גלייך ווי זי וואָלט דאָ אָפּגעטהאָן מי־יודע וואָס פאַר א גליקליך געשעפט. זלאַטע האָט געקוקט אויף די כלה־מתנות, וואָס אַלטער האָט צוגעגרייט נאָך פאַר דעם קנס־מאָל, זיי עטליכע מאָל איבערגעהאַלטען אין האַנד, געשאַצט אינאיינעם מיט ברייגען, מיט יענטלען און מיט נאָך אַנדערע מבינ׳טעס אויף פּערעל און אויף גאָלדוואַרג. קיינמאָל איז נאָך אַלטער נים געוועזען אַזוי בערעדעוודיג, ווי אַצינד, און מילד איז ער געוואָרען נאָר

חוץ לדרך הטבע: די חתונה נעמט ער אויף זיך, מלבושים דער כלה אויף זיך, אלע הוצאות אויף זיך. „זלאטע האט דאס גע־טראפען, קיין עין־הרע ניט!" — אזוי האט מען געשמועסט אין שטאדט און מע האט בפירוש ארויסגעזאגט, אז מען איז איהר מקנא. איטליכער מאזעפעווקער איד וואלט זיך געוואונשען אזא גליק, אזוי טרעפען, ווי זלאטע האט געטראפען מיט איהר טאכטער.

— וואס שמועסט איהר, אויב ס'איז א גליק? — האט מען געזאגט. — נישט אלע פורים טרעפט זיך אזא נס! נעמען א מיידעל, ווי זי שטעהט און געהט, באהעגנגען זי און באקלענגען, מאכען פאר א פארטיגע בעל־הבית'טע! אט א גליק! אזוי טרעפען!

— סטייטש א גליק! סטייטש געטראפען!

אויפ'ן קנס־מאל זענען זיך צונויפגעקומען צו זלאטען די גאנצע משפחה און אזוי גוטע פריינד, אידען און ווייבער. די תנאים שרייבען האט גענומען אויף זיך שמואליק דער חזן. א קוק טהוענדיג אויף שמואליקען, ווי ער איז מיט א מאל אזוי געעלטערט געווארען פאר צרות, האט זיך ביי זלאטען אפגעריסען אין הארצען. זי האט שוין גאר נישט געקאנט אפילו צוגעהן צו איהם און א פרעג טהון, וואס הערט זיך מכח יוסילען. דערצו איז זי געווען פערנומען מיט די געסט. עס איז געווארען צווישען די ווייבער א גערעדעריי, טאקי נאר ווי צווישען ווייבער קאן זיין, אז זיי קלייבען זיך צונויף, און נאך אויף א שמחה; זיי האבען אלע געהאלטען אין איין רעדען, איטליכע האט דערצעהלט איין אנדער מעשה, און פון דעסטוועגען האבען זיי אלע געוואוסט, וואו מע האלט. די מאנסבילען, געוועהנליך, האבען געגוג חוזק געמאכט פון די ווייבער: „זעהט נאר, אקוראט ווי צווישען די גענז!" און אליין האט מען אויך גענוג גערעדט, גערויכערט און געטרונקען לחיים, צו־ווינשעוועגדיג זלאטען און אלטערען אלדאס גוטס און ישועות ונחמות אויפ'ן כלל ישראל, מיט א זיפץ און מיט פער־

גלאַנצטע אויגען צו דער סטעלי. שמואליק דער חזן, טרינקענדיג צו זלאַטען „לחיים“, האָט עפּיס געוואָלט אָנהויבען ווינשעווען איהר אַ מין ווינשעוואַניע: „לאָז גאָט געבען... אוי!“ און איז איבערגעהאַקט געוואָרען, אַרויסלאָזענדיג דעם „אוי“ פון'ם טיעפען האַרצען. זלאַטע האָט דעם „אוי“ פערשטאַנען און האָט איהם געענטפערט „אָמן“, גיך אוועקגעהענדיג צו דעם איבעריגען עולם, וואָס זענען געזעסען מיט אָנגעגאָסענע גלעזלעך און געוואַרט אויף איהר, זי זאָל צוגעהן צו זיי, ענטפערען יעדען בעזונדער אויף זיין „לחיים“, ווי דער מנהג איז. נאָר איין רב קלמן איז אַרומגעגאַנגען איבער דער שטוב פראַנק און פריי, פערלעגט די הענד אַרונטער און געשמועסט מיט זיך אליין, ווי זיין שטייגער איז תמיד, קנייטשענדיג דערביי מיט'ן שטערן און שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, ווי אַ מענש, וואָס איז פערטיעפט אין שאַרפע ענינים. רב קלמן האָט זיך קיינמאָל ניט אָפּגעזאָגט פון „אַ ביסעל מהכתיתי“; אדרבה, ער האָט דעם ביטערען טראָפּען גאָר נישט פיינט געהאַט. נאָר אַ מענש אַ בר־דעת בעדאַרף וויסען, ווען צו טרינקען און ווען ניט. אויף אַלץ איז אַ צייט: אויף אַ חתונה — זעהר פיין, דעמאָלט פערגינט זיך רב קלמן אָנטרינקען זיך, ווי עס געהער צו זיין, און מאַכען אַלערליי אָנשטעלען, קאָמעדיאַנסקע תנועות; אָבער אַצינד, ביי'ם קנס־מאָל, דעמאָלט ווען מע בעדאַרף שמועסען מיט ביידע צדדים וועגען אַזאַ ענין, ווי רח"ש, דעמאָלט, ווען אַ שדכן בעדאַרף זיך גוט אונטערגאַרטלען, דינגען זיך פאַר'ן שדכנות־געלד, — דעמאָלט בעדאַרף מען זיין ביי אַלע געדאַנקען. דער עולם, פאַר וואָס ניט, מעג טרינקען וויפיעל עס וועט אריין, אָבער רב קלמן — ער בעדאַרף האַלטען קאָפּ, האָבען אַ לויטערען מוח און וויסען, וואָס ער האָט צו טהון אויף דער וועלט...

מחמת גרויס טאַרעראַם האָט מען אויפ'ן קנס־מאָל די כלה גאָר נישט אַרויסגעזעהען. אסתר איז זיך געזעסען אין אַ ווינקעלע מיט בריינע'ס טעכטער, פינף שוין דערוואַכסענע מיידלעך, נישט קיין איבעריג שענע, נאָר אַלע צייטיגע צו דער חופּה פיהרען.

זיי האָבען אַלע גערעדט, געפּיסקעלט זיך, געמאַכט חנ׳דלעך און געלאַכט, בכדי פרייליך צו מאַכען די כלה. די כלה אָבער, אוי־וועה, איז שווער געווען פרייליך צו מאַכען! אסתר איז געווען עפּים משונה פערטראַכט, און די אויגען איהרע האָבען געקוקט ערגיץ וויים. נאָך איהר קוקען נאָך האָט מען געקאָנט אַרויס־זעהען, אַז כמעט זי הערט ניט וואָס מע רעדט צו איהר און זי זעהט ניט וואָס אַרום איהר טהוט זיך; עפּים זיצט זי דאָ ניט ווי אַ כלה בעדאַרף זיצען, נאָר ווי אַ גאַסט, ווי אַ ווילד־פרעמדע... זלאַטע האָט איהר צוגעטראָגען די פּערעל, וואָס דער חתן האָט איהר געקויפט, און אויך די איבעריגע ציערונג: אַ גאָרגעלקיים אַ טייערע אויפ׳ן האַלז, אַ טייערען בראָש, אַ גאָלדען קייטעל מיט אַ זייגערעל אַ טייערס, אַ פּאָר בריליאַנטענע אויהערינגען טייערע, גאָר אַ חריפות, בראַסלעטען צוויי טייערע און פינגערלעך טייערע, שוין אפילו געטראָגענע, אפּנים, פער׳משכונ׳טע, נאָר טייערע פינגערלעך. אסתר האָט נעקוקט גלייך מיט אַלע אויף די דאָזיגע כלה־מתנות, וואָס אַלטער האָט איהר געשענקט; זי האָט זיי בעטראַכט, ווי גאָר אַ זייטיגער מענש, גלייך ווי עס געהער זיך גאָר מיט איהר ניט אָן, גלייך ווי ניט זי מיינט מען. בעטראַכ־טענדיג די דאָזיגע כלה־מתנות, איז איהר גאָר דער קאָפּ נישט דערביי; זי פערשטעהט נאָך ניט, וואָס פּאַר אַ ווערטה זיי האָבען פּאַר איהר אין איהר מיידעלשען לעבען, אַז זי שטעהט שוין העכער האַלב אויף יענער זייט, אַז אָט־אָט געהט זי אַרויס פון דער מאַמע׳ס רשות אין דעם מאַנ׳ס רשות, אַז אָט באַלד איז איין עק צו איהרע חלומות, יענע גוטע, גילדענע, גליקליכע חלומות, אין וועלכע זי פערברענגט נאָך אַצינד.

מע מוז דעם אמת זאָגען, אַז חאָטש די גאַנצע שטאָדט האָט גערעדט פון יוסילען, אַז ער האָט חתונה געהאַט ערגיץ אויף דער וועלט, נאָר אסתר האָט פּאָרט נישט געגלויבט, דאָס הייסט, זי האָט זיך געוואָלט אַליין איינרעדען, אַז ס׳איז איין אויסגעטראַכטע מעשה, אַ פּליאַטקע פון די מאַזעפּעווקער פּליאַטקעס. עס האָט

זיך איהר נאָך אַלץ גע׳חלומ׳ט, אז אַט עפּענט זיך די טיר און עס קומט אריין יוסילע אַליין, דער איינענער וואָס איז געווען פריהער — און דעמאָלט וועט זי זיך שוין נים שעמען פאַר קיינעם; זי וועט די ערשטע דערצעהלען דער מאמען, אז זיי זענען שוין לאנג חתן־כלה, אז ס׳איז צווישען זיי שוין לאנג איין אָפּגערעדטע זאַך... און קלערענדיג דאָס דאָזיגע, שטעהט זי גלייך מיט אַלעמען און בעטראַכט די כלה־מתנות, וואָס אַלטער האָט איהר צונעגרייט, און זלאַטע שטעהט ביי דער זייט, קוקט אויף איהר און קוועלט: „דאַנקען גאָט דערפאַר. עס ווייזט אויס, דאָס קינד איז צופריעדען; געב גאָט נאָר א גוט לעבען מיט פיעל נחת מיט תענוג א סך“... די גאַנצע צייט געפינט זיך אסתר ביי זיך אויפ׳ן קנס־מאָל א ווילד־פרעמדע, גלייך ווי נים זי מיינט מען. נאָר ביי׳ם ערשטען קלאַפּ פון די צעבראָכענע טעפּלעך און טעלער דערפיהלט אסתר, גלייך ווי עס וואָלט זיך איהר עפּיס אָפּגעריסען אין הארצען. די כלה־מתנות פאַלען ארוים פון איהרע הענד, און זי פערשטעהט דעם פּשט פונ׳ם קלאַפּ, און זי פיהלט, אז פון דער מינוט אָן איז א סוף, א סוף צו איהר פריי לעבען, א סוף צו איהרע יענע גליקליכע, טייערע, זיסע חלומות, און א נייע וועלט, א ניי לעבען שטעהט איהר פיר אצינד.

XXVI.

עס ווערד דאָ געבראַכט די מעשה וועגען דער טאַכטער פון יפתח הגלעדי.

געדענקט איהר די מעשה, וואָס ווערד דערצעהלט וועגען יפתח הגלעדי׳ס טאָכטער?

„ו י ד ר י פ ת ח נ ד ר — האָט יפתח געטהאָן אַ נדר צו גאָט, אַזוי שטעהט דאָרט אין פסוק געשריבען, ו י א מ ר — און ער האָט אַזוי געזאָגט: ווען דו וועסט מיר געבען, ליעבער גאָט, דעם פיינד, די בני־עמון, אין מיינע הענד, זאָג איך דיר צו, ווען איך וועל קומען בשלום אהיים, אַז דער ערשטער, וואָס וועט אַרויסגעהן פון שטוב אַקעגען מיר, איז ער דיינער, איך וועל דיר איהם שענקען פאַר אַ קרבן עולה. און עס איז טאַקי אַזוי געוועזן: און יפתח האָט די בני־עמון געשלאָגען און האָט זיי איינגענומען אין דער מלחמה; און אַריינפאָהרענדיג אין שטאָדט אַריין, איז איהם זיין איינאוּנאיינציגע טאָכטער אַרויסגעגאַנגען אַקעגען מיט אַ שמחה און מיט אַ געזאַנג: „דער טאַטע איז געקומען! דער טאַטע!“ און יפתח האָט זי דערזעהען, איז איהם געוואָרען וויסט און ביטער אויפ’ן הארצען; און ער האָט צעריסען אויף זיך די קליידער און האָט געזאָגט: „וועה איז צו מיר, טאָכטער מיינע, פערפינסטערט בין איך געוואָרען! האָסט דאָך מיך אומגליקליך געמאַכט! סטייטש, איך האָב דאָך אַ נדר געטהאָן פאַר גאָט, אַז דער ערשטער, וואָס וועט מיר אַקעגען קומען, איז ער זיינער אַ קרבן, — גוואַלד, טאָכטער, וואָס טהוט מען?!“ — „האָסט דו אַזוי געזאָגט, טאַטע הארציגער, — אַזוי האָט איהם די טאָכטער געענטפערט — בעדאַרפסט דו מקיים זיין דיינע רעד, נאָכדעם, אַז גאָט האָט זיך אַזוי נוקם געוועזן אין דיינע פיינד; איין זאַך בעט איך פון דיר, ליעבער פאָטער, געב מיר צייט נאָר צוויי חדשים, בכדי איך זאָל מיר קאָנען געהן אויף די בערג און דאָרטען וויינען אויף מיינע יונגע יאָהרען, איך מיט מיינע חבר’טעס“. און דער פאָטער האָט זי אָפּגעלאָזט, זי זאָל געהן אויף די בערג וויינען אויף איהרע יונגע יאָהר, זי מיט איהרע חבר’טעס. און אַז עס זענען איבערגעגאַנגען די צוויי חדשים, האָט זי זיך אומגעקעהרט צוריק צו איהר פאָטער, און יפתח האָט געטהאָן מיט איהר, אַזוי ווי זיין נדר איז געוועזן. און פון דעמאָלט אָן איז געוועזן אַ חוק ביי אידען, אַז אַלע יאָהר פלעגען אַרויסגעהן אידישע טעכטער

אויף די בערג צו בעוויינען און בעדויערן די אומגליקליכע טאָכטער פון יפתח הגלעדי"...

יענער מנהג איז שוין לאַנג פערגעסען געוואָרען, און אידישע טעכטער האָבען היינט אַנדערע מנהגים. עס שמועסט זיך דאָ וועגען דעם „פאָרשפּיעל" מיט'ן „חתן־מאָל". וואָס מע מאַכט אין מאַזעפּעווקע פאַר איטליכער אידישער חתונה ביי דער כלה נאָר לכבוד דער כלה און לכבוד איהרע חבר'טעס, די מיידלעך, בכדי זי זאָל זיך קאָנען מיט זיי זיך אָפּגעזעגענען און אָפּטאַנצען דעם לעצטען טאַנץ. דאָס „פאָרשפּיעל" ווערד געמאַכט דעם שבת, וואָס פאַר דער חופּה, ביי דער כלה אין שטוב. די מיידלעך אליין זינגען־צו און מע טאַנצט אַ שעהר, אַ קאַדריל, אַ ליאַנסיי אָדער אַ פּאָלקע, מע זינגט, מע טאַנצט, מע קנאַקט ניסלעך און מען איז משמח די כלה דאָס לעצטע מאָל. זי געזעגענט זיך אָפּ מיט איהרע מיידעלשע יאָהרען און מיט איהרע חבר'טעס די מיידלעך, אַזוי ווי זי ווערד דאָך באַלד אַ ווייבעל און קומט אריין צווישען די ווייבער. דאָס איינענע קומט־פאַר דעם טאָג פון דער חופּה, אויך ביי דער כלה אין שטוב: מיידלעך האַלטען דאָס פאַר אַ מצוה צו קומען אָפּטאַנצען מיט דער כלה דעם לעצטען טאַנץ, און ווייבער שטעהען ביי דער זייט און פּליעסקען־צו מיט די הענד. אָט דעם מנהג היט מען אָפּ אין מאַזעפּעווקע פון תמיד אָן, און אויך ביי אסתר'ען אויף דער חתונה האָט מען, געוועהנליך, אָפּגעהיט אַלע מנהגים, נישט דורכגעלאָזט קיין קליינינגקייט אפילו.

אסתר האָט אָפּגעטאַנצט דעם לעצטען טאַנץ, און אַלע מאַזעפּעווקער מיידלעך האָבען זיך נאָר זאָט נישט נעקאָנט אָנ־קוקען אין איהר שען פּנים, האָטש זי איז געווען שרעקליך בלאַס, טוידט ווי אַלע טוידטע, נאָר עס מאַכט ניט אויס, אַ כלה בעדאַרף זיין בלייכליך: ערשטענס, פּאַסט אַ כלה, און, צווייטענס, האָט טאַקי אַ כלה וואָס צו זאָרגען — ווער ווייסט דאָס נישט? צום לעצטען מאָל האָט איהר די מוהמע בריינע געמאַכט קוטשערעס,

גרייזעלעך פון איהרע שווארצע שענע האָר, דערביי נערעדט מיט איהר פון ענין התתונה, צוגעגרייט זי ביסלעכווייז צום ווייבערשען שטיינער. די דאָזיגע גרייזעלעך נעבען־צו איהר שען פנים אזא מין חן, אז ברײנע קאָן זיך גאָר ניט איינהאַלטען און גיט איהר א קוש אין שטערן, זאָגענדיג בשעת מעשה:

— איין עבירה, כלעבען, אזא ליכטיג פנים מיט אזא גילדענעם קאָפּ איבערדעקען. נאָר נישקשה, אסתר, דו האָסט נאָך מזל, דו פאַלסט אריין אין זעהר א גוט אָרט אריין, וואָרום, צווישען אונז רעדענדיג, דיין מאַמע׳ס שטאַנד אצינד באַדאַרף איך דיר ניט דערצעהלען — דו ווייסט דאָס בעסער פון מיר. א מאַמע וויל אודאי, דאָס קינד זאָל זיין גליקליך. א מאַמע שטעהט־אויס גענוג וועהטיגען, די אויגען קריכען איהר גוט ארויס, ביז זי דער־לעבט צו זעהען איהר קינד אונטער דער חופּה; וועסט זיין, אם־ירצה־השם, אליין א מאַמע, וועסט דו פיהלען דעם טעם... און דיין מאַמע, נישקשה, האָט פאַרדיענט ביי דיר, אז זי זאָל דורך דיר געהאָלפען ווערען און צעפיהרען זיך די הענט א ביסעל. נעבען א שווערען וואָגען זאָל מען זיך תמיד רייבען, און פון נגידים, אסתר, קומען ארויס נגידימ׳לעך...

נאָך א סך גוטע ווערטער האָט ברײנע געזאָגט צו אסתר׳ען, בשעת זי האָט איהר צורעכט געמאַכט די האָר צום „חתן־מאָל". נאָכ׳ן חתן־מאָל, אז אסתר האָט אָפּגעטאַנצט איהר לעצטען טאַנץ, האָט איהר די מוהמע ברײנע אונטערגעטראָגען איהר קרבן־מנחה, אָנווייזענדיג איהר, וואָס זי בעדאַרף דאַווענען און וואָס ניט.

— צו על־חטא, טאָכטער מיינע, — האָט איהר די מוהמע ברײנע געזאָגט — צו על־חטא זאָלסט דו וויינען. א כלה, אז זי וויינט צו על־חטא, בעט זי אויס ביי גאָט א גוט לעבען ביי׳ם מאַן און גוטע קינדער. עס איז ביי דיר היינט, טאָכטער מיינע, א יום־הדין, ווי, להבדיל, יום־כפּור; מע דאַרף וויינען פאַר גאָט,

ער זאָל זיך דערבאַר־מען, אָנציכענען א גוטע דאָליע, פאַרגעבען די זינד...

אסתר האָט זיך אָוועקגעשטעלט מנחה דאַווענען מיט האַרץ, ווי עס בעדאַרף צו זיין, און האָט דערביי געשמאַק געוויינט; נאָר ניט אויף איהרע זינד, ווי די מוהמע ברײנע האָט איהר געהייסען, דען אסתר האָט אין זיך נישט געפיהלט קיין שום זינד, נישט אַקעגען גאָט און נישט אַקעגען לייטען. נאָר דערפאַר האָט אסתר געוויינט, ווייל דער קוואַל פון טרערען האָט זיך ביי איהר געעפענט; עס האָט זיך געוויינט גאָר אַליין, און אַזוי געשמאַק, אַזוי גרינג! אסתר האָט געהאַט וואָס צו וויינען: וואו זי האָט זיך א וואָרף געטהאָן, איז איהר געווען וויסט, ביטער און פינסטער, און קלאָגען זיך אויף וועמען, עמיצען שולדיג מאַכען האָט זי נישט געקאָנט. וואָס איז שולדיג די מאַמע, וואָס זי האָט אַזוי געוואָלט אַלטערען פאַר איין איידעם? זי איז א מאַמע און איהר גאַנצער וואונש איז, איהר טאָכטער זאָל זיין א רייכע בעל־הבית׳טע. אפנים, זי האָט זיך דען געפּרובט זאָגען דער מאַמען, אַז זי וויל ניט דעם שידוך? און וואָס הייסט, זי וועט דאָס זאָגען דער מאַמען?... אויף דערויף וויינט אסתר, וואָס איהר מזל איז אַזוי גיך אונטערגעגאַנגען, וואָס איהר גליק האָט זיך אַזוי גיך אויס־געלאָזט, וואָס יוסילע האָט זי מיאוס אָפּגענאַרט. ווער וואָלט זיך עס אונטערגענומען זאָגען אסתר׳ען פריהער מיט א פּאָר יאָהר, אַז עס וועט זיך אַזוי אויסלאָזען?...

אסתר שלאָגט זיך על־חטא אין האַרצען, בעגיסט דעם קרבן־מנחה מיט הייסע טרערען, קלערענדיג בשעת מעשה ניט וועגען איהרע זינד, נאָר וועגען יוסילען. סטייטש, יוסילע, וואָס זי האָט אין איהם אַזוי פיעל געגלויבט, אַזוי פיעל געשטעלט אויף איהם, און וואָס זיין וואָרט איז ביי איהר געווען אַזוי טייער, אַזוי הייליג, האָט זיך אַזוי מיאוס בעהאַנדעלט אַקעגען איהר: אָוועקגעפאָהרען און פערגעסען דעם זייי־געזונד; ער זאָל דאָס חאָטש א וואָרט

צושיקען, האָטש פערענטפערען זיך פאַר איהר, אָדער וואָס ס'ניט איז... אזוי מיאוס בעהאַנדלען, ווי ער האָט זי בעהאַנדעלט! זי האָט זיך ערשט היינט ארומגעקוקט, ווי טייער, ווי ליעב, ווי איינגעבאַקען יוסילע איז געווען ביי איהר אין הארצען. זי האָט זיך געשלאָגען על־חטא דערויף, זי האָט זיך מודה געווען פאַר זיך אליין, אַז זי האָט איהם באמת ליעב געהאַט, זי האָט איהם ליעב געהאַט די גאַנצע צייט, וואָס זי האָט איהם געקענט, נאָך פון קינדווייז אָן — און איצט בעדאַרף זי זיך אָפּגעזעגענען מיט איהם אויף אייביג, אַרויסטרייבען און אַרויסרייסען איהם ביי זיך פונ'ם האַרצען, און פערגעסען, פערגעסען!... פון יוסילען ווערען איהרע געדאַנקען אַריבערגעטראָגען צו אַלטערען, און עס ווערד איהר פערקיהלט דאָס בלוט: אָט דער אַלטער, וואָס עס איז נישטאָ איין מענש אין דער גאַנצער שטאָדט, וואָס זאָל איהם ניט פיינט האָבען, פאַר גאָרניט, נאָר דערפאַר וואָס ער איז אַלטער, — אָט דער אַלטער בעדאַרף זיין איהר מאַן! מיט איהם בעדאַרף דאָס אסתר פערברענגען איהרע יאָהר און טעג, מיט איהם בעדאַרף זי דאָס אָפּלעבען א וועלט, דאָס גאַנצע לעבען, פערבינדען זיך אויף תמיד, אויף אייביג! אַלטער וועט זי ברענגען אין שטוב אריין, ער וועט איהר באַלד איבערגעבען אַלע שליסעלעך, און אסתר וועט ווערען אַליין א בעל־הבית'טע פאַר זיך. ער וועט איהר אַרויסגעבען געלד אין מארק אריין, זי וועט איינקויפען עופות, פערוואַרפען זיי אין שטייג אריין, האָדעווען, זיי זאָלען ווערען „פעט קאַפּיטאַל", און קאָכען א יויך פון זיינעטוועגען. א גאַנצע וואָך וועט זי זעהן פאַר זיך די פיער ווענד, הערען, ווי אידען קומען אָן צו איהם לייהען געלד אויף א משכון, אכטונג געבען, ער זאָל האָבען אַלסדינג צו דער צייט, אויפשטעהן גאַנץ פריה, לויפען אין מארק אריין, קריגען גוטע פיש מיט פעט פלייש מיט א גוטען צולאָג מיט א „פיסנאָגע" אויף שבת, — דערפאַר אָבער שבת וועט זי זיך אָנטהון אין דעם זיידענעם קלייד, זיך אויסשלייערען, נעמען אויף זיך דאָס סאַמעטענע „מאַנטעל אויף

שליאַמעס" און וועט קומען אין שוהל אריין, זיך זעצען אויבענאַן אויף דעם אָרט, וואו פייגעל איז אמאָל געזעסען... פּלוצים דער־מאַנט זיך אסתר, וואָס זי האָט אמאָל, נאָך קינדווייז, געהערט, וואָס מע האָט געשמועסט אין שטאָדט, אַז דאָס ערשטע ווייב אַלטער'ס, פייגעל, איז דורך איהם פון דער וועלט געגאַנגען. אסתר דערמאַנט זיך די מעשיות, וואָס זי האָט זיך אָנגעהערט וועגען אַלטער'ס ווייב, וועגען פייגלען נעבאַך, שטעלען זיך איהר די האָר קאַפּויר. מע האָט דערצעהלט דעמאָלט, אַז אַלטער האָט זי אַלץ געטריבען אין דער וועלט אריין, זי זאָל האָבען קינדער, און די מאַמע זיינע, וואָס האָט נאָך דעמאָלט געלעבט, האָט איהר געטהאָן, וואָס מע טהוט קיין אידען ניט: זי האָט זי געהאַלטען גאַנצע טעג אין הייסע בּיטלעך, געטריבען פון איהר דעם שוויים, געפּויעט זי מיט האָפּען, געפּייניגט בּיז'ן טוידט אריין... פאַר דער חתונה האָט אסתר אַ פרעג געטהאָן בּיי דער מוהמע יענטלען, צי ס'איז אמת, וואָס מע פלעגט דערצעהלען פון פייגלען, האָט זיך איהר יענטעל אָפּגעשוואָרען מיט דער גאַנצער תוכחה, אַז ס'איז שקר וכזב, קיין וואָהר וואָרט ניטאָ אפילו. „דו ווייסט נים, וואָס מע קאָן אין מאַזעפּעווקע אויסטראַכטען? — האָט צו איהר יענטעל געזאָגט. — למאי זיי האָבען זיך פאַרגונען אויס־טראַכטען אויף מיר, אַז איך טרייב מיין בּיינישען אין דער ערד אריין?... דאַכט זיך, איך ווייס? דאַכט זיך, אַזאַ לעבען, ווי צווישען מיר און צווישען מיין בּיינישען איז, אויף אַלע מיינע ליעבע, רבונו של עולם! וואָס מע קאָן אין מאַזעפּעווקע אויס־טראַכטען, זאָג איך דיר, אַז ס'איז מיר אַ גרויס חידוש, וואָס מע האָט נאָך ניט אויסגעטראַכט אויף דיין חתן, אַז ער האָט זיך געוואָלט שמד'ען, אַ קשיא אָט אויף די הולטאַיעס? בּראָש איז דאָס אַ שטאָדט, איינגעזונקען זאָל זי ווערען! טאָג און נאַכט האָט מען צו טהון נאָר מיט יענעם, נאָר בּאַרעדען יענעם, זוכען חסרונות אויף דער גאַנצער וועלט, חאָטש אַליין איז מען כל־בו, ניטאָ איינער אַ לייטישער, און עס דאַרט דער קאָפּ נאָר פאַר

יענעם. איך זאָג דיר, די שטאָדט איז מיר עפּיס אַזוי נמאס, זי ליגט מיר אין די גרגרת, — פּע, אַ פּאַסקודסטווע אַ שטאָדט! מאָהל דיר, אַז מע קאָן אויסטראַכטען אַזעלכע מעשיות. ווען יענע ליגט שוין לאַנג אין דער ערד... און וואָס איז דאָס גלאַט הפקר אַ וועלט? דו האָסט, דאַנקען גאָט, אַ מאַמע ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר, וואָס קאָן השגחה געבען אויף דיר אַזוי, אַז עס זאָל דיר נישט געמינערט ווערען אפילו אַ האָר! אונזער משפחה, דאַנקען גאָט, לעבט. הייגט וואָס איז פאַרהאַן וואָס צו רעדען? ביזט נאָך גאָר אַ קינד, אסתר, כלעבען, ביזט אַ ציגעלע, לאָמיך אַזוי זיין געזונט!"...

און דערמאַנט זיך אסתר אין די אַלע רעד, ווערד איהר פּער־קיהלט דאָס בלוט; און דערמאַנט זיך אסתר אין פייגלען, ווערד איהר נישט גוט אויף צו חלש׳ען; זי זעהט פאַר זיך מענשען דרעהען זיך, כלי־זמר שפּיעלען, ווייבער טאַנצען; עס דרעהט זיך איהר דער קאָפּ, זי פאַלט אָקאָרשט ניט מיט׳ן פּנים צו דער ערד.

— וואָס איז די כלה אַזוי טוידט? — פרעגט אַ מחותנת׳טע. — זי האָט, אַפּנים, אַ שווערען תענית?

— נישקשה, — רופט זיך אָפּ די אַנדערע מחותנת׳טע — לאָז זי פאַסטען און אויסבעטען ביי׳ם רבונו־של־עולם אַ גוט לעבען מיט איהר מאַן...

XXVII.

די כלה האָט נעבאַך זעהר אַ שווערען תענית.

נאָך אַ מנהג איז פאַרהאַן אין מאַזעפּעווקע, וואָס איז שייך צו דער כלה; דעם מנהג היט מען דאָרט אָפּ כמעט ווי אַ דין.

דאָס איז דאָס ליכטבענשען פאַר דער חופּה. נישקשה, לאָז זיך אַ כּלה געוועהנען ביסלעכווייז צו מצוות, לאָז זי וויסען, אַז אַט באַלד, אין אַ פּאָר שעה אַרום, ווערד זי שוין צו מזל אַ אידינע און איז מקבּל אויף זיך על־פּי דין די דריי מצוות, וואָס זענען שייך צו דער אידינע, און די מצוה פון ליכטבענשען לאָז זי שוין טאַקי באַלד פערזוכען, לאָז זי וויסען, וואָס פאַר אַ טעם עס האָט.

די מוהמע יענטעל טראָגט איהר אונטער צוויי ליכט, אין זילבערנע לייכטער אַריינגעשטעלט, און די מוהמע ברײנע רוקט איהר אונטער פון איהר זייט אַ תּחינה, וואָס האָט געמאַכט „האשה הרבּנית מרת שרה בּת טובים, וואָס האָט פערבאָרגען איהר נאָמען“, זאָגענדיג דערבּיי צו דער כּלה מיט גרויס ליעבשאַפט:

— זאָג, טאָכטער מיינע, פריהער אָט די תּחינה, און ערשט נאָכדעם ווערסט דו זאָגען די ברכה, מאַכען „שהחינו“. עס שאַדט ניט, טאָכטער, אַז מע וויינט זיך אויס אַ ביסעל צו ליכטבענשען דאָס ערשטע מאָל.

און אסתר הויבּט אָן צו זאָגען די תּחינה שטילערהייד, נישט פערשטעהענדיג קיין איינציג וואָרט: „דו האר פון דער גאַנצער וועלט און פון אַלע וועלטען מיט די גלגלים פון אויבען און מיט די טיפע אָפּגרונטען פון אונטען זאָלסט טון אָראָפּנייגען פון דיין האַרבּעריג און לוגען אויף דעם קאָפּ פון דיין דינסט די דאָ שטעהט פאַר דיר מיט דיינע אַלע ליבע קינדער ישראל דאָס מיר זענען שולדיג עהרליך צו האַלטען מיט אַלע זאַכען אַזוי ווי אַ מלך דערהאַלט עהרליך זיין מלכּה אָדער ווי אַ חתן זיין כּלה דען איך דיין דינסט האָב שוין ליכט געצונדען דאָס ערשטע מאָל צוויי ליכט די דיינע חכמים האָבען געהייסען און בּעהיט אונז פון אַלע בּעגעגעניש און אויך פון אַלע געשעהעניש און מיינע ליכט די דאָ איך צינד אָן זאָלען העל און ליכטיג בּרענען צו פערטרייבען די בּייזע רוחות און שדים ומזיקים בּת מחלת אַלע די דאָ

קומען פון לילית דאָס זיי זאָלען אוועקפליהען און דיין דינסט די דאָ שטעהט פאַר דיר זאָל זוכה זיין אינ׳ם זכות פון אונזער מוטער רחל וואָס אז מען האָט די קינדער ישראל געפיהרט אין גלות אריין האָט מען זיי געטאָן פיהרען ניט ווייט פון דער מוטער רחל׳ס קבר און ווען די קינדער ישראל זענען געקומען אויפ׳ן קבר די דאָרט רחל ליגט און האָבען געטאָן שרייען מוטער מוטער ווי קאָנסט דו דאָס צוזעהען אז מען זאָל אונז טון פיהרען אין גלות אריין איז די מוטער רחל אויפגעשטאַנען צו השם יתברך מיט אַ ביטער געשריי און האָט געטאָן אזוי צו שפּרעכען רבונו של עולם דו ביזט דאָך איין אל רחום וחנון דאָס טייטש עטץ ביזט מיט גרויסערע רחמנות פונ׳ם מענשען פון דעסטוועגען האָב איך דאָך רחמנות געהאַט אויף מיין שוועסטער לאה וואָס זי האָט געטאָן וויינען טעג און נעכט זי זאָל ניט אריינפאַלען אין עשו׳ס גורל אריין ביז איהרע אויגען זענען איהר טונקעל געוואָרען פאַר גרויס געוויין היינט מכל־שכן דו גאָט...“

אסתר דערמאַנט זיך אין יענער טרויעריגער געשיכטע פון לאה׳ן, וואָס די מאַמע פלעגט איהר שבת בייטאָג לייענען פונ׳ם טייטש־חומש, און וויינט ניט אויף לאה׳ס גורל, וואָס האָט מורא געהאַט, זי זאָל ניט אריינפאַלען צו עשו׳ן, נאָר אויף איהר איי־גען פינסטער מזל, וואָס זי פאַלט אריין צו אַלטערען אין די הענד אריין, — אַ מין עשו האָט זיך גענומען אויף איהרע יונגע יאָהר!... און זי וויינט, בעוואַשט זיך מיט טרערען... און ווענען געהט דאָס אָן, וואָס זי וויינט? דערויף איז זי אַ כלה, זי זאָל זיך אויסוויינען אַ ביסעל פאַר דעם „בערעקענס“. — כלי־זמר שפּיעלען, מיידלעך טאַנצען, אידען און ווייבער דרעהען זיך אַרום, מחותנים לויפען איינס פאַר׳ן אַנדערען. ברייגע מיט יענטלען — די אונטערפיהרערינס — נעמען אסתר׳ען אונטער די הענד, בעזעצען זי אין מיטען שטוב אויף אַ בענקעלע און מע הויבט אָן, ווי דער מנהג איז, צו צעפלעכטען איהר די האָר. די כלה זיצט צווישען אַלע ווייבער, ווי אַ פּרינצעסין, מיט אַ ווייס זיידען קלייד, די

צעפּ צעפּלאָכטען. ווייבער קלויבען זיך צונויף ארום־און־ארום. מע נעמט די האָר, אסתר'ס גילדענע האָר, מע האַלט זיי אין די הענד, די כלי־זמר הויבען אָן צו שפּיעלען אַ וויינענדיגס צום „בעזעצען" די כלה, און עס ווערד אַ יאָמערליך געוויין צווישען די ווייבער. מע קוקט אויף דער כלה'ס צעפּלאָכטענע האָר און מע שנייצט די נעזער אין די פּאַרטיכער, מע קוועטשט די אויגען און מע וויינט. זלאַטע ווערד שיער ניט צעגאַסען פאַר געוויין; דאָס האַרץ רייסט איהר אויף איהר קינד נעבאַך: גאָט ווייסט, אין וואָסערע הענד זי פאַלט אריין, אַזאַ קינד, אַזאַ טייער קינד, וועה־וועה געשריגען! און יענטעל וויינט אויך: ווי אַזוי זאָל זי ניט וויינען, אַז קיין קינדער האַלטען זיך ביי איהר ניט, ניט דאָ געדאַכט, שוין געוועזען וויפיעל מאָל ביי'ם רבי'ן — עס העלפט ניט! און בריינע וויינט, וואָס אַלע האָבען חתונה, נאָר איהרע טעכטער זיצען און קוקען ארויס אויף חתנים, פינף דערוואַכסענע טעכטער, וועה איז מיר!... יונגע ווייבלעך קוקען אויף דער כלה, בעוויינען זי און זיך זעלבסט: זיי ווייסען גאַנץ גוט, וואָס הייסט „מע בעדעקט אַ כלה", מע פערבינדט אַ אידישע טאָכטער, מע מאַכט זי חתונה — זי געהט ארויס פון איין רשות צום אַנדערען, פונ'ם טאַטענ'ס רשות אינ'ם מאַנ'ס רשות... די, וואָס קענען גוט דעם חתן און געדענקען זיין ערשט ווייב, פייגעל נעבאַך, בעוויינען אסתר'ען אַצינד: זיי ווייסען, אַז אסתר וועט ביי איהם קיין האָניג ניט לעקען... און אַנדערע וויינען דערפאַר, ווייל זיי דער־מאַנען זיך, אַז דער טאַטע אָדער די מאַמע איז געשטאָרבען, אָדער אַ קינד ליגט אין דערהיים טוידט־קראַנק און ס'איז ניטאָ מיט וואָס צו ראַטעווען. און אַנדערע וויינען גלאַט אַזוי, ווייל די כלי־זמר שפּיעלען אַ וויינענדיגס — וויינט זיך. הכלל, אַלע וויינען, און בפרט אסתר — זינט זי לעבט האָט זי נאָך אַזוי פיעל נישט געוויינט, ווי אַצינד. זי בעהאַלט איהר ליכטיג שען פּנים אין ווייסען טיכעלע אריין, בכדי מע זאָל ניט זעהען איהרע טרערען. פונ'ם תענית, פונ'ם טרויעריג שפּיעלען, פונ'ם געוויין,

וואָס אַרום־און־אַרום, און פון פערשיעדענע פינסטערע מחשבות ווערד ביי איהר אין קאָפּ אויסגעמישט. זי פיהלט, אז עס לאָזען זיך איהר אוים די כחות, עס געהט איהר אוים דאָס חיות. פּלוצים ווערד איהר פינסטער אין די אויגען; גרויסע און קליינע, שווארצע, געלע, רויטע און גרינע רעדעלעך דרעהען זיך פאַרביי איהר, און נאָכדעם, וואָס ווייטער־ווייטער, ווערד אַלץ ליכטיגער און לויטערער, צום סוף ווערד איהר שטארק ליכטיג, גרינג און גוט, זעהר גוט! עס שטעלט זיך איהר פאָר דער מוטער רחל׳ס קבר, ווי ער עפענט זיך און עס געהט ארויס פון דאָרטען א מת אין ווייסע תכריכים און מאַכט צו איהר מיט דער האנד און רופט זי צו זיך, צו זיך... אסתר וויל א געשריי טהון „שמע ישראל“ — און קאָן ניט: עס ווייזט זיך איהר אויס, אז זי איז געשטאָרבען; זי ליגט אויף דער ערד, מיט א שווארצער דעק איבערגעצויגען. די מאמע שטעהט איבער איהר, און ברעכענדיג זיך די הענד און שלאָגענדיג זיך קאָפּ אין וואנד, בעוויינט זי איהר בת־יחידה נעבאך. נאָכדעם פיהלט זי, ווי מע הויבט זי אויף און מע טראָגט זי איבער דער שטאָדט פארביי די קלייטען, שרייענדיג אויף א קול און קלינגענדיג מיט דער פושקע, מיט דער געוויסער פושקע: „צדקה תציל ממות!“ און אזוי ברענגט מען זי אויפ׳ן הייליגען אָרט. דאָרט שטעלט מען איבער איהר מטה א שווארצע חופה, ווי דער מנהג איז ביי אידען, אז עס שטאַרבט א כלה, און מע לעגט זי אריין אין דער ערד, אין קבר, און עס לאָזט זיך הערען עפּים זעהר א בעקאנט קול. זי הערט זיך איין אינ׳ם קול, און עס דאכט זיך איהר אוים, אז יוסילע סאָלאָוויי זינגט: דאָס זאָגט יוסילע נאָך איהר קדיש, און דער גאנצער עולם ענטפערט אָמן. אסתר הערט זיך איין אין יעדען וואָרט, ווי יוסילע זאָגט איבער איהר קדיש און דער עולם ענטפערט אָמן... פּלוצים הערט זי, ווי עמיצער טהוט א פאַל אויף איהר קבר און עטליכע מענשען הויבען אָן שרייען: „נעמט איהם צו, נעמט צו דעם טאטען, דעם טאטען נעמט צו פון דאנען!“... אסתר חאפּט זיך אויף און דער־

זעהט, ווי זי זיצט אויף יענעם בענקעל, וואו מע האָט זי בעזעצט צום בעדעקענס, און אַרום איהר שטעהען ווייבער און אויך מאַנס־בילען, מע שרייט, מע ליאַרעמט, מע שפּריצט איהר וואַסער אין פּנים אַריין און מע רייבט זי ביי דער נאָז און ביי די אויהערען; מע צעשפּיליעט זי, מע צענאַרסעוועט זי, און זלאַטע שרייט: „אסתר! טאָכטער מיינע! גאָט איז מיט דיר! די כּלה חלש'ט! לאָז מען אָנהויבען פיהרען צו דער חופּה! לאָז מען פּטר'ען דאָס באַדעקענס, אין גאָטעס ווילען!“

— שאַט, מחותנת'טע, שרייט ניט! — רופט זיך אָפּ א איי־דינע. — שרייט נישט, אָן געהען די מחותנים, אָן געהט דער חתן, שרייט נישט, שאַ!

אַלטער פּעסי'ס געהט־צו איין אויסגעפּוצטער, איין אויסגע־צוואָגענער, א יום־טוב'דיגער, א געזונדער, מיט א געגאָלטען קאַרק און מיט א היבש בייכעל, דאָס בלוט שפּריצט איהם אַקאָרשט ניט פון די באַקען אַרויס, און דאָס פּיסקעלע האַלט ער צונויפגענומען. פון ביידע זייטען ביידע מחותנים, בייניש און משה־אברהם זאַ־ליאַזניק, אונטערפיהרערס מיט זיידענע קנאַקענדיגע נאַקידקעס אויף די פּלייצעס, מיט געפלאָכטענע הברלות אין די הענד. דער חתן האַלט אין די הענד א פּרוכת, ער געהט־צו צו אסתר'ען און טהוט איהר א וואָרף דעם פּרוכת אויפ'ן קאָפּ, און אַלע ווייבער בעשיטען איהם מיט האָפּען, מיט האָבער, שרייענדיג: „מזל־טוב! מזל־טוב!“ נאָך דער חופּה האַפּען די כּלי־זמר אָפּ א פרייליכס, אַלע ווייבער הויבען אָן צו פּליעסקען, און זלאַטע האַפּט א טענצעל. זי איז גאָר גליקליך: גאָט האָט אויף איהר רחמנות געהאַט, זי האָט דערלעבט אסתר'ען חתונה מאַכען. זלאַטע טאַנצט א פרייליכס, העפּעט און דרעהט זיך, די הענד פאַרבאָקאָם און דאָס פּנים שיינט איהר, ווי, געוועהנליך, א מחותנת'טע, בשעת זי מאַכט חתונה דאָס ערשטע קינד. אויף איהר קוקענדיג, האַפּען זיך יענטעל מיט ברייַ־נען פאַר די הענד (ביז אַהער האָבען די צוויי שוועסטער נישט

גערעדט צווישען זיך א יאָהר דריי, זיך געווען שונאים, איינס מיט דאָס אַנדערע אויף מעסער־שטעכען) און זענען ביידע אוועק א האָצקעלע אקעגען זלאטען; דערביי האָט יענטעל צוגעזונגען:

האָפּטשיק, ברײנע,
איך האָב צו דיר א טענה:
דו ביזט ניט מיינע,
איך בין ניט דיינע!

די כלי־זמר שפּיעלען. זלאטע, יענטעל און ברײנע טאַנצען, נע־מען זיך ארום אַלע מינוט, קושען זיך און שמאַצקען זיך. אַלע ווײ־בער פּליעסקען, העצקען זיך אונטער אויף איין אָרט און שרייען: „שטארקער! שטארקער!" פּלוצים וואכסט־אויס רב קלמן שדכן מיט פערקאטשעטע ארבעל ביז די עלענבויגענס; ער צעלאָזט די פּאָלעס און שטעלט פיס, מאכט פולקעס און שפּרינגט ביז דער סטעלי. אויף איהם קוקענדיג, האפּט ביינׅיש זיין שוואָגער משה־אברהם דעם זאליאזניק, און ביידע צעלאָזען זיי זיך אויפ'ן אידי־שען שטייגער, לעגען ארויף איינער דעם אַנדערען די הענד אויף די אכסלען, ווארפען מיט'ן קאָפּ, מיט צוגעמאכטע אויגען, ארויף און אראָפּ, און טופּען מיט די פיס, דרעהענדיג זיך אויף איין אָרט. מנשה מיט אפרים'ען, זלאטע'ס צוויי יונגלעך, ווייסע־חברה'ניקעס, קאָנען זיך אויך ניט איינהאלטען; זיי שפּרינגען אריין אין קאָהן אריין און ווארפען מיט פיסלעך, בריקעווען ווי די קעלבלעך — העץ־העץ־העץ! וואָס ווייטער ווערען מעהר טענצער, ביז מע נעמט זיך אַלע פאר די הענד און מע געהט גאָר א קאָראָהאָד, שרייענדיג צו די כלי־זמר: „לעבעדיגער! שטארקער!" אַלע העפּען, טאַנצען, פּליעסקען און העצקען זיך. עס ווערד א מיש־מאש, א דרעהעניש, א טומעל, א געפּילדער, ווי געוועהנליך א אידישע חתונה.

XXVIII.

א יאמפּעלער בעל־עגלה ניט־איבעה לייזערען א משונה־מאָדנע פאַרשוינדעל.

זינט לייזער דער בעל־עגלה פיהרט פאַרשוינען פון מאַזעפּעווקע קיין קאַשפּערעווו און פון קאַשפּערעוו קיין מאַזעפּעווקע, האָט זיך איהם נאָך ניט געטראָפען אזא גילדען פאַרשוינדעל. ווי גאָט האָט איהם צוגעשיקט איינמאָל אַרום חצי־אלול דורך א יאמפּעלער בעל־עגלה, ספּאַסיבע איהם. שמירענדיג דעם וואָגען, האָט איהם לייזער צוגעזאָגט ברענגען קיין מאַזעפּעווקע פּאַרפּריה, נאָך איידער די זון וועט זיך זעצען; ער מעג זיך פערלאָזען אויף זיינע פערד־לעך, פאַנקעוועןֹ זיי וועט ער אויך נים. וואָרום וויבאַלד מע בעדאַרף פאָהרען גיך, איז דאָך קיין תירוץ נים.

— דאָליבוג, פאַניטשו, טאָ פּראַוודאַ יעסט! — האָט איהם פאַטאַקעוועט דער יאמפּעלער בעל־עגלה, אויסשמועסענדיג זיך מיט'ן פאַרשוינדעל אויף פּויליש, און האָט טאַקי באַלד א מאַך גע־טהאָן צו לייזערען שוין אויף אידיש:

— וואָס טויג מיר מעשיות, רב לייזער, איך האָב אייך גאָר דער'הרג'עט מיט א קניש — א גוט העכטעל! איהר וועט פון איהם, נישקשה, הנאה האָבען. ביי די לייט איז דאָס קערבעל א ממזר. וואו דערטאַפּ איך אזא סטים אויך צוריקוועגס, רב לייזער?

— יהודי בלא! צו וואָס טויג דאָס דבר'ען! — האָט איהם לייזער אָפּגעענטפערט אויף לשון־קודש.

— וואָס איז דען, רב לייזער?

— וואָס איז דען? דו זעהסט דאָך, ווי דער אדון שמייכעלט, ווי א פּגר אומגעוואַשען; טאָמער איז ער מבין כל דבור?

— ווי לאנג שמייסט מען איהם! ער פארשטעהט מעהר פון א טוידטען. אז איהר וועט איבערלאָזען די שוואַצע מיהל, רב לייזער, מעגט איהר אייך הייסען געבען א הוספה, נישקשה, ער איז נישט קראַנק. שוין אלול־צייט, דער וועג איז, מחילה, געדריפּעט. איך האָב מורא, אז איהר וועט האָבען איין איבערשלאָג, רב לייזער, וואָרום איך זעה, אייערע, יענער וואָס אויפ'ן דראַנזשיק, מאַכט מיר עפּים לעמעל. נו, פאָהרט־זשע געזונטערהייד, רב לייזער, און פאַר־פיהרט מיר נישט מיין מאָהאריטש, וואָרום גאָט איז גאָט און בראָנ־פען איז בראָנפען, פארשטעהט איהר מיך... בוואַיטע זדראָווע, פּאַ־ניטשו! — האָט דער יאַמפּעלער בעל־עגלה א מאך געטהאָן צום פארשוינדעל, ארונטערהויבענדיג דאָס היטעל.

ארויספאָהרענדיג פון קאשפּערעוו און נעמענדיג זיך אויפ'ן מאַ־זעפּעווקער שליאַך, האָט לייזער בעל־עגלה א פרעג געטהאָן ביי זיין פארשוינדעל, צי איז ער ניט פון דער סעמענאַריע? מחמת פאַר־איאָהרען אין דער צייט האָט ער אויך געפיהרט צוויי פארשוינדלעך, פאַניטשלעך פון דער סעמענאַריע, זעהר וואוילע מענשען. פּלוצים הערט לייזער פון דער קעלני, ווי עמיצער מאַכט צו איהם אויף אידיש:

— איהר האָט מיך גאָר נישט דערקענט, רב לייזער?

לייזער בעל־עגלה איז שיער פון דער קעלני אראָפּגעפאַלען פאַר שרעק: ער האָט זיך גענומען ארומקוקען אויף אַלע זייטען, גע־חאַפּט א קוק אונטער'ן וואָגען, פעררייסען דעם קאָפּ ארויף, און האָט נאָרנישט געקאָנט פערשטעהן, פון וואנען געהט עס דאָס קול?

— רב לייזער! חאַ־חאַ־חאַ! איהר האָט מיך גאָר נישט דער־קענט? קוקט זיך נאָר גוט איין! — מאַכט צו איהם נאָך א מאָל דאָס פארשוינדעל און צעלאַכט זיך אויף א קול. לייזער בעל־עגלה איז געוואָרען אויסער זיך; ער האָט אָפּגעשטעלט די פערדלעך און האָט זיך גענומען בעטראַכטען דאָס פארשוינדעל זיינס, אויסשטע־לענדיג אויף איהם א פאָר אויגען.

— חאטש נעמט שינדט מיר די פעל, הרג'עט מיך דא אויפ'ן ארט, — זאגט לייזער — גערענק איך ניט! עפּיס זענט איהר מיר יא קענטליך און ניט קענטליך. זענט איהר טשאסאם מנשה דעם זייגערמאכער'ס שוואגעריק?

— וואסער זייגערמאכער? וואסער שוואגעריק? איך בין שמואליק דעם חזנ'ס זוהנדעל, יוסילע בין איך, יוסילע סאלאוויי.

— א־א־א?... וואס־זשע מאכסט דו גוטס? נא דיר אפּ שלום! און איך, בהמה, שטעה, ווי א טעלעצע, און קוק און קוק — אט א קאפּ! וואס־זשע מאכסט דו עפּיס? וויא, וויא, אדלערס מיינע! הויבט פיסלעך, פגירות מיינע! א גאסט, א גאסט! סטייטש, א גאסט! ביזט דו דאס שמואליק'ס זוהנדעל? מע זאל מיר אראפּ־נעמען די פעל, וואלט איך נישט געזאגט, אז דו ביזט א אידיש קינד. טראגסט לאנגע האר, האב איך געמיינט, אז דו ביזט פון דער סעמענאריע. ביזט דו דאס יוסילע סאלאוויי, הייסט דאס? נו־נו! מעהר מע לעבט, מעהר עסט מען! איך גערענק נאך דאס דאוונען דיינס אין דער קאלטער שוהל. איי, יוסילע! און איך, בהמה בצורת פערד, שטעה און קוק, חאטש מאהל מיך אוים! איך וויים זעהר? ער זאגט א פאניטשעל, לאז זיין א פאניטשעל. גנעה ריכט זיך אויף א שלאק! איי, יוסילע! וויא, מיינע ציטערינע! וויא־וויא, פגירות איינע!

לייזער בעל־עגלה און יוסילע סאלאוויי האבען זיך ביידע דער־פריידט, מחיה געוועזן איינס מיט'ן אנדערען. יוסילע איז ארויף צו לייזערען אויף דער קעלני און האט ביי איהם אויסגעפרעגט אלס־דינג, וואס אין דער היים טהוט זיך, נישט דורכגעלאזט קיינעם. לייזער האט אויף אלסדינג געענטפערט אלץ וואס ער ווייסט, נישט פערלייקענט קיין זאך; אפילו פון די פריהעריגע פערדלעך זיינע, וואס ער האט אויסגעביטען אין קאשפערעוו אויפ'ן יריד און האט זיך דוקא אפּגענארט, מחמת די פערדמעקלערס דארט זענען גרויסע מאשעניקעס...

— אזעלכע ממזרים, זאג איך דיר, וואס מע קריגט זיי גאר ניט, מע זאל אויספאהרען די גאנצע וועלט: זיי קאנען דיר פארדרעהען דעם גרעסטען סוחר, זיי פארשאלאמאנען דעם קאפ אזוי, אז דו וועסט בלייבען פריטשמעליעט, פארצאמט — נישט רעכטס, נישט לינקס! ערגער פון די ציגיינער, איך זאל אזוי גליקליך זיין, אז זיי זענען ערגער טויזענד מאל פון די ציגיינער!... וויא, א פגירה זאל אויף אייך קומען, חלירעס מיינע! האבער ווילט זיך אייך? מיינע צרות וועל איך אייך געבען מיט'ן דלות א צוגאב, ברענען זאל די פעל אייערע!

— וואס זשע מאכט דארטען אונזער שכנה, זלאטע די צעלני־קערין? — פרעגט יוסילע, און דאס הארץ קלאפט איהם.

— וואס זאל זי מאכען? — ענטפערט לייזער. — זי מאכט חתונה.

— וואס הייסט זי מאכט חתונה? ווער מאכט זי חתונה?

— די טאכטער מאכט זי חתונה.

— די טאכטער? — פרעגט יוסילע און טהוט זיך א ווארף צו לייזערן. — וואו? וואס? ווען?

— זי מאכט חתונה די טאכטער איהרע, — ענטפערט לייזער — ווי אזוי הייסט זי דארטען? איך האב שוין פארגעסען, ווי אזוי זי הייסט: דער קאשפערעווער יריד מיט די מעקלערס האבען מיר אזוי דעם קאפ דערשלאגען, אז פון דאנען אהין פארגעס איך... שרפה'נען זאלען די ביינער אייערע, פגירות מיינע, וויא!

— אסתר הייסט זי. נו? האט זי חתונה? וואו? ווען? פאר וועמען?

— פאר... ווי אזוי רופט מען איהם, אט דעם המן דעם פרא־צענטניק, ווייסט דער רוח די נשמה זיינע?

— יענקעל מאיר־פיני'ס? בערעל משה־ליפע'ס? איצעל אברהמ'ס? שמחה־דן? געצעל־מנשה?

— ניין! — זאגט לייזער, קראצענדיג זיך מיט דער בייטש ביי דער פאטילעצע. — אך, ווי אזוי הייסט ער, צו־נ־אלדי רוחות?

בראָש ליגט ער מיר אויף דער צונג! ער איז רייך, צו־נ־אַלדי שוואַרצע יאָהר, אָנגעשטאָפּט מיט געלט. אַ גראָבער איז ער, אַ בעזדיטניק, זיין שטוב איז די דריטע פונ׳ם נייעם בית־המדרש, אויב דו ווייסט.

— אפשר אַלטער פּעסי׳ס?

— אַלטער, אַלטער, אַ מיתה מהומה זאָל אויף אייך קומען! אַלטער, אַלטער!

— נו, האָט זי חתונה פאַר דעם אַלטערען, רב לייזער? וואו? ווען? ווי אַרום?

— איך ווייס ווי אַרום? צי דאָ אַרומער, צי דאָרט אַרום? איך האָב געהערט, אַז ער נעמט זי. למאי איך האָב געהערט, אַז דו האָסט חתונה געהאַט און ביזט נאָר גליקליך? איז דאָס אמת, יוסילע־סערדצע? וויאָ, פּגירות, האָב אייך אַכציג שוואַרצע יאָהר! ווי מיינסט דו, מיר וועלען היינט האָבען אַ ליכטיגע נאַכט? ס׳איז אפילו חצי אלול, האַ? גאָט זאָל געבען, מיר זאָלען חאָטש קאָנען איינפאָהרען ביז טאָג צו דער געמויערטער קרעטשמע.

— וואָס הייסט ביז טאָג, רב לייזער? איהר האָט דאָך מיר צוגעזאָגט ברענגען מיך אויף ביינאַכט קיין מאַזעפּעווקע, — וואָס הייסט דאָס, רב לייזער?

— איך האָב צוגעזאָגט? דאַכט זיך, דו זעהסט אַליין, מע שטעהט ניט; מע פאָהרט, דאַכט זיך, כסדר?

— טרייבט זשע טאַקי אונטער, רב לייזער, די פערדלעך, לאָזען זיי געהן אַ ביסעל גיכער, איך בעט אייך.

— אַ ביסעל גיכער? איהר קומט, אפּנים, פונ׳ם גיכען לאַנד, יונגערמאַן? עס איז גרינג צו זאָגען יענעם. ער זאָל לויפען אַ ביסעל גיכער! איך וואָלט אַ בעלן געווען, דו זאָלסט זיין אַ פערדעל, און זעהען, ווי אַזוי וואָלסט דו געפלויגען אַרויף אַ באַרג.

— וואָסער אַרויף אַ באַרג? מע זעהט נאָך גאָר קיין באַרג נישט! איהר האָט ביי מיר, רב לייזער, נאָך אַ דרייערל, אַ פינפע־

רעל האט איהר, אבי פאהרט גיכער: איך דארף, פארשטעהט איהר מיך, וואס גיכער.

— מהסתם ווילסט דו ספיעשען וואס גיכער? האסט דאס ביי מיר אויך גע׳פועל׳ט... וויא, מיינע אדלערס! נאך א פינפערעל, איינגעזונקען זאלט איהר ווערען! פאשאל! פאשאל! ס׳וועט זיין ר־ע־ע־כט!

לייזער שמייסט די פערדלעך, קאראדאשעט זיי די פעל, טיילט זיי איין שטעקענס געגוג און קאראניעט בשעת מעשה דעם קאשפע־רעווער יריד מיט די דארטיגע פערדמעקלערס, און יוסילע ליגט אין ביידעל מיט ביידע הענד אונטער׳ן קאפ, שטארק פערטיעפט אין זיינע מחשבות, און הערט גאר נישט לייזער׳ס קללות, מיט לייזער׳ס פייפען, מיט לייזער׳ס טרייבען די פערדלעך געשמאק, מיט לייזער׳ס צווינגען אויף זיין בויך־שטימע עפיס א טרויעריג ליעדעל, אהן איין אנהויב און אהן א סוף.

מחשבות, געדאנקען, חלומות, — דאס האט יוסילע סאלאוויי געהאט, ווי מיר ווייסען שוין, נאך פון קינדווייז אן. ער האט תמיד ליעב געהאט צו פליהען אין הימעל אריין, פאנטאזיערען, פארשטע־לען זיך גילדענע בערג. ארויסרייסענדיג זיך קוים מיט צרות פון באררדיטשעוו אויף עטליכע טעג און פאהרענדיג אהיים, האט ער זיך פארגעשטעלט, ווי אזוי ער וועט אריינפאהרען אין שטאדט און קיי־נער וועט איהם נישט דערקענען. ער וועט זיך הייסען צופיהרען צו שמואליק דעם חזנ׳ס שטיבעל. שמואליק וועט איהם אנקוקען פערוואונדערט: „וועמען דארפט איהר האבען?" — וועט ער איהם פרעגען. — „האסט מיך נישט דערקענט, טאטע? דאס בין איך!" — וועט ער איהם ענטפערען, פאלענדיג דעם טאטען אויפ׳ן האלז. נאכדעם וועט ווערען א ליארעם: „יוסילע איז געקומען!" זיין שטיפמאמע, די חזנ׳טע, וועט געווויס וועלען פערדיענען א מצוה, וועט זי לויפען אנזאגען זלאטען מיט אסתר׳ען א בשורה: „איהר ווייסט, וואס פאר א גאסט מיר האבען? אונזער יוסילע איז געקו־מען!" נאר יוסילע וועט זי נים לאזען לויפען. ער וויל בעסער אליין

זיך דורכגעהן אהין און מאכען מיט זיי איין אויסרעד, ווי א ווילד־פרעמדער. ער וועט זיך שוין געפינען איין אויסרעד דאָרטען. ער וועט מאכען מיט זיי א שמועס וועגען יוסילע סאָלאָוויי און דער־ווייל קוקען אסתר׳ען אין פנים אריין, וואָס וועט זי זאָגען. נאָכדעם וועט ער זיך מיט א מאָל אנטפּלעקען פאר זיי, ווי יוסף פאר זיינע ברידער אין מצרים, און וועט זאָגען: „דאָס בין איך, יוסף!“ אסתר וועט ווערען אָנגעצונדען, און עס וועלען זיך שטעלען טרערען ביי איהר אין די אויגען. נאָכדעם, אז ער וועט בלייבען מיט איהר אליין, וועט ער איהר אויג אויף אויג אויסדערצעהלען אלסדינג, וואָס ביי איהם אויפ׳ן הארצען טהוט זיך, אלץ וואָס מיט איהם האָט זיך אָפּגעטהאָן ביז אהער. ער וועט פון איהר נישט לייקענען גאָר־נישט. ער וועט איהר אלץ אויפדעקען, און אסתר וועט איהם מוחל זיין. ער וועט איהר דערצעהלען, ווי אזוי ער האָט זיך די גאַנצע צייט געריסען אהיים, נאָר גדליה באָס, ימח שמו, האָט איהם נישט דערלאָזט, געשלעפּט איהם פון איין שטאָדט אין דער אנדערער, אלץ אָפּלעגענדיג אויף שפּעטער, אויף שפּעטער! נאָכ־דעם, ווי אזוי ער איז שוין גרייט געווען צו פאָהרען אהיים, האָט זיך אונטערגעחאַפּט דאָס אומגליק, פּערעלע די דאמע, און ער איז אריינגעפאַלען אין דער נעץ, אין דער שאול תחתיה אריין, ארומ־קוקענדיג זיך שוין אביסעל צו שפּעט... ער ווייסט, ווי נאַריש ער האָט געטהאָן, ווי מיאוס ער האָט זיך בעגאַנגען אקעגען אלעמען, נישט אָנפרעגענדיג זיך ביי קיין עלטערע. אָפּטהון אזא מעשה אָהן א טאַטען, אָהן א שום טאָלק! ער ווייסט דאָס גאַנץ גוט — נאָר וואָס קומט ארויס, אז דער שכל קומט תמיד נאָך די יאָהרען? ער וועט נישט לייקענען פאר אסתר׳ען, אז א ביסעל פּערעלע מיט איהר שפּיעלען און א ביסעל מיט איהר געלד האָבען איהם גאָר דעם קאָפּ פערדרעהט, און ער פערשטעהט דאָס גאָר ניט, ווי אזוי האָט ער גאָר געקאָנט פערגעסען אין זיינע ליעבע און טייערע? ווי אזוי האָט ער גאָר געקאָנט פערבייטען אסתר׳ען אויף פּערעלען? און צוליעב וואָס? שוין־זשע צוליעב געלד? צו וואָס טויג איהם

דאָס געלד איהרס? יוסילע וועט איהר דערצעהלען, ווי אזוי ער האָט געליטען, וואָס ער האָט איבערגעטראָגען אין דעם חודש; ווי אזוי עס איז איהם אָנגעקומען שווער זיך ארויסצורייסען אהיים; ווי אזוי פערעלע האָט נאָר געוואָלט פאָהרען מיט איהר אינאיינעם, ניט אנדערש; ווי אזוי ער האָט זי קוים איינגעבעטען, געוויינט פאַר איהר, זי זאָל איהם לאָזען אליין; ווי אזוי עס איז איהם נמאס דאָס לעבען, ענג, דושנע, פוסט און פינסטער די גאנצע וועלט; ווי אזוי דאָס הארץ ציהט איהם אהיים, צו איהר, צו אסתר׳ען, און צוליעב איהר איז ער גרייט אויף אלסדינג, אפילו שטארבען! און לאָז זי וויסען אלץ און לאָז זי זאָגען, וואָס צו טהון, וועט ער טהון. ער וועט זי פאָלגען אלץ, וואָס זי וועט איהם הייסען. צוליעב איהר איז ער גרייט אין פייער און אין וואסער, אנטלויפען מיט איהר אין עק וועלט אריין אפילו!...

און יוסילע הויבט־אָן צו פאנטאזיערען, ווי אזוי ער אנטלויפט מיט אסתר׳ען אין עק וועלט אריין... ער ווערד אנשלאָפען ביי׳ם יאמפעלער בעל־עגלה אויפ׳ן וואָגען און חאפט זיך אויף ערשט דע־מאָלט, ווען מע פאָהרט אריין קיין קאשפערעוו, און ביידע בעלי־עגלות בעגעגענען זיך. פון לייזערען דערהערט יוסילע א פינסטערע, ביטערע בשורה, און זיין פאנטאזיע הויבט־אָן צו ארבייטען שוין גאָר אין איין אנדער זייט אריין.

XXIX.

לייזער טרייבט די פערדלעך און ברענגט יוסילען אהיים שוין שפעט אין דער נאכט.

אנדערע מחשבות, אנדערע געדאנקען האָבען זיך געפּלאָנטעט ביי יוסילען אין קאָפּ, נאָכדעם ווי ער האָט דערהערט פון לייזערען

די גוטע בשורה, אַז אסתר האָט חתונה פאַר איין אַנדערען, פאַר אַלטערען נאַר! אַלע זיינע פריהעריגע חלומות זענען מיט אַ מאָל אַוועק, פערשוואונדען געוואָרען. ער איז געוואָרען אָנגעצונדען אויף אַלטערען, אויף זלאַטען און אויך אויף אסתר'ען; אַלע זענען אויס־געקומען ביי איהם משונה־ווילד, שולדיג אַרום־און־אַרום, חוץ ער אַליין. עס איז איהם גאַר אויף די געדאַנקען נישט געקומען, ער זאָל זיך אַ פרעג טהון: אפשר איז ער דאָ דער גאַנצער חייב? ער האָט שוין אַרויסגעקוקט די מינוט, די רגע, ער זאָל שוין דערלעבען קומען אהיים. יערע רגע איז איהם געווען אַ יאָהר.

— ס'איז נאָך ווייט? — האָט ער אַ פרעג געטהאָן ביי לייזערען, אַרויסשטעקענדיג אויף אַ מינוט דעם קאָפּ פון בויד און אָנריהרענ־דיג איהם ביי דער האַנד.

לייזער האָט עפּיס אַ מורקע געטהאָן אונטער דער נאָז און האָט אויסגעשפּיגען. עס האָט אויסגעוויזען, אַז לייזער איז געווען ניט אַזוי צופריעדען, וואָס מע האָט איהם איבערגעשלאָגען סאַמע אין בעסטען שלאָף. אויך די פערדלעך האָבען געהאַלטען אין מיטען דרימלען, געליאַמעוועט מיט די פּיסלעך, ז י ך ג ע מ א כ ט ג ל י י ך ו ו י ז י י ל ו י פ ע ן. אין דרויסען שמעקט שוין מיט אלול־צייט. די זון האַלט ביי זעצען זיך. איין עק הימעל האָט זיך בעפאַרבט מיט אַ ברייטען רויטען פּאַס, ווי מיט בלוט צעגאָסען זיך איבער'ן גאַנצען מערב־זייט. אַ קיהל ווינטעלע פער'גנב'עט זיך צו יוסילען אין בויד אַריין, ריהרט איהם אָן ביי זיינע לאַנגע, געקרייזעלטע האָר, טהוט איהם אַ גלעט, אַ שמיר איבער'ן פּנים. ער שפּאַרט זיך אָן אין ביידעל און הויבט־אָן צו דרימלען. דאָס ווינטעלע בלאָזט, די בויד טרייסעלט זיך, די גלעק־קעלעך קלינגען, די פערדלעך שמייסען מיט די ווידלען, און לייזער געהניצט, ציהט אַלץ דאָס אייגענע טרויעריגע ליעדעל, וואָס האָט ניט קיין אָנהויב און ניט קיין סוף, — און דאָס אַלץ וואַרפט־אָן אויף יוסילען נאָך אַ גרעסערע מרה־שחורה, און ער ווערד אַנשלאָפען.

יוסילע ווערד אנשלאָפען, און עס ווייזט זיך איהם אויס, אז ער איז נאָך א קינד. ער געפינט זיך אין מאַזעפּעווקע ביי יענעם הויכען בארג, וואָס פלעגט איהם קינדערווייז אויסווייזען מורא'דיג הויך, כמעט ביז דער חמארע. דאָרטען אויפ'ן שפּיץ בארג — אזוי פלעגט מען דערצעהלען אין חדר — וואַכסען טייערע שמעקענדיגע בשמים מיט אלערליי געווירצען, און עס ליגט דאָרט בעהאלטען, פערגראָבען אין א ווינקעלע, יענער אוצר, וואָס מ א ז ע פ א האָט איהם דאָרטען בעגראָבען, נישט אויסזאָגענדיג קיינעם דעם אָרט פון איהם. אויך איז דאָרט פאַרהאַן א קריסטאָלענער פּאַלאַץ, — אזוי האָט ער געהערט אין חדר — און דאָרט אין פּאַלאַץ זיצט א פערזוינדיגטע בת־מלכה איינע אליין; אלע נאַכט, ווען די לבנה געהט־אויף, הערט מען, ווי זי וויינט און רופט צו זיך מיט א טרויעריג קול פון א פּוהאַטש. און דעמאָלט איז א סכנה צו געהן איינער אליין אָהן א שומר... עס ווייזט זיך איהם אויס, אז ער קריכט אויפ'ן בארג, ער קלעטערט, ער דראַפּעט זיך העכער און העכער, און צום שפּיץ בארג איז נאָך ווייט. ער הויבט־אָן צו קריכען אויף אלע פיער ניך־גיך, טאַקי נאָר ווי א שרעטעלע, ער פליהט אלץ העכער און העכער, און צום שפּיץ בארג איז נאָך אלץ ווייט. ער חאַפּט א קוק אראָפּ און ווערד פערציטערט פאר שרעק, דערזעהענדיג, וואָס פאר א מהלך רב ער איז שוין אָפּגעגאַנגען — און צום שפּיץ בארג איז נאָך אלץ ווייט. עס בעשלאָגט איהם א קאַלטער שוויים, ער זעהט, ווי ווייט ער איז פערקראָכען. ער זעהט פאר זיך קיין לעבעדיגען מענשען, קיין הייזער, קיין ערד אפילו, נאָר בארג און הימעל, הימעל און בארג. ער פיהלט, ווי עס געהען איהם אויס די כוחות, עס ווערד איהם נישט גוט טאַקי נאָר אויף חלש'ען...

ער חאַפּט זיך אויף און ווערד תיכף ווידער אנשלאָפען, און עס דאַכט זיך איהם, ער איז אין א געדיכטען שאָטענדיגען וואלד. ער ליגט אויסגעצויגען אויפ'ן גרינעם גראָז, אין איין האַנד האַלט ער א טעלערעל מיט שלח־מנות, מיט דער אַנדערער גלעט ער אסתר'ען איבער'ן קאָפּ, און אסתר זינגט איהם שטיל א ליעדעל פון

דער „י ו נ ג ע ר נ ש מ ה“, איינס פון „גאָלדענפּאָדעמ'ס“ ליעדלעך, וואָס זיי פּלעגען ביידע קינדרוויז אָפּט זינגען:

„געשלאָפען איז אַלעס, האַלבע נאַכט איז געווען,
עס האָט זיך קיין בּריאה געריהרט.
די זילבּערנע לבנה האָט זיך אַליין
צווישען די שטערען שפּאַציערט“...

פּלוצים דערזעהט ער פון דערווייטענס, ווי אַ גרויסע ווייסע קאַץ גנבע'ט זיך צו איהם. מיט איהרע גלאַטע פיס שטעלט זי שטילע טריט און רוקט זיך צו צו איהם וואָס ווייטער אַלץ נעהענטער און נעהענטער. זי געהט־צו צו איהם גאַנץ נאָהענט און שטעקט איהם אריין איהרע נעגעל אין האַלז אריין און הויבּט איהם אָן צו דושען און צו ווארגען. ער פּיהלט, ווי עס חאָרכעלט איהם אינוועניג אין גאָרגעל, ער וויל שרייען און קאָן ניט. ער קוקט דער קאַץ אין די אויגען אריין, און עס דאַכט זיך איהם, אז זי שמייכעלט. ער קוקט זיך איין נאָך בּעסער, און דערקענט אין איהר פּערעלען... ער וויל שרייען, און קאָן ניט... אַ מורא'דיגער, אַ שווארצער קודלאַטער הונד שטעהט איבּער איהם און סיפּעט איהם און בּייסט איהם. ער קוקט זיך גוט איין און דערקענט אין איהם גדליה'ן... ער טהוט זיך אַ רים מיט אַלע כוחות און טהוט אַ געשריי ניט מיט זיין קול: „אוי, טאַטע!“

— אוי, טאַטע! — שרייעט־אוים יוסילע אויף אַ קול און חאַפּט זיך אויף פונ'ם שלאָף ווי אַ צעדולטער. — טפו־טפו־טפו! וואו זענען מיר, רבּ לייזער?

— וואו מיר זענען, פרעגסט דו? — ענטפערט איהם לייזער מיט אַ בּרונז'דיג קול, געהענדיג שוין צו־פוס גלייך מיט די פערד־לעך, שעלטענדיג זיי מיט טויטע קללות. — אָה, מיר זענען שוין גאַנץ ווייט, אַ פּגירה זאָל אויף אייך קומען, חלירעס! שוין לאַנג אריבּערגעפאָהרען כמעט העכער אַ האַלבּען בּאַרג, אַ מיתה־פּאַהיבּעל

אויף אייך, ווי איך האָב מיך דאָ א ביסעל אָנגעמאָרדעוועט ! אפשר וואָלט געווען א סברה, זאָלסט זיך מטריח זיין א קאפעלע אראָפּקריכען און מוחל זיין אונטערגעהן אָט דאָ ביי דער זייט, טאָמער וועט זיין פאָרט א ביסעל גרינגער פאר די פערדלעך, שרפה'נען זאָל די פעל אייערע !

— אָבער ס'איז באלד די שטאָדט, רב לייזער ? — פרעגט יוסילע מיט א וויינענדיג קול.

— באלד, באלד, פארשטעהט זיך, באלד. אָט דאָ נאָכ'ן בארג בלייבט איבער א שטיקעל זאמדיג אָרט, נאָכדעם א וועלדעל, נאָכדעם וויעדער זאמד, און נאָכדעם געהט שוין א גלייכער וועג מיט'ן פּאָמשטאָווע טראַקט גלייך אין שטאָדט אריין.

וואָס קאָן מען טהון ? יוסילע נעמט זיך אָן מיט הארץ און געהט־נאָך נאָך דער בויד. דער קאָפּ איז איהם שווער, די פיס ברעכען איהם און אין האלז פיהלט ער איין ענגשאפט. די פערדלעך נעבאך שלעפּען דעם וואָגען ארויף א בארג גאָר אָהן חשק. זיי וואָלטען זיך בפירוש אָפּגעשטעלט אָט־אָ־דאָ, גאָר נישט קוקענדיג אויף לייזער'ס קללות, וואָס ער שיט אויף זיי ; ער גיט זיי אָבער אָנצוהערעניש מיט דער בייטש, אז מע דארף געהן ווייטער. די לבנה, וואָס האָט זיך אויסגעשניטען פונ'ם עק הימעל, שוועבט אלץ העכער און העכער. דאָס ווינטעלע ווערד נאָך קיהלער, און יוסילע געהט ביי'ם וואָגען גאנץ געשמאַק, ווי א מענש, וואָס האָט אויף זיך מקבל געווען דעם גלות...

— אצינד קריך אריין, זיי מוחל, צוריק אין וואָגען אריין. — זאָגט צו איהם לייזער, אָפּשטעלענדיג זיך אויף א מינוט. — עס וועט ניט געדויערען אפילו וואָס א טרונק וואסער באטרעפט, וועלען מיר שוין זיין אין דערהיים.

א נייע נשמה האָט לייזער אריינגעזעצט אין יוסילען מיט די דאָזיגע עטליכע ווערטער. ער זאָל זיך ניט שעמען פאר זיך אליין, וואָלט ער איהם ארומגעחאפּט קושען, און חאָטש עס האָט גע־

דויערט א סך מעהר „וואָס א טרונק וואסער בעטרעפט“, פון דעסט־וועגען איז מען פאַרט אמאָל געקומען קיין מאַזעפּעווקע.

קיינמאָל האָט נאָך יוסילע אזוי ניט אָנגעקווועלט פון דער שטאָדט מאַזעפּעווקע מיט איהר שמעקעדיגער בלאָטע און מיט איהרע קליינע, פינסטערע, פערשלאָפענע שטיבלעך, ווי אַצינד. ער האָט זיך געפּיהלט, ווי א שררה, וואָס פאָהרט אריין צו זיך אין זיין גוטס, קלויבענדיג נחת פון איטליכם ברעקעלע. ער האָט שוין נישט געקאָנט איינזיצען אויפ׳ן אָרט און האָט ארויסגעשטעקט די נאָז פון בויד ארויס, נאָר ער האָט זי געמוזט פערשטעלען מיט דער האַנד... ווי א קליין קינד, איז ער אונטערגעשפּרונגען פאַר פרייד, רעדענדיג צו זיך אליין: „אָט איז זלמן־אלי־דעם־שוחט׳ס שטוב! אָט איז צמח־דעם־נגיד׳ס שטוב! אָט איז ארקע־דעם־שוסטער׳ס שטוב, און אָט זענען די קליימען... שאַ! אָן איז די אַלטע קלויז און אָן איז זלאַטע׳ס שטוב, וואו דער טאַטע זיצט... וואָס לייכט זיך עס דאָרטען, אוי? רב לייזער, טהוט נאָר א קוק, זייט מוחל, ווי עס איז ליכטיג דאָרט ביי אונז! אוי, וועה איז מיר! מיר דאכט, עס נעצט?!

— ווער נעצט? וואָס נעצט? — האָט איהם לייזער געענטפערט, טרייבענדיג די פערדלעך, ווי א רוצח. — עס הויבט אפילו ניט אָן צו נעצען! וואָס נאָך ווערסט דו אויסטראַכטען?

— וואָס־זשע דען איז דאָרט אזוי ליכטיג? שאַ, מיר דאַכט, אז כלי־זמר שפּיעלען? עס לאָזט זיך הערען דער פּויק מיט די טאַצען! וואָס איז דאָס? א חתונה, צי וואָס? רב לייזער, איהר הערט א חתונה?

נאָר לייזער ענטפערט שוין מעהר ניט קיין וואָרט. ער שניידט און בראָקט די בידנע פערדלעך, וועלכע זענען שוין אליין אויך צו־פריעדען, וואָס זיי האָבען זוכה געווען צו קומען אהיים זיך שוין אָפּרוהען א קאַפּ: גענוג אָנגעלאָפען זיך! זיי פעררייסען די וויידלען און צעלאָזען זיך מיט די לעצטע כוחות, צושאָקלענדיג ביי יע־

דען שמיץ מיט די קעפּ, ווי איינער רעדט: „אַלטער נאַר! וואָס שמייסט דו אונז? מיר פערשטעהען אַליין ווען מע בעדאַרף לויפען און ווען ניט“... מיט אַ הוק און מיט אַ טראַסק שטעלט זיך אָפּ לייזער׳ס בויד נעבען שמואליק דעם חזנ׳ס פענסטער, שיער נישט אַריינפאָהרענדיג אַהין מיט׳ן דישעל. יוסילע שפּרינגט־אַראָפּ און לויפט־צו צו דער שטוב. אין דער האַלב, וואָס שמואליק זיצט, איז שטאַק־פינסטער, און אויף דער טיר הענגט אַ שלאָס — אַ סימן, אַז מען איז ניטאָ אין דערהיים. דערפאַר איז אין דער אַנדערער האַלב, דאָרט וואו זלאַטע די צעלניקערין וואָהנט, שטאַרק ליכטיג און פרעהליך. כלי־זמר שפּיעלען, און עס הערט זיך, ווי מע טאַנצט, מע טופּעט און מען שרייט: „שטאַרקער! שטאַרקער!“ ביי דער טיר איז איין ענגשאַפט פון דעם צונויפגעלאָפענעם פּשוט׳ען עולם, וואָס שטעהען, קנאַקען סעמיטשקעס און לאַכען. ער געהט־צו און טהוט אַ פרעג ביי דער צונויפגעלאָפענער חברה: וואָס איז דאָ אַזעלכעס?

— צע זשידיוווסקע וויסיליע! — ענטפערען זיי איהם מיט אַ געלעכטער און ווייזען איהם אָן מיט די פינגער אַהין, אין שטוב אַריין. יוסילע שפּאַרט זיך דורך מיטביידע עלענבויגענס, קומט־אַריין אין שטוב אַריין און דערזעהט פאַר זיך אַ בילד, פון וועלכען עס ווערד איהם פינסטער אין די אויגען.

XXX.

בעל־כרחם זענען זיך אידען משמח, און יוסילע קומט־אָן אין דער רעכטער שמחה.

„על־כרחך, זאָגען אונזערע חכמים, אתה חי — מיט גוואַלד לעבסט דו!“ מיט גוואַלד קומט־אויס דער איד דאָס שטיקעל וועלט,

מיט גוואַלד מאַכט ער חתונה קינדער, מיט גוואַלד פּרעהט ער זיך. אַ איד, אַז ער וויל זיך פּרעהען, דאָס הייסט, אַרויסבעווייזען זיין שמחה, בעדאַרף ער זיך נעמען מיט גוואַלד אָנטהון זיך אַ כח. „אי־דען, — שרייט ער דעמאָלט — אידען, לאָמיר פריילִיך זיין!“ און מע נעמט זיך אַלע צונויף און מע מאַכט אַ כוסה, מיט גוואַלד, וואָרום ניט אין דער טבע פונ'ם אידען איז אַ כוסה צו מאַכען. און ווער עס קאָן ניט טרינקען, גיסט מען איהם אַריין מיט גוואַלד אין האַלז אַריין, דאָס הייסט אויף לשון־השכורים: „מע האַקט אַריין אַ גאַלקע“, און ער מוז פריילִיך ווערען, חאָטש עס ווילט זיך איהם ניט. ער מוז טאַנצען, חאָטש עס טאַנצט זיך איהם ניט. אַ מחיה אָנצו־קוקען, ווי אידען קלויבען זיך צונויף אויף אַ שמחה און תיכף נאָך די ערשטע צוויי „גאַלקעס“ הויבט מען אָן צו פּליעסקען און צו זינ־גען:

> לאָמיר טרינקען, חברה, וויין,
> שניידען גאַלקעס אין האַלז אַריין;
> דער רבי האָט געהייסען פריילִיך זיין
> ביז'ן ווייסען טאָג אַריין!

און טאַקי באַלד ווערד די קאַפּאָטע אַזוי שווער, אַז מע מוז זי אַראָפּוואַרפען און בלייבען אין די הוילע תחתונים, מחילה, מיט'ן טלית־קטן, להבדיל, פון אויבען; עפּיס טאַנצט זיך גאָר דעמאָלט אַנדערש, און אַלע אינאיינעם געהען זיי אַ קאַראַהאָד, צוהאַלטענדיג איינער דעם אַנדערען מיט דער האַנד. די כלי־זמר שפּיעלען שוין דעמאָלט אָהן נאָטען, מע רייבט גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין. אידען טופּען און שפּרינגען, פערוואַרפענדיג דעם קאָפּ אַרונטער, מיט פערגלאַנצטע אויגען צו דער סטעלי, פּונקט ווי מע וואָלט גאָר גע־האַלטען אין דאַווענען, ניט אין טאַנצען. און ווער עס שפּאַרט זיך איין און וויל נישט געהן טאַנצען, שלעפּט מען איהם מיט גוואַלד אין קאָהן אַריין און ער מוז טאַנצען, דאָס הייסט, דרעהען זיך און מאַכען מיט די פיס. אָט אַזאַ מין טאַנץ איז געגאַנגען שמואליק דער

חזן ביי אסתר׳ען אויף דער חתונה. ווער עס האָט איהם נישט גע־זעהען דעמאָלט, דער האָט גאָר קיין טרויעריגע סצענע אויף זיין לע־בען נישט געזעהען. אוי, איז דאָס געוועןן א ביטערער טאַנץ! שמואליקען האָט זיך נאָר געגלוסט וויינען פונ׳ם ביסעל בראָנפען, וואָס מען האָט אין איהם אריינגעגאָסען. ער איז געוואָרען נאָך ערגער מרה־שחורה׳דיג ווי פריהער. זלאַטען האָט דאָס פון דעסט־וועגען זעהר הנאה געטהאָן, וואָס שמואליק טאַנצט אויך אין קאָהן גלייך מיט איטליכען. דערזעהענדיג, ווי ער מאַכט אויך מיט די פיס, האָט זי זיך אָפגעשטעלט דאָ, צווישען אַלע מאַנסבילען, וואָס זענען געווען, מחילה, אין הוילע תחתונים; נאָר נישקשה, אויף א שמחה מאַכט נישט אויס, אָהן איין אומגליק. זלאַטע האָט זיך אָפגעשטעלט צופליעסקען און צוזינגען שוין מיט א הייזעריג קול, ווי געוועהנליך א מחותנת׳טע:

קוגעל הייסט דו,
אין אויוועז שטעהסט דו,
און אין מויל צעגעהסט דו.
קוגעל הייסט דו,
אין אויוועז שטעהסט דו,
און אין מויל צעגעהסט דו...

עס איז שווער צו וויסען, צי פונ׳ם טרינקען, צי פון די עטליכע „גאַלקעס“, וואָס מע האָט איהם אריינגעגאָסען מיט גוואלד, צי גלאַט אזוי פון זיך אליין, — נאָר עס איז שמואליק דעם חזן מיט א מאָל אָנגעקומען אזא קוראַזש אויף צו פרייליך זיין, אז ער האָט זיך אוועקגעזעצט מיט די מחותנים, מיט רב קלמן שדכן אינמיטען, טרינקען משקה, אָבער גאָר אויף הפקר, פערבייסענדיג בשעת מעשה מיט זויערע אוגערקעס — זעהר א טייערע סגולה פון שכרות. מע האָט אזוי לאַנג געטרונקען משקה און פערביסען מיט זויערע אוגער־קעס, ביז שמואליק האָט א קוק געטהאָן אויף רב קלמנ׳ען און האָט דערזעהען צוויי רב קלמנס מיט א מאָל; רב קלמן פון זיין זייט האָט אויך געזעהען צוויי שמואליקס, און פון יעדער איינציגער זאַך

איז ביי זיי געוואָרען צוויי זאכען. דאָס האָט צוגעגעבען שמואליקען נאָך מעהר קוראַזש, און עס האָט זיך איהם געגלוסט נאָר לאכען און גענוג. עס איז איהם אַלסדינג מיט אַ מאָל געוואָרען זעהר לעבער־ליך. ער האָט אַ קוק געטהאָן אויף זלאַטען, ווי זי זינגט „קוגעל הייסט דו, אין אויווען שטעהסט דו“, און האָט זיך אַזוי צעלאַכט, אַז זלאַטע האָט אויפגעהערט צו טאַנצען און צו זינגען. זי האָט עפּיס אַ מורקע געטהאָן זיך אונטער דער נאָז, און איז אָפּגעטראָטען אויף אַ זייט, און שמואליק האָט זיך אָנגעהאַפּט מיטביידע הענד ביי'ם בויך און האָט זיך געקאַטשעט פאַר געלעכטער. אויף איהם קוקענדיג, האָבען רב קלמן מיט די מחותנים אויך געלאַכט, און עס איז באמת געוואָרען איטליכען אַזוי פריילִיך אויפ'ן הארצען, אַז מע האָט זיך געביטען מיט די היטלען און מיט די יארמעלקעס. זלמן־בער דער שוחט האָט ערגיץ געקריגען אַ קאַפּעליש, דערצו האָט ער אונטערגעבונדען די קאַפּאָטע מיט אַ פאַסעקעל ביז'ן גאַרטעל, און די באָרד (זלמן־בער האָט די גרעסטע באָרד אין מאַזעפּעווקע) האָט ער פערבונדען מיט אַ פאַטשיילע, און איז געגאַנגען „אַ דייטש“, צוזינגענדיג דערביי:

זענען מיר דייטשען,
טרינקען מיר שנאַפּסען!

און שמואליק מיט רב קלמנ'ען מיט די מחותנים ווערען צע־גאַנגען פאַר געלעכטער. ביז עס נעמט־אָן אלחנן דעם שמש אויך אַ חשק צו בעוויזען זיינע שטיק, פערקאַטשעט ער די פאות אַרונ־טער די אויהערען, בלאָזט אָן די באַקען און, גלאַנצענדיג מיט די אויגען, געהט ער „אַ פּאַני“, צוזינגענדיג אַ רוסיש ליעדעל מיט'ן נוסח פון „היום תאמצנו“. און אויך שמשון־יענקעל דער טאַבאַטש־ניק קעהרט־איבער די וויעס פון די אויגען אַרויף, זעצט זיך אַוועק אויף דער ערד, און דרעהענדיג אַ ציצה פונ'ם טלית־קטן, זינגט ער אַ בעטלער:

„אַי, ביוו סאָבי סוויאַטעיי לאַזאַר“...

און רבֿ קלמן שדכן קאָן זיך אויך ניט איינהאַלטען און בעווייזט זיינע קאָמעדיאַנטסקע שטיק: ער טהוט אָן א קליידעל און פער־שטעלט זיך פאר א קימפעטאָרין און בעווייזט זיינע אָנשטעלען... הכלל, מען איז זיך משמח ביי זלאטע׳ס טאָכטער אויף דער חתונה, און שמואליק הערט גאָר נישט אויף צו לאַכען, גיסענדיג איין גאַלקע נאָך דער אַנדערער. פלוצים ווערד זלמן־בער דער שוחט פון א דייטש גאָר א חזן, און שמואליק מיט׳ן איבעריגען עולם ווערען ביי איהם משוררים; זלמן־בער טהוט אָן א ווייסע שאַל פאר א טלית און שטעלט זיך אוועק ביי דער וואַנד זינגען מיט׳ן טרויעריגען ניגון פון נעילה אויף א קול:

דו אַלטער,
דו קאַלטער,
אַז דו ווייסט ניט,
און קאָנסט ניט,
און טויגסט ניט, —
היינט וואָס־זשע נעמסט דו זיך אונטער?

און שמואליק, שמשון־יענקעל, רבֿ קלמן און אלחנן דער שמש האַלטען איהם אונטער, ווי די משוררים, מאַכענדיג מיט ביידע הענד, און שרייען מיט מורא׳דיגע קולות און מיט׳ן נוסח פון נעילה:

אוי, אוי, אוי, אוי, אוי!
אי — אי!

און דער גאַנצער עולם קוועלט, ווערד צעשמאָלצען פאר געלעכ־טער.

יוסילע סאָלאָוויי שטעהט און בעטראַכט די דאָזיגע סצענע, זוכענדיג עמיצען מיט די אויגען. די, וואָס יוסילע האָט געוואָלט זעהען, זענען שוין נישט געוועזן... דער עולם איז געוועזן אזוי פער־קלאָפּט, אַז קיינער האָט נישט בעמערקט יוסילען, ווי ער שטעהט

זיך אזוי אין א ווינקעלע, אָנגעשפּאַרט בּיי דער וואַנד, בּעטראַכ־טענדיג יעדען בּעזונדער. יוסילע האָט דערפיהלט, ווי עס קלאַפּען איהם די שלייפען אין קאָפּ, עס בּרענט איהם דאָס פּנים; די גאַנצע שטוב דרעהט זיך איהם, ווי א ראָד; אין די אויגען שעמערירט און פינקעלט איהם, ווי א רעגען פון קליינע גילדענע טראָפּען, און ער פיהלט, ווי שאַרפע קאַצענע נעגעל שטעכען זיך איהם אריין טיעף אין גאָרגעל און דושען איהם, און וואַרגען איהם. יוסילע חאַפּט זיך אָן בּיי'ם האַלז און לויפט ארויס אין דרויסען. . . . . . .

. . . .

די נאַכט האָט אָנגעהויבּען וואָס ווייטער פינסטערער צו ווערען. קליינע שוואַרצע וואָלקענס האָבּען אָנגעהויבּען זיך אָנצורוקען אויפ'ן הימעל, אריינשלינגענדיג אין זיך די לבנה און ווידער ארויסשפּייענ־דיג זי. א קיהל אלול־ווינטעל האָט אונטערגעבּלאָזען. א טרויעריג הודזיען, א וויינענדיג פּייפען האָט זיך געלאָזט הערען, ווי אין רעכ־טען אָסיען, און עס איז שוין געוועזן גאַנץ קיהל. נאָר יוסילען איז געווען וואַרעם, אזוי וואַרעם, אז ער האָט זיך געווישט מיט די פּאָ־לעס דעם שוויים פון'ם פּנים און ער האָט געפיהלט, אז עס בּרענט אויף איהם דאָס לייב. אין איין אָטעם איז ער געלאָפען פון דער חתונה, ער זאָל ניט הערען דאָס שפּיעלען פון די כלי־זמר, דאָס טאַנ־צען מיט'ן זינגען, וואָס האָט אריינגעגאָסען גיפט אין זיין האַרצען אריין, און נעבּרענט און געבּראָטען, ווי מיט א העליש פּייער. יוסילע איז געלאָפען, און איהם האָט נאָכגעיאָגט דער וויינענדיגער ניגון פון נעילה, מיט די פריילּיכע ווערטער, וואָס האָבּען זיך געלאָזט הערען פון דאָרטען. יוסילע האָט זיך פערשטעלט די אויהערען, ער זאָל נישט הערען דאָס זינגען, און איז געלאָפען פון דאָרטען, ווי א משוגענער, גאָר אליין נישט וויסענדיג וואוהין ער לויפט.

XXXI.

שמואליק זאָגט שבע־ברכות מיט זעהר א וויינענדיגער שטימע.

אויסגעשלייערט, ווי געוועהנליך א מחותנת'טע, איז זלאַטע געווען אויף מאָרגען צום שלייערוואַרמעס. ארום איהר האָבען זיך ארומגעדרעהט איהרע שוועסטער, ברײנע און יענטעל, און נאָך ווייבער מחותנת'טעס, אויך אויסגעשלייערט און אָנגעטהאָן יום־טוב־דיג. פון די מאַנסבילען איז נאָך נישט געווען קיינער: די מחותנים זענען אוועקגעגאַנגען אין שוהל אריין דאַוונען מיט'ן אַנדערען מנין, און די פרעמדע, די גערופענע, הייסט דאָס, האָבען זיך נישט געהאַפּט צו קומען אויפ'ן שלייערוואַרמעס, ארויסגעהענדיג דערווייל אין מארק אריין, טאָמער וועט מען עפּיס חאַפּען, טאָמער וועט גאָט צושיקען עפּיס א פערדיענסטעל. דער שמש מיט דער שמש'טע, נישקשה, מעגען קומען נאָך א מאָל רופען. נאָר די היימישע ווייבער זענען געקומען העלפען גרייטען צום טיש, אָנשניידען לעקאַך און גלאַט אַזוי משמח זיין די כלה. און מחמת עס איז דאָך דאָ דער היימישער עולם אליין, בעדאַרף מען נעמען צו שטיקלעך לעקאַך און טרינקען צו דער מחותנת'טע לחיים. די סאַרווערינס נעמען לעקאַך און ווינשעווען זלאַטען מיט'ן גאַנצען האַרצען:

— לאָז גאָט געבען, זלאַטעניו, איהר זאָלט האָבען גרויס נחת אין אייער טאָכטער, קיינמאָל פון קיין צער נישט וויסען, זי זאָל זיך מיט איהם עלטערען אין עושר און אין כבוד, און אם־ירצה־השם, איבער־א־יאָהר, אויפ'ן ברית, זאָלט איהר אונז ניט פאַרגעסען, זלאַטעניו, מיר זענען, נישקשה, גוט אויפ'ן פּאַטשאַטאָק: דאָרט, וואו מיר זענען אויף א חתונה, איז תמיד אויף איבער־א־יאָהר א ברית; ס'איז אזא האַנט ביי אונז, א געבענטשטע האַנט...

— אמן, הלואי! — האָט זיי זלאַטע געענטפערט מיט א פרוּ־מער מינע.

ברײַנע האָט א קוק געטהאָן אויף יענטלען, יענטעל אויף ברײַ־נען, און זלאַטע אויף זיי ביידע. די דריי שוועסטער האָבען צווי־שען זיך גערעדט מיט'ן קוק מעהר ווי אנדערע מיט'ן מויל. מע האָט זיך, נישקשה, גוט פערשטאַנען איינס דאָס אנדערע...

שפּעטער האָבען זיך אָנגעהויבען צונויפקלויבען די בעלי־בתים און זעצען זיך ארום טיש, נעמען צו ביסלעך בראָנפען און טרינקען לחיים מיט'ן חתן, מיט זלאַטען און מיט די איבעריגע מחותנים און מחותנת'טעס. אַלטער'ס פּנים האָט געלויכטען און ארויסגעשיינט פון אונטער דעם נייעם סאַמעטענעם קאַרטוזעל. ער האָט אויסגע־זעהען ווי יונגער מיט עטליכע יאָהר, גאָר בחור'דיג... נישט אזוי איז אָבער געווען די כלה. אויסגעשלייערט און אָנגעטהאָן, ווי א שענע פּאַננע, האָט אסתר אויסגעזעהען עפּיס נישט אזוי פריילין. איהר פּנים איז געווען שוין צו ווייס, א ביסעל געלבליך, און קיין איינציגען טראָפּען בלוט האָט מען אין איהר נישט ארויסגעזעהן. איהרע שווארצע אויגען אונטער די לאַנגע ברעמען זענען אצינד גע־ווען אָהן א שום פייער, אָהן א שום גלאַנץ, און זיי זענען ביי איהר גרעסער געוואָרען. די באַקען זענען איהר א ביסעל איינגעפאַלען. דער נייער שלייער אויפ'ן קאָפּ איז ביי איהר געווען פערפּוצט מיט פּערעל און דימענטען און האָט אויסגעזעהען אויף איהר ווי א קרוין, און אין איהר טייער זיידען קלייד, מיט סאַמעט און מיט שמוק ארומגעפּוצט און בעהאַנגען מיט ציערונג פון אויבען ביז אראָפּ, — האָט אסתר אויסגעזעהען אין דער מינוט ווי א פּרינצעסין, א בת־מלכה. די לעבעדיגע, די פריילינע אסתר איז מיט א מאָל געוואָרען אזוי סטאַטעטשנע, אזוי געלאַסען, אזוי שטיל און ערנסט. „טאַקי נאָר ווי א כלה“ — האָבען זיך געטראַכט די ווייבער, שפּיעגלענדיג זיך אין איהר שען, ליכטיג פּנים.

— וואָס פאַר א שענע פּאַננע דאָס איז, קיין בייז אויג זאָל איהר נישט שאַטען! — האָבען די ווייבער צווישען זיך געשמועסט,

אַנווייזענדיג אויף דער כלה. — זי איז קלאָר, ווי געפּאָלענער שניי.
אַ ציערונג אַזעלכס אין שטוב צו האָבּען. זאָגט שוין איהר אַליין,
פרומע־שרה׳ניו, זאָלט איהר מיר געזונט זיין!

פרומע־שרה׳ניו איז בּפירוש מסכים, אַז ס׳איז טאַקי נאָר אַ ציערונג אַזעלכס אין שטוב צו האָבּען, וואָס שמועסט מען דאָ? און דער עולם דערווייל הויבּט זיך אָן צו וואַשען, איבּערגעבּענדיג איינס דעם אַנדערען די גרויסע קופּערנע קוואָרט מיט אויהערען און איבּער־נעמענדיג איינס בּיי דעם אַנדערען דעם נאַסען שוואַרצען האַנד־טוך. פּלוצים קומט אַריין שמואליק דער חזן אין שטוב אַריין.

— בּרוך־הבּא, רבּ שמואליק! — זאָגט זלאַטע גאַנץ פריינד־ליך. — וואָס עפּיס אַזוי שפּעט? געהט וואַשט זיך, זייט מוחל, און זעצט זיך צום טיש. איהר האָט זיך גאָר פאַרגעסען, אפנים, אַז מע בּאַדאַרף אייך האָבּען צו שבע בּרכות? וואו איז די חזנ׳טע אייערע, רבּ שמואליק? עפּיס זענט איהר מיר היינט זעהר צעפּלאָכטען. וואָס איז די מעשה?

— איך האָבּ אַ גאַסט, — מאַכט שמואליק מיט אַ זויערער מינע, — אַ גאַסט האָבּ איך, מיין זוהן איז געקומען צו פאָהרען.

— יוסילע?? — האָבּען אַלע מיט אַ מאָל אויסגעשריגען. — יוסילע איז דאָ? גאָט ליעבּ אייך מיט אייער גאַסט! וואו־זשע איז ער?

— וואָס איז שייך וואו? אין דערהיים איז ער. — ענטפערט שמואליק, שטעהענדיג אויף איין אָרט. — ער האָט עפּיס קיין כח ניט. געקומען צו פאָהרען איז ער נאָך נעכטען בּיינאַכט, נאָר אַהיים איז ער געקומען ערשט פאַרטאָג, דאָס הייסט, מיט׳ן טאָג גלייך שוין. ער האָט, אפנים, געחאַפּט אַ פאַרקיהלונג, מחמת ער קלאָגט זיך אַלץ, אַז דער קאָפּ טהוט איהם וועה. אַצינד ליגט ער אין איין העליש פייער, פאַכט מיט דער נשמה. מיר האָבּען איהם שוין געלעגט קאַלט וואַסער, געריבּען די שלייפען — עס העלפט ניט.

— שוויצען ! — האָבען זיך אָפּגערופען עטליכע מיט א מאָל. — די בעסטע רפואה איז אָפּשוויצען. זיצט, רב שמואליק, וואָס זענט איהר אַזוי צעטראָגען ? עס מאַכט זיך, א מענטש האַפּט א ווינטעל. ער וועט, אם־ירצה־השם, זיין געזונט.

שמואליק שטעלט זיך אוועק מיט זלאַטען און דערצעהלט איהר עפּיס. זלאַטע קוקט אויף אסתר׳ען און שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ. און אסתר האָט זיך בעדאַרפט אָננעמען מיט אַלע כוחות, זי זאָל נישט אַרונטערפאַלען אונטער׳ן טיש, דערהערענדיג, אַז יוסילע איז דאָ. זי איז געווען שטאַרקער פון אייזען, אַז זי האָט זיך געקאָנט איינ־האַלטען און ניט אַרויסלויפען פונ׳ם טיש מיט א גוואַלד : „סטייטש, יוסילע ? !" זי האָט נאָר א פרעג געטהאָן ביי שמואליקען, און בשעת מעשה האָבען זיך איהרע אויגען אָנגעצונדען מיט זייער שטענדיג פייערעל :

— אליין איז ער געקומען ?

— אליין, — האָט שמואליק געענטפערט, אלץ שטעהענדיג, ווי א דער׳הרג׳עטער, נעבען זלאַטען, נישט וויסענדיג וואָס צו טהון.

ווי איין אָפּגעבריהטע פון א דונער, האָט זיך אסתר אויפגע־האַפּט פונ׳ם אָרט און האָט זיך אָבער באַלד צוריק אַנידערגעזעצט. עס האָט זי א טראָג געטהאָן אין דער לופטען און באַלד צוריק אָפּגע־לאָזט, און זי איז געבליבען זיצען אויף איהר אָרט אויבענאָן טוידט ווי די לעהם, גלייך ווי עס וואָלטען איהר אין דער צייט אָפּגעשטאָר־בען אַלע חושים. אסתר האָט אין דער איינער מינוט איבערגעלעבט א סך מעהר, ווי מע לעבט איבער א מאָל אין א גאַנץ יאָהר. א שלעכטע מחשבה איז איהר דורכגעלאָפען אין קאָפּ אויף א רגע ; זי איז גרייט געווען זיך אויפהאַפּען, איבערלאָזען דאָ דעם עולם, מיט דער חתונה, מיט אַלסדינג אַרום־און־אַרום, און אַריינלויפען צום חזן אין שטוב אַריין א קוק טהון אויף יוסילען. עס האָט זי געצווי־גען אהין, ווי מיט צוואַנגען, געשלעפּט, געריסען, אהין, אהין !... די דאָזיגע מחשבה האָט אָבער געדויערט נאָר א רגע, נישט מעהר.

זי האָט זיך באַלד צוריק בעטראַכט: זי איז דאָך אַ כלה, אַ ווייבעל, אײן אשת־איש!... די מלחמה, וואָס אסתר איז אויסגעשטאַנען אין דער מינוט, איז געווען איבער אַלע מאָסען; עס האָבען זיך אין איהר געשלאָגען צוויי דעות, צוויי כחות: פון איין זייט דער שטן־מקטרג שטעהט און רעדט איהר איין: „נאַרישע אסתר! וואָס הערסט דו זיי? יוסילע איז געקומען צו פאָהרען, ליגט קראַנק. ער קוקט אודאי אַרויס אויף דיר, און דו זיצסט דאָ, — צוליעב וועמען? אָט פאָלג מיך, אסתר! ביזט יונג, ביזט שען, דאַרפסט לעבען, לעבען דאַרפסט דו, לעבען!!"... און פון דער אַנדערער זייט הערט זי אַנדערע ווערטער: „אַ אידישע טאָכטער? רב אברהמעל סלאַוויטער'ס אייניקעל? ליעבע? אַ כלה? הרי את מקודשת, פערבונדען, פערקניפט, אײן אשת־איש!!"... און יענער, דער שטן־מקטרג, טהוט זיך זיינס: „ווער איז שולדיג? מע האָט דיך פערבונדען, געבונדען, געפּענטעט. נאַרישקייטען! ביזט אַ מענש, דאַרפסט לעבען! פאָלג מיך, אסתר!"...

און אסתר זיצט ביי'ם טיש סטאַטעשנע, ווי געוועהנליך אַ כלה צום שלייער־וואַרמעס; נאָר בלייך איז זי מורא'דיג, טוידט ווי די וואַנד, אָהן אַ טראָפּען בלוט, און שיינט־אַרויס פונ'ם שלייער, און די ציערונג אויף איהר לייכט און פינקעלט און גיט איהר צו פיעל חן. און די ווייבער שפּיעגלען זיך אין איהר, קוועלען־אָן, קלויבען תענוג פון דער שענער, ליכטיגער, חנ'עוודיגער כלה.

טרויעריג, וויינענדיג איז געווען דאָס קול פון שמואליק דעם חזנ'ס „שבע־ברכות", און עס האָט זיך אסתר'ען געדאַכט, אַז דאָס קול זיינס געהט פון אונטער דער ערד, פון יענער וועלט. דאָס זענען געווען ביטערע שבע־ברכות. האַלטענדיג דעם כוס אין איין האַנד, מיט דער אַנדערער האַנד האַלטענדיג זיך ביים גאָרגעל, ווי דער שטייגער איז ביי די אַלטמאָדישע חזנים, און פערוואָרפענדיג דעם קאָפּ אַרויף, מיט צוגעמאַכטע אויגען, האָט זיך שמואליק געציקעלט, פערגאַנגען אויף זיין אַלטער אָנגעשפּאַלטענער שטימע, מיט אַ וויי־

נענדיג קול, אויסלאָזענדיג דעם „משמח חתן עם הכלה“ אזוי טרויע־ריג, אַז עס האָט צענומען דעם עולם. אימליכער איז געבליבען זי־צען פון דער שמחה פערזאָרגט, פערוואָגעלט און בעטריבט, אליין נישט וויסענדיג די סיבה פאַר וואָס... אזוי ווערען אידען פערזאָרגט אויפ׳ן אָרט פון פרייליך זיין, משמח זיין דעם חתן מיט דער כלה,— רבונו של עולם! וואָס ליגט דאָס אזעלכס אינ׳ם אידישען זינגען מיט׳ן אידישען שפיעלען, וואָס תמיד רופט דאָס אַרויס נאָר טרויע־ריגע מחשבות!?... און די ווייבער, שטעהענדיג ביי דער זייט און ענטפערענדיג „ברוך הוא וברוך שמו, אָמן“, האָבען געלאָזט אַ טרער, קוקענדיג אויף זלאַטען, ווי זי וויינט און קלאָגט. עס איז קיינעם קיין חדוש ניט, וואָס זלאַטע וויינט: אַלע ווייסען, נישקשה, דעם טעם פון חתונה מאַכען אַ קינד...

— פון דעסטוועגען, — זאָגען די ווייבער און רעדען זיך אליין אויס דאָס הארץ — לאָז גאָט געבען, מע זאָל חתונה מאַכען קינדער און דערלעבען געהן איינס צום אנדערן אויף שמחות!

— אמן, הלואי! אמן, הלואי!

די ווייבער שטעהען־אויף, נעזעגענען זיך אָפּ מיט דער מחותנת׳־טע, קושען זיך מיט דער כלה, צווינשעווענדיג איהר, זי זאָל דערלעבען ביי איהרע קינדער אויף שמחות, און אסתר קוקט אויף זיי ווי פערוואונדערט; איהר קאָפּ און איהר הארץ זענען ווייט פון דאַנען; זי וואָלט געהרען דערלעבען, אַלע זאָלען זיך צעגעהן, זי זאָל בלייבען אליין און קאָנען זיך רעכט אויסוויינען חאָטש, און דאָ די ווייבער קריכען קושען זיך און ווינשעווען איהר צו אלדאָס גוטס.

נאָט האָט געהאָלפען, דער פרעמדער עולם איז זיך שוין אַ ביי־סעל צעגאנגען, און אסתר האָט געקאָנט אריינגעהן צו זיך אין אַל־קער אריין און זיך אָפּרוהען פונ׳ם טומעל, וואָס זי האָט איבערגע־לעבט אין דעם דאָזיגען טאָג. ביי זלאַטען אין שטוב זענען געבלי־

בען נאָר די היימישע לייט, די מחותנים און אויך רב קלמן שדכן. ווי געוועהנליך, נאָך א חתונה, איז אין שטוב געווען א שטיקעל מיש־מאַש מיט א גערודער: אויפ׳ן לאַנגען טיש זענען געשטאַנען לעדיגע פלעשלעך, איבערגעקעהרטע גלעזלעך, שטיקלעך קוילעטש, אָפּגע־לעקטע ביינדלעך, און עטליכע בענק זענען געלעגען מיט די פיסלעך ארויף. א צוויי־דריי אָרעמע לייט, וואָס האָבען פערשפּעטיגט צום שליימער־וואָרמעס, האָבען געהאַלטען ביי׳ם אויסלעקען די טעלער, רוקענדיג אין בוזעם אריין די איבערגעבליבענע שטיקלעך קוילעטש, און די שמשים, וואָס האָבען שוין צום סוף געחאַפּט איין איבעריגע כוסה, זענען געשטאַנען און האָבען זיך געטיילט מיט זייער רח״ש, וואָס איז זיי געפאַלען אין זייערע בידנע טעלערלעך פון די חתונה־לייט, נישט קוקענדיג דערויף, וואָס זלאַטע, בריינע און יענטעל האָ־בען זיי אונטערגעטריבען, זיי זאָלען שוין געהן געזונדערהייד, שוין צייט אויפראַמען, מאַכען א שטיקעל לאַד. מעהר פון אַלע איז גע־ווען פערטאַרעראַמט זלאַטע, ווי געוועהנליך א מחותנת׳טע; דאָס זיידענע טיכעל איז איהר געווען פערבונדען מיט ביידע עקען אָרונ־טער, דאָס פּנים האָט איהר געפלאַמט און דאָס קול איז איהר געוואָ־רען אזוי הייזעריג, אז מע האָט קוים געהערט פון איהר א וואָרט. פון דעסטוועגען האָט זי ניט גערוהט, אַלץ ארומגעפּאַדקעוועט ארום איטליכען בעזונדער, געפּאַראַדקעוועט, געזעגענט זיך מיט איט־ליכען מיט די אויגען, נים מיט׳ן מויל, מחמת קיין ווערטער האָט מען פון איהר ניט געקאָנט הערען. בעטראַכטענדיג דעמאָלט זלאַטען, האָט מען געקאָנט מיינען, אז זי האָט איבערגעקעהרט בערג און אָפּגעטהאָן מי יודע וואָס פאַר א גליקליכען עסק. גאָט ווייסט, אויב זלאַטע האָט זיך אַליין אָפּגעגעבען דין־וחשבון, וואָס זי האָט דאָ אויפגעטהאָן מיט איהר טאָכטער, מיט איהר איינציגער, טייערער און געטרייער טאָכטער, פאַר וועמען זי האָט זי אוועקגעגעבען, פער־בונדען, פערקויפט אויף אייביג! וואו האָט דען זלאַטע צייט גע־האַט צו בעקלערען אקוראַט, אז אָט האָט מען געשמועסט מכח א שידוך, אָט איז געווען דער קנס־מאָל און אָט די חתונה — א קליי־

ניגקייט עפּיס א חתונה פראוועו ? ! זלאטע בתיה דער האַרטאָוואָני־צע׳ס וועט נישט מאַכען קיין חתונה ווי עפּיס אַבי וועד ; מע קומט נים אַרוים, ברוך־השם, נים פון קיין שניידערס און נים פון קיין שוסטערס. און אַז גאָט האָט זי געשטראָפט און זי איז געבליבען איין אַלמנה, און איין אָרעמע דערצו, איז זי דאָך פאָרט עפּיס רב אברהמעל סלאָוויטער׳ס א שנור, היינט ווי געשיקט זיך עס, אַז איהר בת־יחידה זאָל געהן צו דער חופּה נישט מיט קיין זיידען קלייד, און ביי אסתר׳ען אויף דער חתונה זאָל נים זיין קיין עולם מענשען אַרום טיש, אַזוי אַז די גאַנצע שטאָדט זאָל טאַקי נאָכדעם רעדען פון דער חתונה ? — „רבונו של עולם ! — קלערט זיך זלאַטע. — איך זאָל דערלעבען ביי מיינע קלענערע קינדער נישט קיין ערגערע חתונה“...

און דאָרט, צווישען די מחותנים, איז א שטאַרקער שמועס, עפּיס א לאָדעניש, א פּערלאָזעניש : רב קלמן שדכן האָט טענות צום חתן, צו אַלטערען ; רב קלמן רעדט מיט אַלע כלים, צו־האַלטענדיג מיט איין האַנד משה־אברהם דעם זאַליאַזניק ביי דער באָרד און מיט דער אַנדערער פערשטעלענדיג אַלטערען דאָס מויל, ער זאָל נים רעדען. אַלטער שוויצט, וויל עפּיס זאָגען, און רב קלמן לאָזט איהם נים. „לאָזט זיך דיענען, לאָזט זיך !“ — שרייט ער. — „אָט קאָנטשע איך אָט, און נאָכדעם וועט איהר אייך רעדען וועט איהר !“ משה־אברהם און ביינעש (ביידע שוואָגערס) און אויך א פּאָר מחותנים פון חתנ׳ס צד לעגען זיך אריין, ווילען נעפינען א מיטעל אויף אויסצוגלייכען ביידע צדדים, נאָר ס׳איז ארויסגעוואָרפען : אַלטער איז הארט ווי שטאָל, לאָזט זיך נים בויגען אויף קיין פאַל, האַטש שנייד איהם, האַטש בראָק איהם ! „נו, זאָגט שוין איהר אַליין, רב שמואליק, איז דאָס א יושר איז דאָס, אַז מע זאָל אַזוי אָביזשאַיען א שדכן זאָל מען, האַ ?“ שמואליק דער חזן, וואָס זיצט ביי דער זייט בעטריבט, טרויעריג, וויל אודאי מיט אַלע מעגליכקייטען צוהעלפען רב קלמנ׳ען, מהיכא־תיתי, א טובה טהון א אידען ; נאָר רב קלמן אַליין פּאַלט איהם

אריין אין די רעד און לאָזט איהם מעהר נישט אַרויסרעדען ווי דאָס געוועהנליכע וואָרט זיינס „וואָס איז שייך?“ און שלאָגט איהם איבער אינמיטען: „אָט דאָס איז דאָך טאַקי אינגאַנצען דער פאַרדראָס אָט דאָס, — טענה׳ט נעבאַך רב קלמן, — איהר פאַרשטעהט איין עסק פאַרשטעהט איהר? מע שמועסט־אָפּ בפירוש שמועסט מען לכתחילה, ווי זאָגט ער, ס׳זאָל זיין ווי געוואונשען, צום סוף נאָ דיר אַ האַרצוועהטיג נאָ דיר, מע זאָל גאָר דאַרפען רעדען מכת רח״ש זאָל מען, ובפרט — ע, רב אַלטער, לאָזט זשע זיך דיענען, רב אַלטער!“...

— שוין צייט מנחה דאַוונען! — זאָגט משה־אַברהם, אַ קוק טהוענדיג אין דרויסען אַרויס, וואו די זון האַלט ביי זעצען זיך, און געבענדיג אַ שמיר מיט׳ן האַנד איבער׳ן פענסטער. דער גאַנצער עולם שטעהט־אויף, מע גאַרטעלט זיך אַרום די קאַפּאָטעס מיט פאַטשיילעס און מע צעהלט, צי ס׳איז דאָ אַ מנין אויף צו מאַכען אַ קדושה. דער חתן, שמואליק דער חזן, ביידע שוואָגערס משה־אַברהם און ביניש, די דריי מחותנים פון חתנ׳ס צד, אַלטער׳ס קרובים, רב קלמן שדכן און ביידע שמשים — אַקוראַט אַ מנין! מע וואַשט די הענד, מע זאָגט־אָפּ קטורת, אשרי, און שמואליק שטעלט זיך אַוועק מיט׳ן פּנים צו דער וואַנד און הויבט־אָן אויף זיין פערדומפּענער צעבראָכענער שטימע די שמונה־עשרה, און די ווייבער, זלאַטע, ברײנע און יענטעל, הערען דערווייל אַ קדושה, גלייך ווי געפונען... אויך אסתר, דערהערענדיג פון איהר חדר שמואליק׳ס טרויעריג קול, געהט־צו צו דער טיר, שטעקט אַרויס דעם קאָפּ און דערזעהט, ווי די אידען און די ווייבער שפּרינגען „קדוש, קדוש, קדוש“ — בלייבט זי שטעהן, נישט ווייסענדיג וואָס צו טהון: עפּיס איז זי שוין, דאַכט זיך, אויך אַ אידינע גלייך מיט אַלע. אויף איהר איז דאָך שוין אויך חל... ברײנע ווינקט צו איהר פון דערווייטענס, בעווייזענדיג איהר מיט די פינגער אויפ׳ן שטערן. אסתר פערשטעהט נישט, וואָס יענע וויל, און ווערד רויט. נאָך דער קדושה געהט צו איהר צו די

מוהמע ברײַנע און װײַזט איהר אָן אויף די האָר — עס זעהט זיך ארויס בײַ איהר אַ האָר פון אונטער'ן טיכעל... אסתר האָט אראָפּגעװאָרפען דעם שלייער מיט דער גאַנצער ציערונג, אָנגעטהאָן א זײַדען טיכעל אויפ'ן קאָפּ און איין אַנדער קליידעל אויף זיך — און אסתר דאָס מיידעל איז געװאָרען אסתר דאָס װײַבעל... זי איז גאָר עפּיס װי קלענער געװאָרען און זיך איבערגעביטען גאָר אינגאַנצען. אויף איהר שען ליכטיג פּנים האָט זיך מיט אַ מאָל אָנגערוקט אַ חמארע, און זי האָט אויסגעזעהען פון אונטער'ן טיכעל עלטער מיט עטליכע יאָהר; נאָר איהרע גלאַנצענדיגע אויגען האָבען ארויסגעלויכטען פון דער פינסטער, װי צװיי ליכטיגע שטערען אויפ'ן הימעל, און זי האָט אין דער מינוט אויסגעזעהען נאָך חנ'עװדיגער װי פריהער.

— אויב דו װילסט, — האָט צו איהר זלאטע אַ זאָג געטהאָן אויף איהר הייזעריגער שטימע, — אויב דו האָסט צייט, קום אריין צו דער חזנ'טע מבקר־חולה זײַן יוסילען.

פון אַ הארמאט װען מע זאָל אויסשיסען, װאָלט זיך אסתר נישט בעדארפט אזוי איבערשרעקען, װי זי האָט זיך דערשראָקען פון די דאָזיגע עטליכע װערטער. ערשט מיט איין מינוט פריהער האָט זי װעגען דעם גענוג געטראַכט, װי אזוי געפינט מען זיך איין אויסרעד אויף אַריינצוקומען צו דער חזנ'טע, אַ קוק טהון אויף יוסילען? און דאָ קומט פּלוצים די מאַמע מיט אזא גדולה! נאָר אסתר'ס פּנים האָט נישט ארויסבעװיזען, װי דאָס הארץ קלאָפּט און צאַפּעלט בײַ איהר אין דער ברוסט, טאַקי נאָר אויף ארויסצושפּרינגען. זי האָט געענטפערט דער מאַמען גאַנץ רוהיג און שטיל: „נו, קום, אויב דו װילסט"... און אין הארצען האָט זי געװאָלט ארויספאַלען דער מאַמען אויפ'ן האלז און אויסקושען איהר אַלע גליעדער. „מאַמעניו, הארצעניו, טײַערע, טײַערע מאַמע!!" — אזוי האָט זיך געטראַכט אסתר און איז פאַװאָלינקע דורכגעגאַנגען מיט אַלע װײַבער איבער דער „זאַל", װאו די

מאנסבילען זענען געשטאנען מיט'ן פנים צו דער וואנד שמונה־עשרה און געשאָקעלט זיך אויף אַלערליי אופנים. „מאמעניו, ליובעניו!“ — האָט זיך אסתר געטראַכט אין הארצען און איז געגאנגען פאמעליך, פיהלענדיג, ווי עס טראָגט זי אין דער לופטען.

ביי שמואליק דעם חזן אין שטוב איז געווען שוין שטאָק־פינסטער, צווישען טאָג און נאכט. קיין ליכט האָט מען נאָך ניט אָנגעצונדען. אין א ווינקעל, אויף א בעטעל, אונטערגעבעט און איבערגעדעקט מיט א סך קישענס, איז געלעגען יוסילע סאלאָוויי, און נעבען איהם אויף א בענקעל איז געזעסען די חזנ'טע.

— שששא, ער שלאָפט! — האָט די חזנ'טע געזאָגט, בשעת די ווייבער זענען מיט א גערעדעריי אריינגעקומען צו איהר אין שטוב אריין.

— ניין, איך שלאָף ניט! — האָט געזאָגט יוסילע און האָט זיך אויפגעזעצט אויפ'ן בעטעל, גלייך ווי דאָס הארץ האָט איהם געזאָגט, אז דאָ ניט ווייט שטעהט אסתר.

— וואָס מאכסט דו גוטס? — האָבען צו איהם אלע דריי ווייבער מיט א מאָל געזאָגט מיט א ניגון, בעטראכטענדיג איהם פון דער ווייטענס.

— מיר איז ניט באשערט, אפנים, — האָט זיך אָנגערופען די חזנ'טע צו זלאָטען, — זיין ביי אייער אסתר'ען אויפ'ן שלייער־ווארמעס. געה רעכט זיך אויף אזא שלאק, נא דיר גאָר אזעלכס, טאָמער איז קארג! קומט אזא גאסט, ווערד ער דיר גאָר פאר־שלאָפט אינמיטען דרינען! זיצט, זלאָטעניו! ברײנע־סערדצע, יענטעל־קרוין, זיצט, זעצט זיך, זיצט! זיץ, אסתר'על, וואָס שטעהסט דו?

די ווייבער האָבען פריהער א ביסעל בעטראכט יוסילען פון דערווייטענס, צוגעשאָקעלט מיט'ן קאָפ, געגעבען איטליכע

בעזונדער איין אנדער מין רפואה, וואָס איז באמת אַ טייערע סגולה צו קאָפּוועהטיג, צו ברעכעניש, צו שטעכעניש און צו אַלראָס בייז, און נאָכדעם האָט מען זיך אָוועקגעזעצט בײ'ם פענסטער אויף דער באנק, און ס'איז גיך פערבונדען געוואָרען צווישען די ווייבער אַ וואַרעמער שמועס, געוועהנליך, וועגען דער חתונה, וועגען דער חופּה־וועטשערע, וועגען דעם שלייער־וואַרמעס, וועגען דעם דרשה־געשאַנק, וואָס איז געפאַלען פון חתנ'ס צד און פון כלה'ס צד. און חאָטש זלאַטע איז געוועזען הייזעריג, ווי די וואַנד, נאָר גערעדט האָט זי מיט פייער, דאָס איבעריגע דערמאַכט מיט די הענד, געבראָכען זיך די פינגער אויף דעם, וואָס פרומע־שרה — מאָהלט אייך פרומע־שרה! איהר קענט פרומע־שרה'ן? — איז פרומע־שרה אַ בעלנ'טע געוועזען צו זאָגען, אַז ביי איהר קלענערער טאָכטער אויף דער חתונה איז געוועזען צוויי מאָל אַזוי פיעל עולם, און דרשה־געשאַנק, זאָגט זי, איז געפאַלען גאָר תרפ"ט אלפים! נו, פרעג איך אייך, ווי אַזוי האַלט מען דאָס אויס?

— וואָס טויג אייך, זלאַטעניו, פרומע־שרה'ס רעד? איך וועל אייך בעסער דערצעהלען, וואָס ציפּה־רייזעל דערצעהלט פון איהר מיזינקע היינט; רבונו־של־עולם, וואו איך האָב ערגיץ אַ שונא, טאַטעניו!...

וואָס ווייטער ווערד דער שמועס צווישען די פיער ווייבער אַלץ מעהר אינטערעסאַנט און אַלץ הייסער, אַזוי לאַנג, ביז מע פערגעסט כמעט אָנ'ם חולה, אָן יוסילען. יוסילע זיצט אויפ'ן בעטעל, מיט אַ האַנדטוך דעם קאָפּ פערבונדען, אָהן אַ היטעל; פון אונטער'ן האַנדטוך הענגען אַראָפּ זיינע לאַנגע געקרייזעלטע האָר; דאָס פּנים איז ביי איהם טויטט, אַ ביסעל געלבליך, נאָר די אויגען ברענען מיט זייער שטענדיגען גלאַנץ. דערזעהענדיג אסתר'ען אַריינגעהן, איז ער גרייט געוועזען אַראָפּצושפּרינגען פונ'ם בעט, נאָר ער איז עפּיס ווי צוגעקאָוועט געוואָרען צום אָרט, פערגליווערט געוואָרען, נישט צו קאָנען אַרויסלאָזען אַ וואָרט פונ'ם

מויל. אסתר פון איהר זייט איז געבליבען שטעהן, בעטראכט איהם א היבשע ווײלע פון דערווייטענס, און ערשט נאכדעם, אז די ווייבער האבען זיך שטארק פעררעדט אין זייערע ענינים, איז אסתר צוגעגאנגען נאהענט צום בעט און האט צום ערשטען איהם א פרעג געטהאן:

— וואס מאכסט דו עפּיס?

די דאזיגע עטליכע ווערטער זענען געזאגט געווארען אזוי ווייך, אזוי אמת געטריי, מיט אזוי פיעל ליעבשאפט, ווי טאקי נאר א שוועסטער קאן זאגען צו איין איינענעם ברודער. יוסילע האט איהר דערויף נישט געענטפערט גארנישט, נאר זיין קוק, זיין ביטער שמייכעלע, האבען איהר געזאגט גענוג. זי איז צוגעגאנגען צו איהם נאך נעהענטער און, גלייך ווי עס וואלט צווישען זיי שוין געוועזן אפגערעדט פון פריהער, האט זי זיך אנידערגעזעצט נעבען איהם אויפ'ן בענקעל, וואו פריהער איז געזעסען די חזנ'טע.

אסתר'ען האט זיך אויסגעוויזען, אז יוסילע'ס אויגען זענען גרעסער געווארען און קוקען אויף איהר עפּיס ווילד, נישט אזוי פריינדליך, ווי אמאל.

— וואס־זשע מאכסט דו? — האט זי איהם א פרעג געטהאן נאך א מאל.

— אוי, אסתר! — האט ער איהר געענטפערט, אננעמענדיג זיך מיט דער האנד ביי'ם קאפּ.

אין די צוויי ווערטער האט זיך געלאזט הערען א קלאג פון א מענשען, וועלכען עס האט געטראפען א גרויס אומגליק, אזא אומגליק, וואס ניט מיט קיין ווערטער קאן מען עס ארויסגעבען. אסתר האט געפיהלט, אז עס איז איהם שלעכט, נאר אין וואס די שלעכטיגקייט בעשטעהט — האט זי ניט געוואוסט. ווען און

ווי אזוי דאָס האָט זיך געטראָפען — געדענקט אסתר ניט, נאָר איהר האַנד האָט זיך געפונען אין זיין האַנד. עס האָט זי געבריהט, ווי מיט פייער, און עס האָט זיך איהר געדאַכט, אַז דאָס גאַנצע ליִיב ברענט אויף איהר. עס האָט זי ווי צוגעצויגען צו איהם, צוגעשלעפּט ווי אַ מאַגנעט, און ווידער אַ שלעכטע מחשבה איז איהר דורכגעפלויגען אין קאָפּ; עס האָבען זיך ווידער געראַנגעלט אין איהר יענע צוויי כחות: פון איין זייט דער שטן־מקטרג האָט איהר איינגערוימט אַ סוד אין אויהער, אַז איצט איז נאָך דאָ צייט, זי קאָן נאָך גליקליך זיין, זי איז יונג און געזונד און פריש, זי טאָר זיך ניט בעגראָבען, זי דאַרף לעבען, לעבען, לעבען! און פון דער אַנדערער זייט הערט זי איין אַנדער קול: „אַ ווייבעל, אַ כלה, ערשט פון דער חופּה, זלאַטע׳ס מאַכטער, אשת־איש, אַנטלויף!!“ — און איהר האַנד איז אַלץ אין זיין האַנד, און עס בריהט זי, ווי מיט פייער...

ביי יוסילען האָט זיך מיט אַ מאָל אויפגעבונדען די צונג, און ער האָט זיך צערעדט; ער האָט גערעדט, ווי מע זאָגט, פאַר פייער און פאַר וואַסער; און אַלץ עפּיס אַזוי אויסגעמישט, פערהאַפּט איינס פאַר דאָס אַנדערע, עס האָט זיך כמעט נישט געקלעפּט אַ וואָרט צו אַ וואָרט, און אַלע מינוט האָט ער זיך גע־חאַפּט מיט דער האַנד ביי׳ם קאָפּ. פלוצים האָט זיך איהם דאָס פּנים ווי אָנגעצונדען, די אויגען צעברענט, דעם האַנדטוך פון׳ם קאָפּ האָט ער אַראָפּגעוואָרפען, זיך צוגערוקט צו אסתר׳ען נאָך נעהענטער און האָט צו איהר געזאָגט מיט היץ, נאָר גאַנץ שטיל, אַזוי אַז מע זאָל ניט דערהערען:

— ס׳איז בלאָטע, אסתר, דו ביזט געבונדען, צי איך בין געבונדען! נאַרישקייטען, אסתר, כלעבען, נאַרישקייטען! זיי זאָגען, זיי זאָגען, איך בין קראַנק; ווער קראַנק? זאָג מיר נאָר איין וואָרט, אַז דו ביזט מרוצה, אַזוי שטעה איך אויף און ווער געזונט און פאָהר־אַוועק מיט דיר פון דאַנען, פון דעם וויסטען מאַזעפּעווקע! דו פאָלג מיך, לאָמיר פאָהרען, כל זמן ס׳איז נאָך

דאַ צייט. מע וועט אונז נאָכפאָהרען? ווער הערט זיי? אוי, לאָמיר נאָר ארויספאָהרען פון דאנען, זענען מיר פריי, און נאָכדעם וועט שוין זיין רעכט! איך וועל דיך אוועקפיהרען ווייט־ווייט פון דאנען, און דו וועסט זיין מיינע, אויף אייביג מיינע, מיינע! אסתר! אוי, אסתר, אסתר!

אסתר האָט קיין צייט ניט געהאַט אפילו אויף צו בעקלערען די דאָזיגע לעצטע ווערטער אקוראַט. עס האָט זי עפּיס ווי צו־געצויגען צו איהם א שרעקליכער כח, און זי איז גרייט געוועזען אין דער מינוט זיך א וואָרף טהון צו איהם אין די הענד אריין און אנטלויפען מיט איהם אין עק וועלט אריין. יענער פיינער יונג, דער שטן, האָט זיך ווידער פערשטעלט פאַר איהר אין א געשטאַלט פון א גוטען מלאך, א מליץ־יושר, און האָט איהר ווידער געגומען איינרוימען א סוד אויפ'ן אויהער: „נארישע, נארישע אסתר! אָט האָסט דו דיר דיין גליק פאַר דיינע אויגען, דיין מזל איז ביי דיר אצינד אין די הענד! נעם קלויב דיר אויס איינס פון די ביידע: אָדער א לעבען ווי אין גן־עדן, א זיס לעבען, א גוט לעבען, אין דער גרויסער פרייער וועלט, מיט א ליעבען, א גוטען פריינד, מיט איהם, מיט יוסילען, אויף תמיד, אויף אייביג... אָדער א וויסט פינסטער לעבען אָט דאָ, אין דער בלאָטע, מיט אָט דעם גראָבען, אָט דעם פאַסקודניאַק, מיט אַלטערען, — נארישע, נארישע אסתר!"... דער גוטער נפש, דער שטן, מיט זיינע זיסע רעדעלעך, פון איין זייט, און יוסילע מיט זיינע פייעריגע אויגען, מיט זיינע ברענענדיגע ווערטער, פון דער אנדערער זייט, האָבען כמעט איבערגערעדט אסתר'ען, כמעט גע'פּועל'ט. נאָך קיינמאָל האָט זיך איהר אזוי ניט געוואָלט לעבען און גליקליך זיין, ווי אין די דאָזיגע עטליכע מינוט. נאָך קיינמאָל האָט די וועלט ביי איהר ניט געהאַט אזא חן, ווי אצינד. אסתר האָט געציטערט מיט אַלע אברים. זי איז גרייט געוועזען צו לויפען אין דער וועלט אריין, צו פליהען אין הימעל אריין, צו פאַלען אין דער שאול תחתיה אריין, פערלאָזען, פערגעסען אַלעמען און

אַלץ אויף דער וועלט — אַבי מיט איהם, מיט יוסילען!... און יוסילע האָט נישט אויפגעהערט צו רעדען איבער איהר וואָס ווייטער מיט מעהר היץ. זיינע אויגען האָבען זי געברענט, דורכגעשטאָכען דורך און דורך. „אוי, אסתר, אסתר, אסתר!" — האָט ער אויסגעשריגען, אָבער אַזוי שטיל, כמעט געשעפּטשעט. — „אוי, אסתר! אסתר!" און האָט זיך אָנגעבויגען צו איהר, אויסגעצויגען ביידע הענד און זי געוואָלט אַרומנעמען. אסתר האָט איהם דערפיהלט אַזוי נאָהענט נעבען זיך, אַז זי האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן צוריק, אויפגעחאַפּט זיך פון׳ם בענקעל און נישט ווילענדיג זיך אַ חאַפּ געטהאָן מיט דער האַנד ביי׳ם קאָפּ, ביי׳ם צוגעדעקטען קאָפּ... ווי אַ חלום, ווי אַ בליץ, איז אַנטלאָפען פון איהר יענע שלעכטע מחשבה, און אסתר דאָס ווייבעל, אסתר די אידישע טאָכטער איז איהר ווידער אויסגעוואַכסען פאַר די אויגען, און זי האָט דערזעהען נעבען זיך די מאַמע...

— געהען מיר? — האָט צו איהר געזאָגט זלאַטע. — מיר האָבען זיך דאָס אַ ביסעל פאַררעדט אָט דאָ! ניט אומזיסט זאָגט מען אויף אונז, אַז מיר האָבען אין זיך נייען מאָס רעד.

פאַר׳ן אַוועקגאַנג האָט זלאַטע געגעבען דער חזנ׳טע נאָך עטליכע רפואות פונ׳ם חולה׳ס וועגען, און ברײַנע פון איהר זייט האָט געזאָגט, אַז מע זאָל קאָנען אויספיהרען, אַז שכנא דער שוחט זאָל נאָך היינט קאָנען אָפּשפּרעכען איין עין־הרע, וואָלט געוועזען גאָר איין אַנטיק אין דער וועלט.

שטעהענדיג שוין ביי דער טיר, האָט אסתר אויסגעדרעהט נאָך אַ מאָל דעם קאָפּ אַהין, וואו יוסילע איז געזעסען אויפ׳ן בעט, און עס האָט זיך איהר אויסגעוויזען פון דערווייטענס, אַז זי זעהט דאָס פייערעל פון זיינע אויגען, וואָס קוקען אויף איהר ווי מיט גרויס רחמנות. עס האָט זיך אין איהר אַ ריהר געטהאָן דאָס הארץ, עס האָט זיך אין איהר דערוועקט אַ נייער מין געפיהל, אַ געפיהל פון אַ מענשען, וואָס האָט געזעהען אַ גע־

פאלענעם און האָט איהם ניט געוואָלט אויסציהען די האַנד אויפ־צוהויבען איהם. עס האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז ער זיצט אַלץ אין דער אייגענער פּאָזע וואָס פריהער, מיט אויסגעשטרעקטע הענד צו איהר, און זיינע טרויעריגע רעד קלינגען נאָך אין איהרע אויהערען: „אוי, אסתר, אסתר, אסתר!“... זי בלייבט שטעהן אויף אַ רגע ביי דער טיר. יענע שלעכטע מחשבה פליהט שוין ווידער דורך ביי איהר אין קאָפּ; יענער גוטער פּארשוין וואַכסט שוין ווידער אויס פאר איהרע אויגען מיט זיינע זיסע רעדעלעך: „צוריק, אסתר, צוריק, אָט אויף דער מינוט שטעהט די וועלט! איין וואָרט, קינד איינס, איין וואָרט, געה־צו און זאָג איהם דאָס איינע וואָרט. — זענט איהר ביידע גליקליך!“... — — — „מיט'ן קאָפּ אין דר'ערד, דו אשמדאי!“ — ענטפערט אין איהר איין אינוועניגסטער קול. — געה, ווייטער, האָסט נישט געטראָפען דעם אָרט! אַ אידישע טאָכטער טהוט דאָס נישט! אַ אידישע טאָכטער וועט גיכער אַ כפּרה זיין, אַ קרבן פאר פרעמדע זינד, איידער אָפּטהון אזא מעשה, מיט אַ... און נאָך איין אשת־איש דערצו! אנטלויף, אסתר, אנטלויף!!“... אסתר טהוט זיך אָן אַ כח, מיט גוואַלד רייסט זי זיך אויס פונ'ם „ניטגוטענ'ס“ הענד און געהט נאָך דער מאַמען צו זיך אהיים.

דורכגעהענדיג דורך דער „זאַל“, האָט זי געטראָפען דעם גאַנצען פריהעריגען עולם זיצען ביי'ם טיש און טענה'ן איבער אַלטערען.

— טהו אַ קוק, — האָט זיך אָנגערופען איינער פון חתנ'ס צד, אָנווייזענדיג אויף אסתר'ען מיט די אויגען. — טהו אַ קוק, אַלטער, איבער וואָסער אַ סחורה דו דינגסט זיך נאָך אויף אַזעלכע פופציג ווערימיגע שמאַרדאָווענצעס!

ווי אויף הייסע קויהלען איז אסתר איבערגעלאָפען דורך דער „זאַל“, האָט זיך אַריינגעחאַפּט צו זיך אין אַלקערעל אַריין, און

דאַרט, אויף איהר בעט, גאַנץ טיעף מיט'ן פּנים אין קישען, אויף א קלאָר-ווייס ציכעל, האָט זיך דורך הייסע-הייסע טרערען אויס-געגאָסען א ריין, לויטער הארץ פון א ריינער, איין עהרליכער, נאָר איין אומגליקליכער, זעהר איין אומגליקליכער, אידישער טאָכטער.

. . . .

. . . .

XXXII.

יוסילע סאָלאָוויי געפינט זיך אין א שענעם אופן, און לייזער בעל-עגלה שמועסט זיך אויס ווי א פילאָזאָף.

דריי וואָכען, שווערע, מורא'דיגע, האָט יוסילע סאָלאָוויי איבערגעלעבט, ליגענדיג אויפ'ן קראַנקען בעט. מע האָט זיך שוין גאָר נים גערעכט, אז ער זאָל בלייבען לעבען. שמואליק האָט דאָס גאָר נישט געקאָנט פערשטעהן, וואו נעמט זיך עס ביי א מענשען אזא כח אזוי פיעל וועהטיגען איבערצוטראָגען און אזוי פיעל אויסשרייען, וויפיעל יוסילע האָט אויסגעשריגען. „נעמט זי צו פון מיר, די קאַץ! — האָט ער געגוואַלדעוועט. — איהר זעהט זי דען נים? זי קריכט צו מיר און וויל מיך אָננעמען ביי'ם גאָרגעל און דערשטיקען, דערוואַרגען מיך!" איין אנדערם מאָל הויבט ער גאָר אָן צו שרייען: „גיט מיר אָפּ מיין אסתר'ען, זי איז מיינע!" שמואליק פלעגט איהם ענטפערען דערויף: „וואָס שרייסט דו, נארעלע? אָט איז זי דאָך, אסתר. זי שטעהט

אַט דאַ מיט אונז, נאַרעלע!״ און ער אויף אַ קול: „אסתר׳ען! גיט מיר אָפּ מיין אסתר׳ען! וואָס לאָזט איהר זי אָפּ אַליין אין וואַלד? דאָרט איז דאָ אַ הונט!״... און איין אַנדערם מאָל פלעגט ער זיך צעזינגען אויף אַ קול, מאַכען חזנ׳ישע שטיק, פעררייסען דעם קאָפּ צו דער סטעלי און זאָגען: „איהר הערט, איהר הערט, ווי מע שפּיעלט אין קאָסטיאָל? אין קאָסטיאָל שפּיעלט מען גוט, מחיה נפשות, אי־אי־אי!״ און דערביי זיך וואַרפען און צאַפּלען, גאָר נישט צום אויסצושטעהן. טאַקי גאָר אַ טאַטע איז אימשטאַנד איבערצוטראָגען די צרות, וואָס שמואליק האָט איבערגעטראָגען פון זיין זוהן אין די דאָזיגע דריי וואָכען. ער איז ניט געשלאָפען קיין נעכט, כסדר געזעסען נעבען איהם, געלעגט איהם אייז צום קאָפּ. דער רופא, יודעל דאָקטאָר, אַ גרויסער מומחה אין מאַזעפּעווקע, האָט געזאָגט, אַז ס׳איז אַ מין פייער ביי איהם אין קאָפּ, „וואָספּאַליעניע מאָזגאַ“ רופט זיך דאָס אַן בלשון הדאָקטאָריע, און ס׳איז, זאָגט ער, אַ מסוכן חולאת. וואָס האָט שמואליק נישט געטהאָן? געפאַסט, געגאַנגען אויפ׳ן הייליגען אָרט צו זעלדען אויפ׳ן קבר, עטליכע מאָל בעשטעלט אין שוהל אַ מנין, מע זאָל זאָגען תהלים, ביז גאָט האָט איהם געהאָלפען, די שלאַפקייט האָט זיך איבערגענומען, און יודעל דאָקטאָר האָט געזאָגט, אַז וויבאַלד ער איז דאָס איבערגעקומען, איז ער שוין אַ מענש, העכער האַלב אויף ד ע ר וועלט. פאַר שמחה האָט זיך שמואליק צעוויינט, ווי אַ קליין קינד, און אויף איהם קוקענדיג — אַלע אין שטוב; עס איז געוואָרען אַ יללה, ווי ביי איין אומגליק חלילה. אסתר, וואָס פלעגט קומען עטליכע מאָל אין טאָג געוואָהר ווערען צו דעם חולה, דערזעהענדיג יוסילען זיצען אין בעט, האָט זי זיך אויך נישט געקאָנט איינהאַלטען, און עס האָבען זיך איהר אַ גאַס געטהאָן די טרערען מיט אַ מאָל, חאָטש דאָס פּנים האָט ביי איהר געלאַכט... אסתר פלעגט זיך ארויסחאַפּען אַלע מאָל צו דער מאַמע, געוואָהר ווערען צו די קינדער, איהרע ברידערלעך כלומרשט, און זיך אריינ׳גנב׳ענען צו

שמואליק דעם חזן אין שטוב אריין, זיצען עטליכע מינוט, ביז אלטער פלעגט שיקען נאָך איהר זי רופען אהיים. מיט וואָס פאַר א הארץ אסתר איז געגאַנגען אהיים — ווייסט נאָר איין גאָט דעם אמת. „אסתר'על, פאַר וואָס טרינקסט דו נישט? — האָט זיך אלטער צו איהר צוגעשמייכעלט. — למאי עסט דו נישט, אסתר'על?“ טאָג אז זי פלעגט דערלעבען, איז זי געווען גליקליך, שוין ניכער לויפען אהין, קומען און ווידער א מאָל לויפען אהין. „ביזט מיר עפּים זעהר איין אָפּטער גאַסט ביי דער מאמע, הארצעלע!“ — פלעגט איהר אלטער זאָגען מיט א ליעבליך שמייכעלע, וואָס האָט זי נעשניטען, ווי מיט א מעסער. — „איין אָפּטער גאַסט, נשמה'לע, ווערד נמאס, חע־חע! א בעל־הבית־טעלע באַדאַרף זיצען אינדערהיים, אכטונג געבען, אכטונג געבען!“ נאָר אסתר'ען האָבען די ווערטער אפילו נישט אָנגעהויבען צו ריהרען. איהר קאָפּ איז די גאַנצע צייט געווען פערנומען נאָר מיט איין מחשבה — יוסילע; נאָר איין זאַך האָט אסתר געוואָלט פון גאָט — יוסילע זאָל זיין געזונד! זיצענדיג שבת אין שוהל איבער דעם קרבן־מנחה, האָט אסתר בפירוש אין זינען געהאַט אויסבעטען ביי גאָט, מע זאָל איהם שענקען יאָהרען. ביינאַכט, ליגענדיג ביי זיך אויפ'ן בעט, האָט אסתר נים איין מאָל געוויינט, געבעטען גאָט פאַר יוסילען: „געב איהם, גאָטעניו, כח! יאָהרען שענק איהם, רבונו־של־עולם, יאָהרען!“... און גאָט האָט צו־געהערט דאָס געבעט פון אסתר'ען, און יוסילע איז איבערגעקומען, די שלאַפקייט האָט זיך איבערגענומען, און צו גאָט א האָפנונג, ער וועט, אם־ירצה־השם, זיין געזונד. אסתר האָט נישט געהאַט קיין ווערטער, ווי אזוי אָפּצודאַנקען דעם רבונו־של־עולם פאַר זיין גרויס געגאָד, וואָס ער האָט דאָ געטהאָן. קומענדיג אהיים, האָט זי אלטער דערזעהן, ווי זי שיינט און דאָס פנים לייכט איהר, — האָט ער זיך ממש מחיה געווען.

— אָט אזוי האָב איך ליעב, — האָט איהר אלטער געזאָגט, פערקוקענדיג איהר אין פנים אריין מיט א ליעבליך שמייכעלע, —

אַט אַזוי באַראַרף זיין אַ ווייבעלע דריי וואָכען נאָך דער חתונה. פיינטשיק, אַט אַזוי, אַט אַזוי!

אסתר האָט אָפּגעחאַפּט דעם וואָרמעס, געזעסען די גאַנצע צייט ווי אויף שפּילקעס, זיך וואַרגענדיג מיט יעדען ביסען, און האָט קוים דערלעבט די מינוט, די רגע, וואָס זי האָט זיך געקאָנט ארויסחאַפּען פון דערהיים. זינט יוסילע האָט אויפגעלעבט, זיך אויפגעזעצט אויפ'ן בעטעל, איז מען שוין פון איהם נישט אָפּ־געטראָטען אויף קיין מינוט. גוטע פריינד האָבען זיך צונויפ־געקלויבען ארום זיין בעט און מע האָט איהם אויסגעפרעגט, ווי אַזוי פיהלט ער זיך אצינד אין זיינע קרעפטען? וואָס האָט ער אַזוי געערעדט, געפּלאַפּעלט די גאַנצע צייט? וואָס האָט זיך איהם אויסגעוויזען אַזעלכעס, וואָס ער האָט אַלץ געשמועסט פון פייגעלעך, פון קאַסטיאַלען, פון קארעטעס, פון הינד און פון קעץ וכדומה? וואָס איז די מעשה?... יוסילע האָט אָבער נישט געענטפערט קיינעם אַ וואָרט; עפּיס איז ער געוועזן שטארק מרה־שחורה'דיג, און די אויגען זיינע האָבען עפּיס געקוקט מיט אַ משונה טומפּיגען קוק...

— לאָזט איהם צורוה! — האָט זיך יודעל דאָקטאָר צע־בייזערט און צעטריבען דעם עולם. לאָזט איהם צורוה! ער באַדאַרף האָבען „ספּאָקאָיסטוועֶ", און איהר דולט איהם דעם ספּאָדעק.

— וואָס־זשע טהוט מען איהם דאָ אַזעלכעס? מע פרעגט איהם אַ צוויי ווערטער, איז איין אומגליק אַ גרויסער?

— עס איז דיר אָבער איין אַנטיק מיט אַ אידען! — זאָגט יודעל דאָקטאָר שוין אין כעס. — האָסט דו געהערט איין אקציע? מע זאָגט אייך, אַז ער באַדאַרף איצטער האָבען ספּאָקאָיסטוועֶ, ווי אַ קימפּעטאָרין נעפּרימשקאָס. רעדען וועט איהר מיט איהם שפּעטער. איהר גיט איהם בעסער עפּיס אין מויל אריין, אַ גלעזעל טיי, אַ ביסעל יויך, אַ קאַפּ מילך, צי וואָס.

„דער חולה בעט עסען!“ — דאָס איז געווען פאַר אימליכען אַזאַ בשורה, אַז אַלע מיט אַ מאָל האָבען זיך אַ וואָרף געטהאָן: „וואָס גיט מען איהם אין מויל אריין?“ די חזנ'טע איז אַוועקגעגאַנגען צו די שכנים, טאָמער וועט זי קאָנען לייהען ערגיץ אַ פערטעל עוף. שמואליק פון זיין זייט האָט גענומען ארומלויפען איבער דער שטוב, זוכען עפּיס אַזעלכעס, וואָס מע זאָל קאָנען געבען דעם חולה אין מויל אריין. און אסתר איז אריינגעלאָפען צו זלאַטען און האָט אַליין מיט איהרע הענד צעלעגט אַ פייערעל און צוגעשטעלט קאָכען אַ יאַיכעל. שטעהענדיג אַזוי ביי'ם פּריפּעטשיק מיט צונויפגעלעגטע הענד אויפ'ן הארצען און קוקענדיג אויפ'ן פייער, ווי עס ברענט, און צוהאָרכענדיג זיך צום טעפּעל, ווי עס זידט, האָט זיך אסתר פערטראַכט און זי האָט זיך דערמאַנט, אַז ערשט פריהער מיט אַ יאָהר צוויי־דריטהאַלבען איז זי אויך געשטאַנען דאָ ביי דעם פּריפּעטשיק, און דאָ ביי דער זייט איז געשטאַנען יוסילע — וואָס פאַר אַ חילוק עס איז פון דעמאָלט ביז היינט! וויפיעל נייעס האָט זיך איבערגעטהאָן, וויפיעל וואסערען זענען איבערגעלאָפען, וויפיעל יסורים, וויפיעל צרות, וויפיעל וועהטיגען איז זי אויסגעשטאַנען אין די דריט־האַלבען יאָהר! זי וואָלט זיך גערעכט, אַשטייגער, דעמאָלט, ווען יוסילע האָט איבער איהר נערעדט, — אַז זי וועט אַצינד זיין איין אשת־איש, אַלטער'ס אַ ווייב? זי דערמאַנט זיך, ווי אַזוי יוסילע האָט זי דעמאָלט אָנגענומען ביי דער האַנד, זי לאַנג־לאַנג גע־האַלטען און געקוועטשט, און די אויגען האָבען איהם געגלאַנצט, געבלישטשעט דורך טרערען, און ער האָט איהר געשוואָרען, ער וועט אייביג־אייביג זיין דער איינענער יוסילע וואָס תמיד!...
„דער איינענער וואָס תמיד? — קלערט זיך אַצינד אסתר. — גאָט ווייסט, גאָט ווייסט!“ אין דער גאַנצער צייט, זינט יוסילע איז געקומען צו פאָהרען און איז געלעגען שלאָף, האָט זיך אסתר אָט דאָ דאָס ערשטע מאָל גענומען בעטראַכטען יוסילע'ס חפציות מיט זיינע אַלע געננ ביז אהער. זי האָט גאָר קיין צייט נישט

נעהאט א קלער צו טהון וועגען עפּיס אנדערש, א חוץ דעם, וואס יוסילע איז קראנק. איהר קאפּ איז געווען פערנומען דערמיט נאר: וואס טהוט יוסילע? ווי אזוי געהט די שלאפקייט? וואס זאגט עפּיס יודעל דאקטאר? וויפיעל גראד היץ האט ער? וויפיעל טעג בעדארף נאך געדויערען, ביז ער וועט אנהויבען צו שוויצען? וכדומה אזעלכע ענינים. מע קאן זאגען, אז אסתר איז אין יענער צייט איבערגעגעבען געווען אינגאנצען צו איין מחשבה: „יוסילע איז שלאף" — און דאס איז שוין געווען נענוג, עס זאל ארויסשטויסען פון איהר קאפּ אלע אנדערע געדאנקען, ובפרט אז די מאמע, די מוהמע ברײנע, די מוהמע יענטעל און פיעל אנדערע געניטע האבען געשמועסט, אז ער איז זעהר מסוכן, אז באם חלילה עס וועט ניט איבערברעכען צו דער צייט און ער וועט, חס ושלום, ניט אפּשוויצען, איז ער א פערפאלענער... דערהערט אזעלכע דבורים, האט אסתר געפּיהלט, ווי עס ווערד איהר קאלט אין אלע אברים, אין הארצען ווערד איהר משונה ענג און שווער און פינסטער אין די אויגען... און ווי גליקליך איז זי געווען, אז זי האט דערהערט, אז דער חולה שוויצט שוין, דאנקען גאט! „נאך א מין שוויצען! — זאגט יודעל דאקטאר. — א מין שוויצען! ווארט־צו, איהר וועט ערשט זעהען, וואס שוויצען הייסט! ביי מיר א חולה, אז ער געהט נישט אפּ מיט דריי עמער שוויים, הייסט דאס נישט געשוויצט, פארשטעהט איהר מיך!" גאט ווייסט, אויב יודעל דאקטאר האט אמאל געהאט אזא אמת'ען גוטען פריינד, ווי אסתר איז איהם געווען אין יענער מינוט פאר זיינע טייערע, זיסע ווערטער! און ווער שמועסט אצינד, אז יוסילע האט זיך אויפגעזעצט און בעט שוין עסען! — „א דאנק דיר, א דאנק דיר, גאטעניו! — א דאנק דיר, ליעבער, הארציגער, געטרייער פאטער!"... פלוצים עפענט זיך די טיר צו זלאטען אין שטוב אריין און עס שטעקט זיך אריין א קאפּ פון א נקבה, פערפּוצט מיט א מאדנע היטעלע און מיט א וואואל איבערגעצויגען, און מאכט אזוי:

— דאָ זיצט שמואליק דער חזן?

— דאָ, אין דער אַנדערער האַלב. קומט, איך גײה אויך הין, — ענטפערט אסתר, און נעמט דאָס טעפּעל יויך אין בײדע הענד און גײהט מיט איהר צו שמואליקען.

— וואָס מאַכט ער, שמואליק דער חזן? — פרעגט יענע, גײהענדיג מיט אסתר׳ען.

— וואָס זאָל ער מאַכען? — ענטפערט איהר אסתר. — געזונט, דאַנקען גאָט, מע לעבט, נאָר קײן צרות איז מע ניט זשעדנע.

— געזונט? — מאַכט יענע, חידוש׳ט זיך, בעטראַכט דערבײ אסתר׳ען און קלערט בשעת מעשה: „וואָס פאַר אַ שען ווײבעל דאָס איז!" — יוסילע האָט דאָך מיר פאַר׳ן אוועקפאָהרען געזאָגט, אַז שמואליק איז שטאַרק שלאַף, גאָר מסוכן.

— האַ? — זאָגט אסתר, אַנקוקענדיג יענע פערוואונדערט, און עס פליהט דורך בײ איהר אין קאָפּ אַ מחשבה: „ווער קאָן דאָס זײן אָט דאָס ווײבעל?" — נײן, איהר האָט אַ טעות: דאָס איז יוסילע געװען מסוכן, ניט שמואליק.

— יוסילע!? — טהוט יענע מורא׳דיג אַ געשרײ. אסתר בעט זי, זי זאָל זײן שטיל, מחמת אָט איז די טיר און אָט איז ער, דער חולה אַלײן.

אסתר גײהט אַרײן מיט׳ן טעפּעל אין די הענד, און יענע נקבה לויפט פאַר איהר, אויסגעשטרעקט בײדע הענד אויף צופריהער; נאָר זײ בלײבען בײדע שטעהן אין מיטען שטוב, ווי די העלצער, נישט װיסענדיג וואָס מיט זײ טהוט זיך. אויסגעדרעהט מיט׳ן פּנים צו דער וואַנד, זיצט יוסילע סאָלאָװײ אויפ׳ן בעט און זינגט, מאַכט חזנ׳ישע העויות, אונטערהאַלטענדיג זיך מיט׳ן גראָבען

פינגער אונטער׳ן גאָרגעל, אויפ׳ן אַלטען חזנ׳ישען שטייגער, און דער גאַנצער עולם אַרום־און־אַרום שטעהט פערגאַפט, פערציטערט, פערשטווינט און צעמישט, נישט וויסענדיג וואָס דאָס בעטייט... דאָס זינגען יוסילע׳ס איז משונה ווילד, מורא׳דיג זיס און שרעקליך טרויעריג; עס לאָזט זיך הערען ווי מיט א זיפץ פונ׳ם האַרצען, עס צעגעהט זיך אין אַלע גליעדער און ריהרט אָן ביז דעם מאַרך פון די ביינער; עס האָט נישט קיין געשטאַלט, קיין סדר פון קיין זינגען, נאָר עס גיסען זיך גלאַט זעלטענע קולות, ניט קיין געוועהנליכע, גאָר נישט קיין מענשליכע, נאָר צוקערזיסע, גלאַטע און ווייכע, נאָר ווילדע, משוגע׳נע קולות. פלוצים לאָזט ער אויס מיט א מין שרעקליכען קרעה: „קו־קאַ־רי־קו!!!" און צעלאַכט זיך מיט אזא ווילדען, הילכיגען „חאַ־חאַ־חאַ!", אז עס שטעלען זיך ביי איטליכען די האָר קאַפויר, און מע שטעהט, ווי געלעהמטע, קוקענדיג איינס אויפ׳ס אַנדערע.

— אָ? זי איז דאָ, די קאַץ! די קאַץ!! — שרייט אויס יוסילע, אָנווייזענדיג מיט דער האַנד אויף יענער נקבה (עס פערשטעהט זיך, אז דאָס איז געוועזען פערעלע זיין ווייב). — איהר זעהט? זי איז שוין ווידער דאָ! זי איז שוין ווידער דאָ!! חאַפּט זי! טרייבט זי! יאָגט זי!! זי וויל מיך דערוואָרגען, דערשטיקען!! וואָס שווייגט איהר? האָוו־האַוו־האַוו!!!

און יוסילע שפּרינגט אראָפּ א האַלבנאַקעטער פון בעט און וויל זיך לאָזען לויפען צו פערעלען, וואָס שטעהט הינטער אסתר׳ען און האַלט זיך אָן מיט ביידע הענד אין יענער׳ס פּלייצעס, און זיי ציטערען ביידע, ווי די לעמעלעך. יורעל דאָקטאָר לויפט־צו צו איהם, נעמט איהם אָן פאַר ביידע הענד און וויל איהם צוריק אַנידערזעצען אויפ׳ן בעט. נאָר יוסילע לאָזט זיך נישט. ער ראַנגעלט זיך מיט איהם און רייסט זיך אויס פון זיינע הענד. ער לויפט־צו צו אסתר׳ען, חאַפּט־אויס ביי איהר פון די הענד דאָס טעפּעל זודיגע יויך און גיסט־אויס אויף יורעל דאָקטאָר.

— ער איז געריהרט! — שרייט אויס יודעל דאָקטאָר. — וואָס שטעהט איהר, ווי לעהמענע גולמס? נעמט בינדט איהם, קרעמפּעוועט איהם! איהר זעהט דאָך, אז ער איז פונ'ם זינען!!!

. . . .

. . . .

אין עטליכע טעג ארום האָט שמואליק דער חזן נעבאך אליין געמוזט בינדען זיין זוהן, איהם „קרעמפּעווען“, ווי יודעל דאָקטאָר האָט געהייסען, און אָפּפיהרען איהם קיין מאקארעווקע צום רבי'ן. ווער עס האָט ניט אָנגעקוקט דעמאָלט שמואליקען אינ'ם ציצען חאַלאַטעל מיט דער גרינער שאַל אויפ'ן האַלז, צוהאַלטענדיג יוסילען מיטביידע הענד, ער זאָל זיך פון בויד נישט ארויס־ווארפען, — ווער עס האָט דאָס אַלץ נישט געזעהען, דער בעדארף לעבען מעהר מיט צעהן יאָהר. „אַ מענטש באדארף זיך טאקי איבערנעמען!“ — האָבען געשמועסט די, וואָס האָבען בעגלייט די דאָזיגע אומגליקליכע פּארשוינדלעך.

לייזער בעל־עגלה האָט זיך ניט גערעכט, אז אין דער אייגענער בויד, וואָס ער האָט מיט אַ חודש פריהער געבראכט יוסילען אַ פרישען, אַ געזונדען, וועט ער איהם דארפען פיהרען צוריק אין אזא אופן. ער האָט זיין גאַנץ ביטער הארץ אויסגעלאָזט צו די פערדלעך נעבאך, און געהענדיג מיט שמואליקען צו־פוס ארויף אַ בארג ביי דער זייט פון וואָגען, האָט לייזער געהאַלטען אַ גאַנץ לאַנגע דרשה, אויסלאָזענדיג מיט די דאָזיגע ווערטער:

— הערט איהר, רב שמואליק? ס'איז דאָך נאריש; אונזער בעל־עגלה'שע פּרנסה ווייסט איהר דאָך מסתמא; ווי זאָגט ער, מע זעהט זיך איבער אַ וועלט מיט מענטשען אַלערליי; מע פאָהרט, מע לויפט, דער אהער, דער אהין, ס'איז אַ יריד! איך שווער אייך, מעגט איהר מיר גלויבען, איך בין שוין אַ איד פון

איינִיקלעך, זאָלען געזונט זיין, ווי זאָגט ער, א זיידע; אז מע ווילֿ זיך נאָר רעכט באטראכטען, ווי עס געהער צו זיין, זעהט מען ערשט ארויס, אז ס'איז א פאסקודנע וועלט; פע, כלעבען!

עפּילאָג.

— איך וויים גאָר נישט, וואָס מיין אסתר איז אזוי ניט מיט אלעמען! — זאָגט זלאטע, זיצענדיג אין מארק מיט א גאנץ רעדעל ווייבער קרעמערקעס, און איהר שוועסטער יענטעל אויך אין מיטען. — פון נאָך איהר חתונה זעה איך פון איהר נישט קיין פריילִיכע מינע. זי געהט אלץ צוריק און צוריק. איך וויים? אזא לעבען, ווי זי האָט ביי איהר מאן — קיין עין־הרע ניט! וויים איך, וואָס דאָס איז?

— א נייעס א ביסעל! — רופט זיך אָפּ איינע פונ'ם רעמעל. — אלע ווייבלעך זענען אזוי: כל זמן א מיידעל, איז דאָס א גאנצער קאָזאק; קוים האָט עס חתונה, ווערט עס אָן דעם גלאנץ מיט'ן קאָליר, עס ווערד א שמאטע, נאט אייך א גראָשען פאר אינגאנצען!

— און איך זאָג אייך, — מאכט די אנדערע — אז ס'איז נאָר פּאָסטעוועקעס און געווגג! מיין יונגערע שנור, איהר געדענקט איהרע באקען? זי איז נאָר פארגאנגען אין טראָגען, איז זי געוואָרען, וואו איך האָב ערגיץ א שונא! ס'איז פּאָסטעוועקעס, זאָג איך אייך.

— נעפּריטשקאָם! — רופט זיך אָפּ די מוהמע יענטעל. — פון אייער מויל אין גאָט'ס אויהערען; שענע פּאָסטעוועקעס! אז איך וועל זעהען, וועל איך איהם זאָגען!

— וואָס־זשע גלויבסטו זיך דאָ ניט אַזוי? — שלאָגט איהר איבער איין עלטערע אידינע. — מיר האָבען שוין אַזעלכע זאַכען געזעהען. אַ ווייבעל זיצט אָפּ יאָהרען אָהן קינדער און, אַז גאָט העלפט, הויבט זי אָן קינדלען, שיט און שיט, ווי אַ קוואָטשקע. גאָט קאָן נאָך העלפען, זלאַטע, איבער אַ יאָהר אויף אַ ברית.

— אָמן! — ענטפערט יענטעל. — אַ קאַץ וואַשט זיך, אַ גוטער פריינט בענטשט...

קיינער ווייסט ניט, וואָס אסתר'ען איז אַזעלכעס. מע זעהט נאָר, אַז וואָס אַ טאָג דאַרט זי, טריקענט און צאַנקט ווי אַ ליכט. אַלטער קאַרגט ניט קיין האַלב־קערבעל: ער שיקט רופען דעם רופא. יודעל דאָקטאָר בעטראַכט זי און זאָגט: „זי איז פּראָסט ניט געזונט; עס טהוט איהר וועה „די בלאַט“ פון'ם האַרצען און סע שפּאַרט איהר אונטער'ן לעפעלע“. ער גיט איהר טרינקען טראָהן, „שאַלווי“, „ליפּאָווע צוויט“ און אַנדערע קרייטער, און הייסט איהר נישט קיהלען דעם הוסט. „אַ הוסט, זאָגט יודעל, אַז מע קיהלט איהם צו, איז זעהר ניט גוט!“ ער הייסט איהר טרינקען אַ סך מילך, עסען פּוטער אַ סך און האָבען שטענדיג ביי דער האַנד גוטע „נאַסטאָיקע“, הכלל — זיך אָנטהון וואוילטאָג. אסתר אָבער טריקענט אַלץ, צאַנקט ווי אַ ליכט, און קיינער ווייסט ניט, וואָס איהר איז...

שמואליק דער חזן ליגט שוין לאַנג אויפ'ן נייעם בית־עולם. עס איז צוגעקומען אין מאַזעפּעווקע נאָך עטליכע הונגעריגע נפשות, אַ וויסטע אַלמנה מיט עטליכע פּיצלעך קינדער. געוועהנליך, לאָזט מען זיי ניט פאַלען: זלאַטע'ס עלטערע שוועסטער ברײנע האָט גענומען אַ פּאַטשיילע און איז נאָך מיט אַ אידינע אַ גבאי'טע ארויסגעגאַנגען אויף דער שטאָדט מאַכען אַ נדבה פאַר דער אָרעמער חזנ'טע מיט איהרע קינדערלעך.

פּערעלע די דאַמע איז געבליבען איין אַלמנה חיה. נאָר מע זאָגט, אַז זי לעבט דוקא גאָר ניט שלעכט; געלד האָט זי און

פאָהרט אַלע יאָהר קיין פראַנצענסבאַד... איהר פאָטער, מאיר זייטשיק, איידער ער רייסט אַרויס בּיי איהר אַ הונדערטער, קומט איהם אָן שווערליך: „ווי בּיי אַ הונט פון די צייהן" — זאָגט מלכּה זיין ווייבּ.

לאה'צי די פּאָקאָיאָווע האָט אויך נישט גוט אָפּגעשניטען פון איהר ליעבּע. איהר חתן לוי־מאָטעל מיט די לאַנגע הויזען, מיט די שטיוועל און „גאַליאָשען", האָט מיאוס אויסגענאַרט בּיי איהר די עטליכע גראָשענס און זיך געקריגען איין אַנדער כּלה, ניט קיין געשטופּעלטע ווי זי, און לאה'צי נעבּאַך האָט אָפּגעדיענט נאָך אַ יאָהר דריי און האָט חתונה געהאַט פאַר אַ שוסטער. יענע העכסט־אינטערעסאַנטע „ראָמאַנסען" האָט זי שוין לאַנג פערגעסען. זי לעבּט אַצינד גאַנץ נישקשה'דיג, איז זיך אַליין אַ בּעל־הבּית'טע. עס פעהלט איהר נאָר אַ קוה. זי האָט אפילו געפּרובּט אָוועק־שרייבּען צו דער „מאַדאַם" אַ גאַנץ גרויסען בּריעף און בּעטען, זי זאָל איהר בּעהילפיג זיין, נאָר זי האָט נישט קיין תשובה פון דאָרטען עד היום נאָך.

— פּרובּ, געה זיך דורך נאָך אַ מאָל צו הענזעל דעם שרייבּער, — זאָגט צו איהר העניך, דער מאַן איהרער, — לאָז ער דיר אָנשרייבּען איין אַנדער בּריוועל. אפשר איז דאָרט ווינציג געווען אָנגעשריבּען?

רבּ קלמן שדכן לעבּט נאָך. ער איז שוין זעהר אַלט און טויבּ ווי די וואַנד, נאָר עס פּלאָנטען זיך איהם נאָך אין קאָפּ שידוכים פערשיעדענע. עס חלומ'ען זיך איהם נאָך בּחורים פער־זעסענע מיט מיידלעך דערוואַכסענע, מיט אַלמנות און גרושות אָהן אַ שיעור.

גדליה בּאַס פאָהרט דאָרט ערגיץ אַרום מיט די שעדליצער חזנים. ער קוקט־אַרויס, טאָמער וועט איהם גאָט צושיקען עפּיס אַ מין אַנטיקעל, ווי יאָסילע סאָלאָוויי. עס האָבּען זיך שוין אָבּער אויסגעלאָזט די גליקען, און אַזעלכע אַנטיקען, ווי יאָסילע, איז היינטיגע יאָהרען שוין ניט צו בּעקומען.

די שטאָדט סטרישטש שטעהט אויף איהר אָרט, און בערעל־איזיק איז דאָרט היינט א איד א בעל־הבית פון איין אייגענער שטוב מיט א גאַנץ פיין קלייטעל. ווינטער טראָגט ער א שענעם פּעלץ מיט פיקסען, און אין קלויז האָט ער א שטאָדט אין מזרח. ער איז דאָרט גאָר א גאַנצער יש: „סטייטש, בערעל־איזיק!"...

* * *

אין דער אידישער שטאָדט מאַקאַרעווקע האָט מען א צייט מיט יאָהרען געקאָנט בעגעגענען אין שוהל און אין גאַס א הויכען, א דאַרען יונגענמאַן, מיט לאַנגע שיטערע האָר, מיט א גרויסען געלען טלית־קטן אויפ'ן צעחראַסטעטען האַרצען און מיט א מאָדנעם קאַפּעליש אויפ'ן קאָפּ; דער האַלז תמיד פערבונדען מיט א וואַרעמער פאַטשיילע, אויף די אויגען א פּאָר בלויע ברילען און אויף די פיס איין שוך און איין שטיוועל. זיין עובדא איז געוועזען אריינקומען אין א שטוב אריין, נישט רעדען קיין וואָרט, זיך שטילערהייד וואַשען, זאָגען „שאו ידיכם", זיך זעצען צום טיש און וואַרטען, ביז מע וועט איהם דערלאַנגען עפּים עסען. נאָכדעם אָפּבענשען, אויפשטעהן און אַוועקגעהן אָהן ווערטער. זעלטען האָט זיך געמאַכט, ער זאָל אויסרעדען מיט עמיצען א וואָרט. נאָך מעהר זעלטען פלעגט זיך טרעפען, אז ער פלעגט זיך אַוועקשטעלען מיט'ן פּנים צו דער וואַנד און פּלוצים זיך צעזינגען, אָבער אַזוי זיס, אַזוי געשמאַק, מיט אַזוי פיעל האַרץ און אַזוי בריה'ש, אז ניט איין מאָל פלעגען מענשען, פאַרביי־געהענדיג, אַוועקוואַרפען אַלע געשעפטען, זיך אָפּשטעלען און האָרכען, ווי דער משוגע'נער פּראַווועט חזנות, שטעלט אויס א „ועל־המדינות־בו־יאָמר", אז ס'איז א מחיה נפשות, זאָגט „יעלות", אז עס צעגעהט זיך פּשוט אין אַלע אברים. נאָר עס האָט זיך זעהר זעלטען געטראָפען, אז ער זאָל אָפּזינגען ביז'ן סוף, ווי א מענש; סאַמע אינמיטען זינגען, פערקאַטשענדיג זיך אויפ'ן האַלז און צעשיטענדיג זיך אין דריבנע טרעלען, — פלעגט ער זיך

פלוצים צעלאַכען, אָנהויבען מיאַאוקען ווי אַ קאַץ, האַווקען ווי אַ הונד, אָדער אַ פּאַטש טהון מיט ביידע הענד, ווי אַ האָהן מיט די פליגעל, און אויסשרייען אויף אַ משונה־נאַריש קול: „קוקאַ־ריקו!!!“ אַזוי, אַז אַלע פלעגען בלייבען טוידט פאַר שרעק. ווייבער האָבען געקוקט אויף איהם, געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ, אויס־געווישט זיך די פערווייינטע אויגען און געקרעכצט אויף אַ תחינה־קול: „משטיינס געזאָגט געוואָרען, אויך מיר אַ גאָט׳ס באַשע־פעניש, אַ זינדיגער מענטש, דערבאַרעמיגער פאָטער! נעמט אייך אַראָפּ אַ מוסר, אידישע קינדער! אַזאַ כלי — און עס ליגט אין איהר אַ דבוק, ניט דאָ געדאַכט, ניט פאַר קיין אידען געדאַכט! אָך און וועה איז דער מאַמע אָדער דעם טאַטען דאָרטען! זאָלסט מיך שטראָפען ליבערסט מיט׳ן טוידט, איידער מיט אַזאַ שטראָף, ליעבער גאָט!“... אידען האָבען אויף איהם שטאַרק רחמנות געהאַט, פלעגען איהם תמיד געבען עסען און טרינקען, אַמאָל איין אַלט העמד, איין אָפּגעניצעוועט מלבוש, אַמאָל אַ גראָשען. נאָר פון יונגלעך, קונדסים, פלעגט דער משוגע׳נער ליידען נעבאַך, האָבען צרות אויפ׳ן פּוד. ווייסע־חברה׳ניקעס פלעגען איהם נאָכ־לויפען טיטשקעסווייז, איהם דעקוטשען, שטורכען און קנייפּען, צופּען און שנעלען אין נאָז אריין און שרייען אויף אַ קול: „סאָלאָוויי! וואָס ביזט דו — אַ סאָלאָוויי, צי אַ האָהן, צי גאָר אַ טשערנאָהאָז? זינג אונז עפּיס, טשערנאָהאָז!“ ער האָט דאָס אָבער אַלסדינג איבערגעטראָגען קאַלטבלוטיג, אפילו זיך קיין קנייטש ניט געטהאָן, קיינעם נישט געענטפערט דאָס צווייטע וואָרט, און אַלץ געגאַנגען דעם קאָפּ פערריסען אַרויף, קוקענדיג אויף אַלעמען דורך די בלויע ברילען מיט גרויס גדלות, גלייך ווי די גאַנצע וועלט איז זיינע...

עס פערשטעהט זיך, אַז דאָס איז געווען יוסילע סאָלאָוויי.